Dr. BORIS RAPTSCHINSKY

DE GESCHIEDENIS VAN HET RVSSISCHE VOLK

W. J. THIEME & Cie
ZVTPHEN

H. GROSSER

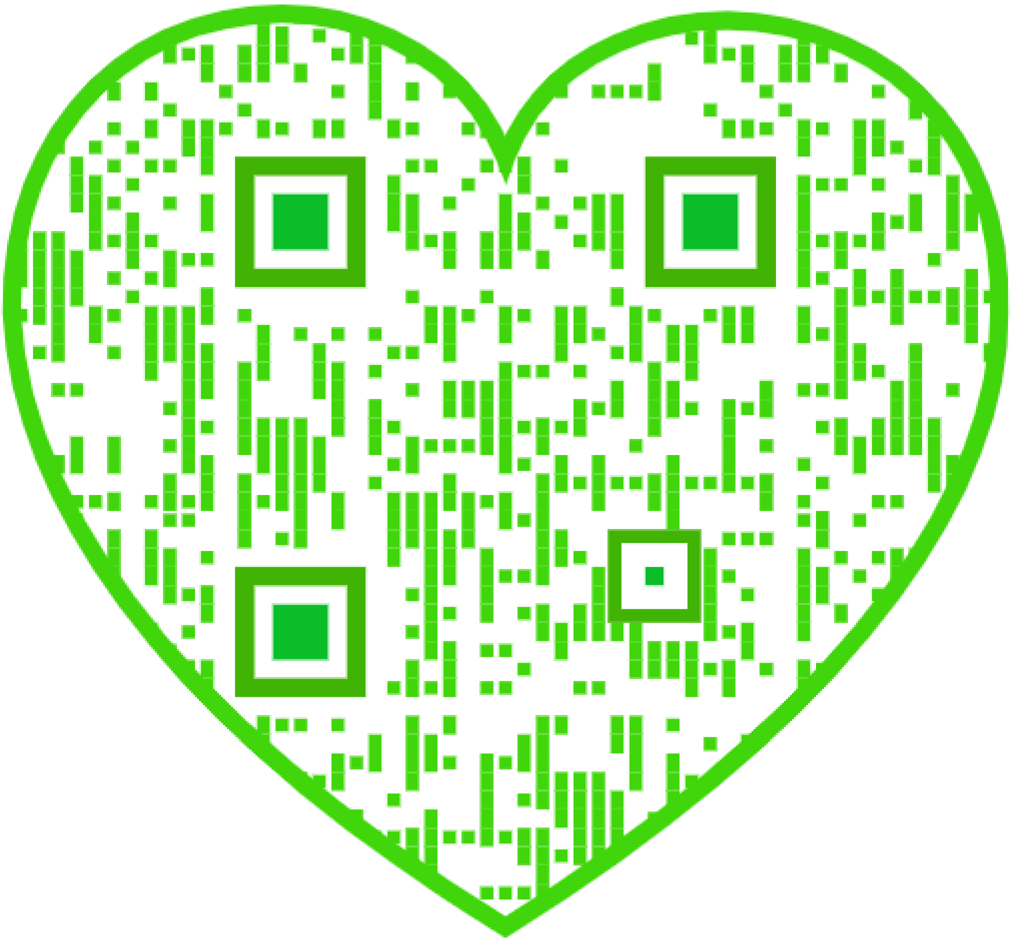

DE GESCHIEDENIS VAN HET
RUSSISCHE VOLK

DR BORIS RAPTSCHINSKY

DE GESCHIEDENIS VAN HET RUSSISCHE VOLK

II. HET RUSSISCHE KEIZERRIJK

MET VEERTIG ILLUSTRATIES VAN
B. GROSSER,
REPRODUCTIES NAAR RUSSISCHE SCHILDERIJEN EN KAARTEN

ZUTPHEN ~ W. J. THIEME & CIE ~ MCMXXIX

In afwijking van de transcriptie in deel I van dit boek wordt in deel II de uitgang *sky* (dus: Speran*sky*, Dostojew*sky* enz.) gebruikt, omdat deze schrijfwijze nu algemeen aangenomen is. Men onthoude echter, dat deze uitgang in het Russisch *skiej* uitgesproken wordt, (de uitgang sk*i* is Poolsch).

Met het oog op het verschil in de Russische en Westersche tijdrekening (in de XIXe eeuw was het verschil 12 dagen, in de XXe eeuw 13 dagen) zijn van de belangrijkste gebeurtenissen zoowel de Russische (Juliaansche) als de Westersche (Gregoriaansche) data aangegeven, bijv. 17 (30) October, 12 (25) Augustus, 20 October (2 November) 1894; de Russische datum wordt daarbij steeds het eerst genoemd. Waar slechts één datum aangegeven is, is steeds de Russische tijdrekening bedoeld.

B. R.

INHOUD.

		Bladz.
XVI.	DE EERSTE ROMANOW'S	1–57
	Michaïl Fjodorowitsj	1
	De binnenlandsche politiek	5
	Economische en maatschappelijke toestanden	9
	De oorlogen met Polen en Zweden	14
	De verovering van Azów	18
	De eerste regeeringsjaren van Alekséj Michajlowitsj	19
	De „Oelozjenieje" van 1649	21
	De financieele maatregelen	27
	De opstand van Rázien	30
	Patriarch Níkon	35
	De „raskol"	49
	Een cultureele kentering	53
	De oorlog met Polen, Zweden en Turkije	55
XVII.	ZUID-WEST-RUSLAND IN DE XVIde EN XVIIde EEUW	58–75
	De Kerk-Unie en haar gevolgen	58
	De Zuid-Russische kozakken en de strijd tegen Polen	62
	Bogdan Chmeljnitskiej	67
	De strijd om het bezit van Klein-Rusland	72
XVIII.	HET TIJDPERK VAN PETER DEN GROOTE	76–167
	Tsaar Fjódor Aleksejewitsj	76
	De strijd om den troon	79
	Het regentschap van Sófja	86
	De opvoeding van Peter	92
	De strijd om Azów	98
	De reis naar het buitenland	102
	De eerste hervormingen. De wraak op de streljtsy	112
	De Groote Noordelijke Oorlog. De coalitie	115
	De tweede periode van den oorlog. De slag bij Poltawa	120
	De oorlog met Turkije	127
	Het einde van den oorlog met Zweden	130
	De hervormingen van Peter	134
	Bestuurshervormingen	136

Bladz.
Economische maatregelen 138
De organisatie der standen 142
De militaire hervorming 147
De reorganisatie van de kerk 149
De volksverlichting 153
De verhouding van het volk tot den tsaar 155
Peter de Groote als mensch 158
De troonopvolging 162
XIX. HET TIJDPERK DER PALEIS-REVOLUTIES 168-203
Katharina I 168
Peter II 173
Anna Iwanowna 175
Keizer Iwán Antonowitsj 182
De staatsgreep van Elisabeth 184
Keizerin Elisabeth 188
De binnenlandsche politiek van Elisabeth 191
Peter III 197
De staatsgreep van Katharina 201
XX. KATHARINA II 204-249
Haar eerste maatregelen 204
De „Nakaz" en de Commissie 208
De opstand van Poegatsjow 212
De hervormingen van Katharina II 217
De buitenlandsche politiek. Eerste periode 225
De buitenlandsche politiek. Tweede periode 233
Het einde van Polen 236
De lijfeigenschap en haar gevolgen 238
Maatschappelijke stroomingen onder Katharina II . . . 244
XXI. DE STRIJD MET FRANKRIJK 250-293
Paul I 250
Alexander I. Zijn opvoeding en karakter 260
De eerste regeeringsjaren van Alexander I 264
De eerste oorlogen met Napoleon 268
De tweede periode van de regeering van Alexander I . . . 272
De „Vaderlandsche Oorlog" (1812) 279
De strijd in het Westen. De Heilige Alliantie 289
XXII. DE REACTIE 294-341
Het mysticisme. Araktsjejew 294
Maatschappelijke stroomingen 298
De dood van Alexander I. De troonopvolging 301
De opstand der Dekabristen 304
Nicolaas I en de reactie 307
De binnenlandsche politiek van Nicolaas I 311
Geestelijke stroomingen 319

		Bladz.
	De Poolsche opstand van 1830~1831	324
	De buitenlandsche politiek	327
	Het Oostersche vraagstuk. De tweede oorlog met Turkije	332
	De Krim-Oorlog	335
XXIII.	HET TIJDPERK DER HERVORMINGEN	342~391
	De afschaffing der lijfeigenschap	342
	Gewestelijke en stedelijke autonomie	354
	De hervorming van het rechtswezen	357
	Algemeene dienstplicht	360
	Onderwijs. Censuur	362
	Financieele hervormingen	365
	Maatschappelijke stroomingen in de zestiger jaren	367
	De Poolsche opstand van 1863	370
	De expansie in Azië en den Kaukasus	375
	De Russisch-Turksche oorlog van 1877~1878	376
	De revolutionnaire beweging in de zeventiger jaren	383
XXIV.	DE NIEUWE REACTIE	392~419
	Alexander III	392
	De economische ontwikkeling van Rusland	400
	De buitenlandsche politiek	409
	Maatschappelijke stroomingen	413
XXV.	REVOLUTIE EN CONTRA-REVOLUTIE	420~452
	De Russisch-Japansche oorlog	420
	De revolutie van 1905	427
	Schijn-constitutionalisme	438
	Na de revolutie	446

XVI. De eerste Románow's.

Michaïl Fjódorowitsj (1613—1645).

DE eerste drie Románow's waren zwakke mannen, die niet in staat waren zelfstandig te regeeren en voortdurend geleid werden door hen, die de karakterlooze tsaren aan hun invloed wisten te onderwerpen. Er heerschte een onafgebroken strijd om de macht tusschen de verschillende groepen van de nieuwe regeerende klasse en daarbij ging het dikwijls toe op een wijze, die aan de kinderjaren van Iwán IV deed denken. De nieuwe regeerende klasse, die de plaats van de oude aristocratie had ingenomen en die de gunstelingen van de eerste Románow's opleverde, had geen begrip van staatszaken en miste de ervaring van de regeerders van vóór de Smoéta. De staat werd dus (behalve gedurende de regeeringsperiode van patriarch Filarét) door volkomen onbevoegden bestuurd. Bovendien waren de meesten der nieuwe regeerders gewetenlooze en hebzuchtige mannen, die het volk uitzogen en zichzelf ten koste van den verarmden staat verrijkten. Het volk, dat veel te verduren had van die regeerders, wist, dat de tsaren slechts ledepoppen waren in de handen van de nieuwe bojaren en het koesterde weinig vereering voor de nieuwe dynastie. De eene opstand volgde na den anderen en de regeering kon zich staande houden alleen met behulp van het leger; elke opstand werd in bloed gesmoord, waarbij

de adel onbeschrijfelijke wreedheden bedreef. Indien de Románow's zich ondanks alles wisten te handhaven, dan was dat alleen doordat de bojaren niets voor de verkiezing van een nieuwe dynastie voelden: onder de zwakke Románow's waren zij de baas, terwijl bij de verkiezing van een nieuwe dynastie een persoon met een sterken wil kon gekozen worden, die zelf het heft in de handen zou nemen.

Michaïl Fjódorowitsj [1]), de eerste Románow, was slechts 16 jaar oud, toen de Zémskiej Sobór hem tot tsaar uitriep. Hij was een ziekelijke, zachtzinnige jongen, die voortdurend moest geleid worden; ook later, toen hij volwassen was, had hij nooit een eigen meening en deed steeds wat zijn hovelingen hem aanrieden. Hij liet het bestuur van het land aan zijn raadgevers over en verlangde slechts, dat men hem met rust zou laten en hem niet zou lastig vallen met staatszaken, waar hij niet het minste verstand van had. Hij stelde alleen belang in bloemen, en hij spaarde geen geld voor de verfraaiing van zijn tuinen en den aankoop van nieuwe bloemen. Er was dus een regent noodig; volgens het oude Russische gebruik werd het regentschap uitgeoefend door de familie van den tsaar (de Saltyków's) en zijn moeder, Márfa. De tsarin-moeder was een heerschzuchtige, hardvochtige en spotzieke, doch tevens zeer schrandere vrouw. Haar verbanning onder tsaar Borís Godoenów, het gebrek, dat zij toen had geleden, de vernedering, de opsluiting in een klooster (zij werd gedwongen den sluier aan te nemen), de scheiding van haar man en zoon, de voortdurende angst voor de gevaren, die hen bedreigden, – dat alles had haar nog harder gemaakt dan zij reeds van nature was. Toen zij zich, als de moeder van den nieuwen tsaar, plotseling op een hoogte zag geplaatst,

[1]) Michaïl Fjódorowitsj beteekent: Michaïl (Michiel), de zoon van Fjódor (Theodor).

die haar zelfs in haar droomen onbereikbaar moest hebben geschenen, openbaarde zich haar heerschzucht op een felle wijze, en het was haar zwakke zoon, die er het sterkst onder leed. Hij durfde haar nooit tegen te spreken en deed alles wat zij hem beval. Zij omringde zich met een groote hofhouding, bestuurde van achter de schermen het land, zorgde er voor, dat haar familieleden de hoogste staatsbetrekkingen bekleedden en beschermde hen tegen de woede van het volk, zelfs wanneer hun plunderingen en wandaden alle perken te buiten gingen. Daar noch de tsarin-moeder zelf noch haar gunstelingen eenig begrip van staatszaken hadden, verkeerde de staat in een beklagenswaardigen toestand en was er geen vaste lijn in de politiek. De staat geleek op een schip zonder roer, het speeltuig van de winden en stormen. De Zémskiej Sobór deed zijn best de staatszaken te regelen, maar de onervaren regeerders lieten de volksvertegenwoordiging vaak zaken behandelen, waarover reeds lang beslissingen waren genomen.

Michaïl Fjódorowitsj.

De Slatyków's bemoeiden zich niet alleen met de staatszaken, zij wilden dat de tsaar ook in zijn intieme aangelegenheden zich naar hun wil zou schikken. Zij deinsden er zelfs niet voor terug het huwelijk van den tsaar met een zekere Chlópow door infame leugens en intriges te verhinderen,

omdat zij vreesden, dat de Chlópow's hen aan het hof zouden verdringen. Zij wisten te bewerkstelligen, dat de bruid des tsaars en haar familieleden naar Siberië werden verbannen. Michaïl schikte zich ook hierin, maar hij treurde lang om zijn schoone bruid en heeft eerst op 29-jarigen leeftijd er in toegestemd een ander meisje te huwen (in oud-Rusland was een man van 24-25 jaar, die nog ongehuwd was, een groote zeldzaamheid).

Zoo was de toestand, toen in 1619 de vader van den tsaar uit de Poolsche gevangenschap naar Moskou terugkeerde. Filarét [1]) was een intelligente en begaafde man en had eenig begrip van staatszaken, zoodat nu aan het hof een persoon verscheen, die in staat was den jongen tsaar te leiden. Filarét was in zijn jonge jaren een der meest bekende dandys van Moskou. Later stond hij onder tsaar Borís aan veel vervolgingen bloot; hij werd in de gevangenis geworpen, verbannen en moest ten slotte monnik worden. Onder den Valschen Dmítriej werd hij metropoliet; de regeering van Toésjino benoemde hem tot patriarch; hij maakte deel uit van het groote gezantschap, dat naar Polen werd gezonden, om prins Wladislaw de Russische kroon aan te bieden; toen koning Kazimir zelf tsaar wilde worden en de Russische gezanten weigerden hem hierin te steunen, werden Filarét en zijn collega's als gijzelaars naar Polen overgebracht en daar gevangen gehouden. Dit alles staalde zijn karakter en versterkte zijn heerschzucht; hij werd streng, despotisch en duldde niet de minste tegenspraak. Als mensch was hij dus niet de meest geschikte figuur voor de rol van een regent, maar hij had tijdens de Smoéta eenige ervaring in staatszaken gekregen, bezat een sterken wil en was in ieder geval de meerdere van

[1]) Eigenlijk heette hij Fjódor. Tsaar Borís Godoenów dwong hem de pij aan te nemen, waarbij hij den naam Filarét ontving.

de gunstelingen, die vóór hem het land bestuurden. Filarét werd tot patriarch benoemd en de Zémskiej Sobór gaf hem den titel „Wjelíkiej Gosoedárj" (Groote Heer), een titel, die alleen de tsaar had. Filarét werd dus erkend als de mederegent van zijn zoon; in werkelijkheid was hij echter alleenheerscher, want Michaïl wijdde zich van nu af geheel aan het kweeken van bloemen en aan kerkelijke plechtigheden, het bestuur van den staat aan zijn vader overlatend. Het rijk kreeg in Filarét een bestuurder, die een vaste politiek voerde en administratief talent bezat. Hij concentreerde in zijn handen alle staats- en kerkzaken en verwijderde de kliek van zijn gewezen vrouw uit de regeering. Onder zijn leiding werden verschillende maatregelen getroffen ter betere organisatie van de financiën, de administratie en de rechtsspraak.

De binnenlandsche politiek.

Filarét begreep, dat de Zémskiej Sobór de eenige macht was, waarop hij kon steunen. Daarom heeft hij de volksvertegenwoordiging, wier taak na de verkiezing van de nieuwe dynastie en de installatie van den tsaar was afgeloopen, niet alleen niet afgeschaft, maar haar integendeel tot een permanente instelling gemaakt. Michaïl was dan ook de eenige Russische tsaar, die zijn leven lang een parlement naast zich had en op wiens decreten steeds vermeld stond, dat zij uitgevaardigd waren met goedkeuring van de volksvertegenwoordiging. De invloed van den Zémskiej Sobór op de bevolking was zoo groot, dat de hooge staatsambtenaren, die met speciale opdrachten door de regeering naar de provincie werden gezonden, steeds van gedelegeerden van de volksvertegenwoordiging waren vergezeld, daar dit de eenige wijze was om het volk te doen gehoorzamen. Deze afhankelijkheid van den tsaar van den Sobór heeft de legende doen

ontstaan, als was Michaïl Fjódorowitsj vóór zijn troonsbestijging gedwongen een verklaring te onderteekenen, waarin hij zich verplichtte niets te ondernemen zonder goedkeuring der bojaren.

In de eerste jaren van de regeering van den nieuwen tsaar moest de staat een verbitterden strijd voeren tegen de kozakken en de Poolsche en Litausche benden, die het land onveilig maakten. Langzamerhand werd de orde echter eenigszins hersteld. Zaroétskiej en de zoon van Marína werden na veel strijd gevangen genomen en terechtgesteld, terwijl Marína zelf haar avontuurlijk leven in een gevangenis eindigde. De kozakkenbenden werden verslagen en uiteengejaagd; de Zémskiej Sobór had echter hiervoor geheele legers moeten mobiliseeren.

De strijd tegen deze benden en de weldra uitgebroken oorlog met Polen en Zweden eischten veel geld en manschappen. Om aan de noodige middelen te komen heeft de Zémskiej Sobór twee keer (in 1615 en 1616) een belasting geheven van 20 % op het jaarlijksch inkomen der belastingplichtigen; bovendien werd in 1616 een belasting geheven van 120 roebel per „sochá" [1]. Dit waren speciale belastingen;

[1] De „sochá" als belastingeenheid werd ingevoerd tijdens de Tataarsche overheersching. De Tataren hieven van elke „sochá" (dus van elk boerenerf) 5 kopeken (hetgeen overeenkwam met 7–8 goudroebel van nu) per jaar. De Moskousche grootvorsten behielden deze belasting ook na de afschudding van het Tataarsche juk, maar veranderden de oorspronkelijke beteekenis er van; een „sochá" werd een hofstede met 32 werklieden. Naarmate het belastingstelsel zich wijzigde, kwamen veranderingen in het begrip „sochá", waarbij de eenheid, die met dit woord werd aangeduid, in verschillende gedeelten des lands verschillend was. In 1550 werd een „sochá" gelijkgesteld met een beploegde oppervlakte van 400 desiatienen in elk van de drie velden (in Rusland werd toen het drie-veldenstelsel als het meest rationeele beschouwd). Dit gold voor grond van goede kwaliteit. Daarbij werd bepaald, dat 1 desiatiena „goeden" grond evenveel belasting moest betalen als $1^1/_4$ desiatienen „middelmatigen" grond en $1^1/_2$ desiatienen „slechten" grond, d.w.z. dat een

daarnaast bleven de gewone heffingen bestaan. Ondanks deze hooge belastingen en de leeningen (de regeering leende overal, waar zij maar geld kon krijgen) was de staatskas bijna voortdurend leeg. De regeering moest daarom alle verzoeken om belastingverlaging van de hand wijzen; zij kon zelfs geen uitstel van betaling toelaten, en dat terwijl de belastingdruk te zwaar was voor de verarmde bevolking. Tegelijkertijd begon de regeering de klasse der krijgsplichtigen (den kleinen adel) opnieuw uit te breiden; zij wierf weerbare mannen en gaf hun stukken grond als pomjéstj'je. Vóór de komst van Filarét heerschten zoowel bij de belastingheffing als bij het werven van krijgslieden onhoudbare toestanden: de bojaren, hun secretarissen en ambtenaren zogen de bevolking uit, eigenden zich een groot gedeelte van de ontvangen gelden toe, waren omkoopbaar. Filarét, die op de hoogte was van deze misstanden, diende onmiddellijk bij het aanvaarden van het bestuur bij

Een ry'nda.
(Keizerlijke lijfwacht).

sochá bevatte 400 desiatienen goeden grond, 500 desiatienen middelmatigen grond of 600 desiatienen slechten grond in elk der drie velden. Bovendien werden voor verschillende categorieën belastingbetalers zekere tegemoetkomingen ingevoerd. Edellieden, die dienstplichtig waren, betaalden per 400 desiatienen evenveel belasting als kloosters of vrije boeren per 300 desiatienen moesten betalen. Dit stelsel bleef bestaan tot 1680, althans in theorie. In de practijk wisten de edellieden langzamerhand steeds nieuwe voorrechten te verkrijgen, zoodat de boeren en stedelingen een steeds grooter gedeelte van de belastingen moesten opbrengen.

den Zémskiej Sobór eenige wetsvoorstellen in, die de administratie beter moesten regelen [1]), de wantoestanden uitroeien en de staatsbegrooting in evenwicht brengen. Tevens werd een speciaal departement ingesteld, dat alle aanklachten der armen tegen de rijken en machtigen moest onderzoeken en de kleine luiden tegen de sterken in 't land moest beschermen. De principes, die Filarét in zijn uitvoerige redevoeringen voor de volksvertegenwoordiging had uiteengezet, dienden als leiddraad voor de legislatieve werkzaamheden van den Sobór gedurende de geheele regeering van Michaïl Fjódorowitsj.

De maatregelen van Filarét brachten wel eenige verbeteringen in het bestuur en de rechtsspraak, maar het kwaad uitroeien konden zij niet. Overal in het land bleef het volk zich beklagen over de onwettige heffingen van de ambtenaren en over het machtsmisbruik van de wojewóden. De rechtsspraak was zeer gebrekkig georganiseerd; de processen duurden soms jaren lang, en de rechterlijke ambtenaren namen geld en geschenken aan, zoowel van de aanklagers als van de aangeklaagden; wie het meeste betaalde, won gewoonlijk het geding. Zelfs te Moskou heerschten, ondanks de vrees voor Filarét, onbeschrijfelijke toestanden en was het volk volkomen aan de willekeur der „d'jáken" (ambtenaren) overgeleverd.

1) In de jaren van de woelingen en den strijd der steden tegen de horden van Toésjino en van de vrijbuiters hebben de wojewóden (landvoogden) steeds meer en meer de gekozen bestuurders (een door Iwán IV ingevoerde instelling) verdrongen. Deze wojewóden maakten echter, evenals alle toenmalige ambtenaren, misbruik van hun macht ten einde zich te verrijken. De Zémskiej Sobór besloot toen het instituut der gekozen bestuurders opnieuw in te voeren. Het bleek echter, dat de bevolking niet over personen beschikte, die deze functies zouden kunnen vervullen, zoodat men in vele streken weer de benoeming van wojewóden, tegen wie de bevolking zou opzien, begon te vragen. Het land was nog niet rijp voor zelfbestuur.

Economische en maatschappelijke toestanden.

De staatsmiddelen waren ontoereikend om een groot leger te onderhouden, zoodat ook de nieuwe dynastie aan de aangeworven krijgslieden als belooning voor den krijgsdienst landgoederen moest geven. De grond alleen kon den edelman echter niet voeden, en de regeering moest de boeren dwingen de akkers der krijgslieden te bewerken en andere werkzaamheden voor hen te verrichten, zoodat de lasten van de boeren ná de Smoéta grooter werden dan zij daarvóór waren geweest.

De toewijzing van landgoederen aan de nieuwe krijgslieden stuitte op vele moeilijkheden: tijdens de Smoéta waren vele landheeren van hun landgoederen verdreven, terwijl sommige hunner van de woelingen gebruik hadden weten te maken om zich vreemd land toe te eigenen. De regeering moest daarom thans opnieuw normale toestanden scheppen en het begane onrecht herstellen, hetgeen veel tijd en werk eischte; eerst in 1636 kon de commissie, die met dit werk belast was, een reglement opstellen, waardoor meer normale verhoudingen werden geschapen. Intusschen was de economische toestand van den kleinen adel zeer slecht, en vele edellieden waren niet in staat krijgsdienst te verrichten. De regeering moest oogluikend toelaten, dat vele krijgsplichtigen aan den ban geen gehoor gaven, omdat zij wist, dat de wegblijvers, althans een groot gedeelte, er werkelijk niet toe in staat waren. De armoede van den kleinen adel werd zoo groot, dat velen hun landgoederen in den steek lieten en gingen bedelen; zelfs kwam het toen veelvuldig voor, dat edellieden vrijwillig lijfeigenen van rijke heeren werden om niet van honger om te komen. De regeering vaardigde een decreet uit, waarbij het overgaan van edellieden in lijfeigenschap verboden werd;

tegelijkertijd moest zij naar middelen uitzien, om de economische positie van de edellieden te verbeteren en dit kon alleen bereikt worden door de boeren te dwingen voor de landheeren te werken.

In de XVI^{de} eeuw heeft de regeering verschillende decreten afgekondigd, waarbij het recht van de boeren, van den eenen landheer naar den anderen over te gaan, beperkt werd. Een volkomen verbod van overgang was echter niet uitgevaardigd, en ook in de XVII^{de} eeuw hadden de boeren het recht naar een anderen landheer over te gaan en met hem een pachtcontract te sluiten. Daarnaast waren er echter ook boeren, die dat recht niet meer bezaten. Het is niet meer met zekerheid te zeggen, waarop dit verschil gebaseerd was, want de documenten uit dien tijd geven geen verklaring van dit vreemde verschijnsel. De boeren, die geen recht hadden het landgoed van hun heer te verlaten en het toch deden, werden door de politie opgespoord en naar hun heer teruggebracht. Oorspronkelijk moest dit binnen 5 jaar geschieden, maar de edellieden wisten te bewerkstelligen, dat deze termijn verlengd werd tot 10-15 jaar. Langzamerhand nam de macht der landheeren toe, en zij begonnen de onvrije boeren als slaven te beschouwen en aan andere landheeren te verkoopen. De landheeren wilden ook de boeren, die nog het recht hadden hun landheeren te verlaten, aan zich binden. Dit werd bereikt op een eenvoudige wijze: de boeren werden gedwongen een overeenkomst met den landheer te sluiten, waarin de clausule was opgenomen, dat de overeenkomst niet voor eenige jaren maar voor altijd gesloten was. Op deze wijze wist de adel vele boeren, die nog vrij waren (althans in theorie), tot lijfeigenen te maken.

In den Moskouschen staat was er geen burgerij in den West-Europeeschen zin des woords. Een poorter (posádskiej) kon ten

allen tijde boer worden, terwijl een vrije boer zonder eenige moeite poorter kon worden. Het verschil tusschen deze twee groepen bestond alleen hierin, dat de belasting van den boer door de grootte van zijn akker werd bepaald en van den poorter door zijn bedrijf (dat aan een bepaald gedeelte van een „sochá" gelijkgesteld werd). Het aantal stedelingen was tijdens de Smoéta zoo sterk gedaald, dat vele steden geheel ontvolkt waren. Dit was het gevolg van de algemeene verarming van het land, van het verval van handel en ambachten en van de zware belastingen, waaronder het volk gebukt ging. Om aan deze zware lasten te ontkomen moest de stedeling uit zijn gemeente treden. In Oud-Rusland kende de staat niet de afzonderlijke belastingbetalers maar de gemeenten (de „mir"). De gemeenten moesten een bepaald bedrag aan de regeering betalen; de verdeeling van de lasten onder haar leden geschiedde door het gekozen bestuur der gemeente. De gemeente gaf niemand verlof, uit haar verband te treden, omdat dit een verzwaring van de lasten voor de overgeblevenen beteekende. De poorter, die zijn gemeente wilde verlaten, moest dus vluchten en het leven van een zwerver leiden of zijn vrijheid prijsgeven en lijfeigene worden van een heer, die vrijdom van belasting genoot (de bojaren en de kloosters waren vrijgesteld van sommige belastingen). Dit was een van de grootste plagen van dien tijd.

Ook de boeren zochten naar middelen om den belastingdruk te verminderen. Dit bereikten zij op de volgende wijze: de belasting werd geheven naar de grootte van de beploegde oppervlakte, en de boeren hoefden dus slechts minder grond te bewerken om minder belasting te betalen. Dit was voor hen des te makkelijker, omdat de afzetmogelijkheden van de overschotten door den verminderden welstand van de stedelingen zeer gering waren. Bovendien zwierven toen door het

land nog vele benden, Poolsche en Russische, die alles plunderden en soms zelfs den oogst vernielden.

Naast de bovenvermelde oorzaken (de algemeene verarming, het machtsmisbruik van de administratie, de hooge belastingen) waren er ook andere, die de verarming van de Russische handeldrijvende en ambachten beoefenende stedelingen verklaren. Het herstel van handel en nijverheid werd belet door de afwezigheid van een stand van rijke kooplieden, de beperkende maatregelen der regeering [1]) en ten slotte door de concurrentie van de buitenlandsche kooplieden. Dit laatste was wellicht een van de hoofdoorzaken van het verval van den Russischen handel, omdat de buitenlanders veel voorrechten bezaten, die het den Russen onmogelijk maakten met hen te concurreeren [2]). Wat de regeering er toe bracht, de buitenlanders op zulk een sterke wijze te bevoorrechten, is niet meer met zekerheid te zeggen. Het was waarschijnlijk het gevolg van de leeningen [3]), die

---

[1]) De regeering heeft den graanhandel met het buitenland en andere takken van den handel gemonopoliseerd.

[2]) In het begin van de regeering van Michaïl Fjódorowitsj hebben de Engelschen het recht verkregen, vrij handel te drijven in Rusland. In 1614 verkregen de Hollanders een vermindering van de invoerrechten met 50 % en bovendien het recht in Rusland onbelemmerd handel te drijven.

Wat de vreemdelingen echter het meest bevoorrechtte was het feit, dat zij vrijheid van beweging hadden, terwijl de Russische kooplieden aan hun gemeente gebonden waren en deze zonder toestemming niet konden verlaten.

[3]) De financieele nood van de Moskousche regeering was zoo groot, dat zij bereid was tot ver gaande concessies aan vreemdelingen om leeningen te kunnen sluiten. Zoo bijv. heeft de tsaar in 1617 een gezantschap naar Engeland gezonden, dat om een leening van 40–100.000 roebel moest vragen. De Muscovy Company wilde deze som leenen, maar zij stelde de volgende eischen: 1. vrijen handel met Perzië over Russisch grondgebied, 2. het monopolie voor den handel in vlas, hennep en touwen, 3. de uitsluiting van de Hollanders uit deze takken van den handel, 4. garantie voor de betaling van kapitaal en interest. De nood was zoo groot, dat Moskou deze voorwaarden accepteerde. De Engelschman (sir Dudley Diggers), die de 100.000 roebel naar Rusland moest brengen, keerde echter uit Cholmogóry terug naar

de regeering bij de buitenlandsche kooplieden moest sluiten en van de financieele afhankelijkheid van het buitenland.

Veel logischer was het verleenen van privilegies aan buitenlandsche vaklieden, die in Rusland nieuwe industrieën invoerden. Zoo bijv. heeft de Hollander Vinius in 1632 het recht verkregen te Toéla een werkplaats op te richten voor het gieten van kanonnen, kogels enz. (hij fabriceerde tegelijkertijd ook voorwerpen van dagelijksch gebruik). De voorrechten, die de buitenlanders in Rusland genoten, trokken steeds meer en meer vreemdelingen naar Moskou. Volgens betrouwbare mededeelingen woonden te Moskou tijdens de regeering van den eersten Románow meer dan 1000 Protestantsche gezinnen [1]).

Behalve vreemde kooplieden en industrieelen woonden toen in Rusland ook buitenlandsche artsen (de hofartsen waren steeds buitenlanders), apothekers en officieren. De oorlogen tijdens de Smoéta hebben aangetoond, dat de Russische legers niet opgewassen waren tegen een op West-Europeesche wijze afgericht leger, en de regeering haastte

---

Engeland, waarschijnlijk omdat hij vernomen had, dat ook een Hollandsch gezantschap in Rusland was aangekomen. Het Hollandsche gezantschap (van Isaäc Massa) bracht echter geen geld, maar ammunitie (naar schatting voor 40.000 gulden). De Hollanders werden te Moskou met open armen ontvangen; zij konden of wilden echter geen geld verschaffen. In 1620 herhaalde de tsaar zijn poging, in Engeland een leening te sluiten, maar ook deze mislukte. Ook de onderhandelingen over een Russisch-Engelsch bondgenootschap hadden geen succes.

[1]) De verhouding tusschen de Russen en de Protestanten was steeds hartelijker dan tusschen Russen en Katholieken (de Russen vreesden de Katholieke propaganda; de Protestanten beschouwden zij op dit gebied als ongevaarlijk). De regeering gaf dan ook steeds de voorkeur aan Protestanten boven Katholieken. Zoo bijv. heeft de tsaar in 1631, toen Rusland in het buitenland veel legerinstructeurs wilde werven, nadrukkelijk bevolen, geen Katholieken in dienst te nemen. De officieren moesten geworven worden in Holland, Engeland, Zweden, Denemarken en andere Protestantsche landen.

zich nu haar stijdkrachten te moderniseeren. Zij wierf in het buitenland veel officieren en droeg hun op, het leger te reorganiseeren [1]).

De oorlogen met Polen en Zweden.

De Zweden hielden Nówgorod bezet en hun koning wilde deze oude Russische stad annexeeren. Moskou kon dit natuurlijk niet toelaten, zoodat een botsing onvermijdelijk was. De poging der Russen, deze stad te heroveren mislukte. De Zweedsche koning (Gustaaf-Adolf) ging toen tot het offensief over en belegerde Pskow (1615), maar hij leed échec. De positie van Rusland was echter, ondanks dit échec, hachelijk, en Engeland, dat een eventueele annexatie van Russisch grondgebied door Zweden vreesde, besloot tusschenbeide te komen. De Engelsche gezant, Merrick, kreeg opdracht den vrede tusschen Rusland en Zweden tot stand te brengen. Merrick getroostte zich veel moeite om dit te bereiken. Hij trotseerde de hevige koude en de vele ongemakken, die het reizen in dien tijd medebracht, en trok uit het eene hoofdkwartier naar het andere [2]). Na langdurige onderhandelingen werd men het eens over de vredesvoorwaarden. In 1617 werd

---

1) In 1631 beschikte de Russische legeraanvoerder reeds over 15000 soldaten, die op West-Europeesche wijze waren afgericht.

2) De Hollanders, bevreesd voor de versterking van den invloed van de Engelschen, hun gevaarlijke concurrenten, besloten ook deel te nemen aan de vredesonderhandelingen. De Hollandsche gedelegeerden kwamen in 1615 naar Moskou en vertrokken, na een kort verblijf in de Russische hoofdstad, naar Zweden (1616); van daar keerden zij spoedig naar Holland terug. Isaäc Massa schrijft dit gedrag van de Hollanders aan de felle koude toe. De Russische geschriften uit dien tijd bevatten echter veel klachten over de Hollanders, die, naar het schijnt, met Zweden sympathiseerden. De Zweedsche sympathieën van de Hollanders waren waarschijnlijk het gevolg van het feit, dat Engeland toen een pro-Russische politiek voerde.

in het dorp Stólbowo de vrede geteekend[1]). Zweden deed afstand van Nówgorod en eenige andere steden, terwijl Rusland de annexatie door Zweden van de geheele kust van den Finschen Golf erkende en een zekere schadeloostelling moest betalen. De vrede was dus voor beide partijen aannemelijk, maar het verlies van de zeekust was voor Rusland een zware slag.

Veel moeilijker was het tot een vergelijk met Polen te geraken. Polen beschouwde Wladislaw als den rechtmatigen tsaar van Rusland, hetgeen door de Russen bestreden werd. Daar echter de vader van den nieuwen tsaar zich toen nog in Poolsche gevangenschap bevond, wilde de Russische regeering de verkiezing geheim houden en gaf opdracht aan Aládjin, die met de Polen over de uitwisseling van gevangenen moest onderhandelen, niet alleen met geen woord over den nieuwen tsaar te reppen, maar zelfs de verkiezing te ontkennen, indien de Polen hem iets over den nieuwen tsaar zouden vragen. Deze naïeve list mislukte natuurlijk, maar Polen had toen met veel moeilijkheden te kampen, en de koning kon geen geld krijgen voor een veldtocht tegen Rusland. Hij stemde daarom noodgedwongen toe in de aanknooping van vredesonderhandelingen. De Russen eischten, dat de Polen Smolénsk en de overige door hen veroverde Russische steden zouden ontruimen, hetgeen Sigismund weigerde te doen. De toestand bleef dus even onbepaald als vóór de onderhandelingen.

In 1616 besloot Moskou gewapenderhand een einde te maken aan den onhoudbaren toestand, maar behaalde geen

---

1) Na het sluiten van den vrede werd Merrick te Moskou op plechtige wijze ontvangen en met eerebewijzen overladen. Engeland wilde een meer tastbare vergoeding hebben, nl. het recht, rechtstreeks met Perzië handel te drijven. Deze handel had den Engelschen tijdens de regeering van Elisabeth veel winst opgeleverd. Moskou weigerde echter een dergelijke concessie te verleenen. De handel op Perzië bleef dus in handen van den staat.

successen. Intusschen besloot de Poolsche sejm (parlement) prins Wladislaw middelen te verschaffen voor de verovering van den Russischen troon. Veel geld kreeg de prins echter niet en het gevoteerde bedrag werd niet dadelijk beschikbaar gesteld. Een jaar later lukte het Wladislaw een leger van 11000 man uit te rusten, en aan het hoofd van dat leger drong hij Rusland binnen. De Russische regeering was niet voorbereid en beschikte zelfs niet over de middelen om een leger op de been te brengen, dat de kleine legermacht van Wladislaw over de grens zou kunnen jagen. De Russen beperkten zich daarom tot het defensief. De oorlog duurde lang en leverde den prins geen tastbare resultaten op. Al zijn pogingen, de vestingen Mozjájsk, Tróïtskaja Láwra en Moskou te nemen, mislukten. Intusschen eindigden de twee jaar, binnen welken tijd Wladislaw zich voor den sejm had verplicht, Rusland te veroveren, en hij moest vredesonderhandelingen aanknoopen. In September 1618 vond in het dorp Djeoélino een ontmoeting plaats tusschen de Russische en Poolsche vertegenwoordigers en er werd een wapenstilstand van 14½ jaar gesloten. Polen behield Smolénsk en de andere steden, maar Wladislaw moest voorgoed afstand doen van zijn aanspraken op den Russischen troon. Tegelijkertijd werden de gevangenen uitgewisseld, zoodat Filarét (de vader van den tsaar), de dappere Sjéïn en alle leden van het groote gezantschap naar Rusland terugkeerden.

Het was echter slechts een wapenstilstand. Rusland wilde niet definitief afstand doen van Smolénsk en de andere steden, en Wladislaw gaf de hoop niet op, tsaar van Rusland te worden. Toen in 1632 koning Sigismund overleed en de strijd ontbrandde, die telkens de verkiezing van een nieuwen koning voorafging, besloot Moskou gebruik te maken van de verwarring in Polen om de verloren steden te herwinnen. Een

leger van 32.000 man, waarvan een gedeelte op West-Europeesche wijze geoefend was, trok onder aanvoering van Sjéïn naar het Westen, bezette verschillende steden en belegerde Smolénsk. Het beleg duurde 8 maanden en nog steeds boden de verdedigers der stad hardnekkigen tegenstand en sloegen alle aanvallen af. Intusschen rustte Wladislaw, die tot koning van Polen werd gekozen, een groot leger uit en wierp zich op het door het langdurig beleg vermoeide en gedesorganiseerde Russische leger. Hij omsingelde het Russische versterkte kamp, en Sjéïn, die de hopeloosheid van zijn positie inzag, stemde er in toe, aan de Polen al het geschut en den geheelen tros af te staan om het recht te verkrijgen met zijn leger naar Moskou terug te keeren [1]). Om de woede van het volk van zich af te wenden, beschuldigde de regeering te Moskou Sjéïn en zijn onderbevelhebber van verraad en liet hen terechtstellen. De oorlog duurde voort, maar bracht geen nieuwe noemenswaardige successen voor Polen. In 1634 werd vrede gesloten op dezelfde voorwaarden als de wapenstilstand te Djeoélino.

---

[1]) De nederlaag van Sjéïn was grootendeels het gevolg van de bandeloosheid van zijn buitenlandsche huurlingen. In het begin nam de Moskousche regeering alleen buitenlandsche officieren in dienst en droeg hen op, de Russische soldaten (de streljtsy') op West-Europeesche wijze af te richten. De officieren kenden geen Russisch en wisten niet, hoe met de Russen om te gaan, met het gevolg dat er telkens tusschen de Russische minderen en de buitenlandsche officieren wrijvingen ontstonden. De militaire waarde van deze troepen was gering. Rusland moest echter over goed geoefende soldaten beschikken om tegen Zweden en Polen te kunnen strijden. Toen besloot de regeering geheele regimenten in het buitenland te huren. In 1631, vóór het begin van den oorlog, kreeg Lesly opdracht in het buitenland 5000 soldaten te werven. Een tijd lang had Rusland 66690 buitenlandsche soldaten en officieren in dienst. De nederlaag van Sjéïn heeft de ondeugdelijkheid van dat stelsel aangetoond, en de regeering besloot in het vervolg in het buitenland alleen officieren te werven.

De verovering van Azów.

De oorlog met Polen was nog niet geëindigd of er doemde voor het Moskousche rijk het gevaar op van een oorlog met een veel machtiger tegenstander, nl. Turkije. De aanleiding was de verovering van de vesting Azów door de Don-kozakken. De steppe was een niemandsland, waar de kozakken en Tataren rondzwierven en voortdurend met elkaar vochten. De Tataren ondernamen strooptochten naar Rusland; de kozakken voeren in hun lichte roeibooten over de Zee van Azow en de onstuimige Zwarte Zee en plunderden Turksche en Tataarsche nederzettingen. Dit leidde tot voortdurende klachten van de Turksche regeering, maar Moskou stond machteloos tegenover de Don-vrijbuiters en kon de strooptochten niet verhinderen. Om een einde te maken aan de aanvallen van de kozakken, versterkte Turkije de stad Azów, die den mond van den Don beheerschte, en bouwde er eenige forten. De kozakken vonden nu den weg naar de vrije zee versperd en besloten dezen hinderpaal uit den weg te ruimen. In 1637 vereenigden zich alle Don-kozakken en trokken tegen Azów op. Het beleg duurde niet lang en de dolkoene kozakken namen de vesting stormenderhand in en joegen de Turksche bezetting en alle inwoners van de stad over de kling.

De kozakken begrepen echter, dat zij niet in staat waren de vesting tegen een groot Turksch leger te verdedigen, en zij wendden zich daarom tot den tsaar van Moskou (hun nominalen heer) met het verzoek, de veroverde stad bij zijn rijk te voegen. De regeering van Moskou voelde zeer veel voor het aanbod der kozakken, maar zij vreesde een oorlog met het machtige rijk der sultans en besloot het voorstel af te wijzen. In 1641 verscheen voor Azów een groot Turksch

leger, maar de kozakken sloegen alle aanvallen af en joegen de Turken naar hun schepen. Deze overwinning heeft echter zooveel offers van de dappere bezetting opgeëischt, dat het duidelijk was, dat de kozakken niet in staat zouden zijn een nieuwen aanval van de Turken te weerstaan. Opnieuw smeekten de kozakken den tsaar, hen te steunen en een leger, benevens proviand en ammunitie te sturen. De verleiding was zeer groot, maar het sturen van een leger naar Azów zou onvermijdelijk tot een gewapende worsteling met Turkije leiden, en Rusland was toen te zwak om een oorlog met het machtige Turkije te voeren. De regeering liet daarom de beslissing aan den Zémskiej Sobór over. De meerderheid van de volksvertegenwoordiging was vóór de annexatie van Azów, maar tegelijkertijd klaagden veel leden van den Sobór over den slechten economischen toestand van het land.

Alle klassen van de bevolking leden gebrek en leidden een leven vol ontberingen en ellende. Er was slechts één groep menschen, die reden hadden tevreden te zijn, nl. de rijksambtenaren; zij onderdrukten de bevolking en waren „erger dan de Turksche en Tataarsche horden", zooals het toen heette. De ambtenaren waren omkoopbaar en onbetrouwbaar; zij verrijkten zich ten koste van de gemeenschap. De regeering heeft ingezien, dat Rusland zich de weelde van een breuk met Turkije niet kon veroorloven, en deelde aan de kozakken mede, dat zij geen troepen naar Azów kon sturen. De kozakken verwoestten Azów en trokken zich naar het Noorden terug.

De eerste regeeringsjaren van Alekséj Michájlowitsj [1].

In 1645 stierven kort na elkaar Michaïl Fjódorowitsj en zijn echtgenoote, en hun eenige zoon, de 16-jarige Alekséj,

[1]) Alekséj Michájlowitsj beteekent Alekséj, zoon van Michaïl.

een zachte en besluitelooze jongen, bleef alleen achter. Ofschoon bij de verkiezing van Michaïl Fjódorowitsj nadrukkelijk werd bepaald, dat de kroon hem en zijn nakomelingen was aangeboden, vond de regeering het toch noodig, dat de

Zémskiej Sobór Alekséj tot tsaar zou kiezen, daar anders zijn troonsbestijging door het volk als niet geheel wettig beschouwd zou kunnen worden. De verkiezing was echter slechts een formaliteit en Alekséj Michájlowitsj werd met algemeene stemmen tot tsaar uitgeroepen. De nieuwe tsaar was te jong om zelf te regeeren, maar de Zémskiej Sobór hield vast aan de fictie van de meerderjarigheid van den tsaar en benoemde geen regent [1]). Het gevolg was, dat de jonge vorst de speelbal van de hovelingen werd. De eerste drie jaren van zijn regeering werd het land bestuurd door zijn opvoeder, bojaar Morózow. Morózow was een begaafd man, maar hij beschouwde zijn positie als een middel om rijk te worden. Om de overige bojaren met zijn verheffing te verzoenen, liet hij hen bijna ongestoord de bevolking uitzuigen en plunderen.

1) Het benoemen van een regent zou volgens de toenmalige opvattingen een beleediging voor den tsaar zijn.

In 1648 huwde de tsaar de dochter van een zekeren Milosláwskiej. Om zijn plaats niet geheel aan den schoonvader van den tsaar te moeten afstaan, huwde Morózow kort daarna de tweede dochter van Milosláwskiej. De macht werd nu verdeeld tusschen Morózow en de aangetrouwde familie van den tsaar. De nieuwe regeerders waren nog erger dan de Saltyków's en de uitbuiting van het volk nam afmetingen aan, die zelfs in het rijk van Moskou ongehoord waren. Een dergelijk bestuur moest natuurlijk tot een opstand leiden, te meer daar de herinnering aan de Smoéta bij het volk nog levendig was. In 1648 braken te Moskou onlusten uit. Eenige dagen achter elkaar bevond de hoofdstad zich in handen van de razende menigte. Allen, die door het volk gehaat werden, werden vermoord, hun huizen werden geplunderd en in brand gestoken [1]). Uit Moskou sloegen de onlusten naar de provincie over en het scheen, dat de tijden der Smoéta teruggekeerd waren, dat de staat opnieuw zou ineenstorten. Met veel moeite lukte het, de menigte te kalmeeren. De tsaar beloofde, zich van Morózow te ontdoen, de klachten van het volk te onderzoeken en de gestelde eischen zooveel mogelijk in te willigen. Morózow had dus afgedaan, maar zijn plaats werd spoedig door vorst Odójewskiej, een bekrompen en ingebeeld man, ingenomen.

De „Oelozjénieje" van 1649.

De onlusten hebben duidelijk aangetoond, dat hervormingen onvermijdelijk waren. Daar het volk zich het meest over de slechte regeling van de rechtsspraak beklaagde, lag het voor de hand, dat deze tak van wetgeving het eerst

---

[1]) Morózow ontsnapte aan een wissen dood, doordat de tsaar hem bij het begin van de onlusten onder sterk geleide naar een ver afgelegen klooster had laten overbrengen, waar de bojaar in veiligheid was.

gewijzigd zou worden. De verwarring op het gebied van rechtsspraak was inderdaad onbeschrijfelijk. De wetten waren niet verzameld in een codex, maar bevonden zich in tientallen boeken, zoodat de rechter dikwijls niet wist, waar hij een bepaalde beslissing moest zoeken. Elk staatsdepartement had een eigen codex, waarin het zijn besluiten en decreten boekstaafde, maar niemand dacht er aan, uit al deze codices één wetboek te maken. Doordat er geen contact bestond tusschen de departementen, gebeurde het vaak, dat over eenzelfde geval twee tegenstrijdige decreten werden uitgevaardigd, die beiden kracht van wet hadden.

Het verlangen naar een codex was algemeen, waarbij de meeste volksvertegenwoordigers er den nadruk op legden, dat het land niet een verzameling van de bestaande wetten, maar een volkomen nieuwen codex noodig had, een wetboek dat rekening zou houden met de gewijzigde toestanden en rechtsbegrippen. Dit is echter een vrome wensch gebleven. De politieke toestand was slecht, in het geheele land heerschte een opgewonden stemming, de regeering vreesde een nieuwe ineenstorting. Onder dergelijke omstandigheden kon men het werk niet zoo breed opvatten als wenschelijk was, want er moest haast gemaakt worden om het volk te toonen, dat aan zijn eischen werd voldaan [1]). De redactie-commissie die onder leiding van vorst Odójewskiej stond, heeft daarom van het samenstellen van een volkomen nieuw wetboek afgezien en besloot in plaats daarvan een codex op te stellen, bestaande uit oude Russische wetten, departementale beslissingen en

[1]) De noodzakelijkheid, het volk te toonen, dat er aan het nieuwe wetboek gewerkt werd, was zoo groot, dat de gedeelten, die door den Zémskiej Sobór waren goedgekeurd, onmiddellijk werden afgekondigd. De bevolking van Moskou kon het werk van de commissie volgen en haar goed- of afkeuring over de wetten betuigen.

vreemde wetten. Het op deze wijze samengestelde wetboek miste natuurlijk eenheid en leek eenigszins op een lappendeken; naast oude Russische wetten, gebaseerd op Russisch volksrecht, werden in het wetboek Byzantijnsche en vooral zeer veel Litausch-Russische wetten opgenomen. Wel is waar werden deze vreemde wetten eenigszins gewijzigd, maar daarbij werd alleen rekening gehouden met practische overwegingen; zij werden aan de Russische toestanden aangepast. De commissie onderhield voortdurend contact met den Zémskiej Sobór; op verlangen van de leden der volksvertegenwoordiging werden in het wetboek ook wetten opgenomen, ontleend aan het plaatselijke recht van de verschillende gewesten. De codex werd daarna onder den naam van „Oelozjénieje" door den Zémskiej Sobór, die speciaal daarvoor bijeengeroepen werd, goedgekeurd (1649)[1].

De Oelozjénieje bevatte niet alleen een regeling van de rechtsspraak en een nieuw wetboek van strafrecht, zij was tevens een codex, waarin alle bestaande wettelijke bepalingen, decreten enz. waren opgenonen. Het wetboek bestond uit 25 hoofdstukken en bevatte bijna 1000 artikelen. Ondanks al zijn gebreken had de Oelozjénieje toch een groote beteenis voor de verdere ontwikkeling van de maatschappelijke verhoudingen, omdat ze in verschillende takken van de wetgeving nieuw recht had geschapen en in sommige opzichten verbetering gebracht.

De meerderheid van de leden van den Zémskiej Sobór

[1]) Het wetboek werd uitgegeven in een voor dien tijd zeer groote oplage (2000 exemplaren) en naar alle belangrijke plaatsen des rijks gezonden.

Tijdens de regeering van Alekséj Micháljlowitsj hield de Zémskiej Sobór op een permanente instelling te zijn en werd alleen dan bijeengeroepen, wanneer een beslissing moest genomen worden in een zaak van buitengewone beteekenis, wanneer de regeering de verantwoordelijkheid voor de te treffen maatregelen niet alleen wilde dragen.

behoorden tot de twee groepen van den toenmaligen Russischen middenstand (de kleine adel en de handeldrijvende poorters), hetgeen zich duidelijk heeft afgespiegeld in het nieuwe wetboek; de meeste beslissingen waren genomen in een voor deze groepen gunstige redactie. De belangrijkste voordeelen, die de middenstand heeft weten te behalen, waren als volgt: 1. Vroeger kon de landheer een voortvluchtigen boer slechts gedurende een zekeren tijd (5–10 jaar) tot terugkeer dwingen; na afloop van dezen termijn werd de boer volkomen vrij. De Oelozjénieje heeft dezen termijn afgeschaft, zoodat de boeren nu voorgoed aan de heerschende klasse waren overgeleverd. 2. De poorters hadden veel te lijden van het uittreden van velen hunner uit den stand, hetgeen de lasten van de overgebleven leden zwaarder maakte. De Oelozjénieje bepaalde nu, dat een poorter zijn gemeente niet mocht verlaten en dat niemand zonder speciale toestemming van den raad der poorters lid eener stedelijke gemeente kon worden. De poorters van elke stad vormden dus voortaan een corporatie, waarvan zij gedwongen waren deel uit te maken. 3. De kooplieden hadden veel te lijden van de concurrentie der buitenlanders, die vrijgesteld waren van vele lasten. De Oelozjénieje wees den vreemdelingen Archangel als de eenige Russische stad aan, waar zij handel konden drijven. 4. De kerkvorsten en de kloosters werden in den loop der eeuwen de grootste landbezitters van Rusland. Dit wekte de ontevredenheid van den adel (vooral van den kleinen adel), want de kloosters namen alle gevluchte boeren op en voorzagen hen van een stuk grond [1]). Ook de poorters waren tegenstanders van een verdere uitbreiding van het landbezit

[1]) De kloosters deden dit niet uit naastenliefde maar om op deze wijze de voor lagen prijs aangekochte landerijen productief te maken en nieuwe rijkdommen te verwerven.

S. IWANOW.

De tsaar en alleenheerscher van Rusland.

der kloosters en kerken, omdat deze instellingen vrijgesteld waren van vele belastingen; de uitbreiding van hun bezittingen leidde dus tot verzwaring van de lasten der belastingplichtigen. De Oelozjénieje verbood daarom geestelijken, kerken en kloosters grond te koopen. Tegelijkertijd schafte de Oelozjénieje de juridische voorrechten van de geestelijkheid af. 5. De bojaren en de kerk hadden het recht slobodá's (voorsteden) te stichten en er hun boeren, lijfeigenen en beschermelingen te koloniseeren. Daar deze personen geen belastingen hoefden te betalen, werden de slobodá's gevaarlijke concurrenten voor de steden. De Oelozjénieje ontnam nu den bojaren en de kerk het recht, slobodá's te stichten [1]).

De kleine adel en de rijke poorters waren tevreden met de nieuwe wetten, maar de overige klassen van het volk niet. De bojaren, de hoogere geestelijkheid en de kloosters waren ontevreden, omdat zij zooveel voorrechten hadden verloren. De boeren waren ontevreden, omdat zij van de laatste resten van hun vrijheid waren beroofd. De arme poorters waren ontevreden, omdat hun bewegingsvrijheid beknot was, en zij geheel aan de macht der rijkere kooplieden, die de leiding in de steden hadden, waren overgeleverd. De boeren vluchtten, zoodra zij er kans toe zagen, naar de steppe,

[1]) Vele nieuwe wetten, vaak van ver strekkende beteekenis, waren niet het gevolg van den legislatieven arbeid der commissie, maar beslissingen naar aanleiding van verzoekschriften (tsjelobiétje) van belanghebbenden. De commissie ontving honderden dergelijke verzoekschriften en zij was niet in staat alles grondig te onderzoeken. Vaak gold het bovendien een aangelegenheid, die een onmiddellijke oplossing eischte. Elk lid van den Zémskiej Sobór steunde de verzoekschriften, die uit zijn district kwamen, en de commissie zwichtte al te vaak voor den aandrang der volksvertegenwoordigers. Vele verzoekschriften bevatten wetsvoorstellen en de commissie nam ze over zonder zich zelfs de moeite te getroosten, wijzigingen in de bewoordingen aan te brengen. Deze tactiek had een groot practisch bezwaar: zij, wier verzoekschriften werden afgewezen, voelden dit nu als een groot onrecht en schaarden zich bij de ontevredenen, wier aantal zeer groot was.

waar zij de rijen der kozakken vermeerderden en een voortdurende bedreiging voor de veiligheid van den staat werden. De stedelingen konden niet meer vluchten, maar hun haat tegen de regeerende klasse was even groot als die der boeren.

De Oelozjénieje bracht dus de verwachte ontspanning niet. De toestand werd integendeel met den dag ernstiger. In vele plaatsen was de ontevredenheid van de lagere klassen over de nieuwe wetten (deze ontevredenheid werd versterkt door den zeer slechten economischen toestand van het land) zoo groot, dat er onlusten uitbraken. In de hoofdstad werden de onlusten spoedig onderdrukt, maar te Nowgorod en Pskow namen de onlusten den vorm aan van een gewapenden opstand tegen de regeering.

De opstand was gericht tegen de gunstelingen van den tsaar en de vreemdelingen (die allen „Duitschers" werden genoemd). De regeering zond ter voldoening aan de verplichtingen, die zij krachtens het vredestractaat met Zweden op zich had genomen, geld en graan naar Zweden. De volksmassa te Pskow en Nowgorod, die uit den aard der zaak niet op de hoogte was van alle bepalingen van het vredestractaat, beschouwde die zendingen als het werk der bojaren, die den jongen tsaar bedrogen. De opstandelingen hielden daarom alle zendingen aan. Te Nowgorod werd de orde spoedig hersteld, maar Pskow bleef bij zijn verzet volharden en slechts met veel moeite is het gelukt, de opstandelingen over te halen zich aan het gezag te onderwerpen. Uit verschillende documenten weten wij, dat tegelijkertijd ook in andere steden opstanden plaats hebben gevonden. In het algemeen waren de regeeringsjaren van Alekséj Michájlowitsj (1645-1676) het meest woelige tijdperk van de Russische geschiedenis.

De financieele maatregelen.

Intusschen ontbrandde de strijd tusschen Rusland en Polen om het bezit van Klein-Rusland (1654). De oorlog werd met succes gevoerd, maar de economische toestand van Rusland was toen van dien aard, dat de oorlogsuitgaven een zware, niet te torsen last voor de bevolking waren. Daarbij kwam nog, dat er een pest-epidemie was uitgebroken, die de bevolking decimeerde en den chaos in het land vergrootte. De steden werden ontvolkt, de laatste resten van welvaart verdwenen. De regeering had met veel financieele moeilijkheden te kampen, omdat het land niet in staat was de middelen op te brengen, die noodig waren voor de oorlogvoering. In het begin probeerde de regeering nieuwe belastingen in te voeren (o.a. een heffing van 20 % op het inkomen), maar de opbrengst dier belastingen bleef ver beneden het verwachte bedrag. Daarna probeerde de regeering het ontbrekende bedrag te verkrijgen door bezuiniging op andere uitgaven, maar ook dit leverde weinig op. Toen heeft de regeering ten einde raad haar toevlucht genomen tot kunstmatig scheppen van geld.

Rusland had toen geen eigen gouden en zilveren munten; in omloop waren Hollandsche en Duitsche dukaten, waarbij een Hollandsche dukaat dezelfde waarde had als een Russische roebel. Ook vreemde zilveren munten waren in omloop, o.a. de Hollandsche rijksdaalders die de waarde hadden van 42–50 kopeken (in Rusland werd zoo 'n daalder „jefímok" genoemd). De regeering begon nu eigen zilveren munten te slaan en maakte uit een „jefímok" 64 kopeken, zoodat de zuivere winst 15–20 kopeken per jefímok bedroeg [1]).

[1]) Zoo vertelt Kotosjíchin, een ambtenaar van het departement van buitenlandsche zaken te Moskou, die oneenigheid met zijn chefs had en uit angst voor de gevolgen naar het buitenland was gevlucht (eerst naar Polen en daarvandaan naar Zweden). In Zweden schreef hij op verzoek van de Zweedsche

Om de winst te verhoogen, besloot de regeering aan een jefímok de waarde van een roebel toe te kennen en voorzag daarvoor de buitenlandsche munten van een stempel. Daar de ongestempelde jefímok's, die in omloop bleven, de oude waarde (dus 42-50 kopeken) behielden, begonnen de bezitters van zulke munten de stempels na te maken om zich op deze wijze ten koste van hun medeburgers te verrijken. Het vertrouwen, dat het volk vroeger in de buitenlandsche munten stelde, verdween, en hun koopkracht begon sterk te dalen.

In 1656 nam de regeering een voorstel van Rtiésjtsjew aan, dat de schatkist veel winst beloofde op te leveren. Rtiésjtsjew stelde nl. voor, koperen munten te slaan van dezelfde grootte als de zilveren muntstukken en deze koperen muntstukken tegen den koers van zilveren munten in circulatie te brengen; het waren dus feitelijk koperen assignaten. Een tijd lang ging het goed, maar langzamerhand begon de koers van de koperen munten te dalen; in 1659 gaf men voor 100 zilveren kopeken 104 koperen, in 1662 steeg de koers tot 300, later zelfs tot 900. Het goede geld begon uit de circulatie te verdwijnen, hetgeen tot een verdere daling van de koperen munten leidde; in 1663 heeft de koers van den zilveren roebel de 1500 reeds ver overschreden. De hoofdoorzaak van deze debacle was de wijze, waarop het voorstel van Rtiésjtsjew werd doorgevoerd. De regeering heeft te veel van deze koperen assignaten in omloop gebracht, meer dan de bevolking noodig had (in vijf jaar werden voor meer dan 20 millioen aan deze assignaten uitgegeven), hetgeen onvermijdelijk tot een depreciatie er van moest leiden. Nog erger was het feit, dat de staat niet de eenige was, die ze in circulatie bracht;

---

regeering een boek over de toestanden in het toenmalige Rusland. Dat boek is de beste beschrijving van het rijk van Moskou, van de zeden en gewoonten van de hoogere kringen der Moskousche maatschappij, die wij bezitten.

de schoonvader van den tsaar liet voor meer dan 100.000 roebel aan deze munten slaan; de ambtenaren van de rijksmunt maakten ze uit eigen koper; ook werden zij vaak door rijke menschen omgekocht en sloegen dan voor hen koperen munten. De regeering probeerde den toestand te redden door de schuldigen te straffen, maar gestraft werden alleen de minst belangrijke delinquenten, terwijl de hoofdschuldigen (de Milosláwskiej's c.s.) wegens hun relaties voor den rechter onbereikbaar waren. Het kwaad greep intusschen meer en meer om zich heen; weldra begonnen ook velen uit de aristocratie het geld na te maken. De regeering liet honderden in de gevangenissen werpen, zij heeft zelfs de doodstraf voor het namaken van het geld ingevoerd [1]), doch niets hielp.

Het wantrouwen tegen het koperen geld werd algemeen. De schuldeischers weigerden het van hun schuldenaars in ontvangst te nemen en eischten betaling in zilveren munt. De ontreddering van de valuta leidde tot een ongekende stijging van de prijzen der levensmiddelen, zoodat velen, die deze prijzen niet konden betalen, honger leden; sommigen stierven den hongerdood [2]). En tegelijkertijd verhoogde de regeering de belastingen èn voerde zij zelfs een heffing van 20 % op het inkomen in. De ontevredenheid nam overal toe. Het volk beschouwde de bojaren als de hoofdschuldigen. In 1662 drong een opgewonden menigte het paleis binnen en beklaagde zich bij den tsaar over haar nood en over de bojaren, die zij verraders en uitzuigers noemde. De tsaar wist de menigte te kalmeeren en de mannen verlieten het paleis.

---

[1]) Meyerbeer vertelt, dat tijdens zijn verblijf te Moskou (1661) in de gevangenissen van de hoofdstad meer dan 400 valsche munters opgesloten zaten. Volgens Kotosjichin werden in eenige jaren meer dan 7000 valsche munters terechtgesteld; het aantal van hen, die voor dit misdrijf werden verbannen, was nog grooter.

[2]) Volgens Kotosjichin was het aantal dezer hongerlijders zeer groot.

Weldra sloeg de stemming echter weer om en er barstte een opstand uit, die gewapenderhand onderdrukt werd.

De regeering zag in, dat zij zich op een vulkaan bevond en dat een nieuwe uitbarsting van de volkswoede moeilijker te bedwingen zou zijn. Zij schafte daarom het koperen geld af en stelde zelfs het bezitten er van strafbaar. De bevolking moest binnen een zekeren termijn het koperen geld omsmelten of het aan het rijk afstaan tegen den koers van 5 kopeken per roebel. Zoo eindigde dit avontuur, dat funeste gevolgen had voor het economische leven van het land en velen tot den bedelstaf had gebracht.

De opstand van Rázien.

De economische ontreddering, de drukkende belastingen en heffingen[1]), de willekeur van de ambtenaren en hun hebzucht, de achteruitgang van de meerderheid der boeren tot lijfeigenen, - al deze omstandigheden versterkten de ontevredenheid van de laagste klassen der bevolking en leidden tot de talrijke opstanden en onlusten, die de regeeringsperiode van Alekséj Michájlowitsj kenmerken. Deze opstanden droegen echter gewoonlijk een plaatselijk karakter. De opstandelingen hadden geen vast program en richtten zich tegen bepaalde personen, tegen afzonderlijke ambtenaren, zonder de maatschappelijke orde zelf omver te willen werpen.

---

[1]) Het aantal heffingen en belastingen was in het Moskousche rijk zeer groot. Bijzonder zwaar belast waren de kooplieden. De koopman moest telkens weer rechten betalen, waarvan sommige volkomen ongerijmd waren. De goederen werden bij het vervoer telkens weer onderzocht, getaxeerd en met tollen belast. In de XVIIde eeuw begon de regeering het onhoudbare van den toestand in te zien en zocht naar middelen, om de lasten van de kooplieden te verminderen. Daar de schatkist echter leeg was, beteekenden alle maatregelen slechts een verplaatsing van de lasten en geen verlichting van den belastingdruk. Zoo bijv. heeft Morózow in 1646 een hoog accijns op zout ingevoerd, hetgeen hem bij alle groepen van de bevolking gehaat maakte.

Dergelijke onlusten [1]) konden zonder veel moeite onderdrukt worden. Beschikten de autoriteiten niet over de noodige troepen om de onlusten te bedwingen, dan beloofden zij de gestelde eischen in te willigen, en de opgewonden menigte liet zich bepraten en ging uiteen.

Veel ernstiger werd de toestand, toen de beweging een uitgesproken sociaal karakter kreeg en zich tegen de maatschappelijke orde begon te richten, toen de ontevredenen vereenigd werden door een program, en de leiding in de handen van de goed georganiseerde kozakken was overgegaan. Deze revolutionnaire beweging vertoonde veel overeenkomst met de sociale beweging van Bolótnikow en is in de Russische geschiedenis bekend als de opstand van Rázien [2]). De opstand brak uit aan den Don onder de kozakken, maar weldra werden haar leuzen (een sociale omwenteling, rechtvaardiger verdeeling van de bezittingen, afschaffing van de lijfeigenschap, uitroeiing van de bureaucratie) door de boeren en de laagste klassen van de poorters overgenomen, zoodat het grootste gedeelte van het volk tegen de bezittende klassen in opstand was gekomen.

De sociale veranderingen, die door de Oelozjénieje waren gesanctionneerd, hebben het aantal van hen, voor wie het leven in het Moskousche rijk ondragelijk werd, aanzienlijk

[1]) Bij al deze onlusten bevond de leiding zich in handen van de poorters (de kleine handelaars en ambachtslieden), hetgeen de onderdrukking vergemakkelijkte.

[2]) De aanvoerder van de beweging heette Stjepán Timoféjewitsj (dus: Stephan, zoon van Timotheus) Rázien. De regeerende klasse van Moskou noemde hem echter minachtend Stjénjka Rázien (Stjénjka is de minachtingsvorm van Stjepán); de historici hebben later deze benaming overgenomen, zoodat alle Russische leerboeken van vaderlandsche geschiedenis en de meeste handboeken van Russische geschiedenis spreken over Stjénjka Rázien. In de talrijke volksliederen, waarin de daden van den leider der revolutie bezongen worden, wordt echter steeds over Stjepán Timoféjewitsj gesproken. Rázien is een van de meest populaire helden van het volksepos.

verhoogd. Al deze stiefkinderen van de maatschappij kenden maar één uitweg: naar de steppe vluchten, naar het gebied van den Don trekken, om daar vrije kozakken te worden. De bevolking van de steppen om den Don nam zoodoende steeds toe, terwijl de middelen van bestaan er beperkt bleven [1]). De oude kozakken, die reeds lang in de steppe leefden, die de steppe als hun eigendom beschouwden, waren niet bijzonder ingenomen met de immigranten en weigerden hen als kozakken te erkennen en in hun gemeenschap op te nemen. De kozakken vormden toen een soort republiek; zij kozen zelf hun eigen chefs (starsjiná), zij verdeelden gelijkelijk alles wat de Moskousche regeering hen zond als belooning voor de bewaking van de grens (kruit, graan enz.). De nieuwelingen waren hiervan uitgesloten en moesten als gewone werklieden op de ondernemingen van de kozakken werken. Zij werden door de kozakken als ondergeschikten beschouwd en „holytjbá" (armoedzaaiers) genoemd. De positie van deze menschen was dus alles behalve benijdenswaardig. In plaats van de verwachte vrijheid en overvloed vonden zij aan den Don armoede en afhankelijkheid. Zij waren daarom verbitterd tegen de maatschappij en vooral tegen alle welgestelden.

In vroegere eeuwen zouden deze mannen in hun lichte roeibooten naar de kusten van Anatolië of Krim zijn gevaren om daar de rijke steden te plunderen, maar nu versperde het Turksche Azów den weg naar de vrije zee, terwijl het door Moskousche troepen bezette A'strachanj den mond van de Wolga beheerschte en den toegang tot de Kaspische Zee

[1]) De kozakken beoefenden niet den landbouw. Zij beletten ook den nieuwgekomenen, den bodem te bewerken, omdat zij vreesden, dat dit hen tot gewone boeren en dus vroeger of later tot lijfeigenen zou maken. De kozakken hielden zich bezig met jacht en vischvangst, terwijl de rooftochten tegen de Turken en Tataren ook een niet onbelangrijke bron van inkomsten waren.

versperde. De arme kozakken („holytjbá") trokken naar de Beneden Wolga en organiseerden daar kleine benden (1659), die de karavanen der kooplieden plunderden en de scheepvaart op dezen belangrijksten Russischen waterweg vrijwel onmogelijk maakten. Weldra werden deze benden vereenigd door Rázien, die hen tot een geduchte macht wist te maken.

Onder aanvoering van hun nieuwen leider voer de bende de Wolga af, forceerde den doorgang naar de Kaspische Zee en plunderde de Perzische steden aan die zee. Met een rijken buit trok de bende in 1669 terug naar A'strachanj en knoopte onderhandelingen aan met de wojewoden van den tsaar. Rázien beloofde, dat zijn mannen zich niet meer aan rooverijen zouden schuldig maken, en gaf aan de bojaren een gedeelte van de door hem buitgemaakte kanonnen en alle zeeschepen, die hij trouwens toch niet meer gebruiken kon. In ruil daarvoor kreeg hij vrijen doortocht naar den Don. Zijn roem en de rijke buit, dien zijn mannen hadden meegebracht, trokken steeds meer nieuwe mannen naar zijn kamp, en weldra beschikte hij over een leger van 3000 tot wanhoop gedreven mannen. Rázien besloot nu een nieuwen veldtocht te ondernemen, nu niet naar Perzië maar tegen Moskou, en hij hoopte dat het hem zou lukken in Rusland een algemeenen opstand van de laagste klassen tegen de welgestelden (de bojaren, landheeren, rijke kooplieden en ambtenaren) te verwekken.

In het voorjaar van 1670 verscheen Rázien aan de Beneden Wolga en bond den strijd aan met de legers van den tsaar. Het eerst viel hij A'strachanj aan. De streljtsy' (de „schutters", het toenmalige Russische staande leger) maakten gemeene zaak met de opstandelingen en de geduchte vesting viel bijna zonder strijd in handen van Rázien. Daarna trok hij stroomopwaarts en veroverde alle steden aan de Wolga tot aan

Simbírsk [1]). De kozakken doodden overal de wojewóden en landheeren, plunderden de huizen der rijken en de winkels der kooplieden, roofden zelfs het goud en de kostbaarheden in de kerken. De laagste klassen van de poorters maakten overal gemeene zaak met de kozakken en kwamen in opstand tegen de rijken. Hun voorbeeld werd weldra gevolgd door de boeren, die in opstand kwamen tegen hun landheeren; zij doodden de edellieden, plunderden hun have en sloten zich aan bij het leger van Rázien. Ook de inboorlingen [2]) kwamen in opstand, zoodat Rázien over een groot, hoewel ongedisciplineerd, leger beschikte. Merkwaardig is het, dat de opstand, althans officieel, niet tegen den tsaar gericht was, maar alleen tegen de bojaren; Rázien liet zelfs het gerucht verspreiden, dat de kroonprins (en patriarch Nikon) zich in zijn kamp bevond. Het scheen, dat niets meer de verwezenlijking van de plannen van Rázien zou kunnen beletten. Hij besloot Kazánj te bezetten en vandaar uit tegen de hoofdstad op te trekken. Bij Simbírsk stuitte hij echter op een sterk leger, dat op West-Europeesche wijze gedrild en gewapend was; de opstandelingen werden verslagen. Rázien liet de boeren aan hun lot over en vluchtte met zijn kozakken naar den Don. Daar probeerde hij opnieuw een algemeenen opstand te verwekken, maar de welgestelde kozakken grepen hem en leverden hem aan de regeering uit. De bojaren wreekten zich op hun tegenstander en lieten hem op een vreeselijke wijze martelen en daarna terechtstellen (1671). Zijn legers werden uiteengejaagd, maar het duurde nog eenige jaren alvorens de talrijke benden geliquideerd en de boeren gepacificeerd werden.

[1]) De kozakken hebben daarbij het oorlogsschip „Orjól", dat Hollandsche timmerlieden voor de Wolga hadden gebouwd, buitgemaakt en vernietigd.

[2]) De opstand woedde in een streek, die de Russen slechts een eeuw geleden waren begonnen te koloniseeren. Het aantal inboorlingen was dus in die streek nog tamelijk groot.

Patriarch Níkon.

Terwijl in het Oosten des lands de opstand woedde en de lagere klassen gewapenderhand de bestaande sociale orde trachtten omver te werpen om een nieuwe maatschappij, gebaseerd op gelijkheid en rechtvaardigheid te vestigen, terwijl de staat, die zich nog niet hersteld had na de vreeselijke ineenstorting van de Smoéta, opnieuw dreigde ineen te storten, ontbrandde in Rusland een kerkstrijd, die tot den „raskól" (schisma), de afscheiding van een groot gedeelte van de bevolking van de staatskerk, leidde. Tegelijkertijd moest de verhouding tusschen den tsaar en den patriarch (dus: tusschen kerk en staat) geregeld worden. De raskól en de strijd tusschen kerk en staat waren verbonden aan den naam van patriarch Níkon, een der belangrijkste figuren van de XVIIde eeuw.

Níkon (geboren in 1605) stamde uit een boerengeslacht. Zijn moeder stierf kort na de geboorte van den toekomstigen patriarch, en de jongen had veel te verduren gehad van zijn stiefmoeder, een boosaardige en kijfzieke vrouw. Reeds in zijn kinderjaren gaf Nikíta (zoo heette Níkon toen) blijk een sterken wil te bezitten; hij bukte niet voor moeilijkheden en zette steeds zijn wil door. Tegen den wil van zijn stiefmoeder, haar scheldwoorden en handtastelijkheden trotseerend, leerde de knaap lezen; de weinige boeken, die hij krijgen kon, deden in hem een hevig verlangen ontstaan naar meer kennis. Hij verliet het ouderlijk huis en werd novice in het Makárjew klooster. Het klooster bezat een groote bibliotheek en onder de monniken waren er velen, die zeer bedreven waren in de exegese van de Heilige Schrift. Nikíta studeerde ijverig de heilige boeken en mediteerde veel over de werken der kerkvaders. Hij wilde monnik worden en zich geheel aan de studie

van de Schrift wijden; zijn vader riep hem echter naar huis en, zoo groot was toen de ouderlijke macht, Nikíta gehoorzaamde. Hij huwde en werd dorpspriester. De redenaarsgaven van den jongen priester (hij was bij zijn ordening slechts 20 jaar oud) maakten hem bemind en populair; zijn roem verspreidde zich over het geheele land en bereikte de hoofdstad; weldra werd hij tot priester van een der Moskousche kerken benoemd. Lang is hij echter in de hoofdstad niet gebleven; al zijn kinderen stierven kort na elkaar en dit maakte op den priester zulk een diepen indruk, dat hij besloot de wereld af te zweren; hij nam de pij in het Solowjétskiej klooster [1]) aan, waarbij hij den naam Níkon kreeg. Later werd hij igoémen (abt) van het Kozjeozérskiej klooster. Voor aangelegenheden van zijn klooster moest de abt eens naar Moskou gaan. Hij maakte daarbij op Alekséj Michájlowitsj [2]) zulk een sterken indruk, dat de tsaar hem in de nabijheid van de hoofdstad wilde houden. Op verzoek van den tsaar heeft de patriarch den igoémen tot archimandriét (overste) van het Nowospásskiej klooster, dat aan de Románow's toebehoorde, benoemd. Sindsdien kwam Níkon elke week in het paleis om den tsaar verslag uit te brengen over den toestand in het klooster en met den heerscher over theologische vraagstukken te spreken, waarin Alekséj Michájlowitsj meer belang stelde dan in de staatszaken.

Alekséj Michájlowitsj was een zachte man (hij wordt gewoonlijk „Tiesjájsjiej", d.w.z. de „stilste", genoemd), die behoefte had aan vriendschap en leiding en die zich hechtte

---

[1]) Het Solowjétskiej klooster bevindt zich op een eiland in de Witte Zee (in het poolgebied). Het leven der monniken, die 9–10 maanden per jaar geheel geïsoleerd waren van de buitenwereld, was er hard en vol ontberingen.

[2]) Het was toen gewoonte, dat de abten van kloosters bij een bezoek aan de hoofdstad zich aan den tsaar voorstelden en hem over den toestand in hun kloosters vertelden.

aan iedereen, die hem vriendschap wist in te boezemen. Hij heeft zich zoo aan den energieken monnik gehecht, dat hij steeds naar diens gezelschap verlangde. Níkon maakte gebruik van de genegenheid van den tsaar om weldaden voor onderdrukten te verkrijgen, om de armen tegen de willekeur der machtigen te beschermen, hetgeen hem bijzonder bemind maakte bij de lagere klassen van de bevolking. In 1648 stierf de metropoliet van Nowgorod, en de tsaar drong er op aan, dat Níkon tot metropoliet zou benoemd worden. Te Nowgorod werd Níkon beroemd als uitstekend redenaar, wiens gloedvolle preeken duizenden menschen naar de kathedraal trokken, en als administrateur van den eersten rang. Toen kort na zijn benoeming tot metropoliet het Nowgorodsche land geteisterd werd door den hongersnood, steunde Níkon het volk door geld en graan te verdeelen. Kort daarna brak echter de opstand te Nowgorod uit, en de metropoliet trad zeer streng tegen de opstandelingen op (hij excommuniceerde de leiders van den opstand), hetgeen het volk zóó tegen hem verbitterde, dat het grauw hem zelfs mishandelde. Na afloop van den opstand haastte de metropoliet zich naar Moskou om bij den tsaar op zachtheid tegenover de opstandelingen aan te dringen.

In 1652 stierf de toenmalige patriarch en Níkon werd op verlangen van den tsaar gekozen tot zijn opvolger. Níkon weigerde eerst hoofd van de Russische kerk te worden, maar na langdurige smeekbeden van den tsaar en de bojaren zwichtte hij. Hij eischte echter, dat de tsaar, de bojaren, de leden van het concilie en het volk een eed zouden afleggen, dat zij trouw zouden blijven aan alle leerstellingen van de apostelen en kerkvaders en dat zij den patriarch als een beminden vader, hoofd en herder zouden gehoorzamen. De tsaar en de autoriteiten legden den eed van trouw af en

Níkon werd patriarch (25 Juni 1652). Níkon verwierf op deze wijze een groote macht. Evenals Filarét, kreeg Níkon den titel van „Welíkiej Gosoedárj". Toen de tsaar in 1654 naar het oorlogstooneel was vertrokken om Polen te bestrijden, werd de patriarch rijksbestuurder. In zijn handen werden dus toen vereenigd zoowel de kerkelijke als de wereldlijke macht. Zonder zijn goedkeuring geschiedde niets in het land noch in het paleis.

Patriarch Níkon.

Níkon was rechtvaardig, maar tevens zeer streng; hij eischte absolute gehoorzaamheid en strafte iedereen, die zijn bevelen niet nauwkeurig uitvoerde, en zijn straffen waren dikwijls zeer hard. Hij werd daarom gevreesd en gehoorzaamd, maar bemind was hij niet. De geestelijkheid hield niet van hem, ofschoon hij veel voor de kerk en de priesters had gedaan, omdat hij te hooge eischen stelde en autocratisch regeerde. De bojaren waren verbitterd tegen hem, omdat hij zich met de staatszaken bemoeide en de hooge staatsambtenaren op een hooghartige wijze behandelde, hoewel hij zelf zoon van een boer was, dus tot de laagste maatschappelijke groep behoorde. De hovelingen durfden niet openlijk den strijd tegen den almachtigen patriarch aan te binden, maar zij voerden in stilte een hardnekkigen strijd tegen hem, een strijd van hofintriges en kuiperijen. Indien zij hem openlijk hadden aangevallen, had

Níkon makkelijk de overwinning kunnen behalen, maar tegen intriges was hij niet opgewassen, te meer daar ook de tsarin en haar kinderen er bij betrokken waren. De zwakke tsaar raakte steeds meer en meer verstrikt in de netten der intriges.

Een van de grootste verdiensten van Níkon was de verbetering van de gebedenboeken. De wijze echter, waarop hij dit gedaan had, wekte veel verzet en leidde tot den „raskól".

Vóór de invoering van de boekdrukkunst waren er te Moskou, evenals in West-Europa, veel kopiïsten, die de kerkboeken overschreven. Dit geschiedde zonder toezicht van de kerkautoriteiten; de handschriften werden niet nagezien, zoodat er steeds meer schrijffouten inslopen, want elke kopiïst nam niet alleen die van zijn voorgangers over, maar voegde er nog nieuwe bij. Bij de invoering van de boekdrukkunst in Rusland werden de oude fouten niet verbeterd, zoodat de gedrukte boeken er evenveel bevatten als de manuscripten. De aanwezigheid van talrijke fouten en ongerijmdheden in de kerkboeken was reeds in de XVI^de^ eeuw bekend, en de „Stoglávyj Sobór" (het concilie van 1551) verplichtte de geestelijkheid maatregelen te treffen tot wering van de fouten en beval de nieuwe handschriften te collationneeren met de Grieksche origineelen. Dat is echter een vrome wensch gebleven. In 1616 werd opnieuw besloten de kerkboeken te collationneeren. Dit werd aan een commissie van monniken onder leiding van archimandriet Dionísiej opgedragen. Dionísiej was een hoogstaand man, wiens hart warm klopte voor zijn vaderland, en tijdens de Smoéta had hij veel bijgedragen tot de bevrijding van Moskou. Hij was echter ongeschikt voor het werk, dat hem werd opgedragen, en hij kon zijn ondergeschikten niet tot gehoorzaamheid dwingen. Dezen waren volkomen onwetende lieden, die geen Grieksch

verstonden, voor wie het uiterlijk de hoofdzaak was, en zij verzetten zich tegen iedere verandering; het schrappen van een woord, dat de beteekenis van den zin onbegrijpelijk maakte, scheen hen een godslastering toe. Ten slotte lukte het den tegenstanders der herziening, den archimandriet te doen vervolgen wegens ketterij en zijn arrestatie te bewerkstelligen. Hij bleef in den kerker zuchten totdat patriarch Filarét zich over hem had ontfermd en hem had bevrijd.

De val van Dionísiej heeft echter het vraagstuk van de verbetering der kerkboeken niet van de baan geschoven. Voortdurend werden nieuwe pogingen gedaan, de boeken te zuiveren van de vele fouten, die in den loop der eeuwen er in geslopen waren, maar er werd niet meer aan een algemeene revisie gedacht. Het eenige afdoende middel ware geweest een nieuwe vertaling te laten maken naar de oorspronkelijke Grieksche teksten, doch de patriarchen deinsden voor zulk een onderneming terug. Om de houding van de patriarchen te begrijpen moet men in aanmerking nemen, dat toentertijd de theorie van Moskou-het-Derde-Rome in Rusland door alle geletterden als een axioma werd beschouwd. De Grieken werden in Moskowië wegens het accepteeren van de Unie van Florence gewantrouwd, de Zuid-West-Russen werden ook als niet heelemaal zuiver in de leer beschouwd en de Orthodoxe academie te Kiejew [1]) werd te Moskou als een verdachte instelling beschouwd. Het eenige land, waar het ware geloof zich heeft gehandhaafd, was het Moskousche rijk, hiervan waren vrijwel allen in Moskowië overtuigd. Ten gevolge van het zeer lage beschavingspeil in Moskowië hechtten de menschen er meer waarde aan het uiterlijk, aan formules

[1]) De academie te Kiejew werd opgericht in 1615 (dus nog tijdens de Poolsche heerschappij). Het doel van de academie was theologen te kweeken, die in staat zouden zijn de aanvallen van de geleerde Jezuiten te pareeren.

dan aan den geest van de leer, dien zij trouwens niet konden begrijpen. Zij beschouwden de woorden, de formules als iets, dat een mystieke, bovennatuurlijke kracht bezat. Wie zijn ziel wilde redden, moest bepaalde formules gebruiken, en elke afwijking, hoe gering ook, verminderde de kracht der woorden. De agitatie voor de wijziging van de redactie der formules plaatste de Russen voor een moeilijk probleem; wie de noodzakelijkheid om de kerkboeken te verbeteren erkende, gaf daarmede toe, dat de oude redactie onjuist was, dus, volgens de primitieve opvattingen van de Moskowiërs, Gode onwelgevallig; maar dan kon die oude redactie der gebeden niet tot redding der ziel leiden, hetgeen dus beteekende, dat alle Russische heiligen en gelukzaligen, die de oude formules gebruikten, niet in het Paradijs konden komen, maar zeker in de Hel zuchtten. Daar de Russen echter overtuigd waren, dat de Russische heiligen zich wel degelijk in het Paradijs bevonden, zoo volgde hieruit, dat de oude formules goed waren en juist die woorden bevatten, welke de geheimzinnige kracht bezaten, den biddenden een plaatsje in het Paradijs te verzekeren, maar dan was het toch waanzinnig aan die formules te tornen. Vergeefsch poogden de Grieksche en Klein-Russische theologen den Moskouers het simplicistische en onhoudbare van hun denkwijze aan het verstand te brengen; de Moskouers bleven bij de overtuiging, dat alleen de oude Russische kerkboeken de Gode welgevallige bewoordingen bevatten, en zij verzetten zich tegen elke poging eenige verandering in de redactie dier boeken te brengen.

Ofschoon de Moskowiërs de geleerde monniken, die de academie te Kiejew hadden doorloopen, wantrouwden en hen als slechte Orthodoxen beschouwden, lieten zij hen toch in steeds grooter aantal naar Moskou komen, omdat Moskowië geen eigen theologische hoogeschool bezat. Deze

Klein-Russische theologen vormden te Moskou een soort geestelijke elite, wier invloed op de hoogere kringen van de hoofdstad steeds grooter werd. Zij steunden elke poging, de kerkboeken te herzien en voerden een onafgebroken strijd tegen de theorie van Moskou-het-Derde-Rome en tegen de verdachtmaking van de Grieksche en Klein-Russische geestelijkheid.

Zoo was de toestand, toen Níkon den troon van de patriarchen van Moskou en geheel Rusland heeft bestegen. Vóór zijn benoeming tot de hoogste waardigheid in de Russische kerk behoorde hij tot den kring van priesters, die zich gevormd had om den biechtvader van den tsaar, Stephan Wonifátjew. Deze kring bestond uit zeer belezen priesters (echte geleerde theologen bezat Rusland niet), van wie de meest merkwaardige personen waren de „protopopen" Iwán Njerónow en Awwakoém Pjetrów. De leden van den kring waren aanhangers van de theorie, dat Moskou de eenige plaats was, waar het zuivere Christendom nog bewaard is gebleven. Zij wantrouwden de Grieken en de Klein-Russen en waren er van overtuigd, dat het om de kerk te hervormen en de maatschappij te verbeteren voldoende was, terug te keeren tot de zuivere oude Russische vormen, tot de oude Russische vroomheid. Nikon deelde toen de meeningen van die priesters en zijn verheffing tot patriarch werd door hen begroet als een middel, hun idealen te verwezenlijken. Weldra bemerkten zij echter, dat zij zich hadden vergist.

Toen Nikon patriarch werd, wilde hij zelf een grondig onderzoek instellen naar de strijdvraag over de verbetering der kerkboeken. Het bleek hem daarbij, dat de beschuldigingen tegen de Grieksche en Klein-Russische theologen volkomen ongemotiveerd waren en dat de Moskousche misboeken verschillende afwijkingen vertoonden van de

oorspronkelijke teksten en dat zelfs de ritus te Moskou in sommige opzichten niet in overeenstemming was met de voorschriften der kerkvaders [1]). Hij besloot daarom de geestelijkheid van de Oostersche landen te raadplegen over een eventueele herziening van de misboeken. Hij voerde eenige wijzigingen in, zonder een concilie bijeen te roepen en omringde zich met Grieken en Klein-Russen, aan wie hij de verbetering van de boeken had opgedragen. Dit alles heeft de voorstanders van de oude Russische formules ten zeerste verbitterd, en de leden van den kring van Wonifátjew protesteerden openlijk tegen de handelwijze van den patriarch. Het felst waren verbitterd de protopopen Awwakoém Pjetrów en Iwán Njerónow. Zij dienden bij den tsaar een klacht in tegen Níkon en zijn „anti-Orthodoxe en anti-nationale kerkpolitiek". Toen Níkon dit vernomen had, ontstak hij in woede en verbande zijn vroegere vrienden naar afgelegen kloosters; kort daarna werden ook andere leden van den kring verbannen. Níkon begreep, dat hij alléén niet in staat was het verzet tegen de verbetering der kerkboeken te breken, en hij besloot een concilie bijeen te roepen. Het concilie (1654) keurde de voorgenomen wijziging der kerkboeken goed en besliste, dat alle boeken herzien en in

[1]) De verschilpunten waren niet zoo groot als de voor- en tegenstanders van de „echt-Russische" vormen het deden voorkomen. De tekst van verschillende gebeden vertoonde eenige afwijkingen van den oertekst en in de gebeden waren woorden en uitdrukkingen geslopen, die de Grieksche tekst niet kende en die vaak volkomen zinloos waren. De belangrijkste afwijkingen in den ritus waren: 1. er werden 7 hostiën gebruikt in plaats van de voorgeschreven 5; 2. het woord halleluja werd bij de gebeden twee keer gezongen in plaats van drie; 3. bij processies werd van het Oosten naar het Westen („met de zon mee", zooals de Russen zich uitdrukten) geloopen, terwijl in de overige Orthodoxe landen van het Westen naar het Oosten („tegen de zon in") werd geloopen; 4. bij het zich zegenen met het teeken des kruises gebruikten de Russen twee vingers in plaats van drie, enz.

overeenstemming met de Grieksche teksten gebracht moesten worden [1]). Nikon stelde zich echter hiermede nog niet tevreden en samen met den tsaar verzocht hij den patriarch van Konstantinopel (den oecumenischen patriarch dus), zich uit te spreken over de 26 belangrijkste verschilpunten. De oecumenische patriarch riep een concilie bijeen, dat de plannen van Nikon en de besluiten van het concilie te Moskou goedkeurde. Nikon heeft zoodoende tot op zekere hoogte den patriarch van Konstantinopel als zijn meerdere erkend en de onafhankelijkheid der Russische kerk afbreuk gedaan. Dit verbitterde velen, die overigens bereid waren zijn hervormingen te steunen.

Nikon liet uit de kloosters van den heiligen berg Athos Grieksche boeken brengen en beval de redactie van de Russische kerkboeken in overeenstemming met de Grieksche teksten te brengen. Tegelijkertijd gaf hij aan alle priesters bevel den ritus in overeenstemming te brengen met dien van de Grieksche kerk [2]). Zoodra het eerste misboek gecollationneerd en gedrukt was, gaf de patriarch bevel de godsdienstoefeningen te doen plaats vinden volgens het nieuwe boek en de oude boeken uit de kerken te verwijderen. Met straffe hand voerde hij zijn hervorming door en onverbiddelijk strafte hij iedereen, die hem niet wilde gehoorzamen. De tegenstanders van de hervorming verklaarden, dat Nikon niemand minder dan de Antichrist [3]) zelf was en dat zijn hervorming

---

1) Slechts één bisschop wilde niet in alles den patriarch volgen; hij werd daarom verbannen.

2) In tegenstelling met West-Europa, waar de kerk zich tegen de hervorming verzet had, werd de hervorming in Rusland dus door de heerschende kerk zelf doorgevoerd.

3) In de eerste helft van de XVIIde eeuw was het chiliastische utopisme in Rusland sterk verspreid. In het „Boek des geloofs" (Kníga o wjérje), dat in 1648 was verschenen, werd het naderende einde van de wereld en de

het werk des duivels was. Lang duurde de macht van Níkon echter niet. In 1658 werd hij ten val gebracht en zijn werk geraakte in handen van menschen, die veel minder overtuigd waren van de noodzakelijkheid der hervorming dan hij.

Tot den Poolschen oorlog was de invloed van Níkon op den tsaar zeer groot en Alekséj Michájlowitsj zag alles door den bril van den patriarch. De langdurige scheiding, de nieuwe indrukken, de invloed van nieuwe personen hebben de gehechtheid van den tsaar aan Níkon sterk verminderd. Toch handhaafde hij Níkon in zijn waardigheid en bleef hem zijn vriend noemen. De verhouding was echter koeler geworden en de tsaar twistte nu vaak met den patriarch. De hovelingen, die den strengen patriarch haatten, zetten hun intriges voort en hitsten den tsaar voortdurend tegen den patriarch op. In Juni 1658 vond de eerste botsing plaats. De aanleiding er toe was de mishandeling van een ambtenaar van den patriarch door een hoveling. Níkon eischte bestraffing van den schuldige, doch de tsaar wees dezen eisch van de hand. Kort daarna hield de tsaar op de kathedraal te bezoeken, waar de patriarch de mis celebreerde. Níkon begreep, dat de breuk

spoedige komst van den Antichrist voorspeld. In het begin heette het, dat de Antichrist een der eerstvolgende pausen zou zijn. De hervormingen van Níkon hebben hierin een wijziging gebracht. De aanhangers van de oude formules verklaarden den patriarch tot den Antichrist. De Antichrist was dus niet in het Westen, maar in Rusland verschenen; de Russische kerk, die de burcht heette te zijn, welke Antichrist niet zou kunnen innemen, was de eerste, die zich aan de macht van den Antichrist onderworpen had. De logische conclusie hiervan was: er bestaat geen Orthodoxe kerk meer, noch een priesterlijke hierarchie, noch een priesterdom. Verschillende groepen van de „oudgeloovigen" kwamen in oppositie tegen de staatsmacht, omdat de tsaar als een werktuig van den Antichrist werd beschouwd. Zij wilden zich niet aan deze duivelsche macht onderwerpen en vluchtten naar de afgelegen bosschen en de steppe.

volkomen was. Hij verliet toen de hoofdstad en trok zich terug in het door hem gestichte klooster „Nieuw Jeruzalem", zonder afscheid te nemen van den tsaar, zonder hem zelfs iets te hebben medegedeeld. De tsaar wachtte eenige dagen op berichten en toen deze uitbleven, zond hij twee hovelingen naar Nikon en liet hem vragen, of hij de waardigheid van patriarch van Moskou en geheel Rusland had neergelegd. Nikon antwoordde, dat hij zich niet meer als patriarch van Moskou beschouwde. Er ontstond dus een vreemde toestand: de kerk bleef zonder hoofd, maar men kon geen nieuwen patriarch benoemen, omdat Nikon van zijn waardigheid geen afstand had gedaan en patriarch van geheel Rusland, behalve Moskou, bleef. Deze toestand duurde ongeveer twee jaar en de tsaar kon er niet toe besluiten een concilie te doen bijeenroepen en het te verzoeken, Nikon af te zetten en een nieuwen patriarch te kiezen, ofschoon de hovelingen en de hooge geestelijkheid voortdurend pressie op hem uitoefenden en eischten, de kerk niet langer zonder hoofd te laten. Ten slotte zwichtte te tsaar voor den aandrang van zijn omgeving en riep in 1660 een concilie bijeen. Dit ontzette Nikon uit zijn waardigheid en ontnam hem zelfs het recht als priester de mis te celebreeren. De tsaar weifelde en wendde zich tot de Grieksche theologen, die te Moskou toefden. Dezen erkenden de beslissing van het concilie als wettig, maar een geleerde theoloog uit Kiéjew bestreed de wettigheid van de beslissing; de tsaar bleef weifelen. De poging het vraagstuk op te lossen was dus mislukt, en Moskou bleef zonder patriarch.

Nikon dacht bij het verlaten van de hoofdstad hierdoor den tsaar te terroriseeren en hem opnieuw in zijn macht te krijgen. De mislukking maakte hem zoo woedend dat hij zichzelf niet meer meester was. Zijn gedrag werd zoo wispelturig, dat hij al zijn vrienden van zich vervreemdde, ook den

tsaar, die zich voortdurend ergerde over de uitvallen en de prikkelbaarheid van zijn vroegeren vriend. Toen het concilie geen oplossing bracht, die den tsaar zou bevredigen, steeg de hoovaardigheid van Níkon, en hij verklaarde, dat alleen hij een nieuwen patriarch kon benoemen.

Ten einde raad heeft de weifelende tsaar zich opnieuw om raad gewend tot een Griekschen theoloog, die naar Moskou was gekomen op uitnoodiging van Níkon. Ofschoon Níkon veel voor dien man had gedaan, koos de sluwe Griek, die bemerkte, dat Níkon niet meer persona grata bij den tsaar was en dat de vijanden van den patriarch de overhand hadden gekregen, partij tegen zijn weldoener. De Griek raadde den tsaar aan, een concilie bijeen te roepen van vertegenwoordigers van de Russische en de Grieksche kerken. Dit voorstel beviel den tsaar, maar het duurde nog eenige jaren alvorens dat concilie kon bijeenkomen. Intusschen bleef Níkon zich op uitdagende wijze gedragen, twistte met iedereen, beleedigde de hooge staatsambtenaren, sprak nu en dan met minachting over den zwakken tsaar. Hij deed alsof hij geen concilie vreesde, maar tegelijkertijd probeerde hij de bijeenkomst van het groote concilie onmogelijk te maken. Het laatste is hem niet gelukt; in November 1664 moest hij voor het concilie verschijnen en zijn gedrag rechtvaardigen. Níkon gedroeg zich als iemand, wien onrecht was aangedaan, maar hij kon de wettigheid van een concilie, waaraan twee Grieksche patriarchen en vele bisschoppen deel namen, niet bestrijden. Hij antwoordde op de vragen van de leden van het concilie op een aanmatigenden toon; zijn verzet was echter spoedig gebroken.

Als aanklager trad de tsaar zelf op, die met tranen in de oogen zich beklaagde over het wangedrag van zijn vroegeren vriend. Het concilie besloot met algemeene stemmen, Níkon

uit zijn waardigheid te ontzetten en hem naar een afgelegen klooster te verbannen. Toen Níkon dat vonnis hoorde, ontstak hij in woede en schold de Grieksche prelaten uit voor „zwervers" en „bedelaars". Hij moest zich echter onderwerpen en in ballingschap gaan.

De val van Níkon was de overwinning van de wereldlijke macht over de kerkelijke. Níkon was een overtuigd voorstander van de suprematie der kerk, ook in staatszaken. De macht van den patriarch moest, volgens hem, grooter zijn dan die van den tsaar (hij vergeleek den patriarch met de zon en den tsaar met de maan). Deze theorieën vonden echter in de Russische maatschappij weinig weerklank. Zelfs de geestelijkheid steunde deze opvattingen niet; zij gaf de voorkeur aan den bestaanden toestand: invloed van de kerk op de staatszaken en steun van de wereldlijke macht aan de kerk. Een geheel andere positie hebben op het concilie de Grieken ingenomen. Zij verdedigden een stelling, tegenovergesteld aan die van Níkon; zij beweerden, dat de macht van den wereldlijken heerscher hooger is dan die van het hoofd der kerk, dat de patriarch den tsaar moest gehoorzamen. Zij veroordeelden zelfs het verzet van Níkon tegen de bemoeiingen van de regeering met de kerkaangelegenheden. De houding van de Grieken was niet zoo zeer het gevolg van een werkelijke overtuiging als wel van opportunistische overwegingen: zij begrepen, dat Níkon voor een verloren zaak vocht en daarom haastten zij zich hem te verraden en den tsaar te vleien, in de hoop op deze wijze groote bedragen van den goedhartigen en zwakken Alekséj Michájlowitsj los te krijgen. Deze houding van de Grieken stuitte den Russen tegen de borst, en verschillende Russische bisschoppen namen stelling tegen de Grieken.

S. IWANOW.

De „Raskol".

De „raskól".

Zoolang Níkon aan het hoofd van de kerk stond, werd aan het verbeteren der kerkboeken hard gewerkt. Na zijn aftreden verdween de stuwkracht en de werkzaamheden der redactie-commissie werden door niemand meer gesteund. De tegenstanders van de hervorming vatten toen moed en de strijd ontbrandde opnieuw. De twee protopopen keerden uit hun verbanning naar Moskou terug en hervatten hun propaganda voor de oude boeken. Hun aanhang nam steeds toe, vooral onder de vrouwen (de belangrijkste dezer aanhangsters waren de vrouw van bojaar Morózow en vorstin Oeroésow). Zelfs in het paleis van den tsaar waren er verschillende voorstanders van de oude boeken en gebruiken. Dit alles moedigde het verzet tegen de hervorming aan en op zeer vele plaatsen weigerden de geestelijken de nieuwe boeken te gebruiken. Ten slotte nam de beweging zulke afmetingen aan, dat de regeering moest ingrijpen. In 1666 werd een concilie bijeengeroepen om de zaak nog eens te bespreken; het concilie keurde de hervorming van Níkon goed en besloot de aanhangers van de oude boeken in den ban te doen. Deze beslissing werd ook door de Grieken goedgekeurd, hoewel zij zelf in 1654 op een concilie te Konstantinopel hadden besloten, bij de Russische regeering op matiging aan te dringen, omdat de verschilpunten gering waren en geenszins zulke maatregelen als verbanning en excommunicatie rechtvaardigden. Nu zij echter te Moskou toefden en bemerkten, dat de regeering, met wie zij goede vrienden wilden blijven, voor een op de spits drijven van de tegenstelling was, schikten de sluwe Grieken zich naar den wil van hun onverstandige beschermers en hielpen een scheuring in de kerk tot stand te brengen, die zoo veel ellende en strijd over Rusland heeft gebracht.

De banvloek van het groote concilie heeft de beweging tegen de nieuwe boeken niet gesmoord. De wankelmoedigen hebben zich onderworpen, maar de dwepers trotseerden de pijnbank en den brandstapel en zetten hun strijd tegen de „Níkoniaansche ketterij" met verbittering voort. De belangrijkste leider van de „oud-geloovigen" (zoo noemden zich zelf de tegenstanders van de hervorming) was de protopope Awwakoém. Het was een zeer begaafd man, maar zonder eenige opleiding; hij was eerlijk en onomkoopbaar; hij was bereid te lijden en te sterven voor datgene, wat hij als de zaak Gods beschouwde (hij stierf op den brandstapel). Hij geloofde in zijn roeping, de kerk van Christus in eere te herstellen, en zijn extase was zoo groot, dat hij begon „stemmen" te hooren en geloofde, dat God zich met hem onderhield. Hij en de overige „leeraars" van den „raskól" (schisma) voerden een mondelinge en schriftelijke propaganda voor het „oude geloof", en hun geschriften werden grif gelezen, ook door menschen uit het volk. De beweging verspreidde zich over het geheele Noorden van het land en leidde dikwijls tot botsingen met de autoriteiten, zelfs tot gewapenden strijd. De snelle verspreiding van de leerstellingen van Awwakoém c. s. was behalve door godsdienstige factoren ook, zij het indirect, door omstandigheden van anderen aard (maatschappelijke en economische) bewerkstelligd [1]).

---

[1]) De sociale beteekenis van den „raskól" werd voor het eerst door den bekenden historicus Sjtsjapów aangetoond. De raskól was een der vormen van de volksbeweging tegen de starre centralisatie van den staat en voor sociale rechtvaardigheid. Het is geen toeval, dat de raskóljniki (schismatici; meervoud van „raskóljnik", schismaticus) in alle latere volksopstanden een belangrijke rol hebben gespeeld, dat zij de democratische oppositie hebben gesteund. De beweging verstarde echter in den loop der eeuwen, en de raskóljniki werden conservatief, reactionnair zelfs. De vervolgingen, waaraan zij eeuwen lang bloot stonden, maakten hen echter tot de bondgenooten van revolutionnairen als Herzen. Sommige revolutionnairen beschouwden de raskóljniki dan ook als hun voorgangers.

De raskóljniki werden uit de kerkgemeenschap gestooten en aan zichzelf overgelaten. Weldra ontstond onder hen een verbitterde strijd om verschillende theologische vraagstukken, en de beweging splitste zich in vele secten. Sommige dier secten (vooral de verschillende richtingen van de „bezpopówsjtsjina", d.w.z. van hen, die geen geestelijken hebben en bij wie alle kerkelijke plechtigheden door leeken worden vervuld) vertoonden veel overeenkomsten met de rationalistische Protestantsche secten, andere daarentegen onderscheidden zich door een felle onverdraagzaamheid en onbeschrijfelijke geestdrijverij. De strijd tusschen de raskóljniki van verschillende richtingen met de „Nikonianen", zooals zij de aanhangers van de staatskerk noemden, duurde meer dan twee eeuwen. De regeering heeft partij gekozen voor de staatskerk en haar ambtenaren hebben daarbij talrijke misdaden bedreven. In de XIX^de^ eeuw is de raskól een bron van inkomsten geworden voor de omkoopbare keizerlijke politie.

De meeste historici beschouwen de raskóljniki als voortzetters van het oude geloof, zij herhalen dus de opvatting, die de raskóljniki over zich zelf verkondigen. Deze meening is echter onjuist. De raskóljniki waren novators; de geheele beweging was, zooals Kostomárow heeft aangetoond, volkomen vreemd aan den geest van oud-Rusland, dien de raskóljniki voorgaven te willen beschermen. Het is eveneens verkeerd de beweging als reactionnair te beschouwen. In vergelijking met de geleerde theologen, wier aantal overigens toen in Rusland zeer gering was, waren de raskóljniki natuurlijk onwetende geestdrijvers. Wij moeten hen echter met het gros van het volk vergelijken en dan zullen wij moeten toegeven, dat de raskóljniki veel hooger stonden dan de overige bevolking. De groote massa was in religieus opzicht volkomen onverschillig en stelde zich tevreden met het

naleven van de uiterlijke vormen van den godsdienst zonder zelfs een poging te doen, hun diepere beteekenis te doorgronden. De raskóljniki behielden angstvallig datgene, wat zij als het oer-oude Russische geloof beschouwden (en wat eigenlijk niets anders was dan het product van Russisch religieus denken van de laatste eeuw vóór het schisma), maar daarnaast ontwikkelden zij een eigen wereldbeschouwing, een zuiver-Russischen nationalen godsdienst. De raskóljnik dacht na over vraagstukken, waar de overige bevolking niet de minste belangstelling voor toonde. De raskól dwong het Russische volk tot meer belangstelling voor den godsdienst, al was de gedachtenwereld van de raskóljniki zeer bekrompen. Deze bekrompenheid maakte overigens den raskól voor de massa begrijpelijk. De raskól werd dus het volksgeloof bij uitnemendheid. De raskól trok tot zich allen, die over de groote vraagstukken, welke het leven van den mensch beheerschen, nadachten. Wat overbleef was de volkomen onverschillige massa. Nu de meest actieve en intelligente menschen uit de volksmassa de staatskerk hadden verlaten, geraakte deze kerk in verval. De belangstelling van de gemeentenaren voor kerkzaken verdween geheel en zelfs de verkiezing van een nieuwen priester (in oud-Rusland werden de priesters door de leeken gekozen en daarna door de bisschoppen geordend) kon de gemeentenaren niet uit hun indolentie brengen. Het gevolg hiervan was een steeds verdere inzinking van de kerk en van de geestelijkheid. De staatskerk werd meer en meer een soort aanhangsel van den staat, een van zijn organen. Het aanzien en de invloed van de geestelijkheid daalde met den dag, en de kerk, die vroeger de grootste macht in Rusland was, de draagster van de idee der nationale eenheid, werd ten slotte een machtelooze instelling, die zich slechts met behulp van den staat kon handhaven.

Een cultureele kentering.

De overwinning van de ideeën van Nikon, ook na zijn val, was het gevolg van de cultureele kentering, die zich toen in Rusland begon te voltrekken. De Smoéta heeft de Russen op zeer hardhandige wijze aangetoond, dat hun zelfingenomenheid niet gerechtvaardigd was, dat zij heel wat van het buitenland konden leeren. West-Europeesche technici en militairen werden te Moskou met open armen ontvangen. Oorspronkelijk was de bedoeling alleen technische vaardigheid van de Westerlingen over te nemen, zonder iets van de theorieën over de volmaaktheid van de Moskowische levensbeschouwing prijs te geven. Dit bleek echter al spoedig onmogelijk te zijn, want tegelijk met de Westerlingen drongen ook de Westersche ideeën Rusland binnen. De invloed van de vreemdelingen op het geestelijke leven der Russen werd steeds grooter, ondanks het felle verzet der conservatieven. In het begin werden de nieuwe ideeën gepropageerd door twee groepen: Protestanten (Duitschers, Hollanders, Engelschen enz.), die door de Russen niet als echte Christenen werden beschouwd, en Grieken (theologen), die om hun sluwheid gewantrouwd en om hun hebzucht en kuiperijen geminacht werden. Dit maakte de nieuwe ideeën verdacht; de toestand werd echter geheel anders, toen vele Klein-Russen, die de academie te Kiéjew hadden doorloopen, zich te Moskou vestigden en den strijd tegen de onwetendheid en de bekrompenheid der Moskouers aanbonden. Zij waren Russen en Orthodox, zoodat de meeste argumenten, die tegen de Protestanten en Grieken te berde werden gebracht, tegen hen niet gebezigd konden worden. Zij vormden te Moskou een goed georganiseerde groep en hun invloed nam voortdurend toe, zóó zeer dat de taal der beschaafde

Moskouers veel Klein-Russismen had overgenomen en dat het zelfs als een teeken van beschaving beschouwd werd sommige letters op zijn Klein-Russich uit te spreken.

Er ontstond te Moskou een kring van overtuigde voorstanders van de Westersche beschaving en van een hervorming van de geheele Moskowische maatschappij, de voorgangers dus van Peter den Groote. Tot dezen kring behoorden ook verschillende hooggeplaatste personen, die hun ideeën in het leven begonnen door te voeren en op deze wijze den bodem voorbereidden voor den grooten hervormer van Rusland. Tot deze groep behoorden o.a. de intimus van Alekséj Michájlowitsj, Rtiésjtsjew, een man van hooge beschaving en grooten zielenadel, die daarbij buitengewoon goedhartig was. Ook de toenmalige leider van de Russische diplomatie, Ordín-Nasjtsjókin, een man, die wat beschaving betreft de gelijke was van zijn West-Europeesche collega's, wenschte een hervorming. Hij was voorstander van het protectionisme, dat toen overal hoogtij vierde, en wilde Rusland op West-Europeesche leest schoeien; hij was echter geenszins van plan alles over te nemen en wilde zijn Russische dracht en de Russische zeden niet prijsgeven. Zijn naaste helper, bojaar Matwéjew, ging verder en richtte zijn geheele huis op West-Europeesche wijze in. Onder zijn invloed (hij was een intieme vriend van den tsaar en de pleegvader van diens tweede vrouw, Natálja Kiríllowna) begon ook Alekséj Michájlowitsj belang te stellen in verschillende nieuwigheden. Matwéjew had een eigen schouwburg, en de tsaar woonde er veel opvoeringen bij, iets dat nog kort voordien als ongehoord werd beschouwd. Vorst Golítsyn, die na de bovengenoemde personen het departement van buitenlandsche zaken had geleid, was nog vooruitstrevender en droomde reeds van ingrijpende hervormingen.

Het voorbeeld van deze mannen werkte aanstekelijk op de Moskousche maatschappij en het aantal voorstanders van een moderniseering van Rusland nam voortdurend toe. Men begon buitenlandsche boeken te vertalen en uittreksels uit buitenlandsche kranten te verspreiden. Velen van het jongere geslacht waren ontevreden met het langzame tempo van de hervormingen en sommigen hunner vluchtten naar het buitenland om daar te studeeren. De stroom van West-Europeanen nam intusschen in Rusland steeds toe, hetgeen de positie der voorstanders van een hervorming versterkte, omdat die buitenlanders in den regel de meerderen van de Russen bleken te zijn en zoodoende de noodzakelijkheid van de hervorming op aanschouwelijke wijze aantoonden [1]).

De oorlog met Polen, Zweden en Turkije.

Terwijl het land verscheurd werd door binnenlandschen strijd, opstanden en godsdienstige twisten, moest het oorlog

[1]) Over de politieke en sociale toestanden in Moskowië van dien tijd worden wij goed ingelicht door de werken van twee personen: Krizjánitsj en Kotosjíchin.

Krizjánitsj was Kroaat en Katholiek priester. Zijn theologische opleiding heeft hij in Italië genoten. Hoe hij er toe kwam, naar Rusland te gaan, is niet met zekerheid vast te stellen. Er zijn aanwijzingen, dat hij door de Curie werd gezonden om in Rusland het Katholicisme te propageeren. Anderen denken, dat de aanwezigheid van een Russisch gezantschap te Florence (1647) den Slavischen patriot (Krizjánitsj was de eerste panslavist) op het idee bracht naar Moskowië te gaan. Onderweg leerde hij de toestanden in Polen en Klein-Rusland kennen. Aan de grens beweerde hij een Orthodoxe Zuid-Slaaf te zijn, hetgeen zijn toelating in het land vergemakkelijkte. Zijn verdachte gedragingen wekten argwaan en hij werd verbannen naar Siberië (1661). Daar schreef hij verschillende werken, waarin hij zijn denkbeelden over een pan-slavistischen staat uiteenzette en een beeld gaf van de cultureele achterlijkheid van Rusland. Hij drong aan op de noodzakelijkheid, ingrijpende hervormingen door te voeren, hetgeen Rusland machtig en rijk zou maken. In 1676 kreeg hij verlof naar Moskou terug te keeren. Spoedig daarna mocht hij het land verlaten.

Het boek van Kotosjíchin geeft een uitvoerig, hoewel eenigszins eenzijdig en partijdig, beeld van de maatschappelijke verhoudingen, zeden en gebruiken. (Zie p. 27).

voeren met de drie machtigste militaire mogendheden van dien tijd: Polen, Zweden en Turkije. Al deze oorlogen stonden in nauw verband met den strijd om het bezit van Klein-Rusland. De oorlog werd door Rusland met succes gevoerd, maar de resultaten waren tengevolge van de overdreven voorzichtigheid der Moskousche diplomaten niet zoo gunstig als zij konden zijn. Wel verwierf Rusland Smolénsk en het aangrenzende land, benevens het gedeelte van Klein-Rusland, dat aan den linkeroever van den Dnjepr ligt en, aan den rechteroever van die rivier, Kiéjew en omstreken (1667), maar Klein-Rusland was volkomen verwoest en de rechteroever bleef in Poolsche handen, zoodat de Klein-Russische quaestie niet opgelost was.

De strijd tusschen Rusland en Polen versterkte de positie van Zweden. Moskou was bevreesd voor zijn Noordelijken nabuur en het gevolg hiervan was een oorlog met Zweden (1658-1659), die overigens geen tastbare resultaten heeft opgeleverd, noch aan Moskou, noch aan Zweden [1]).

---

1) Typisch is de volgende bijzonderheid. Zoodra tsaar Alekséj had vernomen, dat er in Engeland een revolutie was uitgebroken, heeft hij de politieke betrekkingen met dat land afgebroken en de Engelsche Compagnie al haar voorrechten ontnomen. De Engelschen moesten in het vervolg evenveel invoerrechten betalen als de andere buitenlanders. De Russische ambtenaren gingen nog verder en lieten de Engelschen veel meer betalen dan andere kooplieden. De Engelsche Compagnie oefende op Cromwell pressie uit en eischte, dat de protector met den tsaar onderhandelingen zou aanknoopen; zij was bereid de kosten van een gezantschap naar Moskou voor haar rekening te nemen. Veel succes hebben de pogingen van Cromwell echter niet gehad. Tijdens den Russisch-Zweedschen oorlog bood Cromwell zijn diensten als bemiddelaar aan, maar tegelijkertijd stelde Denemarken den tsaar voor, een bondgenootschap tegen Zweden te sluiten, terwijl de Duitsche keizer voor het herstel van den vrede ijverde, zoodat het aanbod van Cromwell, die zijn koninklijke voorgangers nabootste, van de hand gewezen werd.

De restauratie in Engeland werd te Moskou met vreugde begroet. Van een herstel der oude Engelsche voorrechten wilde Moskou echter niets meer weten, te meer daar Engeland niet in staat was Rusland geld te leenen.

Ook Turkije heeft zich in den Poolsch-Russischen strijd gemengd en dreigde zoowel Rusland als Polen met een oorlog (1672). Het Russische leger verschanste zich bij Kiéjew en wachtte daar de komst van de gevreesde Turken af. Tot groote gevechten kwam het echter niet, en de strijd droeg het karakter van cavalerie-schermutselingen. Alekséj Michájlowitsj stierf (1676) vóórdat het geschil met Turkije was geregeld en de vrede (1681) werd gesloten door zijn zoon en opvolger, Fjódor Alekséjewitsj.

XVII. Zuid-West-Rusland in de XVI^de^ en XVII^de^ eeuw.

De Kerk-Unie en haar gevolgen.

DE Unie van Lublin (1569) heeft geheel Klein-Rusland bij Polen gevoegd en bracht het verzwakte en steeds bedreigde Litauen onder de opperheerschappij van Polen. De Russische aristocratie in Litauen had nu dezelfde machtspositie gekregen als de Poolsche magnaten, maar zij moest er voor betalen met denationalisatie en verraad aan het geloof der vaderen, want alleen Katholieken konden de hoogste staatsambten bekleeden, alleen zij waren de werkelijke heeren van het land. En de Russische aristocratie gaf voor een zeer groot gedeelte haar nationaliteit en godsdienst prijs ter wille van de voordeelen, die zij op deze wijze kon verkrijgen. Anders stond het echter met de lagere klassen van de bevolking, de poorters en boeren. Hun positie werd door de nauwere aansluiting van Litauen bij Polen veel erger, vooral die van de boeren, welke tot slaven werden gemaakt en volkomen rechteloos werden. De lagere klassen verzetten zich echter het sterkst tegen de denationalisatie en bleven trouw aan de Russische taal en den Orthodoxen godsdienst.

Polen was toen het tooneel van een hevigen strijd tusschen het Protestantisme, dat er steeds meer veld won, en het Katholicisme, dat zijn positie van staatskerk niet wilde

prijsgeven. De paus zond Jezuiten naar Polen en met behulp van de staatsmacht hebben dezen het Protestantisme den kop ingedrukt. Na de uitroeiing van het Protestantisme kwam de beurt aan de Orthodoxen. De Jezuiten voerden een levendige propaganda onder de Orthodoxe bevolking, maar zonder eenig resultaat. Meer succes behaalden zij met hun scholen voor den Russischen adel, want de meeste hunner leerlingen zwoeren het geloof hunner vaderen af en werden Katholiek. Het Russische volk in Zuid-West-Rusland verloor op deze wijze zijn natuurlijke leiders en het scheen, dat de polonisatie van het land onvermijdelijk was. Om de polonisatie te bevorderen werden eenige decreten afgekondigd, die de rechten der Orthodoxen beperkten, en die zelfs het uitoefenen van verschillende kerkelijke plechtigheden verboden. Het werk der Jezuiten werd vergemakkelijkt door het gedrag der Orthodoxe bisschoppen, die een liederlijk leven leidden en daarom door iedereen geminacht werden.

Het Russische volk is echter in Polen niet ten gronde gegaan, maar bleef bestaan, en dit was het werk van de kleine burgerij in de steden. Zij vormde „broederschappen" (brátstwo), die er voor zorgden, dat de bezittingen van de kerken en de kloosters niet ontvreemd werden; zij beschermden de belangen van hun geloofsgenooten en stelden de bisschoppen en priesters, die al te veel toegevendheid aan de Polen toonden, aan de kaak. Sommige broederschappen (bijv. die te Kiéjew en Lemberg) vormden een geduchte macht.

Hoe machtiger deze broederschappen werden, hoe meer invloed zij kregen, des te openlijker traden zij tegen onwaardige kerkvorsten op. De bisschoppen voelden echter niets voor een soberder leven, en zij zochten naar een middel om zich vrij te maken van de contrôle der broederschappen en

tevens om meer invloed op de staatszaken te krijgen. Er was slechts één middel om dit te bereiken, nl. de kerk-unie te aanvaarden, en verschillende Orthodoxe bisschoppen besloten dit middel aan te grijpen. In 1591 deelden zij in het geheim aan koning Sigismund mede, dat zij bereid waren, de unie te accepteeren. Vier jaar later begaven zich twee bisschoppen naar Rome en verklaarden aan den paus uit naam van alle Orthodoxe bisschoppen in den Poolsch-Litauschen staat, dat zij bereid waren hem als hun geestelijk hoofd te erkennen.

Toen de Orthodoxe bevolking in Zuid-West-Rusland dit vernomen had, kende haar verontwaardiging geen grenzen en overal dreigden de Russen zich desnoods gewapenderhand tegen de doorvoering van de unie te verzetten. In 1596 werd te Brest een concilie bijeengeroepen, waar beide groepen (de voor- en tegenstanders van de kerk-unie) waren vertegenwoordigd; het bleek echter, dat een overeenkomst onmogelijk was en de scheuring was onvermijdelijk. De bisschoppen bleven bij hun unie-plannen en deden al hun tegenstanders (een zeer groot gedeelte van de priesters en bijna alle leeken) in den ban; de Orthodoxen op hun beurt deden de bisschoppen in den ban. Er was dus geen sprake van een werkelijke unie, maar de paus, die een schriftelijke verklaring van de bisschoppen had ontvangen, dat zij de unie aanvaardden, erkende de wettigheid van het verzet der geloovigen niet en beschouwde de unie als voltrokken. Op hetzelfde standpunt stelde zich ook de Poolsche regeering, die de Orthodoxen als ketters beschouwde, welke zoowel tegen de wereldlijke als tegen de kerkelijke autoriteiten in opstand waren gekomen.

De Orthodoxe godsdienst werd sindsdien niet meer door de regeering erkend en stond aan veel vervolgingen bloot.

De Orthodoxe kerken werden gesloten, en de geloovigen moesten hun godsdienstoefeningen in het open veld houden; de kinderen werden in het geheim gedoopt en daarvoor moesten de ouders soms een reis van 100 kilometer afleggen; sommige kerken werden door de autoriteiten verpacht, en de geloovigen moesten den pachter telkens een zeker bedrag betalen, wanneer zij de kerk wilden bezoeken. De Orthodoxen werden paria's [1]).

Niettegenstaande al deze vervolgingen bleef de Orthodoxe bevolking standvastig en wilde niet toegeven. Het verzet werd geleid door de groote „broederschappen" en kloosters, terwijl ook sommige magnaten, die trouw waren gebleven aan het geloof hunner vaderen, de beweging steunden. De leiders van de beweging wisten de intrekking der ergste decreten te verkrijgen; de regeering gaf zelfs toestemming, dat de patriarch van Konstantinopel een Orthodoxen metropoliet zou benoemen, die te Kiéjew zou zetelen. De broederschappen stichtten eigen scholen, tehuizen voor weezen en ouden van dagen; door hun voorbeeld gaven zij hun geloofsgenooten moed tot volharding; hun geschriften, die gericht waren tegen het Katholicisme en de Uniaten, vonden den weg naar alle door Russen bewoonde streken. Van de verschillende scholen, die toen werden opgericht, nam de school te Kiéjew een bijzonder groote vlucht. De metropoliet Peter Mohila maakte er een hoogeschool van, geschoeid op dezelfde leest als de Katholieke universiteiten in Polen. Dat was de beroemde Academie van Kiéjew, die later niet alleen Zuid-West-Rusland maar ook het rijk van Moskou van theologen zou voorzien.

---

[1]) Het ergste waren de vervolgingen, die de Orthodoxen van hun afvallige bisschoppen hadden te verduren. Zoo bijv. liet een der kerkvorsten de lijken der Orthodoxen uit de graven halen en aan de honden tot voedsel geven.

De Zuid-Russische kozakken en de strijd tegen Polen.

Na de Tataarsche invasie was Zuid-Rusland grootendeels ontvolkt; alleen de horden der overweldigers zwierven door het verlaten land. Toen de macht der Tataren begon te tanen, verschenen in de steppe Russische vrijbuiters, die er een leven leidden, dat in alle opzichten overeenkwam met het leven der Don-kozakken. Zij vormden een oorlogszuchtige bevolking, die niet alleen aanvallen van de Tataren op den Poolsch-Litauschen staat afsloeg, maar ook zelf tot den aanval overging en rooftochten naar de Krim en zelfs naar het machtige Turkije ondernam. Zij waren in naam onderdanen van den koning van Polen, maar de macht van de regeering te Warschau was in de steppe slechts denkbeeldig. Voor zoover de kozakken de aanvallen der Krim-Tataren opvingen, waren zij voor Polen nuttig, maar hun rooftochten leidden dikwijls tot diplomatieke moeilijkheden, en de koningen zochten daarom naar een middel, deze vrijbuiters aan een strenge tucht te onderwerpen en hen onder contrôle van de centrale regeering te plaatsen. Dit lukte ten slotte den begaafden koning Stephan Bathory, die de volgende organisatie instelde: de kozakken werden verdeeld in regimenten, kozen hun eigen hétman (legeraanvoerder) en de overige chefs (een rechter, een secretaris, kolonels enz.) en vormden een afzonderlijke kaste, die over voldoende grond beschikte[1]) en noch aan de Poolsche landheeren, noch aan de staatsambtenaren onderworpen was. Deze kozakken, die gewoonlijk „geregistreerde kozakken" werden genoemd, omdat zij in speciale registers stonden ingeschreven, vormden echter slechts een kleine groep (6000 man) van de Russische bevolking van het land. De overige inwoners, wier aantal

[1]) In tegenstelling met de Don-kozakken, die de uitoefening van den landbouw in hun gebied verboden, waren de Klein-Russische kozakken landbouwers.

tengevolge van de godsdienstige vervolgingen, waaraan de Russen in den Poolschen staat bloot stonden, steeds toenam, werden als boeren beschouwd, dus als rechtelooze wezens.

Na de Unie van Lublin, toen Zuid-Rusland door Polen werd geannexeerd, werden in dat land, waar de boeren voordien bijna geheel vrij waren, de Poolsche wetten ingevoerd, die hen geheel tot slaven van den adel maakten. De boeren wilden echter geen afstand doen van hun vrijheid en telkens braken er onder hen opstanden uit. Zelfs „geregistreerde kozakken", die een soort kleinen adel vormden, werden onrustig. In 1590 wist de Poolsche adel van de regeering gedaan te krijgen, dat er krasse maatregelen genomen werden tegen de vrijheidlievende Russische boerenbevolking. De rechten van de geregistreerde kozakken werden beknot, terwijl de overige boeren tot lijfeigenen werden verklaard en samen met hun grond onder Poolsche edellieden verdeeld. Het lot van de boeren werd in Klein-Rusland steeds ondraaglijker.

Velen hebben zich in hun treurig lot geschikt, maar er waren er ook, die hun vrijheid niet wilden prijsgeven en die, zoodra zij de gelegenheid schoon zagen, verder naar het Zuiden vluchtten, naar het gebied, dat aan de Tataarsche steppe grensde. Daar ontstond uit deze vluchtelingen en talrijke avonturiers een eigenaardig kozakken-gemeenebest, de Zaporózjeskaja Setsj, die later een belangrijke rol heeft gespeeld in de geschiedenis van Klein-Rusland.

De Zaporózjeskaja Setsj was een met paalwerk omgeven versterkt kamp op een der eilanden van den Dnjepr beneden de klippen[1]). Voor de verdediging bezat de Setsj eenige kleine

---

[1]) De klippen versperren den Dnjepr ten Zuiden van Jekaterinosláw en maken de scheepvaart naar den benedenloop van de rivier onmogelijk. In het Russisch worden de klippen porógi genoemd. „Zaporózjeskaja Setsj" beteekent dus „het kamp beneden de porógen."

kanonnen, die de kozakken in Turksche en Tataarsche vestingen hadden buit gemaakt. In dat kamp woonden in tenten en hutten kozakken van verschillende nationaliteit; allen waren bezield met een ontembaren haat tegen de landheeren en een onuitroeibare liefde voor de vrijheid en het ongebonden leven in de steppe. De kozakken noemden zich zelf „het ridderdom van het Zaporógsche leger". Sommigen hunner hielden zich bezig met vischvangst en jacht en voorzagen het kamp van voedsel, maar de meesten voerden niets uit en leefden van den oorlog en de rooftochten naar Turkije[1]) en ook naar Polen. Vrouwen werden in de Setsj niet toegelaten; de gehuwde leden van de gemeenschap woonden buiten het kamp. 's Winters bleven in het kamp slechts een paar honderd kozakken achter, die het tegen eventueele aanvallen van de Tataren moesten verdedigen; de overigen verspreidden zich

Een Zaporóger kozak.

[1]) De rooftochten naar Turkije ondernamen de dolkoene Zaporóger kozakken, evenals de krijgers van Oljég en Swjatosláw, met wie zij overigens veel overeenkomst vertoonden, in ranke roeibooten. Zij plunderden de kustplaatsen van Anatolië en keerden met rijken buit naar huis terug. Het gebeurde echter ook vaak, dat de roeibooten van de Zaporógers werden ingehaald door de Turksche vloot. Dan werden vele kozakken gevangen genomen en naar Konstantinopel gebracht, waar zij op een wreede wijze gemarteld werden en den dood vonden op spitse palen (een vreeselijke Oostersche vorm van doodstraf). Honderden kozakken vonden den dood tijdens de stormen op de onstuimige Zwarte Zee. Dit weerhield echter de Zaporógers niet van nieuwe rooftochten.

over de Oekrajine, maar 's zomers was het kamp weer vol gewapende mannen. Het aantal Zaporóger kozakken was verschillend: in vredestijd telde het leger plm. 3000 man, maar wanneer de druk der Polen op de Klein-Russische boeren te sterk werd, vulde het kamp zich met een talrijk leger verbitterde mannen. In de Setsj werd iedereen opgenomen, onverschillig tot welke nationaliteit hij behoorde en welken godsdienst hij beleed; elke candidaat moest een dappere kerel zijn en bestand tegen het moeilijke leven, dat de kozakken leidden. Langzamerhand ontwikkelden zich de instellingen van het kamp. In de latere jaren had de Setsj de volgende organisatie: aan het hoofd van het gemeenebest (de kozakken noemden het „kosj") stond een gekozen „kosjewój atamán", die samen met de eveneens gekozen jesaoél (onderbevelhebber), rechter en secretaris het republiekje bestuurde. De „kosj" was verdeeld in afdeelingen, „koerénj" genaamd (er waren plm. 35 koerénj's); elke koerénj stond onder commando van een gekozen hoofd. Alle zaken van het kamp werden besproken op de bijeenkomst van de leden van den „kosj"; op deze bijeenkomsten benoemden de leden de regeerders en zetten hen af, beslisten over oorlog en vrede enz.

Vele schrijvers[1]) en historici hebben later de Zaporógers geidealiseerd en stelden hen graag voor als ridders zonder blaam, beschermers van de Orthodoxe kerk en zelfs als dragers van de nationale Oekrajinische idee (die toen nog niet bestond). Deze voorstelling is volkomen ongegrond. Ofschoon de meeste Zaporóger kozakken Orthodox waren, plunderden

1) Het meest bekende boek, dat een sterk geidealiseerd beeld van de Setsj geeft, is de roman van Gógolj (den schepper van den Russischen roman) „Tarás Boéljba". De kozakken van Gógolj vertoonen zeer weinig overeenkomst met de historische vrijbuiters van de Zaporózjeskaja Setsj.

zij bij hun rooftochten de Orthodoxe kerken[1]) met evenveel plezier als de bedehuizen der Katholieken en Joden. Even onverschillig stonden zij tegenover de Klein-Russische staatsidee[2]). Het leger telde trouwens veel niet-Oekrajiniërs en de leiding van de operaties en van de opstanden, die sommige historici als nationale veldtochten voorstellen, berustte vaak in handen van niet-Oekrajiniërs[3]). Ook de bewering als zou de Zaporózjeskaja Setsj een unicum in de geschiedenis zijn, is volkomen ongegrond[4]).

---

1) Een voorbeeld. Toen Bogdán Chmeljnitskiej (een der weinige aanvoerders der Zoporógers, die een staats-idee bezat) samen met zijn Mohammedaanschen bondgenoot Toegaj-Bej Lemberg had veroverd, bestormden de benden van den hetman de kathedraal van Sint Joris, den patroon van de kozakken (deze kathedraal is een der grootste heiligdommen van de Oekrajine). De burgers, die naar de kathedraal waren gevlucht, in de hoop, dat de Zaporógers hen daar met rust zouden laten, werden in de kerk geplunderd en mishandeld. De oudste igoémen (abt) riep van af het altaar den Zaporógers toe, dat zij toch zelf Orthodox waren. De Zaporógers antwoordden: „Vadertje, wij hebben je godsdienst niet van noode, wij willen alleen geld hebben". Zij pijnigden den ouden igoémen om te weten te komen, waar de kerkschatten verborgen waren. Zij groeven de doodkisten uit den grond, beroofden de lijken van hun rijke gewaden en trokken die zelf aan. Zij rukten alle kostbaarheden van het zoo vereerde heiligenbeeld van Sint-Joris (hun patroon!) en van alle andere iconen. Dergelijke tafereelen speelden zich ook in andere plaatsen af.

2) De Zaporógers plunderden de Klein-Russen even graag als de Polen en de Joden. De leiders der Zaporógers zagen er ook geen been in om Oekrajiniërs als slaven te verkoopen. Zoo bijv. heeft Chmeljnitskiej zijn bondgenoot Toegaj-Bej voorgesteld in de Oekrajine eenige duizenden slaven te nemen (de beloofde buit in Polen bleef uit). En met toestemming van den hetman hebben de Tataren duizenden Oekrajinische meisjes in slavernij meegesleurd.

3) Een paar voorbeelden: de beroemde Naliwájko, over wien de Klein-Russische volkszangers zooveel liederen zingen, was een . . . . Walachiër, de niet minder beroemde Lobodá was een Moskowiër enz.

4) Zooals bekend, waren er ook in andere landen avonturiers-kampen, die veel overeenkomst met de Zaporózjeskaja Setsj vertoonden. Het meest beroemde kamp was dat van de gebroeders Oeroedjz (de Spaansche historici noemden hen Barbarossa) in Algiers. Die republiek van vrijbuiters bestond tot 1830.

Bogdán Chmeljnítskiej.

En toch werden deze kozakken, die zich niet om hun godsdienst bekommerden, wier geheele psyche meer Tataarsch dan Christelijk was, door den gang van de geschiedenis de voorvechters van de nationale en religieuze bevrijding van Klein-Rusland. De „broederschappen" in de steden sloten een bondgenootschap met de kozakken en zoo werden de breidellooze benden vrijbuiters strijders voor de Orthodoxe kerk.

Gewoonlijk eindigden de talrijke opstanden der kozakken en boeren in Klein-Rusland, na in het begin eenig succes te hebben behaald, met een verpletterende nederlaag der kozakken, waarna de Polen duizenden mannen, vrouwen en zelfs kinderen lieten ombrengen en doodmartelen. Eén opstand had echter meer succes, nl. die van Sahajdátsjnyj. Deze hetman wist, gebruik makend van de moeilijkheden van Polen, de geheele Oekrajine te bevrijden en hij troonde te Kiéjew als een onafhankelijke vorst. Hij beschermde den Orthodoxen godsdienst, en het was aan zijn medewerking te danken, dat Kiéjew een eigen Orthodoxen metropoliet kreeg. De Polen hebben dezen toestand slechts noode toegelaten; zoodra zij zich sterk genoeg voelden, hebben zij den ouden toestand weer hersteld.

De kozakken hebben hierop met nieuwe opstanden geantwoord (onder Tarás, Pawljoék, Ostranítsa e. a.). Al deze opstanden werden echter in een zee van bloed gesmoord en de Polen vierden hun overwinningen door duizenden menschen terecht te stellen en het geheele land te knechten. Het corps „geregistreerde kozakken", wier aantal tijdens de opstanden aanzienlijk was gestegen, werd teruggebracht tot 6.000 man; het verloor bovendien zijn zelfbestuur en kreeg

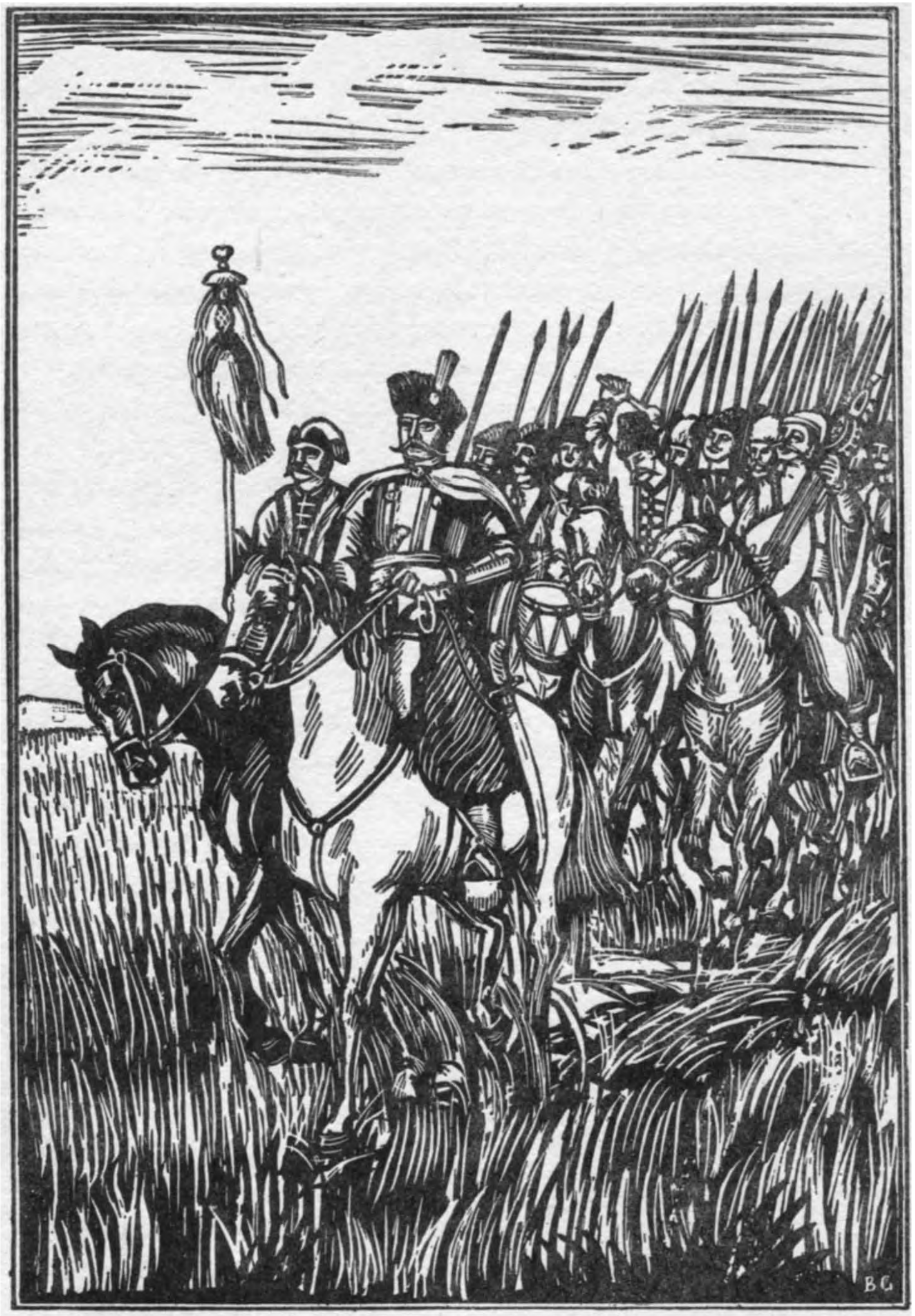

Bogdán Chmeljnítskiej aan het hoofd van zijn leger.

Poolsche aanvoerders. De overige kozakken werden opnieuw tot lijfeigenen gemaakt (1638). De Polen konden deze maatregelen doorvoeren zonder onmiddellijk een opstand uit te lokken, omdat de sociale tegenstellingen in de Oekrajine zeer groot waren en de „geregistreerde kozakken" de Poolsche regeering steunden in de hoop met haar hulp de Klein-Russische adel te worden. Zij zijn echter bedrogen uitgekomen en tien jaar later, toen de onderdrukte en uitgezogen boeren opnieuw in opstand waren gekomen, maakten de geregistreerde kozakken gemeene zaak met de opstandelingen, zoodat het geheele volk als één man den leider, Bogdán Chmeljníts-kiej, volgde.

Gesteund door de Krim-Tataren, heeft Chmeljnítskiej bij Zborówo het Poolsche leger verslagen en den koning gedwongen, den kozakken het zelfbestuur terug te geven en het aantal geregistreerde kozàkken op 40.000 te bepalen. De verdere bepalingen van de gesloten overeenkomst waren: de regeering mocht in de Oekrajine geen Poolsche troepen houden, de Orthodoxe kerk kreeg een heerschende positie in het land, alle Jezuiten en Joden[1]) moesten het land verlaten.

---

[1]) De opstanden in Klein-Rusland droegen niet alleen een anti-Poolsch maar ook een fel anti-Joodsch karakter. De kozakken moordden overal zoowel de Polen als de Joden uit. Het antisemitisme der boeren was het gevolg van de sociale functie der Joden in Polen. De Joden waren de agenten van Poolsche heeren en moesten de wreede bevelen van de landheeren uitvoeren; zij waren dikwijls de pachters van de Orthodoxe kerken, zoodat de Klein-Russische boeren bij een Jood de sleutels van hun kerk moesten halen, wanneer zij een kind wilden doopen of een zielmis celebreeren enz. Dit maakte de Joden zeer gehaat bij de Klein-Russische bevolking. Ook de Zaporóger kozakken, die bij den opstand van Chmeljnítskiej en van zijn voorgangers een zeer belangrijke rol hadden gespeeld, waren van deze gevoelens bezield. Zij hebben tijdens hun talrijke rooftochten naar Polen duizenden Joden vermoord of doodgemarteld. Zij konden dit straffeloos doen, omdat de Joden zelf niet in staat waren zich te verdedigen, en de Polen bekommerden zich niet om het lot van hun Joodsche medeburgers. De Polen zaten gewoonlijk in de steden achter de hooge muren en waren daar min of meer veilig (de

De bepalingen van deze overeenkomst konden echter het volk niet bevredigen, want terwijl alle klassen van de bevolking hadden gevochten, hadden alleen de kozakken de vruchten van de overwinning geplukt. De Poolsche adel bleef in de Oekrajine, het meerendeel der boeren bleef in lijfeigenschap, de kerk-unie werd gehandhaafd. De boeren waren ontevreden en drongen bij den hetman (Chmeljnítskiej) aan op hervatting van den strijd tegen Polen. In 1650 ontbrandde de opstand opnieuw. Op het critieke moment lieten de Tataarsche bondgenooten Chmeljnítskiej in den steek en de opstandelingen werden verslagen. Bij Bjélaja Tsérkowj werd vrede gesloten, waardoor het aantal geregistreerde kozakken tot 20.000 werd verminderd. Noch Chmeljnítskiej, noch het volk wilden zich bij dezen toestand neerleggen; iedereen begreep echter, dat Klein-Rusland niet bij machte was alleen tegen de Polen te vechten. Er werd daarom besloten, den tsaar van Moskowië om hulp te vragen.

In 1651 verzocht Bogdán Chmeljnítskiej den tsaar, Klein-Rusland onder zijn bescherming te nemen. Het inwilligen van dat verzoek zou een oorlog met Polen onvermijdelijk maken, en daarvoor voelde Moskou zich te zwak. De tsaar probeerde daarom langs diplomatieken weg voor de Klein-Russen autonomie te verkrijgen, maar al zijn vertoogen werden door de Polen afgewezen. Chmeljnítskiej begon toen op inlijving van Klein-Rusland bij den Moskouschen staat aan

Zaporóger kozakken verstonden de kunst van het innemen van steden niet; zij waren alleen in het open veld sterk); de Joden echter woonden in de voorsteden, waar zij een gemakkelijke prooi van de bloeddorstige kozakken werden. Het kwam zelfs voor, dat de Polen de Joden aan de kozakken ter marteling uitleverden in de hoop op deze wijze hun eigen leven te redden (zoo bijv. hebben de Polen in Toéltsjin 1500 Joden aan de kozakken uitgeleverd). Gewoonlijk werden de Joden voor de keuze gesteld: zich laten doopen of omgebracht worden. Zij gaven echter steeds de voorkeur aan den marteldood boven verraad aan het geloof hunner vaderen.

te dringen en smeekte om militaire hulp. Toen heeft de regeering te Moskou de quaestie aan een Zémskiej Sobór ter beslissing gegeven; na langdurige beraadslagingen hebben de volksvertegenwoordigers besloten het voorstel van Chmeljnítskiej aan te nemen (1653). De hetman riep daarna een ráda (volksvergadering) te Perejasláwlj bijeen. De ráda keurde de onderhandelingen met Moskou goed en zwoer den eed van trouw aan den nieuwen souverein, tsaar Alekséj Micháj1owitsj (8 Januari 1654)[1]). De regeering van Moskou sloot met den hetman de volgende overeenkomst: Klein-Rusland behield zijn zelfbestuur; het aantal geregistreerde kozakken werd bepaald op 60.000 man; de hetman, die door het volk gekozen zou worden, verkreeg zelfs het recht diplomatieke onderhandelingen met het buitenland te voeren (voor onderhandelingen met Polen en Turkije moest hij echter eerst toestemming van den tsaar hebben). Intusschen had Chmeljnítskiej het meest behoefte aan militaire hulp, en hij drong daarom voortdurend aan op meer doortastend handelen, op

[1]) In zijn bekende redevoering op de ráda te Perejasláwlj betoogde Chmeljnítskiej, dat de tsaar van Moskou de eenige heerscher was, in wien de kozakken vertrouwen konden stellen. De sultan van Turkije (er was nl. onder de leiders van den opstand een strooming, die een bondgenootschap met Turkije bepleitte), zei Chmeljnítskiej, onderdrukt zijn Christelijke onderdanen. In zijn schrijven aan tsaar Alekséj Micháj1owitsj gaf de hetman de plechtige belofte hem trouw en eerlijk te dienen. Het staat echter nu vast, dat Chmeljnítskiej, toen hij te Perejasláwlj samen met de ráda den tsaar trouw zwoer, in het geheim . . . . vazal van den sultan was. De hetman heeft ook de belofte gebroken, zonder toestemming en voorkennis van Moskou met Turkije geen onderhandelingen te voeren. In April 1654 (dus 3 maanden na de plechtigheid te Perejasláwlj) heeft hij in het geheim brieven aan den sultan gezonden, waarin hij zich diens trouwen onderdaan noemde. In een dier brieven (van 16 April 1654) schreef Chmeljnítskiej, dat hij voor zichzelf en zijn nakomelingschap den eed van trouw aan den sultan had gezworen.

Ook de opvolgers van Chmeljnítskiej hebben telkens weer hun eed van trouw gebroken. De regeering van Moskou wist, hoe weinig de eeden van de hetmans waard waren, en zij was steeds op haar hoede.

een onstuimigen aanval, die toen tot een volkomen vernietiging van Polen had kunnen leiden. De Moskousche bojaren waren echter pijnlijk voorzichtig en treuzelden; het duurde nog een jaar alvorens de beloofde troepen werkelijk werden gezonden.

De strijd om het bezit van Klein-Rusland.

De vereenigde legers van Groot- en Klein-Rusland dienden in het Zuiden den Polen eenige verpletterende nederlagen toe. In het Westen veroverden de Russen Smolénsk, Wilna, Kowno en Grodno. Tegelijkertijd drongen de Zweden Groot-Polen binnen en dreven de Poolsche legers op de vlucht. Het scheen, dat het laatste uur van den Poolschen staat had geslagen en dat dit, vroeger zoo machtige rijk, onder de mokerslagen van zijn Oostelijke en Westelijke vijanden zou ineenstorten. Polen werd echter gered en wel door de domme politiek van Moskou. De Moskousche regeering wilde een versterking van de machtspositie van Zweden voorkomen en verklaarde Zweden den oorlog. Om dezen strijd met eenige kans op succes te kunnen voeren (Zweden was toen een van de machtigste militaire mogendheden van Europa), sloot Rusland een wapenstilstand met Polen. De oorlog met Zweden mislukte echter en tegelijkertijd kreeg Polen een rustperiode, welke het land in staat stelde zich te herstellen om met meer kracht voor het behoud van het vruchtbare en zoo veel belovende Klein-Rusland te kunnen strijden. Groot- en Klein-Rusland moesten later zwaar boeten voor deze dwaasheid van de bojaren.

Intusschen voltrokken zich in Klein-Rusland sociale processen, die van veel belang waren voor de verdere ontwikkeling van het land. Bij de vereeniging met Rusland werden alle Poolsche edellieden uit het land verdreven en hun bezittingen

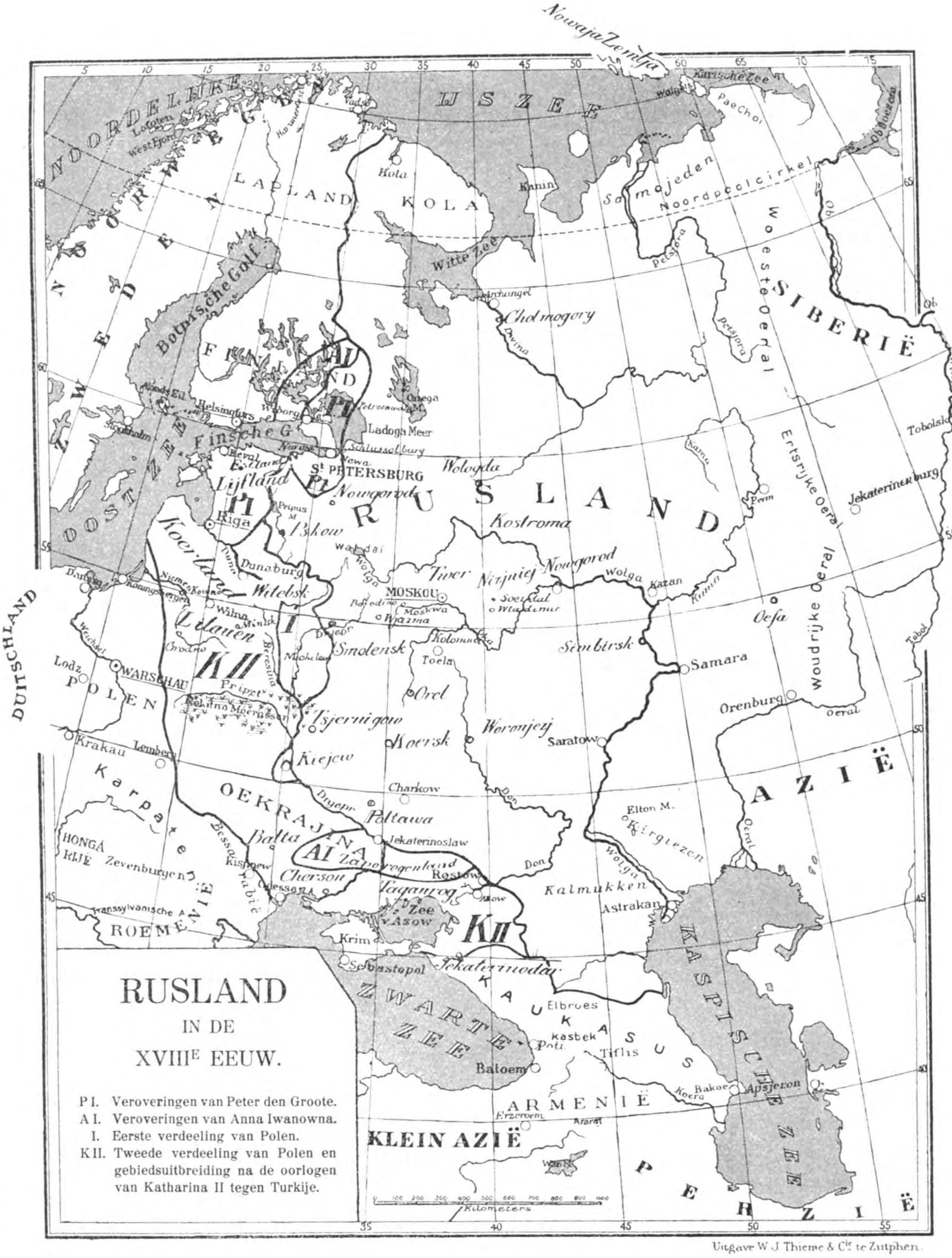

Uitgave W. J. Thieme & Cie te Zutphen.

werden verdeeld onder de leiders der kozakken (de „starsjiná”). Deze mannen, voor het meerendeel zeer welgestelde lieden, wilden nu de plaats van den verdreven Poolschen adel innemen en de heerschende klasse van de bevolking worden. Dit streven van de „starsjiná” ontmoette echter hevig verzet van den kant der boeren, die nu allen vrije kozakken waren geworden. Er ontstond een strijd tusschen de starsjiná en de gewone kozakken, die weldra tot gewapende botsingen leidde. De steden van Klein-Rusland, die tijdens de Poolsche overheersching een afzonderlijke organisatie hadden, wilden nu eenzelfde organisatie hebben als de steden in Moskowië. Waar de belangen der steden tegenover die der kozakken stonden, wisten de steden gewoonlijk hun wil door te zetten. De belangen van de geestelijkheid kwamen nu en dan in botsing met die van de overige klassen en dan spaarden de priesters hun medeburgers niet. Er heerschte dus in Klein-Rusland een strijd van allen tegen allen, en iedere groep wilde, dat de regeering te Moskou háár belangen zou behartigen, ten koste van die der overige groepen. De Moskousche regeering stond machteloos temidden van dezen verwoeden onderlingen strijd, daar zij niet wist, op wien zij moest steunen. Zoekend en tastend vond zij echter ten slotte een weg in den chaos; daar de onbetrouwbaarheid van de starsjiná duidelijk gebleken was, besloot de regeering op de breede massa van het volk te steunen.

Het rijk van Moskou was een eenheidsstaat; de verschillende gedeelten, waaruit het bestond, werden bij het rijk gevoegd en op dezelfde wijze bestuurd. Moskou wilde ook Klein-Rusland op deze wijze besturen en liet het land door Moskousche troepen bezetten. De starsjiná kwam echter hiertegen in verzet, omdat zij het land als een afzonderlijken staat beschouwde, die door háár bestuurd moest worden.

Het was dus duidelijk, dat deze groep vroeger of later in botsing moest komen met Moskou. Dat is dan ook spoedig gebeurd. In 1657 stierf Bogdán Chmeljnítskiej en tot hetman werd Wygówskiej gekozen; hij was de candidaat der starsjiná en voorstander van een hereeniging met Polen, dat bereid was het streven van de starsjiná te steunen. De gewone kozakken en de Zaporógers kwamen echter hiertegen in verzet. Wygówskiej versloeg zijn tegenstanders en koos openlijk partij voor Polen (1658). Een Moskousch leger, dat tegen hem werd gezonden, leed bij Konotóp een vreeselijke nederlaag. Moskou wilde echter geen afstand meer doen van de Oekrajine. Met behulp van de Russische legeraanvoerders hebben de democratische elementen Wygówskiej afgezet, waarna Joériej Chmeljnítskiej (een zoon van Bogdán) tot hetman werd gekozen. De nieuwe hetman legde den eed van trouw aan den tsaar af, maar toen de oorlog tusschen Polen en Rusland opnieuw was uitgebroken, koos ook hij partij voor Polen[1]). Moskou moest dus den strijd tegen Polen alléén

[1]) Ook de opvolgers van Joériej Chmeljnítskiej bleken even onbetrouwbaar te zijn. Terwijl al deze hetmans in het geheim met de vijanden van Rusland heulden, betuigden zij in hun brieven aan den tsaar hun trouw en bedelden telkens om nieuwe voorrechten ten koste van de boeren. Zij waren zelfs bereid de belangen van de Oekrajine op te offeren, als dit de starsjiná maar voordeelen kon opleveren. Zoo bijv. werden op voorstel van hetman Brjoechowétskiej in 1666 belangrijke wijzigingen gebracht in de overeenkomst tusschen Moskou en Klein-Rusland. De belastingen bevonden zich volgens deze overeenkomst onder beheer van de plaatselijke gekozen autoriteiten en werden gebruikt om de soldij aan de kozakken te betalen. Brjoechowétskiej stemde er in toe, dat de belastingen aan de rijksschatkist zouden overgedragen worden. De hetman kreeg voor het verraad aan zijn eigen land den bojarentitel, terwijl de starsjiná in den Russischen adel werd verheven. De nieuwe edellieden kregen steden en dorpen, waarbij de daar wonende boeren hun lijfeigenen werden. Tegelijkertijd heeft Brjoechowétskiej onderhandelingen gevoerd met Polen en Turkije en bij elke regeering bedelde hij om geschenken en voorrechten. De massa van het volk - de stedelingen en boeren - wilde echter de hetmans en de starsjiná niet volgen en bleef trouw aan Moskou.

voortzetten; nu en dan vochten de Russische troepen zelfs tegen de vereenigde legers van Polen en kozakken. Onder deze omstandigheden kon Moskowië zich natuurlijk niet in geheel Klein-Rusland handhaven. In 1667 werd in het dorp Androésowo een wapenstilstand voor 13½ jaar gesloten. Klein-Rusland werd in tweeën gesplitst: Rusland kreeg het land aan den linker oever van den Dnjepr benevens de stad Kiéjew aan den rechteroever; Polen kreeg het gedeelte aan den rechteroever van de rivier. Bovendien kreeg Rusland eenige steden in het Westen.

De splitsing wekte in Klein-Rusland veel ontevredenheid en er ontstond een nieuwe beweging, die er naar streefde het geheele land tot een autonomen staat onder opperheerschappij van den sultan te maken. Den eersten stap in deze richting deed de hetman van het Poolsche gedeelte van Klein-Rusland, maar weldra volgde de hetman van het Russische gedeelte zijn voorbeeld. In 1672 verschenen de Turken in de Oekrajine om het geheele land te bezetten, zoodat Rusland, wilde het zijn gedeelte van Klein-Rusland behouden, met Turkije moest vechten. De oorlog duurde tot 1681 en werd aan den rechteroever van den Dnjepr gevoerd. Rusland was toen nog niet tegen Turkije opgewassen en het moest den rechteroever ontruimen; het land aan den linkeroever bleef echter in Russische handen. Dit was niet wat de Moskousche regeering had willen bereiken, toen zij zich op verzoek van Chmeljnítskiej in den strijd tusschen Polen en de kozakken mengde, maar het was toch een succes. Bovendien heeft deze oorlog bewezen, dat de militaire macht van Polen aan het tanen was. In het buitenland begon men meer rekening te houden met de wenschen van Moskou, en de Russische diplomaten konden optreden op een wijze, die vroeger ondenkbaar was.

XVIII. Het tijdperk van Peter den Groote.

Tsaar Fjódor Aleksêjewitsj.

TSAAR Alekséj Michájlowitsj was twee keer gehuwd. Bij zijn eerste vrouw heeft hij twee zoons, Fjódor en Iwán, en eenige dochters verwekt. Na den dood van zijn eerste vrouw huwde de tsaar Natálja Kiríllowna Nary'sjkin, de pleegdochter van den toenmaligen vriend des tsaars, Matwéjew. In 1672 schonk deze vrouw hem een zoon, die Peter werd gedoopt. Aan het hof ontstonden twee vijandige groepen: de eerste bestond uit de kinderen uit het eerste huwelijk en hun ooms (de Milosláwskiej's), de tweede uit Matwéjew en de Nary'sjkin's; deze partij groepeerde zich om de jonge tsarin Natálja Kiríllowna en haar zoontje. De partij van Matwéjew stond in de laatste regeeringsjaren van Alekséj aan het bewind, maar zij vreesde, dat na den dood van den tsaar de tegenpartij aan het bewind zou komen, omdat de oudste zoon van den tsaar, Fjódor, dan den troon zou bestijgen. Fjódor was een zwakke jongeling, die niet in staat was te regeeren en die dus onder leiding van zijn ooms zou komen te staan. De Milosláwskiej's waren echter ook niet zeker van de toekomst, omdat de twee oudste prinsen, Fjódor en Iwán, ziekelijk waren en men algemeen vreesde, dat zij niet lang zouden leven, terwijl Peter een gezonde jongen was, die veel voor de toekomst beloofde.

Na de troonsbestijging van Fjódor (hij regeerde van 1676 tot 1682) werd Matwéjew verbannen terwijl de Nary'sjkin's uit het paleis werden verdreven. De droom van de Milosláwskiej's, het regentschap over den 14-jarigen Fjódor te voeren, werd echter niet bewaarheid. Aan het bewind kwamen de persoonlijke vrienden van den tsaar, jonge bojaren, voorstanders van een toenadering tot West-Europa. Veel werd echter tijdens de regeering van Fjódor in deze richting niet gedaan. De noodzakelijkheid van hervormingen werd reeds onder Alekséj Michájlowitsj algemeen gevoeld, maar voor de verwezenlijking van dat verlangen was een sterke persoonlijkheid noodig, die de gevolgen van het afbreken van het oude gebouw zou aandurven; zulk een man bezat Rusland toen echter niet. Tsaar Fjódor was natuurlijk voor deze taak niet berekend; alles wat hij kon doen, was ondubbelzinnig zijn sympathie voor de nieuwe stroomingen toonen. Fjódor was een leerling van een monnik, die de Academie te Kiéjew had doorloopen; tijdens zijn kortstondige regeering bereikte de invloed van de Klein-Russen op de Moskousche maatschappij en op de staatszaken het hoogtepunt.

In de eerste jaren van de regeering van Fjódor overheerschten de vraagstukken van buitenlandsche politiek: de strijd tegen Turkije en de voortdurende onlusten in Klein-Rusland eischten de volle aandacht van de regeering. Met veel moeite is het Rusland gelukt in 1681 een overeenkomst met Turkije te sluiten, waardoor Rusland den linkeroever van den Dnjepr benevens de stad Kiéjew mocht behouden.

Toen de Klein-Russische quaestie op deze wijze geregeld was, wijdde de regeering haar aandacht aan de binnenlandsche vraagstukken. Veel werd echter niet bereikt, omdat de ziekelijke tsaar spoedig overleed. Alles bleef dus bij plannen. Het belangrijkste dier plannen had betrekking op de oprichting

van een academie voor de Latijnsche, Grieksche en Slavische talen en de godgeleerdheid te Moskou. Deze academie moest geen hoogeschool zijn, waar toekomstige staatslieden en ambtenaren hun opleiding zouden krijgen, maar een kweekschool van theologen, een instituut dat over de zuiverheid van het Orthodoxe geloof in Rusland moest waken en alle ketterijen bestrijden. Tsaar Fjódor heeft de opening van de academie niet meer beleefd.

Van meer belang was de afschaffing van de „mjéstnitsjestwo" [1]), die zooveel nadeel aan den Russischen staat had berokkend. Het initiatief tot de afschaffing kwam van den kant der vertegenwoordigers van den kleinen adel, die te Moskou waren bijeengekomen om de voorgenomen hervorming van het leger te bespreken. Het voorstel van den kleinen adel ontmoette weinig tegenkanting, omdat de oude aristocratie, die het stelsel had ingevoerd en er zoo aan gehecht was, reeds bijna geheel uit de hofkringen verdwenen was. De nieuwe regeerende klasse had geen belang bij het handhaven van het stelsel, en zoo werd de instelling, die een Iwán de Verschrikkelijke niet bij machte was uit te roeien, zonder moeite afgeschaft. De boeken, waarin de „plaatsen" waren ingeschreven, werden verbrand en voortaan zou bij het benoemen van staatsambtenaren en legeraanvoerders gelet worden niet op de afkomst, maar op de capaciteiten van de candidaten.

Tegelijk met de afschaffing van de „mjéstnitsjestwo" werd een militaire hervorming uitgewerkt. Reeds tijdens de regeering van de eerste Románow's verschenen de eerste Russische militaire afdeelingen, die door Westersche officieren waren afgericht. Onder Fjódor werd bepaald, dat voortaan ook de edellieden in de nieuwe, naar Westersche wijze afgerichte regimenten zouden moeten dienst nemen.

[1]) Over de „mjéstnitsjestwo" zie deel I, p. 208-210

De strijd om den troon.[1]

De bojaren, die het regentschap over den jongen tsaar Fjódor uitoefenden, zagen het naderende einde van den 20-jarigen ziekelijken tsaar. Daar hij geen kinderen had, vreesden zij, dat zij na den dood van Fjódor zouden verdrongen worden door de Miloslávskiej's, die het regentschap over den jongen en ziekelijken Iwán zouden uitoefenen. Zij sloten daarom een bondgenootschap met de Nary'sjkin's (de familie van de tweede vrouw van tsaar Alekséj) en lieten den ouden Matwéjew uit zijn ballingschap terugkeeren. Met vereende krachten wisten nu de twee partijen na den dood van Fjódor, de Miloslávskiej's en hun candidaat voor den troon (tsarjéwitsj Iwán) te verdringen en de candidatuur van Peter[2] naar voren te brengen.

De troonopvolging was door de nieuwe dynastie nog niet geregeld. Het stond wel vast dat de oudste zoon zijn vader moest opvolgen, maar hoe men moest handelen na het overlijden van een kinderloozen vorst, wist men niet, zoodat na den dood van Fjódor een strijd om den troon ontbrandde. De patriarch, de bojaren en natuurlijk de Nary'sjkin's wilden dat Peter tot tsaar zou uitgeroepen worden. De gezonde en zeer schrandere tien-jarige Peter was inderdaad een betere candidaat dan de ziekelijke en zwakzinnige 15-jarige Iwán. Ondanks het verzet der Miloslávskiej's werd Peter tot tsaar uitgeroepen. Deze benoeming was echter in strijd met de Russische gewoonte, die eischte dat in twijfelachtige gevallen de benoeming van een nieuwen heerscher door den Zémskiej

[1] Een uitvoeriger beschrijving van de gebeurtenissen vindt de lezer in mijn boek „Peter de Groote in Holland", p. 8-21.

[2] De transcriptie „Peter" is onjuist. In het Russisch luidt de naam „Pjotr", terwijl Peter zelf zich later steeds „Pieter" noemde. Wij gebruiken echter de transcriptie „Peter", omdat ze nu eenmaal hier te lande algemeen gebruikt wordt.

Sobór zou geschieden. De partijgangers van Peter wilden den Zémskiej Sobór niet bijeenroepen, omdat dan de kansen van den jongeren broeder gering waren. Men vroeg alleen aan de verzamelde menigte of zij Peter tot tsaar wilde hebben en beschouwde het antwoord als voldoende sanctie van de benoeming. De Milosláwskiej's wilden in hun nederlaag niet berusten, zoodat een strijd onvermijdelijk was.

Peter werd dus tsaar en volgens Russische gewoonte werd het regentschap aan zijn moeder toevertrouwd. Zij was evenwel niet in staat het rijk te besturen en er was niemand in haar omgeving, die voldoende staatsmanschap bezat om de zware taak van de tsarin-moeder te verlichten. De nieuwe regeering was dus zwak. De tegenpartij, die eenige zeer merkwaardige persoonlijkheden telde, maakte gebruik van deze zwakheid om de regeering ten val te brengen. De leiding van deze beweging berustte bij tsarjéwna Sófja (geboren in 1657), een dochter van tsaar Alekséj uit zijn eerste huwelijk. Sófja was een intelligent en energiek meisje, hetgeen in Moskowië een groote zeldzaamheid was [1]). Zij ontving een voor dien tijd uitstekende opvoeding; de vroege dood van haar vader heeft bij haar het gevoel van onafhankelijkheid en zelfstandigheid ontwikkeld. Zij wilde niet in haar vertrekken opgesloten zitten en er een kloosterleven leiden, zij wilde temidden van het leven staan, deel nemen aan de staatszaken, een leidende rol in de politiek spelen. In strijd met de oude gewoonte vertoonde zij zich overal en ging met

[1]) Een tsarjéwna (tsarendochter) was een beklagenswaardig wezen. Zij moest haar leven in de vrouwen-afdeeling van het paleis (den z.g. tjérjem) in gezelschap van ongeletterde vrouwelijke bedienden doorbrengen. Mannen werden uit haar omgeving geweerd. Zij reed steeds in een gesloten koets. Was zij ziek, dan mocht de arts zelfs haar gezicht niet zien (om van het lichaam niet te spreken). Zij ontving in den regel geen onderwijs en stelde belang alleen in lekker eten en opsmuk. Sófja was dus een gunstige uitzondering.

mannen als hun gelijke om. Zij maakte kennis met vorst Wasíliej Golítsyn, een der meest beschaafde Russen van dien tijd, op wien zij, die geen vooruitzicht had ooit te trouwen, verliefd werd [1]). Golítsyn was gehuwd en echtscheidingen waren in Moskou onbekend; Sófja wilde haar geluk echter niet prijs geven en zij gaf zich aan den man harer keuze. Te trotsch om te liegen en zich te verbergen, maakte zij geen geheim van haar liaison, hetgeen in het toenmalige Moskou natuurlijk een storm van verontwaardiging moest verwekken. Sófja trok zich echter niets van het gepraat aan en bleef openlijk met Golítsyn leven. Sófja haatte de Nary'sjkins's intens en beschouwde haar stiefmoeder, tsarin Natálja Kiríllowna, als een indringster. Zij besloot Iwán tot tsaar te doen uitroepen, omdat dit voor haar de mogelijkheid zou openen, rijksbestuurster te worden, en Sófja begeerde niets zoo zeer als de macht. Natálja Kiríllowna vermoedde, welke plannen Sófja koesterde, en dit verscherpte den strijd tusschen deze twee elkaar fel hatende vrouwen. Naast Sófja speelden in haar partij een belangrijke rol Iwán Milosláwskiej, een begaafd man maar tevens een gewetenlooze intrigant, en vorst Chowánskiej. Sófja en Iwán Milosláwskiej hebben besloten, zich desnoods gewapenderhand meester te maken van de macht en daarvoor de streljtsy' [2]) te gebruiken.

De streljtsy', het toenmalige vaste garnizoen van Moskou, een kaste van erfelijke soldaten, waren verdeeld in regimenten en woonden in speciale wijken. Zij hadden eigen huizen,

---

[1]) Een tsarjéwna was in Oud-Rusland gedoemd ongehuwd te blijven. Een huwelijk met een Katholieken of Protestantschen prins werd als verraad aan het Orthodoxe geloof beschouwd en Orthodoxe dynastieën bestonden toen niet meer; een huwelijk met een onderdaan van haar vader was om politieke redenen vrijwel buitengesloten. Een tsarjéwna was dus gedwongen of een nonnenleven te leiden of in het geheim te zondigen.

[2]) „Streljtsy'" is de meervoudsvorm van „streljéts" (schutter).

hielden zich in hun vrijen tijd bezig met handel en ambachten en kwamen op deze wijze voortdurend in contact met de overige bevolking. Aan het hoofd van de streljtsy' stond in 1682 vorst Dolgoroékiej, een oude man, die niet in staat was de krijgstucht onder zijn troepen te handhaven. De kolonels onderdrukten hun ondergeschikten, waarop dezen antwoordden met insubordinatie en bevrijdden met geweld hun voor overtreding der discipline opgesloten kameraden. De nieuwe regeering toonde den streljtsy' haar zwakheid en de soldateska werd nog driester. De streljtsy' mishandelden hun chefs en eischten op uitdagende wijze van de regentes, dat hun kolonels gestraft zouden worden. De regeering gaf telkens toe, hetgeen bij de streljtsy' de overtuiging deed postvatten, dat zij de eenige machthebbers in de hoofdstad waren en met iederen dag werden zij driester. Sófja, die geen scrupules kende en elk middel geoorloofd achtte, maakte gebruik van de opgewonden stemming, die onder de streljtsy' heerschte, en verspreidde onder hen het gerucht, dat de bojaren tsarjéwitsj Iwa'n hadden vermoord. Tegelijkertijd werd onder de streljtsy' een lijst verspreid met de namen van de bojaren, die uitgeroeid moesten worden.

Een streljéts.

Op een door de Miloslàwskiej's gegeven sein brak de opstand der streljtsy' uit (15 Mei 1682). Zij drongen het

Kremlj binnen, bezetten alle poorten en begaven zich naar het paleis. Natálja Kirillowna, die op de hoogte was van het gerucht, dat de partijgangers van Sófja hadden verspreid, bracht beide jongens (Iwán en Peter) naar buiten om de streljtsy' te laten zien, dat het gerucht onjuist was. Iwa'n verklaarde aan de streljtsy', dat hij zich over niemand had te beklagen. Dit kalmeerde de streltjsy' en toen daarna de oude Matwéjew hen op kalme wijze had toegesproken, wilden zij reeds huiswaarts keeren. Op dat oogenblik verscheen echter Dolgoroékiej, de opperbevelhebber der streljtsy', en begon tegen zijn soldaten uit te varen en hen met zware straffen te bedreigen. De streljtsy' ontstaken in woede; aangehitst door de agenten van So'fja, wierpen zij zich op den ouden dwaas en vermoordden hem. Het vergoten bloed bracht de soldateska tot razernij. Weldra weerklonken in het paleis het gesteun der neergesabelden en de rauwe kreten der moordenaars. De oude Matwéjew werd uit de handen van den jongen tsaar gerukt en voor zijn oogen op beestachtige wijze afgemaakt. Drie dagen lang duurden de moorden te Moskou; drie dagen lang bevond de stad zich geheel in de macht van de moord- en roofzieke streljtsy'. Natálja Kirillowna en Peter moesten hulpeloos aanschouwen, hoe al hun familieleden en aanhangers afgemaakt werden; zij moesten vele beleedigingen en zelfs dreigementen verduren en zagen zich ten slotte geheel alleen temidden van de bloeddorstige menigte, overgeleverd aan hun vijanden, de Milosláwskiej's, die op deze wijze de heerschappij hadden veroverd.

Op instigatie van de Milosla'wskiej's eischten de streljtsy', dat Iwa'n naast zijn jongeren broeder tot tsaar zou benoemd worden en dat niet Natálja Kirillowna, maar Sófja het regentschap zou uitoefenen. De bojaren en de geestelijkheid, geterroriseerd door de gebeurtenissen en bevreesd voor nieuwe

onlusten, deden alles, wat de streljtsy' verlangden. Zoo bereikte Sófja haar doel. Zij droeg het bestuur van alle departementen aan haar familieleden en partijgangers op.

De streljtsy' stelden zich niet tevreden met de vele geschenken, die de nieuwe regentes onder hen verdeelde; zij wilden dat de regeering openlijk zou verklaren, dat hun furie van 15 Mei geen muiterij was geweest, maar een patriottische beweging, gericht tegen de verraders van den staat, en dat zij door hun ingrijpen Rusland hadden gered. De regentes gaf ook hierin toe. Zij verklaarde in een officieele akte, dat de staatsgreep van 15 Mei een zegen voor het land was; ten slotte moest zij er zelfs in toestemmen, dat, ter verheerlijking van de muiterij, op het Roode Plein te Moskou een monument zou worden opgericht met een door de streljtsy' verlangd opschrift.

Zoo werden de streljtsy' de eenige werkelijke macht te Moskou, en zij beheerschten de hoofdstad en het geheele rijk. De leiders van den raskól besloten gebruik te maken van de streljtsy' om met hun hulp de kerkhervorming af te schaffen. Hun propaganda had succes, en de streljtsy' schaarden zich aan de zijde der schismatici. Door tusschenkomst van hun nieuwen opperbevelhebber, vorst Chowa'nskiej, die zelf met den raskól sympathiseerde, eischten de streljtsy' dat de regeering de besluiten van het concilie over de hervorming van Nikon zou herzien. De regeering durfde dezen eisch niet zonder meer af te wijzen en noodigde de leiders van den rasko'l uit, een dispuut te houden met de vertegenwoordigers van de staatskerk. Dit dispuut vond plaats in het paleis Granowítaja Pala'ta in tegenwoordigheid van beide tsaren, de regentes en de hooge staatsambtenaren. Het werd zonder eenig plan gevoerd; de raskóljniki gedroegen zich op een uitdagende wijze, scholden op de staatskerk en haar

vertegenwoordigers. Het dispuut leverde natuurlijk geen resultaat op, maar de rasko'ljniki onder aanvoering van hun leider Nikíta Poestoswja't riepen bij het verlaten van het paleis, dat zij de overwinning hadden behaald en noodigden de menigte uit, zich bij den rasko'l aan te sluiten. De streljtsy' steunden de woordvoerders der rasko'ljniki, mengden zich in het debat, beleedigden zelfs de regentes, die tegen hun wangedrag protesteerde, en gehoorzaamden alleen hun opperbevelhebber, vorst Chowa'nskiej.

De toestand was nu zoo, dat de regentes, indien zij de macht wilde behouden, een breuk tot stand moest brengen tusschen de streljtsy' en de rasko'ljniki, terwijl Chowa'nskiej onschadelijk gemaakt moest worden. Het eerste lukte haar tamelijk snel. De officieren van de streljtsy' waren het eens met haar uiteenzettingen over het gevaar, dat de propaganda van de raskóljniki voor den staat opleverde; de leiders van de raskólniki werden verbannen, terwijl Nikíta Poestoswja't terechtgesteld werd. Veel moeilijker was het zich van Chrowa'nskiej te ontdoen. Zijn populariteit onder de streljtsy' nam met den dag toe, en de regentes durfde hem niet te laten arresteeren. De houding van Chowa'nskiej werd steeds uitdagender en te Moskou deden de geruchten de ronde, dat hij voornemens was zich zelf tot tsaar uit te roepen. Het is moeilijk te zeggen of deze geruchten eenigen grond hadden, maar het feit alleen, dat zooiets mogelijk geacht werd, was reeds zeer gevaarlijk. De regentes moest dus snel handelen om een eventueelen staatsgreep te voorkomen.

20 Augustus verliet Sófja samen met haar broeders en zusters het Kremlj, waar zij zich niet meer veilig voelde, en begaf zich naar het dorp Wozdwízjenskoje, waar zij haar naamdag vierde (17 September). Tegen dien dag voegden zich bij haar de leden van de Bojráskaja Doéma („Bojaren-Raad",

de Senaat van Moskowië), vele hooge ambtenaren en een groot aantal gewapende edellieden. Sófja diende bij de Bojárskaja Doéma een aanklacht in tegen Chowánskiej, en de bojaren veroordeelden hem en zijn zoon ter dood. Zij werden naar Wozdwízjenskoje geroepen, onderweg gearresteerd en terechtgesteld. De veroordeeling, arrestatie en terechtstelling geschiedden in één dag. Denzelfden dag nog liet de regentes de streljtsy' weten, dat de Chowánskiej's ter dood gebracht waren, maar dat de streljtsy' geen straf hoefden te vreezen. De streljtsy' sloegen echter aan het muiten en brachten Moskou in staat van verdediging. De regeering trok zich toen naar het klooster Tróïtskaja Láwra (een der sterkste vestingen van het rijk) terug en riep den adel onder de wapenen. De streljtsy' hebben spoedig ingezien, dat zij niet in staat waren tegen het steeds aangroeiende leger van de regentes te vechten, en zij besloten haar om vergiffenis te vragen. De patriarch, die te Moskou was gebleven, trad als bemiddelaar op. So'fja stemde er in toe, niemand voor het gebeurde te straffen, maar eischte dat de streljtsy' zouden zweren, zich nooit meer met staatszaken te bemoeien en hun chefs te gehoorzamen. De eed werd 8 October afgelegd, waarna het kort geleden opgerichte monument ter verheerlijking van de muiterij van 15 Mei werd afgebroken. Het hof keerde naar de hoofdstad terug en Sófja nam de teugels van het bewind in handen.

Het regentschap van Sófja (1682—1689).

Na haar intocht in de hoofdstad stelde Sófja een nieuwe regeering in. De macht berustte niet meer bij de Milosláwskiej's, maar bij den minnaar van de regentes, vorst Golítsyn, en den djak (ambtenaar) Sjaklowítyj. Golítsyn werd de leider van de binnenlandsche en buitenlandsche politiek van het

rijk; Sjaklowítyj werd opperbevelhebber van de streljtsy'. Golítsyn was een zeer beschaafd en humaan man, een warm voorstander van de hervorming van den staat. Zijn plannen gingen veel verder dan die van zijn voorgangers (zelfs verder dan die van Peter den Groote na hem); hij wilde de lijfeigenschap afschaffen en de wetten in een geest van verdraagzaamheid wijzigen. Onder zijn invloed schafte Sófja verschillende barbaarsche straffen af en verzachtte vele andere. Zijn invloed werd echter getemperd door dien van den patriarch, die de raskóljniki op wreede wijze liet vervolgen.

Prinses Sófja.

Het meest voelde Golítsyn zich echter tot de buitenlandsche politiek aangetrokken. In 1686 sloot hij een tractaat met Polen, waarbij alle veroveringen van Moskou definitief werden erkend. Rusland moest zich echter verplichten, den strijd tegen Turkije en de Krim-Tataren te hervatten. Twee keer probeerde het Russische leger onder aanvoering van Golítsyn het schiereiland Krim binnen te dringen; beide veldtochten liepen op een mislukking uit. Ofschoon de regeering deze mislukkingen geheim heeft gehouden en Golítsyn te Moskou als overwinnaar werd gevierd, kwam het volk toch de waarheid te weten. De tegenstanders van Sófja maakten van de nederlagen van Golítsyn en de ontevredenheid onder het volk gebruik om agitatie te voeren tegen de regentes.

Intusschen naderde de meerderjarigheid van Peter, het tijdstip, waarop het regentschap van So'fja zou moeten eindigen. So'fja wilde echter geen afstand doen van de macht en begon op middelen te zinnen om haar positie als derde regeerende persoon naast de twee tsaren te bevestigen. Golítsyn en Sjaklowítyj raadden haar aan, zich tot tsarin te laten kronen en zoodoende een kerkelijke sanctie voor haar usurpatie te verkrijgen. Het voorstel lachte haar wel toe, maar het plan bracht veel risico mee en daarom besloot zij een minder gevaarlijken weg te bewandelen en de streljtsy' door propaganda en geschenken allengs voor den staatsgreep te winnen. In 1686 nam So'fja den titel van alleenheerscheres aan en deed dus den eersten stap op den weg naar de kroon.

Nata'lja Kirillowna die wist, wat So'fja in haar schild voerde, was van meening, dat de tijd van handelen was gekomen (Peter stelde toen in het geheel geen belang in de politiek). Haar agenten voerden onder het volk propaganda tegen So'fja en spraken fluisterend over de liaisons van de regentes (er zijn aanwijzingen, dat Golítsyn niet haar eenige minnaar was), over haar goddeloos leven enz. De tsarin stond toen reeds niet meer alleen, want voor zeer velen was het duidelijk, dat de kansen van Peter steeds meer stegen en die van So'fja verminderden, en zij haastten zich hun verknochtheid aan den jongen tsaar te betuigen. De strijd tusschen beide partijen nam voortdurend in felheid toe; een botsing kon op den duur niet uitblijven.

De partijstrijd werd verscherpt door godsdienstige tegenstellingen. Er ontstond nl. in de Russische kerk een richting, die eenige leerstellingen wilde wijzigen, hetgeen hevig verzet ontmoette van den kant van den patriarch en den clerus. De aanhangers van de nieuwe richting werden door Golítsyn gesteund; daarom sloten de patriarch en zijn aanhangers zich

bij de partij van Nata'lja Kirillowna aan. Nata'lja Kirillowna werd zoodoende de beschermster van het Orthodoxe geloof. De tegenstelling tusschen de twee stroomingen in de kerk, die in het begin zeer gering was, werd verscherpt, toen de Katholieke Kerk zich in dezen strijd wilde mengen en Jezuïeten naar Moskou zond. Golitsyn, die met het Katholicisme sympathiseerde, beschermde de Jezuïeten en moedigde, naar de tegenpartij beweerde, hun propaganda aan. De agenten van Nata'lja Kirillowna buitten de „afvalligheid" van Golitsyn uit en hitsten het volk tegen hem en Sófja op.

Het was toen voor iedereen duidelijk, dat de beslissende strijd niet lang meer kon uitblijven. Nata'lja Kirillowna liet haar zoon, die den tijd met zeilen doorbracht, naar Moskou komen. Peter toonde op demonstratieve wijze, dat hij de levenswijze van So'fja veroordeelde, maar het bleef bij speldeprikken. Overigens heeft hij bij de worsteling om de macht geen rol gespeeld. Hij stelde geen belang in staatszaken en begreep niets van de ingewikkelde intriges van zijn moeder en haar partijgangers. Hij liet het daarom aan zijn moeder en haar vrienden over, zijn rechten te verdedigen en zelf bracht hij den tijd door met zijn, voor het meerendeel buitenlandsche, vrienden en dacht slechts aan vermaken en pret.

8 Juli 1689 kwam het voor het eerst tot een openlijke botsing tusschen Peter en So'fja. Toen So'fja dien dag bij een plechtige processie naast de twee tsaren aan den optocht wilde deel nemen, verbood Peter haar, op raad van zijn leiders, dit te doen. So'fja trotseerde echter het verbod, nam een heiligenbeeld en stelde zich aan het hoofd van de processie. Peter had een dergelijke wending niet verwacht; hij werd boos en verliet demonstratief den stoet. Nu verwachtte iedereen een militaire botsing, maar er geschiedde niets; beide partijen waren besluiteloos en geen hunner durfde tot den aanval over te gaan.

7 Augustus verzamelde Sjaklowítyj op bevel van de regentes veel streljtsy' in het Kremlj. Daar werden de soldaten bewerkt door agenten van So'fja, die hen tegen Peter en zijn moeder ophitsten; om de streljtsy' voor hun plannen te winnen, vertelden de agenten van Sjaklowítsyj, dat Peter voornemens was aan het hoofd van zijn potjésjnyje (de door hem opgerichte en op Westersche wijze geoefende regimenten) Moskou te overvallen, So'fja en tsaar Iwa'n te vermoorden en zich op de streljtsy' te wreken. De opwinding in de hoofdstad nam steeds toe.

De aanhangers van Peter te Moskou, bevreesd dat het leven van den jongen tsaar bedreigd werd, zonden ijlboden naar het dorp Preobrazjénskoje, waar Peter met zijn moeder en zijn jonge vrouw in een klein huis woonde, dat hun door So'fja als woonplaats was toegewezen. De ruiters kwamen laat in den nacht te Preobrazjénskoje aan, maakten alarm en vertelden, dat streljtsy' van plan waren den tsaar en zijn familie te vermoorden. Peter, die zich de vreeselijke tafereelen uit zijn kinderjaren nog goed herinnerde, schrok hevig. Hij sprong half gekleed op zijn paard en vluchtte naar het bosch. Daar werd hij ingehaald door eenige mannen, die hem zijn kleeren brachten. Met een klein gevolg reed hij naar de Tróïtskaja Láwra, waarvan de abt een trouw aanhanger van Natálja Kiríllowna was. Den volgenden dag kwamen de moeder van den tsaar, zijn vrouw, de Nary'sjkin's en vele rijksambtenaren en bojaren, die voor Peter partij hadden gekozen, zich in het klooster bij hem voegen. Peter ontbood naar het klooster zijn potjésjnyje regimenten met artillerie en ammunitie. Daarna kwam er een regiment streljtsy' aan; tegelijkertijd riepen zijn leiders vele gewapende edellieden naar het klooster op om den jongen tsaar te verdedigen. Er ontstonden twee regeeringen: een te Moskou en een in de Tróïtskaja La'wra, en

beiden vaardigden decreten uit. Er heerschte in het land een chaos en niemand wist, wien hij moest gehoorzamen.

Peter eischte, dat So'fja zich zou verantwoorden over de tegen haar geuite beschuldigingen en dat de streljtsy' afgevaardigden naar het klooster zouden sturen om er trouw aan den tsaar te zweren. So'fja verbood den streljtsy' onder bedreiging met den dood, afgezanten naar Peter te sturen. De positie van So'fja werd echter met den dag zwakker en zij besloot met de tegenpartij onderhandelingen aan te knoopen. Zij verzocht den patriarch, als bemiddelaar naar het klooster te gaan en er een verzoening tot stand te brengen. De patriarch, een der aanhangers van Natálja Kirîllowna, vertrok naar de Tróïtskaja Láwra en sloot zich daar openlijk bij de partij van Peter aan. Peter riep nu alle streljtsy' naar zijn residentie op; de meeste regimenten gehoorzaamden. Sófja zag de naderende ineenstorting van haar macht en begaf zich zelf naar de Tróïtskaja La'wra om zich met Peter te verzoenen; zij werd echter onderweg door een patrouille van Peter aangehouden en gedwongen naar Moskou terug te keeren. Opnieuw poogde zij de te Moskou overgebleven streljtsy' tot den strijd tegen Peter aan te zetten, maar zonder succes. De streljtsy' gehoorzaamden haar niet meer en dwongen haar zelfs Sjaklowîtyj aan Peter uit te leveren. Vorst Wasîliej Golîtsyn, die het onvermijdelijke van een ineenstorting van Sófja's regime inzag, begaf zich naar de residentie van Peter, waar hij gearresteerd werd.

De partij van Peter behaalde een volkomen overwinning zonder slag te moeten leveren. Sjaklowîtyj en eenige zijner medestanders werden terechtgesteld; Golîtsyn werd verbannen; So'fja werd in een klooster opgesloten. De macht behoorde nu aan de twee tsaren. Iwán was ziekelijk en zwakzinnig en niet in staat te regeeren, zoodat Peter de eigenlijke

heer van Rusland werd. Peter stelde echter geen belang in de staatszaken en liet het bestuur van het rijk aan zijn moeder over. Dit kon geenszins een vooruitgang genoemd worden: Sófja was veel intelligenter dan haar stiefmoeder en had meer begrip van staatszaken, terwijl haar minnaar, vorst Golitsyn, als leider van den staat verre te verkiezen was boven den reactionnairen en onwetenden patriarch, die de voornaamste raadgever van de tsarin werd.

De opvoeding van Peter [1]).

Peter was de lieveling van zijn vader en zoo lang tsaar Alekséj leefde, werd de jongen vertroeteld. Alekséj stierf echter, toen Peter nog geen 4 jaar oud was, en het gevolg hiervan was, dat de jongen niet zulk een goede opvoeding heeft genoten als zijn oudere broeders. Tsaar Fjódor hield van zijn klein broertje (die tevens zijn petekind was) en zorgde voor hem zoo goed als hij kon, maar den vader vervangen kon hij natuurlijk niet, te meer, daar hij zelf nog maar een onmondige knaap was. Toen Peter 5 jaar oud was, benoemde tsaar Fjódor een zekeren Zótow tot leeraar en opvoeder van den kleinen tsaréwitsj. Het onderwijs begon met het leeren van het alphabet; daarna moest de jongen het brevier, het Psalmenboek, de Handelingen der Apostelen en ten slotte het Evangelie lezen. Het was het onderwijsprogram, dat sinds onheuglijke tijden aan het Russische hof gevolgd werd. Daarna werd een begin gemaakt met de schrijfkunst, maar Peter heeft het hierin niet ver gebracht; hij stond zijn leven lang op gespannen voet met de Russische orthographie; hij kon zelfs de letters niet behoorlijk schrijven. Zótow gebruikte bij het onderwijs uit het buitenland ingevoerde prenten, die tooneelen uit de geschiedenis en uit het dagelijksche leven

[1]) Zie mijn boek „Peter de Groote in Holland" p. 1–8 en 22–50.

in het buitenland weergaven. Hij vertelde zijn leerling ook het een en ander over het verleden van het Russische volk. Veel wist Zo'tow zelf echter ook niet. Bovendien was hij een dronkaard en verscheen hij nu en dan bij zijn leerling in een staat, die niet bepaald bevorderlijk was voor het onderwijs. Overigens duurde dit ook niet lang.

Hoe ouder Peter werd, hoe slechter de omstandigheden werden, waarin hij en zijn moeder leefden. Ofschoon tsaar Fjo'dor van zijn broertje hield, moest hij toch aan de eischen van zijn raadgevers toegeven en den jongen samen met zijn moeder ver van het hof houden. Van volwassenen, die hem omringden, vernam Peter over den strijd om de macht tusschen de twee partijen, over de vernederingen, waaraan zijn moeder bloot stond en hij leerde de Milosláwskiej's haten. Toen hij tien jaar oud was, stierf zijn oudste broeder en hij werd tot tsaar uitgeroepen; kort daarna was hij getuige van de vreeselijke tafereelen van 1682. De gewelddaden van de streljtsy' en de angst, die hij toen uitgestaan had, maakten zulk een diepen indruk op hem, dat hij zijn leven lang een tic heeft behouden.

Onder het regentschap van So'fja leefde Peter met zijn moeder ver van het hof, in een oud huis in het dorp Preobrazjénskoje [1]). Aan de voltooiing van zijn opvoeding werd niet meer gedacht, en Peter verbaasde later iedereen door het gemis aan de elementairste kennis, door zijn onmogelijk

[1]) Alleen bij plechtigheden werd Peter naar Moskou gebracht, in prachtige staatsiegewaden gekleed en op een troon naast zijn ziekelijken broeder Iwán gezet. De bojaren bogen dan diep voor hem, spraken hem met „majesteit" aan en betuigden hun onderdanigheid aan den kleinen tsaar. Na afloop van de plechtigheid keerde hij naar het kleine huis te Preobrazjénskoje terug, naar zijn moeder, die, door allen verlaten, een kommervol bestaan leidde. De toelage, die Natálja Kirillowna van haar stiefdochter ontving, was te gering om op een behoorlijke wijze te kunnen bestaan; de tsarin werd echter gesteund door den patriarch en zij moest die aalmoezen aannemen.

schrift en de phantastische orthographie, die het lezen van zijn brieven en bevelen tot een moeilijk werk maakten. Peter was geheel aan zich zelf overgelaten, en daar de stemming in het huis van zijn moeder steeds gedrukt was, bleef hij zelden thuis. Dat had natuurlijk veel nadeelen, maar er waren ook eenige lichtzijden: de knaap groeide op ver van het hof, de stijve etiquette en de duffe atmosfeer, die daar heerschte. Peter verzamelde een troep jongens, zoons van paleisbedienden, jagers, stalknechts enz., en vormde uit hen een „regiment" (Sófja sprak daarom met minachting over de „stalknechts", zooals zij de vrienden van haar jongsten broeder noemde). Later werden ook jongelui uit de hoogere kringen „potjésjnyj" (zoo heetten de soldaten van Peter). Terwijl de tsaréwitsjen gewoonlijk in hun jongensjaren als kasplantjes in het paleis leefden, groeide Peter op in volkomen vrijheid en zwierf hij met zijn speelkameraden door de velden en bosschen in de omstreken van Preobrazjénskoje. Peter liet aan den oever van de rivier de Jaoéza (een zijrivier van de Moskwa'-rivier) een fort bouwen (hij noemde het „Presburg"), dat daarna stormenderhand door de aanvallers veroverd werd. Het aantal vrijwilligers, die „potjésjnyj" wilden worden, nam steeds toe, zoodat Peter na een paar jaar over twee regimenten beschikte, waarvan een te Preobrazjénskoje, het andere te Semjo'nowskoje werd gelegerd. Sófja verzette zich niet tegen deze spelletjes van Peter; zij verstrekte zoowel de geldmiddelen als de benoodigde krijgsbehoeften voor de twee regimenten, omdat zij niet vermoedde, welk een steun deze potjésjnyje-soldaten later bij een eventueele botsing voor Peter konden worden.

Zijn spelen hebben Peter het gebrekkige van zijn opvoeding doen gevoelen, en de weetgierige jongen zocht naar leermeesters, die hem de zoo begeerde wetenschappen (meetkunde, de leer van fortificatie e.d.) zouden kunnen onderwijzen.

Dat konden de Russen van dien tijd niet doen; Peter kwam zoodoende in aanraking met de buitenlanders, wier aantal te Moskou toen zeer groot was. In de Njemjétskaja Slobodá, het dorp waar de vreemdelingen woonden [1]), vond Peter zijn leermeesters. Daar maakte hij kennis met de Hollanders Timmermans, die hem les gaf in wiskunde, artillerie en fortificatie, en Karsten Brand, die hem liet zien hoe men met een Engelsche boot, die de jonge tsaar in een schuur had gevonden, tegen den wind in kon zeilen.

Het zeilen werd weldra een hartstocht van Peter. Daar in de omstreken van Moskou geen geschikt water te vinden was voor het zeilen, besloot Peter (1688) naar het meer van Perejasláwlj te gaan (meer dan 100 werst van Moskou). Met behulp van Hollandsche timmerlieden bouwde Peter zeilschepen en onder leiding van Brand laveerde hij op het meer. In dien tijd stelde hij alleen belang in wiskunde, krijgskunst en scheepvaart. Hij was toen reeds 17 jaar oud, en zijn moeder wilde, dat hij zijn liefhebberijen zou opgeven om zich aan de staatszaken te wijden en de gehate Milosla'wskiej's te verdrijven. Om hem meer aan huis te binden, besloot zijn moeder, hem te doen huwen (met een zekere Jewdokiéja Lopoéchina). Peter voelde zich weinig aangetrokken tot het meisje, dat zijn moeder voor hem gekozen had, maar uit liefde voor zijn

---

[1]) De buitenlanders woonden oorspronkelijk in de hoofdstad zelf. In de XVIIde eeuw, toen hun aantal tamelijk groot begon te worden, beval de tsaar, dat zij buiten Moskou moesten wonen. Zoo onstond de nederzetting, die gewoonlijk Njemjétskaja Slobodá (Duitsch Dorp) werd genoemd. In de tachtiger jaren van de XVIIde eeuw werd dat dorp een volkrijk stadje, dat er geheel als een West-Europeesche stad uitzag. Het was een West-Europeesch eiland in den Russischen oceaan. In dat stadje woonden zoowel de vreemdelingen, die in Russischen dienst waren (hoofdzakelijk officieren), als kooplieden, artsen, apothekers enz. De inwoners van het dorp behoorden tot verschillende nationaliteiten; er waren Duitschers, Hollanders, Engelschen, Zwitsers enz. De Russen noemden hen allen „Duitschers".

moeder stemde hij in het huwelijk toe. 27 Januari 1689 werd het huwelijk ingezegend. De hoop van Natálja Kirillowna, dat de jonge en mooie vrouw Peter van zijn liefhebberijen zou genezen, bleek echter ijdel. Een maand na het sluiten van het huwelijk verliet hij zijn vrouw om naar zijn werf terug te keeren, waar de Hollandsche scheepstimmerlieden voor den tsaar drie schepen bouwden. Hij zou echter niet lang op het meer kunnen blijven, want kort daarna brak de lang verwachte crisis uit en Peter moest zijn schepen in den steek laten.

Na de omwenteling bestuurde Natálja Kirillowna samen met den patriarch het rijk; de belangrijkste betrekkingen werden door de Nary'sjkin's en hun partijgangers bekleed. Peter was tevreden met deze regeling: hij kon zich nu geheel aan zijn liefhebberij wijden. Hij was het in het algemeen niet eens met de politiek, die de regeering uit zijn naam voerde, want de politiek was, onder invloed van den patriarch, reactionnair en gericht tegen de vreemdelingen, terwijl Peter zich meer en meer aan de inwoners van de Njemjétskaja Slobodá hechtte. Nu en dan probeerde Peter zijn eigen inzichten door te voeren, maar telkens stuitte hij op verzet van den kant van zijn moeder en moest toegeven.

Peter toefde niet graag aan het hof. De stijve vormen, die er heerschten, waren voor den jongen tsaar, die aan het verkeer met timmerlieden en soldaten was gewend, een marteling, terwijl zijn ongegeneerd optreden, zijn manieren en de taal, die hij sprak, de bojaren onaangenaam aandeden. Peter gaf daarom de voorkeur aan het gezelschap der vreemdelingen. In vroeger jaren zocht hij in de Njemjétskaja Slobodá leermeesters en leiders; nu vond hij daar vrienden en medewerkers. Het meest hechtte hij zich aan den 54-jarigen Schot Patrick Gordon, generaal in Russischen dienst, en den

36-jarigen Zwitser Frans Lefort. Lefort was een man van geringe beschaving, maar een vroolijke baas en een goede kameraad op feesten. Hij werd later de gunsteling van Peter en zijn intieme vriend. Lefort was bemind in de Njemjétskaja Slobodá en door zijn tusschenkomst leerde Peter veel buitenlanders kennen. Peter raakte met velen hunner bevriend, bezocht hen vaak, nam hun manieren en levenswijze over en vierde met hen samen feest. Hij heeft zelfs een keer een Katholieke kerk bezocht, hetgeen volgens de Moskowische begrippen iets ongehoords was. In de Njemjétskaja Slobodá leerde hij ook de eerste vrouw kennen, die een diepen indruk op hem maakte (het was een zekere Anna Mons, de dochter van een wijnhandelaar). In dien tijd ontstond ook de beruchte kring van Peter. De leden van den kring spraken een eigenaardig taaltje, dat uit woorden van verschillende talen was samengesteld. Het waren onbeschaafde, ruwe mannen, die alleen sterk waren in het drinken en feestvieren. Peter was de eenige van het gezelschap, die na elke braspartij den volgenden ochtend vroeg kon opstaan en naar zijn werk gaan. Een dergelijk leven van uitspattingen kon evenwel zelfs iemand met een ijzeren gestel als Peter niet straffeloos leiden; het ondermijnde zijn gezondheid en maakte hem vroeg oud.

Tegelijkertijd bleef Peter veel tijd wijden aan zijn twee liefhebberijen: de scheepvaart en de krijgskunst. In 1693 vertrok Peter met toestemming van zijn moeder naar Archangel [1]), waar hij voor het eerst in zijn leven de zee zag. De zee maakte een overweldigenden indruk op Peter en hij besloot een eigen

[1]) Te Archangel maakte hij kennis met eenige Hollandsche zeelieden. De verhalen van die zeerobben wekten bij den tsaar bewondering voor dat verre landje aan de Noord-Zee. Zoo ontstond zijn „oriëntatie op Holland". Peter gebruikte sindsdien graag de Hollandsche uitdrukkingen, die hij te Archangel had geleerd, kleedde zich bij voorkeur als een Hollandsche schipper en wilde in het algemeen op een Hollandschen zeebonk gelijken.

zeevloot te bouwen. Tijdens een van zijn tochten op de Witte Zee is hij bijna verdronken, maar dat schrikte hem niet af en hij wilde zijn plannen niet opgeven. In 1694 stierf Natálja Kirillowna, en Peter werd geheel zelfstandig. Hij maakte echter geen gebruik van zijn macht en liet het bestuur van het rijk aan zijn staatslieden over (hijzelf stelde toen nog steeds geen belang in staatszaken), om zich geheel aan zijn hartstocht, de zeevaart, te kunnen wijden.

Peter was toen 22 jaar oud. Door zelfstudie en met behulp van zijn buitenlandsche leiders heeft hij eenige kennis verworven van wiskunde en de militaire wetenschappen, van scheepsbouw en scheepvaart. Hij wist meer en kon meer dan zijn hovelingen. Hij werkte hard en had behoefte aan verpoozing, maar zijn feesten droegen een ruw karakter. De vriendschap van den tsaar met de vreemdelingen, zijn ongewoon gedrag, zijn onverschilligheid voor oude Russische gebruiken, zijn onwaardige levenswijze, – dat alles maakte Peter zeer impopulair bij het volk. Peter ontving vaak brieven, waarin hem medegedeeld werd, dat het volk zijn gedrag veroordeelde. De brengers van dergelijke brieven werden gearresteerd, gemarteld en onthoofd, maar de ontevredenheid verminderde daardoor niet, integendeel, zij nam toe tengevolge van de wreedheid van den tsaar. De gebeurtenissen in zijn kinderjaren hebben bij Peter (evenals bij Iwán IV), van nature een begaafd en hartstochtelijk man, haat tegen de menschen gewekt. Hij kon om een kleinigheid woedend worden en daar hij niet geleerd had zijn driften te beheerschen, ging hij dikwijls tot daden over, die onnoodig wreed waren.

De strijd om Azów.

Rusland stond toen aan den vooravond van een nieuwen oorlog met Turkije. Gedeeltelijk was deze oorlog het gevolg

van de verplichtingen, die de regeering van Sófja op zich had genomen, maar daarnaast speelde de binnenlandsche toestand van Rusland ook een belangrijke (juister: de allerbelangrijkste) rol. De ontevredenheid van het volk over de levenswijze van Peter nam zulke afmetingen aan, dat zelfs de lichtzinnige Lefort begreep, dat er iets gedaan moest worden om het volk te toonen, dat de potjésjnyje-regimenten, de manoeuvres en de scheepsbouw geen zinneloos vermaak waren, doch dat zij voor de verdediging van het land noodzakelijk waren. Men besloot daarom een veldtocht tegen de Turken te ondernemen. De mislukking van de twee veldtochten van Golítsyn naar de Krim was voor de raadgevers van Peter een waarschuwing tegen een herhaling van de pogingen in die richting. In plaats daarvan besloten zij de vesting Azów aan te vallen, de meest kwetsbare plek van de Turksche verdedigingslinie in Zuid-Rusland.

Om het plan de campagne te maskeeren, werd een schijnaanval op de Krim gedaan; daarvoor werd de edelliedenruiterij naar den benedenloop van den Dnjepr gezonden. Het geregelde leger voer intusschen de Wolga en den Don af en verscheen voor Azów (1695). Het bleek echter, dat de vesting, die van over de zee levensmiddelen en krijgsbehoeften kon ontvangen, onneembaar was. Alle stormaanvallen van de Russen werden afgeslagen. Het Russische leger had gebrek aan voedsel, terwijl de afwezigheid van een algemeenen bevelhebber de aanvalskracht van de Russen verzwakte. Peter, die den veldtocht als een gewone kanonnier meemaakte en zich niet met de leiding der operaties bemoeide, begreep ten slotte dat de zaak verloren was en dat zonder een eigen vloot de Russen Azów niet konden innemen. Na een maandenlang beleg moesten de Russen zich terugtrekken.

Ondanks alle maatregelen lukte het niet de mislukking van de onderneming geheim te houden. De ontevredenheid nam steeds toe en allen verlangden, dat de tsaar zijn buitenlandsche vrienden zou verwijderen. Onder de vrienden van Peter heerschte verslagenheid en angst voor de toekomst. Peter liet echter den moed niet zakken en weigerde de eischen van de overweldigende meerderheid van het volk in te willigen. Voor het eerst toonde hij, welk een ijzeren wil hij bezat. Ondanks het algemeene verzet besloot hij een nieuwen veldtocht tegen Azów voor te bereiden.

Peter besloot een vloot te bouwen. Met behulp van vreemdelingen (grootendeels Hollanders) richtte Peter aan den Don, te Worónjezj, 1200 werst van de zee, werven op, waar 2600 arbeiders onder leiding van buitenlandsche scheepstimmerlieden een vloot voor de Zee van Azow bouwden. Peter toonde toen, een organisator van den eersten rang te zijn. Hij wist alle moeilijkheden te overwinnen, den opstandigen geest onder zijn arbeiders te bedwingen, overal tegelijkertijd te zijn en alles zelf te doen. In één winter werd een vloot gebouwd. In Mei 1696 verlieten 30 groote en meer dan 1000 kleine vaartuigen Worónjezj en voeren den Don af naar Azów. De vesting werd nu geblokkeerd en moest capituleeren (18 Juli 1696). Groot was de vreugde te Moskou en in geheel Rusland, toen bekend werd, dat Azów was gevallen. Peter was verheugd, omdat deze overwinning de bewering weerlegde, dat alles wat hij gedaan had, doelloos was. De positie van Peter werd met één slag zoowel in het binnenland, waar hij nu alleenheerscher was (zijn broeder Iwán was 29 Januari 1696 gestorven), als in het buitenland verbeterd. De bondgenooten van Rusland waren verbaasd over het succes, en Polen begon zich zelfs ongerust te maken over de eventueele gevolgen van deze overwinning.

Het was echter niet voldoende Azów te veroveren; de vesting moest ook behouden en tegen aanvallen van de Turken verdedigd worden. Hiervoor was het noodig de vesting te versterken en van een garnizoen te voorzien, talrijk genoeg om de aanvallen van de Turken af te slaan. Van nog meer belang dan een bezetting was een sterke vloot, die opgewassen zou zijn tegen de Turksche eskaders [1]). Een nieuwe vloot eischte echter groote bedragen en de schatkist was leeg. Het vraagstuk werd op de volgende wijze opgelost: er werd een wet uitgevaardigd, die de wereldlijke en geestelijke landheeren verplichtte schepen te bouwen en van kanonnen te voorzien; kloosters en kerkvorsten moesten per 8000 boerenerven, die op hun land stonden, één schip bouwen; bojaren en staatsambtenaren één schip per elke 10.000 boerenerven; de kooplieden en poorters kregen samen 12 schepen voor hun rekening. Voor den bouw der schepen werden vennootschappen („koempánstwo") opgericht, waarvan elk een of meer schepen had te leveren. De regeering voorzag de koempánstwo's van instructies en teekeningen. Te Worónjezj werden nieuwe werven opgericht, die rijkelijk voorzien waren van materialen en werklieden. Voor de leiding van de werkzaamheden werden in het buitenland (Holland, Italië, Zweden en Denemarken) scheepsbouwers en andere deskundigen geworven [2]). Om in de toekomst eigen scheepsbouwers en zeelieden te hebben, zond Peter 50 jongelui uit de hoogste

---

[1]) De schepen van de eerste vloot, die door onervaren timmerlieden inderhaast uit bevroren hout waren gebouwd, bleken op den duur niet zeewaardig te zijn.

[2]) In het geheel zou de nieuwe vloot uit 50 schepen bestaan en een half millioen toenmalige roebels kosten (elk schip kostte 10.000 roebel), voor dien tijd en voor een arm land als Rusland een geweldig bedrag (de geheele begrooting van het rijk bedroeg slechts 2 millioen roebel). Elke boerenhuishouding (want het waren de boeren, die per slot van rekening alles betaalden) moest 100 à 120 kopeken betalen.

kringen naar het buitenland (Italië, Engeland en Holland), waar zij de voor een Moskowiër totaal onbekende zeewetenschappen moesten leeren. Dit veroorzaakte hevige verontwaardiging bij de aristocratie; in de huizen van de bojaren en hovelingen werd over den jongen tsaar met haat gesproken.

De reis naar het buitenland.

De verontwaardiging over het zenden van jongelui naar het buitenland was nog niet tot bedaren gekomen, toen te Moskou bekend werd, dat de tsaar zelf ook van plan was naar het buitenland te gaan. Dat was de druppel, die den emmer deed overloopen. De hooge adel begon uiting te geven aan zijn verontwaardiging over het plan van den tsaar; ook in de lagere klassen, vooral onder de streljtsy' en de lagere geestelijkheid, heeft het plan van den tsaar verontwaardiging gewekt. De partijgangers van Sófja besloten gebruik te maken van den algemeenen haat tegen den tsaar om hem uit den weg te ruimen. De moord zou kort voor het vertrek van Peter naar het buitenland plaats vinden. De samenzwering werd echter bijtijds ontdekt en de hoofdschuldigen (waaronder de kolonel der streljtsy' Tsy'kler) benevens hun helpers werden terechtgesteld. Daarbij vonden niet alleen de medeplichtigen van het complot den dood, maar ook velen, wier schuld zeer twijfelachtig was. Na deze barbaarsche wraakneming verbande de tsaar alle personen, die de leiders zouden kunnen worden van een eventueelen opstand. Daarna, het verzet van het geheele volk trotseerend, vertrok hij naar het buitenland. Het bestuur van den staat droeg hij tijdens zijn afwezigheid aan een triumviraat op, dat uitgebreide volmachten kreeg. Om de hoofdstad in bedwang te houden en eventueele onlusten te onderdrukken, werd tot commandant van Moskou

de beruchte vorst Romodánowskiej, een bloeddorstig en wreed man, benoemd.

Peter ondernam de reis naar het buitenland incognito, onder den naam van Pjotr Michájlow, een oerjádnik (onderofficier) van het Preobrazjénskiej regiment en ondergeschikt lid van het groote gezantschap, dat de Russische regeering in 1697 naar het Westen zond om een coalitie te vormen voor den oorlog tegen Turkije. Aan het hoofd van het gezantschap stonden Lefort, Golowín en Woznítsyn. De gezanten werden vergezeld van veel edellieden, die naar het buitenland gingen om er de scheepvaart en de krijgskunst te bestudeeren. Naast het voeren van diplomatieke onderhandelingen en het vinden van middelen voor den oorlog tegen Turkije, kregen de gezanten van den tsaar opdracht, in het buitenland scheepstimmerlieden, scheepsvolk en andere vaklieden te werven, wapenen en andere benoodigdheden te koopen enz. Peter wilde, dat zijn aanwezigheid bij het gezantschap geheim bleef; het was daarom aan de leden (200 man!) onder bedreiging met den dood verboden aan iemand in het buitenland te vertellen, wie de oerjádnik Pjotr Michájlow eigenlijk was. Natuurlijk was het onmogelijk de aanwezigheid van den tsaar geheim te houden, te meer daar Peter zelf niet in staat was zijn rol vol te houden. Waartoe diende deze maskerade? Peter was gewend met menschen van de lagere klassen en met de vrijgevochten bende van de Njemjétskaja Slobodá (uit den aard van de zaak kwamen naar Rusland lang niet de beste vertegenwoordigers van de Westersche volkeren) om te gaan. Hij voelde zich op zijn gemak alleen in gezelschap van ambachtslieden, kleine burgers, soldaten en zeelieden. Zoodra hij echter in aanraking kwam met menschen uit de hoogere kringen, werd hij verlegen, wist hij niet hoe zich te gedragen en was dikwijls niet in staat iets te zeggen. Om zijn

verlegenheid te verbergen, gedroeg hij zich vaak als een wildeman. Het ergste vond hij officieele recepties en plechtigheden, waarvan hij het middelpunt was. Deze reus, die gewend was te bevelen en iedereen te dwingen zijn bevelen uit te voeren, de heerscher die geen tegenspraak duldde, werd verlegen zoodra hij een plechtigheid moest bijwonen. Hij wist dan niet, wat te zeggen, bloosde, transpireerde, stamelde onverstaanbare woorden. Zijn leven lang kon hij niet wennen aan het verleenen van een audiëntie. Wanneer hij, in vol ornaat op den troon zittend, een buitenlandschen gezant moest ontvangen en op diens opgeschroefde taal antwoorden, maakte hij den indruk van een verlegen, onbenulligen man, die niet in staat was op behoorlijke wijze een paar nietszeggende woorden te zeggen (ook in latere jaren, in den tijd van zijn roem en grootheid). Om nu bevrijd te zijn van de noodzakelijkheid, plechtigheden bij te wonen, redevoeringen te houden enz. had Peter besloten incognito te reizen.

Peter liet aan Lefort[1]) en Golowin over, de onderhandelingen te voeren en zelf maakte hij van zijn verblijf in het buitenland gebruik om zoo veel mogelijk te zien en te leeren. Hij oefende zich in het schieten, nam les in de krijgskunst, bezocht fabrieken en werkplaatsen, werven, anatomische instituten, laboratoria enz. Nu en dan greep hij in de onderhandelingen tusschen zijn gezanten en de buitenlandsche regeeringen in, maar zoodra dit niet meer noodig was, werd

[1]) Lefort bezat een voor Peter onbegrijpelijke gemakkelijkheid in den omgang; hij wist zich te gedragen, kon op redevoeringen antwoorden zonder iets wezenlijks te zeggen enz. Dit was wellicht een van de redenen, waarom Peter dezen Lefort, een overigens onbeteekenend man, zoo bewonderde. Lefort bezat veel invloed op Peter en kon nu en dan op den tsaar remmend werken, wanneer deze jonge barbaar (want dat wás Peter) zich in het buitenland op dezelfde wijze wilde gedragen als in Rusland. Het onvermogen van Peter, zich te schikken in de nieuwe omstandigheden, leidde dikwijls tot conflicten, die telkens door Lefort werden bijgelegd.

hij opnieuw de eenvoudige Pjotr Michájlow, een der edellieden van het gevolg van het gezantschap. Peter zocht in het buitenland alleen technische kennis. Het Westen was voor hem één groote werkplaats, waar hard gewerkt werd en veel te leeren viel. De wetenschap boezemde hem alleen dán belang in, wanneer zij practisch nut kon opleveren.

De onderhandelingen van de gezanten met de regeering van Pruisen vorderden uiterst langzaam. De keurvorst voelde niets voor een oorlog met Turkije, maar des te meer voor een krijg tegen het naburige Zweden. Na langdurige onderhandelingen lukte het Frederik III den jongen tsaar voor zijn plannen te winnen (in het tractaat dat gesloten werd stond echter geen woord over de agressieve plannen tegen Zweden). Kort daarna verliet Peter het gezantschap en begaf zich met een klein gevolg naar Zaandam, waar hij hoopte het scheepsbouwvak grondig te leeren. Waarom heeft Peter juist dat kleine en onaanzienlijke dorp gekozen? Peter had zeer weinig begrip van aardrijkskunde en wist niet, wat Zaandam eigenlijk was. Te Worónjezj leerde Peter aan de werf (waar hij vaak als gewoon timmerman werkte) eenige Zaandamsche scheepstimmerlieden kennen, die hem wonderen vertelden over de scheepswerven te Zaandam. Bij Peter ontstond op deze wijze een verkeerde voorstelling van de beteekenis van het dorp aan de Zaan en hij besloot zich daarheen te begeven.

Peter huurde te Zaandam een kamer in het houten huisje van den smid Gerrit Kist[1]), dien hij te Moskou had leeren kennen. Kist moest beloven aan niemand te vertellen, wie zijn huurder was. Peter kwam te Zaandam op een Zondag

[1]) Peter had zijn leven lang een hekel aan paleizen en hooge vertrekken. Het liefst woonde hij in een klein, laag huisje. Moest hij toch in een groot vertrek slapen, dan liet hij een klein en laag hokje timmeren.

aan. Het nieuws van de komst van een troep Russen werd dadelijk in het geheele dorp bekend, en de menschen lieten den reus en zijn gevolg niet met rust. Om zich aan de nieuwsgierigheid van de menigte te onttrekken, bracht Peter den geheelen dag in zijn kamer door. Den volgenden dag kocht Peter in een winkel timmergereedschap en werd werkman op de werf van Lynst Rogge. Hetzelfde moesten ook zijn metgezellen doen. Iederen ochtend toog hij naar zijn werk en arbeidde als alle andere werklieden. De avonden bracht hij in een herberg door in gezelschap van timmerlieden en schippers. In zijn vrijen tijd zeilde hij veel en bezocht de fabrieken en werkplaatsen in Zaandam en omstreken; overal informeerde hij naar alle bijzonderheden van het bedrijf, hetgeen nu en dan tot misverstanden leidde, omdat hij dingen wilde weten, die de eigenaars van de onderneming geheim wilden houden.

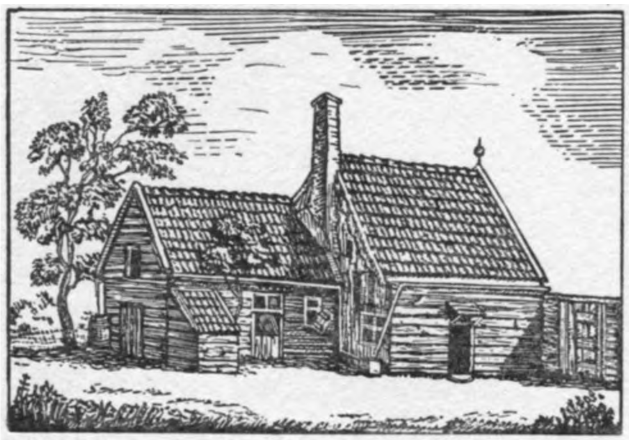

Het huisje van Kist.

Reeds op den derden dag wist het geheele dorp, dat de lange Russische timmerman niemand minder dan de tsaar van geheel Rusland was. Er zijn aanwijzingen, dat Kist het geheim aan zijn vrouw had verteld, die zich natuurlijk had gehaast dit in vertrouwen aan haar kennissen mede te deelen. Maar ook zonder de loslippigheid van Kist was de identiteit van Peter niet lang geheim gebleven. Er waren toen te Zaandam

verschillende menschen, die vroeger in Rusland hadden gewerkt en die den tsaar kenden. Bovendien was het gedrag van Peter van dien aard, dat de bewering, als zou hij een gewoon timmerman zijn, niet vol te houden was. Een man, die een boeier kocht, die uren lang spelevaarde in plaats van op de werf te werken, die aan vrouwen van in Rusland werkende timmerlieden belangrijke bedragen schonk, kon natuurlijk geen gewoon timmerman zijn.

Toen de Zaandammers vernamen, wie de timmerman Pieter was, werd hun nieuwsgierigheid nog grooter. Dit leidde tot talrijke botsingen, omdat Peter, die met rust gelaten wilde worden, de al te opdringerige Zaandammers afranselde. De burgemeester van Zaandam vond het zelfs noodig een bevel uit te vaardigen, waarbij ten strengste verboden werd den „grooten Heeren" lastig te vallen, maar het hielp niet. Ten slotte, na een verblijf van een week, zag Peter zich genoodzaakt het dorp te verlaten en naar Amsterdam te verhuizen.

Te Amsterdam werkte Peter eenige maanden op de werf van de Oost-Indische Compagnie. Hij woonde in het huis van den baas der lijnbanen op Oostenburg. Zijn leermeester was Gerrit Claesz. Pool, meester scheepstimmerman. Te Amsterdam heeft Peter persoonlijk kennis gemaakt met Nicolaas Witsen, wiens naam hij reeds lang kende en met wien hij door tusschenkomst van Vinius correspondeerde. Witsen werd de leider van den jongen en onstuimigen tsaar. Hij introduceerde den tsaar bij alle mannen, die Peter wenschte te leeren kennen (geleerden, industrieelen enz.), stelde hem in staat onderwijs te krijgen in stuurmanskunst, wiskunde, astronomie enz. Peter toonde een grenzelooze belangstelling voor alle merkwaardigheden, die te zien waren; bij het bezichtigen was hij onvermoeid, sloeg geen enkele bijzonderheid over, nam alles in zich op, verwerkte alles, althans indien

hetgeen hij zag van practisch nut kon zijn. Van de Hollandsche geleerden, met wie hij kennis had gemaakt, hechtte hij zich het meest aan den beroemden Frederik Ruysch.

Peter op de werf van de Oost-Indische Compagnie.

Peter woonde de voorlezingen van Ruysch bij, bezocht het anatomische museum en vergezelde den hoogleeraar bij zijn ziekenbezoeken. Witsen begeleidde den jongen tsaar op zijn reizen door het land. Dit was geen prettige taak, omdat Peter rusteloos van aard was, alles wilde zien, alles onderzoeken en zich daarbij op een wijze gedroeg, die den beschaafden en welopgevoeden Nicolaas Witsen tegen de borst moest stuiten. De slechte manieren en de ongebreideldheid van den tsaar verschaften Witsen veel moeilijkheden. Hij wist echter steeds zijn ongeduld te bedwingen en zorgde er voor, dat zoo veel mogelijk aan elken wensch van den tsaar voldaan werd.

Witsen vergezelde Peter op zijn reizen naar Utrecht, waar deze een onderhoud had met Willem III, den koning-stadhouder, en naar Den Haag ter bijwoning van de ontvangst van het Russische gezantschap door de Staten-Generaal.

Peter werd te Amsterdam een volleerd scheepstimmerman en ontving een bewijs, dat hij het vak grondig kende. Dit bevredigde hem echter niet. Hij wilde de algemeene regels kennen, waarop de scheepsbouw gebaseerd was, maar hij kon in Holland niemand vinden, die hem de gewenschte inlichtingen kon verschaffen. Peter kreeg den indruk, dat de Hollanders hun schepen volgens gewoonte bouwden, dat zij niet meer wisten, hoe de berekeningen gemaakt moesten worden alvorens tot het bouwen van een schip over te gaan, dat in Holland slechts

Peter in Holland.

eenige standaard-typen van schepen gebouwd werden, die elke timmerman moest kennen, dat de Hollanders op scheepsbouwgebied de minderen van de Engelschen, Denen en Venetianen waren. Hij gaf daarom (16 November 1697) aan den leider van den scheepsbouw in Rusland bevel, de Hollandsche scheepsbouwers als leiders van de werven te vervangen door Denen en Venetianen.

Intusschen leidden de onderhandelingen van het groote gezantschap met de Staten-Generaal niet tot het gewenschte resultaat. Nederland weigerde een bondgenootschap te sluiten, het weigerde ook, Rusland op een of andere wijze te steunen in den strijd tegen Turkije. De hoop van Peter, in Holland een leening te sluiten en er schepen en ammunitie te krijgen, bleek dus ijdel te zijn. Hij droeg het gezantschap op, in Holland de noodige aankoopen te doen en er scheepsvolk en ambachtslieden te werven en zelf begaf hij zich naar Engeland, om er den scheepsbouw te bestudeeren (Januari 1698). De koning beloofde hem, dat hij in Engeland al de door hem gewenschte inlichtingen zou verkrijgen.

In Engeland kreeg Peter onderricht in de theorie van den scheepsbouw en van de krijgskunst. Hij bezocht er musea en laboratoria, fabrieken en werkplaatsen. De Engelsche ingenieurs, technici en zeelieden maakten op Peter een goeden indruk en hij nam velen van hen in dienst. Evenals in Holland meed Peter ook in Engeland de hooge kringen; de Engelsche aristocratie spotte met den onhandigen reus, die geen manieren had en zich als een wildeman gedroeg.

In April 1698 keerde Peter naar Holland terug om met het gezantschap naar Weenen te gaan. Keizer Leopold ontving den tsaar allervriendelijkst en toonde hem zijn schoone hoofdstad en haar merkwaardigheden. Het plan van Peter, dat in Holland en de overige staten reeds afgewezen was, ontmoette

echter ook te Weenen weinig enthousiasme. In West-Europa woedde toen de strijd tusschen de Habsburgers en de Bourbons, en de keizer wilde van een algemeenen aanval op Turkije niets weten; integendeel, hij zocht naar een middel om met de Turken vrede te sluiten teneinde al zijn strijdkrachten elders te kunnen gebruiken. Peter begreep, dat zijn streven naar een coalitie van alle Christelijke landen tegen Turkije schipbreuk had geleden en dat Rusland zich moest haasten vrede te sluiten met de Turken, daar het anders de geheele ontzaglijke Turksche legermacht tegen zich zou krijgen, hetgeen tot een verplettering van Rusland zou leiden.

Uit Weenen wilde Peter zich naar Italië begeven, maar vóór zijn vertrek ontving hij bericht, dat de streljtsy' opnieuw aan het muiten waren geslagen. Wel kwam kort daarna een bericht, dat de muiterij reeds gedempt was en dat het gevaar was geweken, maar Peter vond het toch raadzamer naar huis terug te keeren. Onderweg had hij een onderhoud met koning August van Polen (die tevens keurvorst van Saksen was). De koning ontving hem met open armen (August had zijn verkiezing tot koning van Polen voor een groot gedeelte aan Peter te danken) en stelde hem voor, gemeenschappelijk tegen Zweden te vechten. Nu door de mislukking van de coalitie tegen Turkije de kust van de Zwarte Zee voor Rusland voorgoed verloren was, had het Poolsche voorstel, dat voor Rusland de mogelijkheid opende de kust van de Oost-Zee te veroveren, voor Peter veel bekoring, en de tsaar sloeg het voorstel niet af. De plannen van een anti-Turksche coalitie werden zoodoende vervangen door die van een bondgenootschap tegen Zweden.

De buitenlandsche reis van den tsaar heeft zeer belangrijke gevolgen gehad voor de verdere ontwikkeling van Rusland. Er werd een hechte band geschapen tusschen Rusland en

het Westen, waar een levendige belangstelling is ontstaan voor het verre Moskowië. Peter heeft den weg bereid voor talrijke Russen, die later in steeds toenemend aantal naar het Westen trokken om er hun opleiding te krijgen. Voor Peter zelf was de reis de voltooiing van zijn opvoeding. Hij ging naar het buitenland met het doel, er den scheepsbouw te bestudeeren, doch behalve de gewenschte inlichtingen daarover is hij zeer veel andere belangrijke dingen te weten gekomen, heeft hij veel gezien, dat zijn gezichtskring aanzienlijk verruimde. In het Westen zag hij, hoe achterlijk zijn land was, hoe arm en onwetend de bevolking was; daar rijpte zijn besluit, het rijk te hervormen. Hij heeft echter geen inzicht gekregen in de maatschappelijke verhoudingen van de Westersche volkeren, hij toonde weinig belangstelling voor de organisatie van de staten, voor het bestuur. Hij keerde naar Rusland terug met de overtuiging, dat alles veranderd moest worden, maar hij had geen vast plan voor de hervormingen.

De eerste hervormingen. De wraak op de streljtsy'.

Peter had reeds vóór zijn vertrek naar het buitenland iedereen verbaasd door zijn gedrag, dat zoo sterk verschilde van hetgeen een tsaar, volgens de toenmalige Russische opvattingen, behoorde te doen. Na zijn terugkeer uit het buitenland steeg deze verbazing ten top, want er gebeurden nu dingen, die voor zijn onderdanen onbegrijpelijk waren, die hen met vrees en ontzetting vervulden. Bij zijn aankomst te Moskou reed de tsaar niet naar het paleis en bezocht hij zijn vrouw niet. Hij begaf zich naar de Njemjétskaja Slobodá en daarvandaan naar Preobrazjénskoje. Den volgenden dag verschenen daar de bojaren en werden er door den tsaar ontvangen. De plechtige audiëntie eindigde echter op een voor de bojaren

SERAW.

Peter de Groote.

zeer onaangename wijze: de tsaar knipte eigenhandig hun baarden en de panden van hun lange kaftans af. Onmiddellijk daarna vaardigde Peter een oekaze uit, die alle edellieden en stedelingen verplichtte den baard te scheren en West-Europeesche kleeren te dragen. Wie zijn baard wilde behouden, moest een speciale belasting betalen. Het scheren van den baard werd vóór Peter als een zware zonde beschouwd en de patriarchen hadden het herhaaldelijk ten strengste verboden. Het bevel van den tsaar verwekte dan ook algemeene verontwaardiging.

Peter besloot de instructie tegen de streljtsy' te heropenen. De muiterij van 1698 was het gevolg geweest van de ontevredenheid der streljtsy', die door den tsaar eerst naar Azów en daarna naar de Poolsche grens waren gezonden. De streljtsy', die wisten dat de tsaar een wrok tegen hen had, vreesden, dat zij voorgoed uit Moskou waren verbannen, waar hun gezinnen woonden en waar zij huizen en neringen bezaten. Hun soldij was zeer laag; zij werden slecht gevoed en hadden veel ongemakken te verduren, hetgeen hun ontevredenheid vergrootte. Toen de regeering op al hun smeekbeden een afwijzend antwoord gaf en het gerucht hen had bereikt, dat de tsaar Moskou had verlaten en dat er als gevolg hiervan veel rampen te verwachten waren, besloten de streljtsy' zonder toestemming van de regeering naar Moskou terug te keeren. Zij vonden echter den weg versperd door een legermacht; er volgde een gevecht, waarbij de streljtsy' verslagen werden en zich moesten overgeven. Bojaar Sjeïn stelde een onderzoek in naar het gebeurde, liet vele streljtsy' ophangen en de overige in de gevangenis werpen.

Peter was echter ontevreden over de maatregelen van Sjeïn en beval de instructie te hervatten. De streljtsy' werden op een barbaarsche wijze gefolterd en daarbij bekenden zij, dat

de eigenlijke bedoeling van den opstand was, Sófja op den troon te zetten. Het is niet meer met zekerheid vast te stellen of deze bekentenis eenigen grond had of dat zij door den beul was afgedwongen. Peter geloofde, dat de verklaring der gefolterden waarheid bevatte en hij wreekte zich op een vreeselijke wijze op de streljtsy'. Twee duizend van hen werden terechtgesteld, waarbij de tsaar zelf velen afmaakte en zijn hovelingen dwong, eveneens beulswerk te verrichten [1]). Sófja moest den sluier aannemen en werd in een klooster opgesloten. Vóór haar venster liet Peter eenige streljtsy' ophangen. Daarna werd het geheele streljtsy'-korps afgeschaft en het werd zelfs verboden de vroegere streljtsy' in dienst te nemen als gewone soldaten.

Peter heeft nooit van de vrouw gehouden, die hij op aandringen van zijn moeder gehuwd had. De arme Jewdokíeja Lopoéchina leidde een eenzaam leven en haar eenige troost was haar zoontje Alekséj. Zoolang Natálja Kiríllowna leefde, vond Peter het noodig, het decorum te bewaren en leefde hij nu en dan in één huis met zijn vrouw. Na den dood van Natálja Kiríllowna werd de vervreemding tusschen man en vrouw steeds grooter. Tijdens zijn verblijf in het buitenland probeerde Peter zijn vrouw te bewegen vrijwillig den sluier aan te nemen, doch zij weigerde dit te doen. Na zijn terugkomst verbande Peter haar naar Soézdalj, waar zij gedwongen werd non te worden. De opvoeding van zijn zoontje Alekséj heeft Peter aan zijn zuster Natálja opgedragen.

[1]) De vreeselijke wreedheden tijdens de terechtstelling der streljtsy' en het feit dat Peter zelf beulswerk verrichtte, wekten in het buitenland veel verontwaardiging aan de hoven. Overal werd met ontzetting over den barbaar Peter gesproken. Dat Peter een barbaar was, is natuurlijk een feit. Het is evenwel verkeerd te denken, dat de Fransche of Spaansche koningen van dien tijd minder wreed waren. Zij bezaten echter de zenuwen van het natuurkind Peter niet en lieten daarom het slachten van hun vijanden of de hen onwelgevallige personen aan anderen over.

In 1699 heeft Peter de eerste belangrijke hervorming ingevoerd: hij verleende aan de gemeenten der belastingplichtigen (stedelingen) een zekere autonomie en stelde ze buiten de jurisdictie van de gouverneurs (wojewóden). Aan het hoofd van de autonome gemeenten der stedelingen werd een gekozen Centrale Raad te Moskou geplaatst.

In hetzelfde jaar werd de Russische jaartelling afgeschaft en door de algemeen-Europeesche vervangen. Vóór deze hervorming telde men in Rusland den tijd van af de schepping der wereld; het jaar begon op 1 September. Peter voerde de algemeene jaartelling in en bepaalde dat het jaar op 1 Januari moest beginnen [1]).

De ordonnantiën van Peter wekten bij de bevolking, die ze als zondig en tegen den godsdienst gericht beschouwde, veel verzet. De wreedheden van de terreur tegen de streljtsy' wekten bij het volk verontwaardiging en haat. Peter wist, dat het Russische volk vijandig stond tegenover zijn hervormingen en de vreemdelingen haatte. Hij deed echter geen poging zijn daden te rechtvaardigen. Hij antwoordde op elke poging van verzet met represailles en meedoogenlooze onderdrukking.

De Groote Noordelijke Oorlog. De coalitie.

Tijdens zijn verblijf in het buitenland heeft Peter ingezien, dat een coalitie tegen Turkije onmogelijk was en dat Rusland dus van de verovering der Zwarte-Zee-kust moest afzien. Een uitweg naar zee kon Rusland alleen in het Westen vinden, maar de kust van de Oost-Zee bevond zich toen in handen van Zweden, in dien tijd een der machtigste rijken van Europa. Peter heeft daarom het voorstel van den koning van

[1]) Volgens de Russische jaartelling begon 1 September 1699 het 7208ste jaar na de schepping der wereld. De nieuwe jaartelling werd ingevoerd op 1 Januari 1700.

Polen, een anti-Zweedsche coalitie te vormen, aangenomen, maar zoolang de vrede met Turkije nog niet gesloten was, wilde hij vijandelijkheden met Zweden vermijden om niet aan twee fronten tegelijk te moeten vechten. Na langdurige onderhandelingen kwam de vrede met Turkije tot stand. Rusland moest afstand doen van Azów, zoodat de geweldige offers, die de verovering van de vesting had gekost, vergeefsch waren geweest. De vrede heeft de vloot, die te Worónjezj voor de Zwarte Zee werd gebouwd, totaal waardeloos gemaakt. De schepen en werven werden verlaten en zij verrotten.

De coalitie tegen Zweden bestond uit Polen, Denemarken en Rusland. De koning van Polen, de oorspronkelijke leider van de coalitie, verzekerde Peter, dat een oorlog niet veel risico opleveren zou, omdat Karel XII, de koning van Zweden, een lichtzinnige jongen was, die alleen aan vermaak dacht. Ook Denemarken was overtuigd, dat Karel XII geen gevaarlijke vijand was. Het bleek echter, dat de coalitie zich vergist had. Zoodra de koning van Zweden vernomen had over het Poolsch-Deensche bondgenootschap[1]), zei hij zijn vermaken vaarwel en stelde zich aan het hoofd van zijn leger. Hij verscheen onverwachts voor Kopenhagen, versloeg de Denen en dwong hen, vrede te sluiten. Zoo moest een der bondgenooten reeds in het begin van den oorlog de coalitie verlaten.

18 Augustus 1700 ontving Peter het bericht, dat de vrede met Turkije gesloten was en den volgenden dag verklaarde hij Zweden den oorlog. Hij wist toen nog niet, dat Denemarken

---

[1]) Karel XII wist toen niet, dat ook Rusland deel uitmaakte van de anti-Zweedsche coalitie. Te Moskou wist men de toebereidselen voor den oorlog geheim te houden. De gezant van Zweden werd te Moskou met eerbewijzen en vriendschapsbetuigingen overladen en hij rapporteerde aan zijn regeering, dat Zweden van Rusland niets te vreezen had. Peter zelf heeft daarbij getoond te kunnen huichelen als een echte Oosterling.

verslagen was en vrede met Zweden moest sluiten, dat de aanval van de Polen op Riga was afgeslagen en dat Karel XII een veel gevaarlijker tegenstander was gebleken dan de koning van Polen verondersteld had. Met een leger van plm. 40.000 man trok Peter naar het Noord-Westen en belegerde de Zweedsche vesting Nárwa. De veldtocht begon in het najaar, toen de wegen onberijdbaar waren, zoodat de toevoer van proviand en oorlogsbenoodigdheden veel moeilijkheden ondervond. Het leger was onvoldoende voorbereid en de officieren, meerendeels buitenlanders, waren bij de soldaten gehaat; er was bovendien geen eenheid van commando, hetgeen de gevechtswaarde van het leger aanzienlijk verminderde. Er was dus weinig kans, dat zulk een leger in staat zou zijn de Zweden te verslaan. Peter begreep, dat de toestand hachelijk was en verliet het leger om, in geval van een nederlaag, het verdere verzet te organiseeren.

Wat Peter vreesde is ook gebeurd. Karel XII viel 20 November 1700 het Russische leger tijdens een hevigen sneeuwstorm aan en versloeg het; hij maakte de geheele artillerie en vele gevangenen buit. Toen Peter deze jobstijding ontving, haastte hij zich Nówgorod en Pskow in staat van verdediging te brengen en beval, de resten van het verslagen leger te verzamelen en aan de grenzen van het rijk te concentreeren. De toestand van Rusland was toen wanhopig; het land lag open voor den overwinnaar en Karel XII kon zonder veel moeite Moskou bezetten en Peter een vernederenden vrede dicteeren. Karel XII deed dit echter niet. Hij vond het niet de moeite waard den verslagen vijand te achtervolgen en wierp zich op Polen, zijn derden tegenstander, dien hij als den gevaarlijksten beschouwde. Dit heeft Rusland gered; Peter kon nu ongestoord een nieuw leger op de been brengen om den oorlog te kunnen voortzetten.

De toestand was précair, maar de ijzeren wil en het merkwaardige doorzettingsvermogen van Peter wisten alle moeilijkheden te overwinnen. Hij liet overal nieuwe troepen werven; hij legde beslag op al het koper in het land (ook op de kerkklokken, hetgeen veel ontevredenheid wekte) om er kanonnen van te gieten. Dank zij de maatregelen van den tsaar, kon Rusland zich in eenige maanden herstellen en was zelfs in staat den oorlog te hervatten.

In Februari 1701 vond een ontmoeting plaats tusschen den tsaar en den koning van Polen en daarbij beloofde Peter zijn bondgenoot te steunen met manschappen, geld en proviand. Peter nam dus groote verplichtingen op zich om een uiteenvallen van de coalitie te vermijden. Tegelijkertijd besloot Peter zijn eigen doeleinden na te streven, zoodat Rusland aan twee fronten moest strijden: in Polen steunde een Russisch leger de krijgsoperaties van koning August en in het Noorden veroverde een ander leger de zoo begeerde kust van de Oost-Zee.

Aan de Finsche Golf behaalden de Russen verschillende successen, want de kleine legermacht, die Karel XII daar had achtergelaten, was niet in staat het opdringen der Russen tegen te houden. Deze successen gaven Peter moed en versterkten zijn besluit den oorlog voort te zetten. De tsaar zelf nam niet direct deel aan den oorlog. Hij wijdde zich geheel aan de organisatie van het land voor den zwaren krijg. Hij doorkruiste in zijn klein wagentje geheel Rusland, van het Noorden naar het Zuiden, van het Oosten naar het Westen om alles te controleeren, alles te regelen. Hij verstond de kunst overal tegelijk te zijn, van alles op de hoogte te zijn. Nu en dan verscheen hij op het oorlogstooneel, nam deel aan de gevechten, besprak met de generaals den toestand en vertrok weer om soldaten te werven.

In Mei 1703 stichtte Peter niet ver van den mond der rivier de Newa een versterkte haven, die den naam Petersburg kreeg [1]; zoo ontstond de latere hoofdstad van het Russische keizerrijk. Peter hechtte veel waarde aan de nieuwe haven, die door vele rivieren verbonden was met het Russische achterland, en spande al zijn krachten in om de veiligheid van het nieuwe stadje te verzekeren. Hiervoor werd de geheele Zuidelijke kust van de Finsche Golf veroverd. Voor de Finsche Golf werd een nieuwe vloot gebouwd (de werf lag te Olonjéts) en de buitenlandsche koopvaarders werden uitgenoodigd de nieuwe haven aan te doen.

Op het Poolsche oorlogstooneel was de toestand minder gunstig. Het vereenigde Russisch-Saksische [2] leger werd verslagen en koning August werd afgezet. Tot koning van Polen werd, op aandringen van Karel XII, die meester van het land was, de Pool Leszczynski gekozen. Vele Poolsche magnaten beschouwden echter de afzetting van koning August als onwettig en er ontbrandde in Polen een burgeroorlog. Om de partij van koning August te steunen zond Peter naar Polen een leger van 60.000 man, maar Karel XII wierp de Russen terug en met veel moeite is het den aanvoerder van het

---

[1] Peter noemde zich sinds zijn reis naar Archangel en de kennismaking met de Hollandsche zeelieden „Pieter" (hij spelde dezen naam „Piter"); het nieuwe stadje doopte hij Pieterburg, hetgeen hij uitsprak als Pieterboerch (in tegenstelling met hetgeen hier te lande vaak verteld wordt, sprak Peter zijn leven lang gebroken Hollandsch; Hollandsch schrijven kon hij nooit goed, zijn Hollandsche orthographie was, zoo mogelijk, nog phantastischer dan zijn Russische spelling). De naam „Petersburg" is in lateren tijd ontstaan, toen de Duitsche invloeden de Hollandsche orientatie geheel hebben verdrongen. Het volk hield echter vast aan den oorspronkelijken (dus, den Hollandschen) naam van de stad; het verkortte den naam tot ‚Pieter" (lees: Pietjer). Ook de andere door Peter gestichte steden kregen Hollandsche namen, die later verduitscht werden.

[2] Ter herinnering zij vermeld, dat koning August van Polen tevens keurvorst van Saksen was.

Russische leger, Ménsjikow, gelukt, de artillerie te redden. De partij van August werd verslagen; August zelf moest afstand doen van de Poolsche kroon en met Zweden vrede sluiten.

De coalitie was dus uiteengeslagen en Rusland moest nu den oorlog tegen Zweden, dat toen het toppunt van zijn militaire macht had bereikt, alleen voortzetten. Peter zag de toekomst zeer donker in; in zijn brieven uit dien tijd vindt de lezer veel passages, die er van getuigen, hoe de tsaar toen onder zorgen gebukt ging. Hij was er echter niet de man naar om bij de pakken neer te zitten. Hij werkte nog harder dan voordien, versterkte de grenzen van zijn rijk en wierf troepen om in staat te zijn Karel XII weerstand te bieden.

De tweede periode van den oorlog. De slag bij Poltáwa.

In December 1707 verliet Karel XII Polen en begon zijn veldtocht tegen Rusland. De Zweden versloegen de Russen bij Gródno en dwongen hen die stad te ontruimen. Wat zou Karel nu doen? Er waren eenige wegen voor hem open, alle even gevaarlijk voor Rusland. 1. Hij kon een aanval doen op Petersburg en de Russen opnieuw van de kust van de Finsche Golf verdrijven, 2. hij kon een veldtocht tegen Moskou ondernemen om zijn tegenstander een doodelijken slag toe te dienen en hem tot capitulatie te dwingen, 3. hij kon Klein-Rusland veroveren en onder de kozakken een opstand verwekken, 4. hij kon ook in een andere richting optrekken. Peter hield rekening met alle mogelijkheden en bereidde zich voor tot een hardnekkige verdediging. Het Russische leger vermeed een botsing met de Zweden, maar bleef altijd op een korten afstand van den vijand en trachtte hem door onverwachte aanvallen te verzwakken.

De voortzetting van den oorlog onder dergelijke omstandigheden eischte een nieuwe inspanning van alle krachten van

het volk, maar het volk was reeds oorlogsmoede en verlangde naar vrede. Overal in het land heerschte ontevredenheid en in sommige streken kwam de bevolking, tot wanhoop gebracht door de zware belastingen en de recruteeringen, openlijk in verzet tegen de regeering. Deze opstanden, die steeds meer om zich heen grepen, dreigden een tijd lang zelfs tot een nieuwe ineenstorting van den staat te leiden, en Peter moest geheele legers aan het oorlogstooneel onttrekken om de opstandelingen te bestrijden.

Bijzonder zwaar was de strijd aan den Don, waar de arme kozakken, meerendeels gevluchte lijfeigenen uit Centraal Rusland, onder aanvoering van den kozak Boelawién de gegoede kazakken versloegen en de macht in het geheele gebied aan zich trokken (1707). Het was een herleving van den strijd van de Russische boeren voor vrijheid en sociale rechtvaardigheid, het verlangen naar een maatschappij, gebaseerd op recht en wet. Boelawién was als mensch veel sympathieker dan Rázien en deed denken aan Bolótnikow. Hij wilde het kozakkenland opnieuw van de centrale regeering onafhankelijk maken en aan den Don een toevluchtsoord stichten voor die lijfeigenen, wien het zou lukken uit Rusland te vluchten. De raskóljniki sloten zich bij de beweging aan, die naast een sociaal ook een religieus karakter kreeg. De slecht gewapende troepen van Boelawién konden echter op den duur den strijd tegen de op Westersche wijze geoefende legers van den tsaar niet volhouden. De opstand werd in een zee van bloed gesmoord, waarna de soldaten van Peter het geheele gebied bezetten (1708). De laatste resten van de autonomie der kozakken werden afgeschaft en de kozakken zelf onder toezicht van rijksambtenaren geplaatst. Boelawién wilde zich niet overgeven en pleegde zelfmoord.

Karel XII, die van zijn spionnen vernomen had, wat er in

Rusland gaande was, verliet in het begin van 1708 Gródno en rukte in de richting van Moskou op. De Russen deden een poging, den weg naar de hoofdstad af te sluiten, maar zij werden bij de rivier de Berezina verslagen. De overwinnaars marcheerden naar Mohilew, waar zij de plaats bezetten, die geschikt was voor een overtocht over den Dnjepr. Daar besloot de koning op generaal Lewenhaupt te wachten, die Lijfland met een hulpleger van 16.000 man (het leger van Karel zelf telde toen iets meer dan 40.000 man) en met oorlogsbenoodigdheden had verlaten om zich bij den koning te voegen. Het was nu zaak dit te verhinderen en daarom snelde Peter generaal Lewenhaupt tegemoet en viel hem bij het dorp Ljesnája (aan de rivier de Sozj) aan. De Zweden werden verslagen en de geheele tros (5000 wagens) werd buitgemaakt (28 September 1708). Karel bleef nu zonder proviand en zonder kruit. Hij moest dus naar een bondgenoot uitzien, die hem van het noodige zou kunnen voorzien. Een dergelijken bondgenoot dacht hij in Mazépa (lees: Mazeppa), den hetman van Klein-Rusland, te hebben gevonden en hij trok naar het Zuiden. Het gevaar voor Moskou was dus, voorloopig althans, geweken.

Klein-Rusland was toen het tooneel van een verbitterden strijd tusschen de verschillende maatschappelijke groepen. De lagere klassen waren in het algemeen ingenomen met de maatregelen van de Russische regeering, maar de starsjiná (dus de heerschende klasse der kozakken) stond vijandig tegenover Moskou en wilde in het land een gelijke rol spelen als de adel in Polen. De starsjiná was ook ten zeerste gekant tegen het streven van Moskou, Klein-Rusland op dezelfde wijze te besturen als de overige provincies van het rijk; hierbij vond zij steun bij verschillende andere groepen van de bevolking, die overigens de starsjiná haatten. De positie van den

hetman, het gekozen hoofd van Klein-Rusland, was zeer moeilijk. Hij moest schipperen tusschen de eischen van de centrale regeering, die volkomen gehoorzaamheid eischte, en de publieke opinie in het land, die naar autonomie streefde. De hetmans waren omringd door menschen, die voortdurend intrigeerden; elke groep wilde den hetman in haar kuiperijen betrekken en tegen de andere groepen uitspelen. Bijna alle hetmans geraakten vroeger of later in die intriges verstrikt en werden afgezet; sommige werden zelfs vermoord. Tijdens het uitbreken van den Noordelijken Oorlog werd Klein-Rusland bestuurd door hetman Mazépa, een sluwen ouden man met een ijzeren wil en een sterke hand. Hij wist de roerige kozakken in bedwang te houden en het vertrouwen van den tsaar te winnen.

Toen Karel XII in 1707 voorbereidingen trof om Rusland binnen te vallen, was Mazépa overtuigd, dat Peter verslagen zou worden. Bleef Mazépa trouw aan den tsaar, dan liep hij gevaar door den overwinnaar afgezet te worden; het Russische gedeelte van de Oekrajine zou dan bij Polen komen en het bestuur van geheel Klein-Rusland zou opgedragen worden aan een partijganger van den koning van Zweden. Indien Mazépa echter bijtijds partij zou kiezen voor den overwinnaar, dan zou zijn positie aanzienlijk versterkt worden; hij zou dan eischen kunnen stellen en Karel XII zou die zeker aanvaarden. Mazépa hoopte koning of ten minste hertog van het hereenigde Klein-Rusland te worden, dat dan een onafhankelijke staat zou vormen. Na rijp overleg besloot de hetman een bondgenootschap met Zweden te sluiten, in de overtuiging, dat de meerderheid van het volk hem zou volgen. Hij knoopte in stilte onderhandelingen aan met Karel XII en den nieuwen koning van Polen.

De sluwe hetman wilde echter zoo min mogelijk risico

loopen en eerst dan openlijk partij kiezen voor Zweden, wanneer het Zweedsche leger ver in Rusland was binnengedrongen en de zaak van Peter voorgoed verloren was. Hij hield zijn onderhandelingen geheim en overstelpte de regeering te Moskou met betuigingen van zijn trouw aan Rusland en verknochtheid aan Peter. Hoe sluw en voorzichtig Mazépa echter ook was en hoe goed hij het geheim van zijn onderhandelingen met den vijand van Rusland wist te bewaren, zijn tegenstanders waren zijn bedoelingen te weten gekomen en waarschuwden den tsaar. Peter hechtte evenwel geen geloof aan die beschuldigingen, en Mazépa wist telkens op een aannemelijke wijze zijn onschuld aan te toonen. In 1708 ontving de tsaar een bericht van den hoofd-rechter van Klein-Rusland, Kotsjoebéj, en van den kozakken-kolonel I'skra, dat Mazépa met den vijand heulde. Peter liet een onderzoek instellen naar de geuite beschuldiging; Kotsjoebéj en I'skra konden geen overtuigende bewijzen van de schuld van den hetman leveren; zij werden aan Mazépa overgeleverd, die hen liet onthoofden.

In den herfst van 1708 drong Karel XII Klein-Rusland binnen en Mazépa moest dus kleur bekennen. De nederlaag aan de Ljesnája had zijn geloof aan de onoverwinnelijkheid der Zweden geschokt en de hetman, die niet van risico hield, weifelde en wist niet wat te doen. Om tijd te winnen schreef hij aan Peter, dat hij ziek was en daarom niet in staat, het bevel van den tsaar, de Zweden met al zijn kozakken aan te vallen, uit te voeren. Peter wilde echter van geen uitstel weten en drong op een onmiddellijken aanval aan; Mazépa moest dus partij kiezen. Hij verliet met een afdeeling kozakken zijn residentie Batoérin en vertrok naar het hoofdkwartier van Karel XII. Zijn verraad was een nieuwe slag voor Peter. De tsaar liet zich echter niet ontmoedigen en besloot snel te handelen

om een algemeenen opstand in Klein-Rusland, die toen zeer waarschijnlijk was, te voorkomen. Ménsjikow veroverde stormenderhand Batoérin en legde de stad in de asch. Daarna onderdrukte hij de poging verzet te plegen; de rust in Klein-Rusland was door dit energiek optreden verzekerd. De kozakken kozen een nieuwen hetman (Skoropádsky) en de geestelijkheid deed Mazépa in den ban. Sindsdien was de naam „Mazépa" twee eeuwen lang een der ergste scheldwoorden in Zuid-Rusland. De Klein-Russische boeren, die altijd voorstanders van de vereeniging met Moskou waren geweest, weigerden niet alleen het voorbeeld van hun hetman te volgen, maar begonnen een guerilla tegen de opdringende Zweden te voeren.

De Zweden waren intusschen nog niet verslagen. Nog steeds vreesde Peter in het open veld met Karel XII te vechten en beperkte hij zich tot het volgen van alle bewegingen van het Zweedsche leger, om op het critieke moment te kunnen ingrijpen. Karel XII zat niet stil. Hij knoopte onderhandelingen aan met Turkije en trachtte den sultan te bewegen, Rusland den oorlog te verklaren. Lukten deze pogingen, dan was een catastrophe onvermijdelijk. Peter wist, welke plannen Karel XII koesterde, en gaf zich rekenschap van het vreeselijke gevaar, dat zijn land bedreigde. Bij de pakken neerzitten lag echter niet in het karakter van den grooten tsaar. Hij spande nog meer zijn krachten in en maakte zich klaar het opdringen der Turken het hoofd te bieden. Op zijn bevel werd de Zuidelijke grens van Rusland in staat van verdediging gebracht en van de noodige troepen voorzien.

In het voorjaar van 1709 verlieten de Zweden hun winterkwartieren (tusschen Romny en Gádjatsj), trokken naar de Wórskla en belegerden de vesting Poltáwa, die den weg naar het „Wilde Veld" versperde. Daar de Zweden gebrek aan

kruit hadden, konden zij de stad niet bombardeeren en moesten dus de vesting of stormenderhand veroveren of laten uithongeren. De verdedigers van de vesting sloegen echter alle stormaanvallen van de Zweden af. Om zijn soldaten te sparen besloot de koning de stad uit te hongeren; dit vereischte een beleg van maanden, hetgeen het offensief van de Zweden vertraagde. De tactiek van Peter was tot nu toe geweest een gevecht met de Zweden te vermijden, zich te beperken tot cavalerie-schermutselingen. Hij kon echter niet werkloos toezien, dat Poltáwa door den honger zou gedwongen worden zich over te geven en besloot slag te leveren. 27 Juni 1709 vond de beslissende slag bij Poltáwa plaats. De Zweden werden verslagen en vluchtten naar den Dnjepr (die toen een grensrivier was), maar zij werden door de Russen ingehaald en gedwongen zich over te geven. Karel XII, die op den vooravond van den beslissenden slag uit bravoure de Russische voorposten te dicht was genaderd en daarbij door een kozak was gewond, nam deel aan den slag en werd opnieuw gewond, waarbij hij bewusteloos raakte. Toen het Zweedsche leger op de vlucht sloeg, voerde het gevolg den koning naar den Dnjepr en bracht hem in veiligheid aan den overkant van de rivier vóór de aankomst der achtervolgers. Samen met Mazépa, die ook wist te ontkomen, vluchtte Karel XII naar Turkije.

De slag bij Poltáwa vernietigde de machtspositie van Zweden. Zweden hield op, de voornaamste mogendheid van het Noorden te zijn en zijn plaats werd ingenomen door Rusland. Peter haastte zich de vruchten van de overwinning te plukken en hervatte het offensief in het Noorden. In 1710 veroverden de Russen Wy'borg, Riga en Reval; het bestaan van Petersburg was zoodoende verzekerd, en de tsaar kon de toekomst hoopvol tegemoet zien.

De nederlaag van Zweden en de machtsverandering in het Noorden hadden ook andere gevolgen: Denemarken en Saksen vatten moed en verklaarden Zweden opnieuw den oorlog, terwijl verschillende Noord-Duitsche vorsten ook neiging vertoonden, zich bij de nieuwe coalitie aan te sluiten. De leidende rol in de coalitie behoorde nu aan Rusland, en Peter gedroeg zich als de chef van het geheele bondgenootschap. De Duitsche vorsten zagen echter deze machtspositie van Rusland met leede oogen aan en dit leidde tot voortdurende wrijvingen tusschen Rusland en de andere leden der coalitie. Zweden was niet in staat de oneenigheid in de coalitie te benutten en de Zweedsche regeering moest werkloos toezien, hoe de keurvorst van Saksen weer koning van Polen werd, hoe de Zweedsche bezittingen aan de Oostelijke kust van de Oost-Zee door de Russen werden veroverd, hoe alle vruchten van de vorige overwinningen van Karel XII verloren gingen.

De oorlog met Turkije.

Karel XII had na de nederlaag bij Poltáwa geen leger meer en kon den oorlog met eigen krachten dus niet meer voeren. Hij besloot gebruik te maken van zijn verblijf in Turkije om de regeering van den sultan over te halen tot een oorlogsverklaring aan Rusland; hij achtte deze onderhandelingen van zooveel belang, dat hij zich niet haastte Turkije te verlaten. Karel XII werd bij deze plannen gesteund door de Fransche diplomaten, die niet gaarne zagen, dat Rusland een domineerende rol in het Noorden van Europa begon te spelen. Na langdurige onderhandelingen lukte het den Franschen en Zweedschen diplomaten, Turkije voor een oorlog met Rusland te winnen.

Toen het Peter duidelijk werd, dat een oorlog met Turkije

onvermijdelijk was, besloot hij aanvallend op te treden en verklaarde zelf den sultan den oorlog (November 1710). Hij rekende daarbij op den steun van de Orthodoxe volkeren (Grieken, Zuid-Slaven, Roemeniërs enz.), die onder het Turksche juk zuchtten en voor wie Rusland het eenige land was, dat de bevrijding kon brengen. Zij hadden reeds herhaaldelijk den tsaren van Rusland gesmeekt, het Balkan-schiereiland binnen te dringen, hetgeen, naar hun geheime vertegenwoordigers te Moskou beweerden, onmiddellijk tot een algemeenen opstand van de Christenen tegen de Turken zou leiden. Ten slotte meende Peter te mogen rekenen op den steun van den koning van Polen, die hem zijn kroon te danken had. Peter kende de militaire macht van den sultan uit vorige oorlogen en begreep, dat alleen bij een plotselingen aanval, een overrompeling, kans op een overwinning bestond. Hij haastte zich daarom in het voorjaar van 1711 zijn leger naar het Balkan-schiereiland te leiden om de Turken vóór te zijn en de Turksche vazalvorstendommen Moldavië en Walachije te bezetten en den overgang over den Donau te forceeren vóór de komst van de hoofdmacht van den sultan. Het bleek echter, dat de bondgenooten Peter voor de zooveelste maal in den steek lieten. Alleen de gospodar van Moldavië, Kantemir, heeft woord gehouden en zich bij het leger van Peter aangesloten, doch veel waarde had deze bondgenoot niet: hij kon geen noemenswaardige hulp bieden en was zelfs niet in staat het Russische leger van voedsel te voorzien.

De honger en de moeilijkheden van den tocht door de toen geheel onbewoonde steppe hebben het Russische leger uitgeput en zijn slagvaardigheid aanzienlijk verminderd. Tot overmaat van ramp lukte het overrompelingsplan van Peter niet; de Turken waren vóór de komst der Russen de Donau overgetrokken, zoodat het leger van Peter (behalve een enkele

afdeeling ruiterij, die de stad Brailow wist te bezetten) de machtige rivier niet bereikte. Aan de rivier de Proet werden de Russen omsingeld door een Turksch leger, dat minstens zes maal sterker was dan het Russische [1]). De positie van de Russen was wanhopig: zij hadden gebrek aan voedsel en drinkwater en konden zich niet verschansen om de komst van de bondgenooten te kunnen afwachten [2]). Daar de uitgeputte Russische troepen niet in staat waren zich door de geweldige Turksche legermacht een weg te banen, was een capitulatie onvermijdelijk. Peter knoopte daarom onderhandelingen aan met den groot-vizier. De afgezanten van Peter, die naar het Turksche kamp reden om over den vrede te onderhandelen, kregen van den tsaar opdracht vrede te sluiten en desnoods de grootst mogelijke concessies te doen: zij mochten aan Turkije Azów en alle aangrenzende gebieden laten en bovendien, indien Turkije het eischte, alle veroveringen aan de Oost-Zee en desnoods ook Pskow aan Karel XII afstaan, maar Petersburg en de Oostelijke kust van de Finsche Golf moesten Russisch bezit blijven. Het lukte echter den vredesonderhandelaren met kleinere offers een vrede te sluiten. De groot-vizier was een tegenstander van Karel XII en dacht er niet aan diens belangen te behartigen, terwijl de rijke geschenken, welke Peter hem had gezonden, den Turk milder stemden voor de Russen. De vrede werd op de volgende voorwaarden gesloten: Rusland deed definitief afstand van Azów en van de steden aan de Zwarte Zee, die het in 1700 had veroverd; het verplichtte zich, zich niet meer met de binnenlandsche aangelegenheden van Polen te

[1]) De Turksche bevelhebber beschikte over 200.000 man, terwijl het Russische leger bij het begin van den veldtocht slechts 40.000 man telde en intusschen veel manschappen had verloren.

[2]) Peter geloofde toen nog aan de mogelijkheid, dat de koning van Polen woord zou houden en hem met zijn leger te hulp zou komen.

bemoeien [1]); het waarborgde Karel XII een vrijen doortocht naar Zweden. Deze voorwaarden waren hard, maar Peter vreesde voor erger en teekende het vredesverdrag. Hij redde op deze wijze zijn leger en behield de veroveringen aan de kust van de Oost-Zee.

Het einde van den oorlog met Zweden.

De oorlog met Zweden werd nog voortgezet. De Russen moesten aan twee fronten strijden: in Finland en in Pommeren. Aan het eerste front maakten de Russen groote vorderingen en bezetten ten slotte bijna geheel Finland. In 1714 versloeg het Russische eskader de Zweedsche vloot bij Gangud (Peter nam actief deel aan het gevecht). Tegelijkertijd bezette een Russisch leger de Alands-eilanden, hetgeen een bedreiging werd voor de veiligheid van Stockholm. Aan het coalitie-front was de toestand minder goed. Wel heeft het coalitie-leger, waarvan de Russen het belangrijkste deel uitmaakten, verschillende Zweedsche bezittingen in Noord-Duitschland veroverd, maar de voortdurende wrijvingen [2]) tusschen de

---

1) Er bestonden toen reeds plannen, het grondgebied van Polen onder zijn naburen te verdeelen. Peter was er tegen, maar Turkije en Karel XII, die op de hoogte waren van het bestaan dier plannen, vreesden dat Peter voor de verleiding zou bezwijken en aan de verdeeling van Polen medewerken. Het vredesverdrag moest Peter verbieden, zijn grondgebied op deze wijze uit te breiden.

2) De bondgenooten beweerden, dat Peter het plan koesterde Noord-Duitsche gewesten te annexeeren en beschuldigden hem er van, naar de dictatoriale macht over de coalitie te streven. Zij verzetten zich daarom tegen het binnenrukken van nieuwe Russische troepen in Duitschland en stelden den Russischen legeraanvoerders vele ongerijmde eischen. Geheel ongegrond waren de beschuldigingen niet. Het is vrijwel zeker, dat Peter in het Westen grondgebied wilde bezitten en met het plan rondliep een der kleine Noord-Duitsche rijkjes te verwerven. Dit verlangen van Peter hield echter geen enkele bedreiging voor de Westelijke mogendheden in; het was een der talrijke grillen van den grooten tsaar.

Russen en hun bondgenooten waren een beletsel voor een doortastend optreden op dat belangrijke oorlogstooneel. De oneenigheid onder de bondgenooten werd grooter en Peter werd zelfs gedwongen af te zien van zijn plan, den oorlog op Zweedsch grondgebied over te brengen, waartoe de coalitie eerst haar toestemming had gegeven. De campagne tegen Rusland in de pers van de meeste Westersche landen nam een steeds vinniger karakter aan en het aantal pamfletten, waarin Peter bespot werd en de Russische politiek als een gevaar voor Europa werd voorgesteld, nam met den dag toe. Hoe onzinnig de beschuldigingen in die pamfletten ook waren, zij vonden geloof en niet alleen bij de breede lagen van het volk, maar ook bij vele staatslieden. De Engelsche diplomaten drongen er bij den Duitschen keizer op aan, de Russen uit Duitschland te verwijderen; de Denen eischten, dat de Russische troepen Denemarken zouden verlaten (1716); in Duitschland werd algemeen verlangd, dat Peter Mecklenburg zou ontruimen. Overal zag Peter nijd en wantrouwen.

Onder dergelijke omstandigheden was het onmogelijk den oorlog voort te zetten. Rusland had bovendien niet het minste belang bij het verdrijven van de Zweden uit Noord-Duitschland. Er waren toen twee mogelijkheden: 1. Rusland kon een afzonderlijken vrede met Zweden sluiten en de coalitie, die niets anders deed dan Russisch geld vermorsen en de operaties van de Russische legers dwarsboomen, aan haar lot overlaten; 2. het kon nieuwe bondgenooten zoeken en den oorlog tegen Karel XII voortzetten. Aanvankelijk wilde Peter den eersten weg bewandelen en knoopte door tusschenkomst van een zekeren Hörtz onderhandelingen aan met den koning van Zweden. Zij leverden echter geen resultaten op en Peter besloot de mogelijkheid van een nieuwe coalitie te onderzoeken. In 1717 ondernam hij met dat doel een reis naar het

Westen[1]). Hij werd te Parijs op vorstelijke wijze ontvangen, maar heeft geen succes gehad; Frankrijk weigerde deel te nemen aan den strijd in de Oost-Zee. Het eenige wat Peter bereikte was een belofte van de Fransche regeering, dat zij zou afzien van een bondgenootschap met Zweden. Op zijn terugreis onderhandelde Peter in Holland opnieuw met Hörtz. In 1718 werden op de Alands-eilanden de onderhandelingen tusschen de Russen en de Zweden rechtstreeks voortgezet. Intusschen stierf Karel XII (1718) en zijn zuster Ulrika-Eleonora, die hem op den troon opvolgde en wier macht door een oligarchie van de aristocratie werd beperkt, brak op raad van haar regeering de onderhandelingen af en de oorlog begon opnieuw.

Ofschoon Zweden nu al zijn krachten voor den strijd tegen Rusland kon gebruiken[2]), en het bovendien op krachtige wijze door Engeland werd gesteund, leed het de eene nederlaag na de andere. In 1719, 1720 en 1721 werden Russische troepen in Zweden ontscheept, die uitgestrekte gebieden verwoestten. De laatste Russische inval, waarbij de Russen tot voor de muren van Stockholm kwamen, dwong de Zweden de vredesonderhandelingen te heropenen. De Russische en Zweedsche diplomaten kwamen in 1721 te Nystad (in Finland) bijeen en 10 September 1721 werd de vrede geteekend. Zweden stond de volgende provincies aan Rusland af: Lijfland (met Riga), Estland (met Reval en Nárwa), Ingrië en een gedeelte van Karelië (met Wyborg). Rusland ontruimde Finland en beloofde 2 millioen Hollandsche daalders in vier jaar te betalen.

[1]) Tijdens zijn tweede reis naar West-Europa stelde Peter meer belang in kunsten en wetenschappen. De Academie van Wetenschappen te Parijs koos hem tot lid. Peter had deze onderscheiding ten volle verdiend.

[2]) Zweden heeft vooraf vrede gesloten met zijn tegenstanders in Duitschland en met den koning van Denemarken.

Deze vrede heeft het aanzien van Rusland in West-Europa aanzienlijk verhoogd. Rusland werd nu de machtigste staat van Noord-Europa en verkreeg de mogelijkheid rechtstreeks handel te drijven met de Westersche landen. Het sluiten

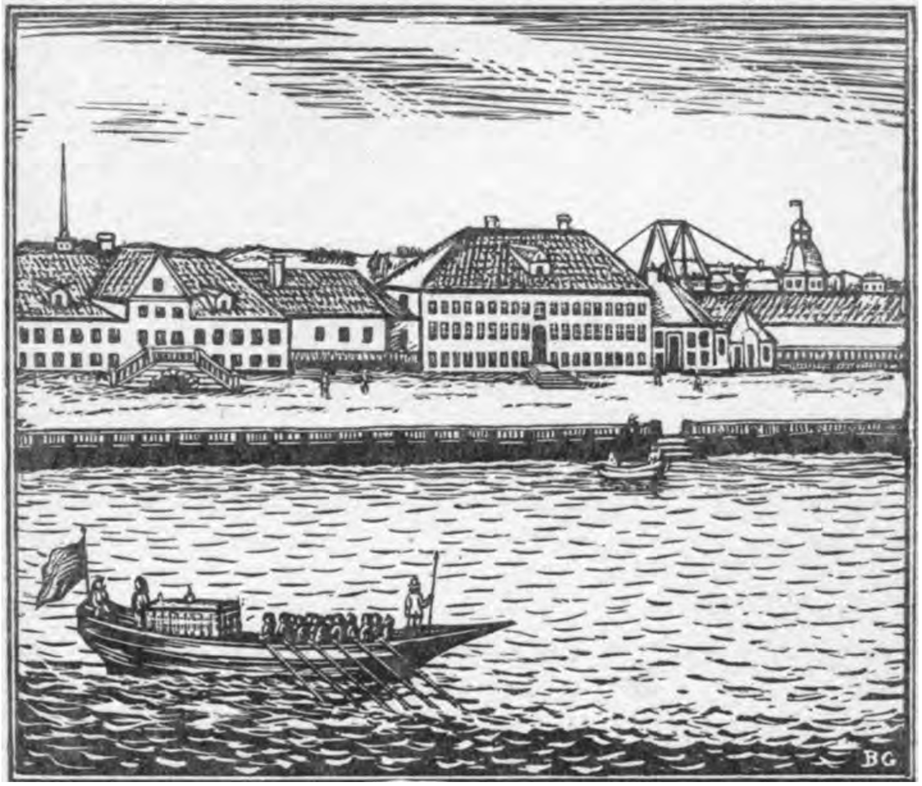

De nieuwe hoofdstad van Peter.

van den vrede werd te Petersburg en te Moskou feestelijk gevierd. 22 October (2 November) 1721 bood de Senaat den heerscher de titels „vader des vaderlands" en „keizer" met het praedicaat „de Groote" aan. Het Moskousche tsarendom werd zoodoende het Russische keizerrijk. In West-Europa, waar de animositeit tegen Rusland steeds grooter werd,

weigerde men den tsaar van Rusland als keizer te erkennen. Alleen Pruisen en Nederland waren spoedig (1723) bereid, den heerscher van Rusland in officieele stukken „keizer" te noemen; Oostenrijk en Engeland erkenden dezen titel eerst in 1742, Frankrijk en Spanje in 1745.

Na het sluiten van den vrede in het Westen wijdde Peter zijn aandacht aan het Oosten, waarvan hij de handelsbeteekenis in Nederland en Engeland had leeren kennen. In 1722 verklaarde Peter den oorlog aan Perzië om aan de kust van de Kaspische Zee steunpunten te verkrijgen. De Russische legers veroverden Derbent en Bakoe, waarna Perzië vredesonderhandelingen opende en de Westelijke kust van de Kaspische Zee aan Rusland afstond (1723). Van daar uit hoopte Peter handelsbetrekkingen met het geheimzinnige Indië aan te knoopen. Wellicht zweefde voor zijn geestesoog ook het plan, een gedeelte van dat verre land te veroveren, maar zeker is dit niet.

De hervormingen van Peter.

Peter heeft verschillende hervormingen ingevoerd, die aanzienlijke veranderingen hebben gebracht in de maatschappelijke verhoudingen in Rusland. Hij deed het echter niet volgens een uitgewerkt plan, zooals in sommige geschiedboeken wordt verteld, maar naarmate de omstandigheden dit eischten. Peter was trouwens niet in staat een dergelijk plan op te stellen, omdat hij wars was van alle abstractie en slechts in practische dingen belang stelde. Wel is waar had Leibnitz voor den tsaar een kunstig in elkaar gezet systeem van hervormingen opgesteld, maar Peter was te verstandig om dergelijke plannen van menschen, die hoegenaamd geen begrip hadden van de Russische toestanden en verhoudingen (Leibnitz was niet de eenige, die Rusland gelukkig wilde

maken met zijn hervormingssystemen), uit te voeren. Hij borg ze daarom alle op en trof alleen die maatregelen, welke hij noodig achtte voor het bereiken van de doeleinden, die hij nastreefde. Hij voerde in Rusland slechts die buitenlandsche instellingen in, waarvan hij het nut in het Westen heeft leeren kennen.

De oorlog met Zweden, dien hij voerde niet om roem te behalen (daar gaf Peter weinig om), maar om zijn land uit zijn isolement te bevrijden en het een vrijen uitgang naar de zee te geven, nam Peter geheel in beslag en hij voerde hoofdzakelijk die hervormingen in, welke noodzakelijk waren voor de oorlogsvoering. Een paar voorbeelden. De oorlog heeft aangetoond, dat de Russische militaire organisatie niet deugde, en Peter reorganiseerde het leger en vaardigde wetten uit over den dienstplicht der edellieden. De oorlog kostte veel geld, zoodat de tsaar naar middelen moest uitzien om den krijg te kunnen voortzetten en de bondgenooten, die voortdurend om financieele hulp vroegen, te kunnen steunen; Peter voerde daarvoor een nieuw belastingstelsel in en trof maatregelen, die, naar hij hoopte, handel en nijverheid tot meer bloei zouden brengen. De oorlog maakte een betere organisatie van het staatsbestuur noodig, en Peter voerde ook hier eenige hervormingen in [1]).

[1]) Peter streefde er naar, den staat sterker te maken zonder de grondslagen van het staatsbestuur te veranderen. Het grondbeginsel van Peter was de autocratie. Aan de absolute macht van den tsaar mocht niet getornd worden; het absolutisme moest integendeel versterkt worden. Peter was autocratischer dan zijn voorgangers. Aan het bijeenroepen van een Zémskiej Sobór dacht niemand meer in het land (behalve den autodidact Pososjków, die voor zijn gehechtheid aan het principe van volksvertegenwoordiging in een vesting werd opgesloten). Peter was een tijdgenoot van Lodewijk XIV, met wien hij eenige overeenkomst vertoonde. Hij was de schepper van de Russische bureaucratie. Overigens wilde hij zoo min mogelijk afbreken. Hij maakte alleen de organisatie elastischer en gaf haar een West-Europeesch uiterlijk.

Bestuurshervormingen.

De maatregelen, die Peter getroffen had om het staatsbestuur te reorganiseeren, hadden, evenals al zijn overige hervormingen, steeds ten doel bepaalde gebreken van de organisatie te verbeteren, leemten aan te vullen. Bleek een maatregel niet aan de verwachtingen te beantwoorden, dan werd hij gewijzigd of geheel afgeschaft. In het algemeen kan men zeggen, dat Peter begon met hervormingen van het gewestelijke bestuur en slechts later ook in het centrale rijksbestuur wijzigingen heeft gebracht.

Vóór de hervormingen van Peter zag het rijksbestuur er in Rusland als volgt uit. De hoogste instelling van het rijk was de Bojárskaja Doéma, waar bojaren en andere door den tsaar benoemde personen in diens tegenwoordigheid (soms ook in zijn afwezigheid) alle staatszaken bespraken en beslissingen namen, die kracht van wet hadden. De verschillende departementen (prikázen; er waren er plm. 40) waren aan de Bojárskaja Doéma ondergeschikt. In elke stad bevond zich een wojewo'da (gouverneur) of een goebno'j stárosta (gekozen hoofd). De wojewo'da bestuurde de stad en het daarbij behoorende gebied; aan hem waren de gekozen hoofden van de verschillende standen ondergeschikt.

Peter stelde het volgende stelsel in. Aan het hoofd van het staatsbestuur bevond zich de Senaat, die in 1711 werd ingesteld [1]). Peter wijzigde eenige keeren zoowel de samenstelling van den Senaat als zijn bevoegdheden. Bij afwezigheid

[1]) De Bojárskaja Doéma werd niet afgeschaft, maar Peter riep dat lichaam sinds 1700 niet meer bijeen. De staatszaken werden in de eerste 10 jaren van de XVIIIde eeuw geleid door de persoonlijke kanselarij van den tsaar, waarbij nu en dan bojaren werden uitgenoodigd, de bespreking van belangrijke onderwerpen bij te wonen. Tijdens de afwezigheid van den tsaar, die voortdurend door het land reisde om toezicht uit te oefenen op de uitvoering van zijn bevelen, droeg hij de macht op aan afzonderlijke, telkens door hem aangewezen personen.

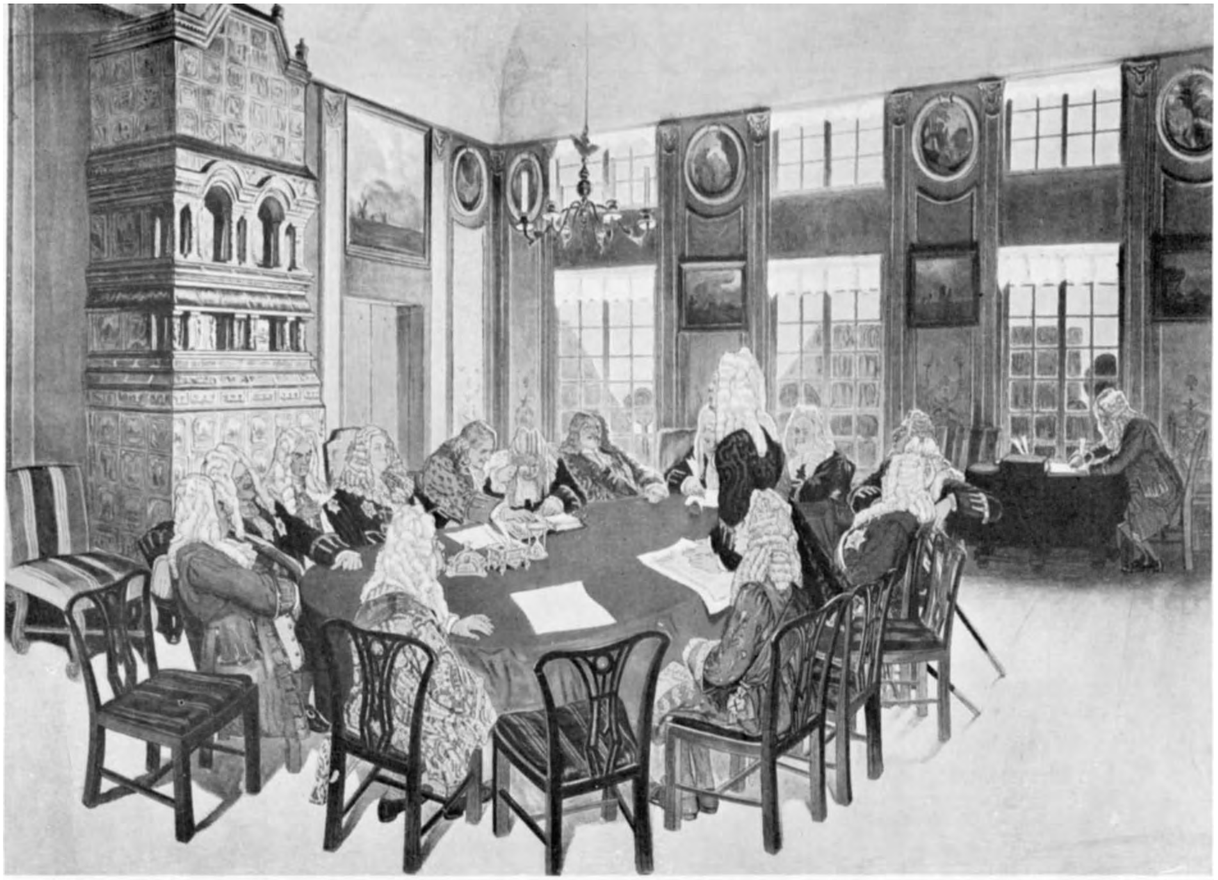

D. KARDOWSKY.

Een zitting van den Senaat van Peter den Groote.

van den tsaar (bijv. tijdens den veldtocht naar den Donau) bezat de Senaat uitgebreide volmachten en oefende de opperste macht in het land uit. In sommige gevallen verrichtte hij ook wetgevenden arbeid, maar wetgevende bevoegdheid bezat hij niet. In de laatste regeeringsjaren van Peter werd de Senaat behalve de hoogste administratieve instelling ook het hoogste gerechtshof. Daar de tsaar de zittingen niet altijd kon bijwonen, heeft hij in 1722 de functie van procureur-generaal van den Senaat ingesteld. De procureur-generaal oefende contrôle uit op de handelingen van den Senaat en was de schakel tusschen dezen en de kroon. Dit maakte hem tot den machtigsten man van den Senaat.

De prikázen werden vervangen door 12 „collegiën", die alle onder oppertoezicht van den Senaat stonden. Elk collegie had een duidelijk omschreven taak (dit was met de prikázen niet het geval; zij hadden voortdurend een onderlingen strijd gevoerd over hun competentie); zoo was er een collegie voor buitenlandsche zaken, een voor militaire aangelegenheden, een voor de marine enz.

Om meer uniformiteit in het gewestelijke bestuur te verkrijgen werd het geheele land in gouvernementen verdeeld; de gouvernementen bestonden uit provincies; elke provincie werd verdeeld in een bepaald aantal districten (oejézd). Aan het hoofd van een gouvernement stond een gouverneur; aan het hoofd van een provincie een wojewóda (soms een vicegouverneur) en aan het hoofd van elken oejézd een door den plaatselijken adel gekozen commissaris. De rechtspraak bleef aan de administratie gekoppeld; de gouverneurs en wojewóda's waren ex officio presidenten van de ingestelde rechtbanken.

Al deze hervormingen waren echter slechts min of meer veranderingen van vormen. Om de organisatie van den staat

op 'n ingrijpende manier te hervormen, moest Peter de macht der „o'bsjtsjina" (gemeente) vernietigen, want daar lag de kern van het staatsbestuur in oud Rusland. Het Russische volk heeft zich nooit één met den staat gevoeld. Elk gewest, elke stand, elke gemeente was een wereld op zich zelf. Dat was mede het gevolg van het zeer primitieve bestuursstelsel. In een uitgestrekt en zeer dun bevolkt land als oud-Rusland was de centrale regeering eenvoudig niet in staat individueel contact met elken onderdaan te onderhouden. De staat kende niet den enkeling, maar alleen de „o'bsjtsjina" en wendde zich tot háár organen telkens, wanneer hij belasting moest heffen, een misdadiger moest arresteeren enz. De „o'bsjtsjina" was verantwoordelijk voor elk harer leden en de leden waren onderling voor elkaar verantwoordelijk. Peter zag de nadeelen van deze primitieve organisatie in en besloot het Zweedsche bestuurssysteem, het beste van dien tijd, in te voeren. Het bleek echter, dat dit om financieele redenen onmogelijk was: het bestuur van het kleine Lijfland volgens het Zweedsche systeem kostte meer dan het bestuur van geheel Rusland onder het oude regime. Peter moest daarom den bestaanden toestand handhaven.

De organisatie, die Peter in het leven heeft geroepen, was veel ingewikkelder dan de oude en zij werkte lang zoo goed niet als de tsaar wilde. Ook onder hem hadden sommige regeeringslichamen geen duidelijk omschreven bevoegdheid.

Economische maatregelen.

De bevolking van Rusland was te arm om de kosten van een beter gewestelijk bestuur te dragen. Zij was zelfs te arm om de kosten van het primitieve centrale bestuur te dragen, en toch namen de kosten van dat bestuur steeds toe. De uitbreiding van het grondgebied van den staat en de politieke

ontwikkeling van het land gingen met een sneller tempo dan de economische ontwikkeling van het Russische volk. De staat was daarom gedwongen van zijn onderdanen meer te eischen dan zij konden geven. Voor de inning van de te hooge belastingen moest de staat telkens weer gebruik maken van machtsmiddelen, hetgeen den haat van de massa tegen de staatsmacht vergrootte.

De financieele toestand van den staat was dan ook reeds vóór Peter onbevredigend. De ontvangsten waren ontoereikend en alle pogingen van de regeering, om ze op te voeren, leden schipbreuk. De oorlogen van Peter maakten de tekorten nog grooter, en de tsaar moest dus naar nieuwe middelen uitzien om zijn leege schatkist te vullen. Hij voerde een hoofdgeld in en verhoogde alle indirecte belastingen, maar de resultaten waren gering. Toen kwam Peter op de gedachte, dat vóór alles het welstandspeil van het volk opgevoerd moest worden, wilde hij nieuwe bronnen van inkomsten vinden. Hiervoor moest volgens hem de handel zich ontwikkelen en een nationale industrie in het leven geroepen worden. Hij deed al het mogelijke om dit doel te bereiken; bijzonder veel aandacht wijdde hij aan het scheppen van een Russische industrie. Hij wierf in het buitenland ervaren ambachtslieden, die als leermeesters van de Russen konden optreden. Hij liet een onderzoek instellen naar de aanwezigheid van zilver en andere metalen in den bodem, hetgeen tot de stichting van een metaalindustrie zou kunnen leiden; hij zocht ook naar steenkolen enz. Hij zond Russen naar het buitenland om daar verschillende ambachten te leeren.

De oprichting van fabrieken werd door den staat aangemoedigd en gesteund. Om de industrieelen te voorzien van goedkoope arbeidskrachten, gaf de tsaar hun de beschikking over veel boeren (vóór Peter hadden niet-edellieden

geen recht lijfeigenen te bezitten), hetgeen tot veel hemeltergende misbruiken heeft geleid. Om de Russische industrie te steunen, stelde Peter hooge invoerrechten voor buitenlandsche goederen in. Volgens zijn gewoonte zich met alles te bemoeien, alles te willen regelen, schreef Peter den fabrikanten voor, wat en hoe (kwaliteit, afmetingen enz.) zij moesten produceeren.

In zijn decreten wees Peter herhaaldelijk op de voordeelen, die met den handel te behalen waren en raadde den Russischen kooplieden aan, handelsvennootschappen op te richten naar het voorbeeld van West-Europa [1]). Om de beteekenis van de nieuwe havenstad, Petersburg, op te voeren, onttrok hij ten behoeve van deze stad op kunstmatige wijze een aanzienlijk gedeelte van den handel aan Archangel. Hij liet Petersburg door waterwegen met het centrum des lands verbinden.

Veel succes heeft Peter echter met al deze maatregelen niet behaald. De Russische handeldrijvende middenstand was te arm en te onwetend om de rol te spelen, welke Peter hem had toebedeeld. De edelen voelden, ondanks alle aanmaningen van den tsaar, niets voor den handel (zij waren er trouwens ook ongeschikt voor). De Russische fabrikaten waren slecht en duur. Vele goederen, die op bevel van Peter geproduceerd werden, vonden in Rusland geen afzet en lagen te rotten. Het mercantilisme heeft de verwachtingen van Peter niet bewaarheid; het Russische volk bleef arm.

---

[1]) Deze vennootschappen moesten handelsbetrekkingen aanknoopen met de Oostersche landen. Rusland moest de schakel worden tusschen Oost en West, tusschen Azië en Europa. Bijzonder veel belang stelde Peter in den handel op Indië, het land der belofte. Peter wilde ook koloniën hebben en zijn zeelieden hebben eenige reizen ondernomen naar Amerika, waar zij in naam van den tsaar bezit namen van verschillende streken. Die bezittingen werden echter later prijs gegeven.

Intusschen kon de tsaar niet wachten totdat zijn economische maatregelen het welstandspeil van het volk zouden verhoogen en voor de schatkist nieuwe bronnen van inkomsten openen, want de oorlog kostte veel geld. Er bleef dus niets anders over dan den belastingschroef sterker aan te zetten en nieuwe belastingen in te voeren[1]). Het resultaat was, dat de lasten, die het volk onder Peter te dragen had, veel zwaarder waren dan onder zijn voorgangers en dat het rijk, in plaats van de bevolking welgesteld te maken, zooals Peter dat wilde, haar nog meer uitzoog. Daarbij kwam, dat de belastingambtenaren de bevolking meer lieten betalen dan de wet voorschreef om zich op deze wijze te verrijken. Wanneer Peter dergelijke practijken te weten kwam, strafte hij de schuldigen streng, maar de misbruiken uitroeien kon hij natuurlijk niet. Het volk zuchtte onder den ondraaglijken last; wie kon, vluchtte naar de kozakken of naar Polen.

Met veel moeite lukte het Peter de ontvangsten van de schatkist op te voeren. In 1710 bedroegen de ontvangsten van den staat 3.134.000 roebels, in 1722 waren zij gestegen tot 7.859.000 roebels en in 1725 tot 10.186.000 roebels. De groote tekorten, waarmede Peter in de eerste jaren van de

[1]) Behalve directe en indirecte belastingen bedacht Peter nog het volgende middel om de schatkist te vullen. Vóór hem werd in Rusland alleen pasmunt (kopeken en denjgá's) geslagen, terwijl overigens vreemde munten (o.a. Hollandsche ducaten, die jefimo'ks werden genoemd) in omloop waren. Peter gaf bevel nieuwe roebels en halve roebels te slaan (een roebel was gelijk aan twee ducaten), maar het gewicht van de munten met 50 % te verminderen. Om meer vertrouwen voor zijn nieuwe munten te wekken, liet de tsaar er opschriften op aanbrengen: „Een goed muntstuk, waarde één roebel" e. d., hetgeen eigenlijk bedrog was. Deze knoeierij leverde den staat aanvankelijk veel winst op (in 1701 plm. 717.744 roebel, in 1702 ~ 764.939 roebel), maar daarna begon de winst te dalen (in 1708 bedroeg zij slechts 41.441 roebel). De koers van het nieuwe geld begon al spoedig te dalen; de prijzen van alle goederen stegen met 100 %. De voordeelen voor de schatkist waren dus slechts van tijdelijken aard.

XVIIIde eeuw had te kampen, waren in de latere jaren sterk verminderd; hij had echter steeds gebrek aan geld.

De organisatie der standen.

De adel werd na de Smoéta de hoogste maatschappelijke klasse. De edellieden waren verplicht militairen dienst te verrichten en kregen als vergoeding poméstje's (landerijen). Sinds de Smoéta bezette deze klasse ook alle hooge staatsambten. De ontwikkeling van de krijgskunst had ten gevolge, dat de militaire waarde van de adellijke militie met den dag kleiner werd en dat zij niet opgewassen bleek te zijn tegen de op West-Europeesche wijze geoefende legers. Eigenlijk was deze militie sinds de XVIIde eeuw alleen te gebruiken als grenswacht in het Oosten. De regeering begon daarom nieuwe legers te werven, waarbij de edellieden als kader dienst deden. Terwijl de waarde der prestaties van den adel steeds minder werd, nam zijn landbezit, oorspronkelijk slechts gedacht als belooning voor de landsverdediging, meer en meer toe. De edellieden wisten het zelfs zoo ver te brengen, dat de staat hun erfrecht op de landgoederen, die zij eigenlijk slechts in bruikleen hadden, erkende. Tegelijkertijd breidden zij hun macht over de boeren uit en plaatsten de boeren, die slechts tijdelijk op hun land woonden, in dezelfde positie als de lijfeigenen.

Peter besloot den adel hardhandig aan te pakken. Hij decreteerde, dat alle edellieden van af hun 15de jaar verplicht waren den staat te dienen en wel zoolang zij physiek er toe in staat waren. Twee derden der edellieden moesten in het leger of op de vloot dienen en een derde kon civielen dienst verrichten (Peter splitste deze twee vormen van den staatsdienst). Elk jaar werden alle jonge edellieden aan een onderzoek onderworpen om vast te stellen, waartoe zij geschikt

waren. Alle kinderen van edellieden waren verplicht de voor hen ingestelde scholen te bezoeken, waar zij onderwijs kregen in lezen, schrijven, rekenen en meetkunde; wie zich aan dezen leerplicht onttrok, verloor het recht te huwen. Een edelman moest zijn dienst als gewoon soldaat beginnen en genoot daarbij geen voorrechten boven andere soldaten, al waren die lijfeigenen geweest. Het hing van de capaciteiten van den edelman af, of hij een officiersrang bereikte. Overigens kon elke soldaat officier worden, als hij er toe geschikt was; iedere officier, hoe laag zijn origine ook was, werd in den adelstand verheven. Alle edellieden werden naar de wet gelijk en vormden een stand, die „sjljachétstwo" werd genoemd (een aan het Poolsch ontleend woord). Deze stand was aan den Senaat ondergeschikt. Iedere edelman, onverschillig of hij uit een oud of nieuw geslacht stamde, moest den staatsdienst op de laagste rangen beginnen en kon tot de hoogste opklimmen (in het geheel stelde Peter 14 rangen in). De militaire dienst werd voor de edellieden veel zwaarder en de mogelijkheden, zich aan de vervulling van dezen plicht te onttrekken, waren onder Peter gering[1]). In ruil voor dezen zwaren dienst kreeg de adel eenige nieuwe rechten. Zoo verdween het verschil tusschen een poméstje en een wo'tsjina geheel en wel zóó dat iedere poméstje een wo'tsjina werd (dus in omgekeerde richting als onder Iwán IV), d.w.z. een onvoorwaardelijk bezit. Om versnippering van de landerijen tegen te gaan, vaardigde Peter in 1714 een decreet uit, dat slechts één zoon de erfgenaam van het geheele landbezit kon zijn. Wie eenige zoons had kon per testament bepalen,

[1]) Ondanks alle maatregelen van Peter wisten vele edellieden, vooral in de afgelegen gedeelten des rijks, waar de contrôle uit den aard der zaak gering was, zich door het omkoopen van ambtenaren te onttrekken aan den dienstplicht (bijzonder gevreesd en gehaat was de dienst op de vloot).

welke zoon landheer zou worden; bestond zulk een testament niet, dan was de oudste zoon de eenige erfgenaam. Deze wet wekte bij de edellieden veel verzet en leidde tot talrijke onverkwikkelijke processen.

De gelijkstelling van de poméstje's met de wótsjina's was voor de edellieden een groot voordeel. Van nog meer belang was voor hen het recht op den arbeid der boeren, dat nu aanzienlijk uitgebreid werd. De boeren waren in Rusland steeds het kind van de rekening. Sinds de Smoéta werd hun positie voortdurend erger. Tegen het einde van de XVIIde eeuw waren de meeste hunner volkomen afhankelijk van de landheeren. Langzamerhand wischten de landheeren het verschil uit tusschen de chólopen (lijfeigenen) en de boeren, die juridisch slechts pachters waren. De regeering aanvaardde de consequenties van den toestand, dien zij niet kon en niet wilde veranderen, en liet iederen landbouwer belasting betalen, onverschillig of hij chólop dan wel boer was [1]). Peter ging nog verder en schafte alle juridische verschillen tusschen beide categorieën landbouwers af. Alle landbouwers, die op het land van een edelman leefden, werden gelijkgesteld; zij moesten allen belasting betalen en werden allen lijfeigenen van hun heer. Vóór Peter werd de belasting per boerderij betaald, maar hij voerde voor alle landbouwers een hoofdgeld in [2]).

De chólopen waren vroeger vrijgesteld van den dienstplicht. Peter heeft deze vrijstelling afgeschaft. Hij legde op deze wijze aan de chólopen dezelfde verplichtingen op als aan de overige boeren. De bedoeling van den tsaar was, de positie

[1]) Volgens de oude Russische wet was een lijfeigene vrijgesteld van rijksbelastingen, omdat hij het bezit van een edelman was, wien hij door zijn arbeid in staat stelde het land te dienen.

[2]) Het hoofdgeld bedroeg 74 kopeken per jaar; het aantal belastingplichtigen was 5 millioen.

van de cho'lopen te verbeteren en hen met de overige boeren gelijk te stellen. In de practijk is echter het tegenovergestelde gebeurd: de boeren werden gelijkgesteld met de lijfeigenen. Er ontstond een levendige handel in boeren, en de regeering was niet bij machte het kwaad te beteugelen. In 1721 vaardigde Peter een oekaze uit, waarin hij den handel in menschen ten scherpste afkeurde; hij trof echter geen maatregelen om dezen handel onmogelijk te maken en beperkte zich tot het uiten van den wensch, dat gezinnen niet uit elkaar gerukt zouden worden. Ook dit bleef echter een vrome wensch.

Aan het bittere lot van de geheele klasse zijn slechts die boeren ontkomen, welke rijksgrond pachtten, en zij die op grond van de kloosters leefden. Deze boeren betaalden belasting en moesten bepaalde werkzaamheden verrichten; zij werden echter niet als lijfeigenen behandeld.

Steden in de West-Europeesche beteekenis van het woord kende het Moskousche rijk niet. Alleen in het Noorden, waar vóór de stichting van Petersburg de geheele buitenlandsche handel van Rusland geconcentreerd was, bestonden steden met een welgestelde handeldrijvende bevolking. De overige Russische steden waren eigenlijk niets anders dan administratieve en militaire centra. De bevolking van deze steden was weinig talrijk en arm. Sinds 1649 vormden de stedelingen een afzonderlijken stand en werden er aan den overgang van boer tot stedeling en omgekeerd eenige moeilijkheden verbonden, maar deze maatregel kon natuurlijk het wezen der stadsbevolking niet veranderen. Groote sociale verschillen kenden de toenmalige Russische steden niet; de wet kende twee groepen stedelingen: kooplieden en poorters (posádskieje ljoédi), dus ambachtslieden en arbeiders. Peter wilde de Russische steden tot handelscentra maken, ze op eenzelfde peil brengen als de Westersche steden van dien tijd. Hiervoor vond

hij het noodig den stedelingen een andere organisatie te geven.

Hij verdeelde de steden, naar gelang van het aantal inwoners, in 5 klassen; de inwoners van elke stad werden verdeeld in 2 groepen: „geregelde" en „ongeregelde" stedelingen. De „geregelde" stedelingen werden verdeeld in 2 gilden; tot het eerste behoorden bankiers, kooplieden, artsen, schippers, kunstschilders, geleerden e.d.; tot het tweede kleine kooplieden en ambachtslieden; deze laatsten waren verdeeld in verschillende vakgilden. „Ongeregelde" stedelingen waren daglooners, ongeschoolde werklieden enz. Leden van andere standen (edellieden, geestelijken, boeren), die in een stad woonden, werden niet als stedelingen beschouwd en hadden geen aandeel in het zelfbestuur der stad. Aan het hoofd van elke stad stond een „magistraat", waarvan de leden werden gekozen door de „geregelde" stedelingen. De „ongeregelde" stedelingen kozen hoofden (stárosta's), die hun belangen bij den magistraat bepleitten. De magistraat bestuurde de stedelijke huishouding, was verantwoordelijk voor de handhaving van de orde en moest zorgen voor de ontwikkeling van handel en nijverheid. Hij bezat veel macht, maar stond onder toezicht van den Hoofd-Magistraat te Moskou. De vakgilden der ambachtslieden waren op West-Europeesche leest geschoeid. De „geregelde" burgers waren vrijgesteld van het hoofdgeld en van den dienstplicht. Zij kregen het recht op dezelfde wijze als de edellieden land te bezitten en lijfeigenen te koopen, indien zij fabrieken stichtten. De positie der stedelingen, vooral der „geregelde" burgers, werd dus gunstiger. Dit kon echter niet de resultaten opleveren, welke Peter wilde bereiken: langs den weg van verordeningen worden geen handelscentra geschapen en een industrie ontstaat niet op bevel, maar alleen dán, wanneer de voorwaarden voor haar bestaan aanwezig zijn, en die

waren er in het toenmalige Rusland niet. De steden bleven dan ook, ondanks de nieuwe organisatie, even onbelangrijk en de stedelingen even arm als vóór de hervorming.

De militaire hervorming.

Het staande leger, dat na de Smoéta werd opgericht, had een groot gebrek: de soldaten oefenden in hun vrijen tijd ambachten uit, dreven handel, bezaten boerderijen enz. De gevechtswaarde van deze soldaten (de streljtsy') was zeer gering. Peter besloot na de afschaffing van de gehate streljtsy' een nieuw leger te organiseeren. Hij decreteerde, dat het geheele leger op West-Europeesche wijze geoefend moest worden (alleen de Klein-Russische en de Don-kozakken behielden hun oorspronkelijke organisatie). De soldaten mochten geen gezinnen hebben noch eenig bedrijf uitoefenen. Dienstplichtig waren nu niet alleen de edellieden en de zoons van soldaten; alle groepen van de bevolking (behalve de geestelijkheid en de „geregelde" burgers) werden dienstplichtig verklaard. De edellieden waren allen dienstplichtig en hun dienst duurde, zoolang zij er physiek toe in staat waren. De boeren en de „ongeregelde" burgers moesten een bepaald aantal recruten leveren. Daar de oorlog tegen Zweden telkens nieuwe manschappen eischte [1]), liet de tsaar geregeld recruten werven. Bovendien werden alle zwervers en onproductieve elementen gedwongen dienst te nemen in het leger. Het leger bestond dus uit heterogene elementen, maar in den

[1]) De verwoestingen onder de soldaten werden niet zoo zeer door den vijand als door ziekten, slechte voeding enz. aangericht. Uit een document van dien tijd weten wij, dat een groot gedeelte van de recruten in de kazernes stierven nog vóórdat zij den vijand zagen. Het aantal deserteurs was schrikbarend groot ondanks alle maatregelen, die er tegen werden genomen. Ten slotte ging Peter er toe over alle soldaten te brandmerken. Het leven van de soldaten was troosteloos; er werd meer van hen gevergd dan zij konden doen.

oorlog werden zij allen vervormd tot bruikbare soldaten en hoe langer zij dienden, hoe hooger hun gevechtswaarde werd.

Peter heeft door zijn maatregelen de Russische strijdmacht op hoog peil gebracht en maakte het geregelde leger talrijker dan ooit mogelijk was geacht. Tegen het einde van den oorlog bestond het uit plm. 210.000 man; het ongeregelde leger telde meer dan 100.000 man.

Soldaten van Peter.

Bovendien verkreeg Rusland onder Peter een vloot; deze bestond in zijn laatste regeeringsjaren uit 48 linieschepen en 800 galeien en had een bemanning van 28.000 koppen.

Men bedenke echter, welk een haast niet te torsen last die gewapende macht was voor een volk van 13½ millioen zielen, dat zeer arm was! Hoe noodig deze militaire organisatie ook was, voor de economische en cultureele ontwikkeling van het Russische volk heeft zij funeste gevolgen gehad. Het Russische volk, en vooral de Russische boer, heeft een te hoogen prijs moeten betalen voor de haven aan de Finsche Golf, meer wellicht dan die haven waard was.

De reorganisatie van de kerk.

In alle hervormingen, die wij hebben beschreven, zette Peter slechts het werk van zijn voorgangers voort. Hij heeft alleen datgene uitgewerkt en versterkt, wat reeds vóór hem, weliswaar slechts in een embryonalen vorm, heeft bestaan. Het eenige gebied, waar Peter op een forsche wijze heeft ingegrepen, was de reorganisatie van de kerk, ofschoon hij ook hier tot op zekere hoogte voortbouwde op het werk van anderen.

De verhouding tusschen kerk en staat was in het Moskousche rijk niet duidelijk afgebakend. Een strijd tusschen deze beide machten, zooals in het Westen, kende Rusland niet; zelfs het optreden van patriarch Níkon had eigenlijk niet het karakter gedragen van een strijd tegen de wereldlijke macht. De botsing tusschen patriarch Níkon en tsaar Alekséj leidde tot de erkenning van het principe van de suprematie van de wereldlijke macht door het concilie van 1666-1667. De tsaar werd trouwens steeds als opperste beschermer van de kerk beschouwd en zijn invloed op den gang van zaken in de kerk was zeer groot. Daartegenover echter hadden de kerkvorsten veel invloed op de staatszaken.

Geheel anders werd de toestand, toen Peter het bestuur in handen had genomen. De patriarchen veroordeelden de hervormingen van den tsaar en verzetten zich tegen zijn streven, in Rusland de West-Europeesche zeden in te voeren. De laatste patriarch, Adriaan (1690-1700), was een te zwakke persoonlijkheid om den strijd aan te binden met den onstuimigen jongen tsaar, maar hij pleegde passief verzet; deze oppositie tegen de hervormingen was gevaarlijker dan een openlijke breuk, omdat Peter hem niets kon verwijten, wat een eventueele afzetting in de oogen van het volk zou

rechtvaardigen. Om den patriarch vereenigden zich alle aanhangers van de oude levensvormen, hetgeen op zich zelf reeds gevaar kon opleveren. Toen de patriarch stierf (1700), liet Peter geen nieuwen benoemen en de kerk werd bestuurd door een „plaatsvervanger" van den patriarch, welk ambt werd bekleed door metropoliet Stephan Jawórskiej[1]), een geleerden Klein-Rus, die met de politiek van den tsaar sympathiseerde. Peter heeft dezen tijdelijken toestand gehandhaafd tot 1721. Daar de Groot-Russische geestelijkheid vijandig stond tegenover de hervormingen van den tsaar, benoemde Peter tot bisschoppen bij voorkeur Klein-Russen, die veel beschaafder waren en beter in staat de noodzakelijkheid van de hervormingen te beseffen. Onder deze Klein-Russische hierarchen nam Feofán (Theophanos) Prokopówitsj[2]) de eerste plaats in. Hij genoot het vertrouwen van Peter en werd zijn rechterhand bij de regeling van de kerkaangelegenheden. Prokopówitsj behoorde tot de Russische theologen, die naar het Protestantisme neigden, hetgeen de samenwerking met Peter vergemakkelijkte. Feofán Prokopówitsj was de geestelijke vader van de nieuwe kerkelijke organisatie, die in 1721 werd ingevoerd.

Het patriarchaat werd afgeschaft; het opperste bestuur van

1) Jawórskiej vertegenwoordigde die geestelijken, welke met het Katholicisme sympathiseerden (hoofdzakelijk Klein-Russen). Hij was een verbitterd tegenstander van de andere groep theologen, die meer naar het Protestantisme georiënteerd waren. Om het Protestantisme te bestrijden schreef hij (1713-1718) het boek „Kámenj Wjéry" (De Steen des Geloofs), maar Peter, die tot op zekere hoogte met de tweede strooming sympathiseerde, verbood de uitgave van het boek (het verscheen eerst in 1728). Peter speelde echter Jawórskiej tegen de andere geestelijken uit.

2) Prokopówitsj studeerde aan de Academie te Kiejew en daarna in West-Europa (theologie en philosophie). Om aan de Katholieke scholen te worden toegelaten moesten de Russen voor den schijn Katholiek worden. Ook Prokopówitsj en Jawórskiej hebben het gedaan. Bij den terugkeer naar Rusland traden zij weer tot de Russische kerk toe.

de kerk werd toevertrouwd aan een college, dat Synode werd genoemd. De Synode bestond uit een voorzitter (de eerste voorzitter was Stephán Jawo'rskiej), twee vice-voorzitters (een er van was Feofán Prokopo'witsj) en acht leden, allen geestelijken [1]). De Synode was op dezelfde wijze georganiseerd als de andere collegiën; de vertegenwoordiger van den tsaar met het recht van veto kreeg den titel van „opper-procureur". In godsdienstige vraagstukken was de Synode volkomen onafhankelijk; zij had dezelfde rechten als de patriarch vóór haar. In wereldlijke aangelegenheden was haar macht gering; de Senaat beschouwde zich als een instelling van hoogeren rang dan de Synode [2]). Deze organisatie handhaafde zich met kleine wijzigingen tot de revolutie. Op deze wijze heeft Peter de kerk voorgoed aan den staat onderworpen en maakte haar tot een werktuig van den staat.

Naast de instelling van de Synode heeft Peter nog eenige maatregelen getroffen, die de macht en den invloed van de kerk verminderden. Zoo bijv. heeft hij de jurisdictie van de

---

[1]) De leden van de Synode moesten den volgenden eed afleggen: „Ik verklaar en zweer, dat de hoogste rechter van dit geestelijk college de heerscher van geheel Rusland is". In de XXste eeuw werd deze eed afgeschaft. In de grondwet des rijks werd toen de volgende bepaling opgenomen: „De kerk wordt bestuurd door de Heilige Synode, die door den Alleenheerscher van geheel Rusland is ingesteld en een orgaan van zijn regeering is".

[2]) Over de politieke macht van de Synode bestaat geen eenheid van opvatting bij de Russische historici. Sommige hunner beschouwen de Synode van Peter als een instelling, gelijkwaardig aan den Senaat en evenals deze laatste rechtstreeks aan den keizer ondergeschikt (de keizer werd gedacht de bron van alle macht te zijn). Anderen gelooven, dat tijdens Peter de Synode ondergeschikt was aan den Senaat.

De Synode wordt vaak als een Protestantsche instelling beschouwd, doch dit is niet geheel juist. De Synode komt overeen met de oude episcopale organisatie van de kerk. Protestantsch was alleen het wereldlijke element (de opper-procureur) in de Synode. Het is echter vrijwel zeker, dat bij de instelling van de Synode de organisatie van de Protestantsche staatskerken in het Westen Peter voor oogen zweefde.

kerkelijke rechtbanken aanzienlijk verminderd. Veel delicten, vroeger door die rechtbanken berecht, werden nu aan de jurisdictie van de wereldlijke rechtbanken onderworpen; de kerkelijke rechtbanken mochten zelfs processen wegens overtreding van de kerkelijke voorschriften niet behandelen zonder aanwezigheid van vertegenwoordigers der wereldlijke macht. Van meer belang waren echter de maatregelen, welke getroffen waren ter beteugeling van de steeds toenemende economische macht der kloosters. Doordat het landbezit der kloosters en kerken steeds toenam, werd de welstand er grooter en verslapte de discipline. De uitbreiding van het landbezit der kloosters was nadeelig voor den staat: zij betaalden geen belastingen en waren vrijgesteld van den dienstplicht. De staat had behoefte aan land om de edellieden voor hun dienst te beloonen en kon over de uitgestrekte landerijen der geestelijkheid niet beschikken. Peter heeft in dezen toestand verandering gebracht. Alle landgoederen van de doode hand werden in beheer gegeven aan een speciale rijksinstelling; de inkomsten vloeiden in het vervolg in de schatkist, die aan de vroegere eigenaars jaarlijks een zeker bedrag uitkeerde [1]). Tegelijkertijd werden allen, die aan de kerk ondergeschikt waren (behalve geestelijken) verplicht het hoofdgeld te betalen en recruten te leveren.

Peter was een tegenstander van de monniken, die hij als luiaards, klaploopers en parasieten beschouwde en aan wie hij voor een groot gedeelte de schuld gaf voor de impopulariteit van zijn hervormingen bij het volk. Hij besloot daarom het aantal kloosters en monniken zooveel mogelijk te verminderen en de kloosters aan een strenge contrôle te onderwerpen. Hij

[1]) Later wist de Synode in deze regeling een verandering te doen aanbrengen en wel in dier voege, dat het beheer van de kerkelijke onroerende goederen aan de wereldlijke macht ontnomen en aan de Synode toevertrouwd werd.

ontnam dezen laatsten hun inkomsten en beperkte het aantal monniken. Er waren toen in Rusland veel monniken, die uit het eene klooster naar het andere trokken en een zwerversbestaan leidden. Peter heeft dit verboden; in de kloosters werd een strenge discipline ingevoerd en de abten kregen een groote macht over de kloosterlingen.

De niet-Orthodoxen werden in de regeeringsjaren van Peter op een humanere wijze behandeld dan in de XVIIde eeuw. In het algemeen sympathiseerden zoowel de tsaar als zijn staatslieden meer met de Protestanten dan met de Katholieken, maar allen werden gelijk behandeld. In 1721 heeft de Synode onder pressie van den tsaar een belangrijk besluit genomen, dat een band moest scheppen tusschen de Orthodoxen en de overige Christenen: er werd nl. gedecreteerd, dat Orthodoxen zoowel met Protestanten als met Katholieken mochten huwen.

Tegenover de raskol'jniki heeft Peter een meer verdraagzame houding aangenomen dan zijn voorgangers. Toen hij echter bemerkte, dat de dissidenten de vurigste tegenstanders van zijn hervormingen waren, heeft hij zijn houding gewijzigd en verschillende maatregelen getroffen, die hun rechten beperkten.

De volksverlichting.

Tijdens zijn verblijf in het buitenland heeft Peter de beteekenis leeren kennen van volksverlichting. Zoodra hij naar Rusland was teruggekeerd, haastte hij zich daarom scholen op te richten[1]). Alle edellieden en priesters werden verplicht hun zoons naar een school te sturen. Voor de voltooiing van

[1]) In 1724 waren er reeds in Rusland 110 wereldlijke en 46 kerkelijke scholen. De kerkelijke scholen werden in den loop van de XVIIIde eeuw in priesterseminaria veranderd.

opleiding en het bestudeeren van verschillende nuttige vakken, werden de meest begaafde leerlingen naar het buitenland gezonden.

Om het beschavingspeil van het volk op te voeren, beval de tsaar verschillende nuttige boeken in het Russisch te vertalen en wel in de spreektaal en niet in het Kerk-Slavisch, de toenmalige schrijftaal, die voor het volk onbegrijpelijk was. Het alphabet van toen, de z.g. kiríllitsa, was niet eenvoudig genoeg en daarom veranderde Peter de letters en schiep zoodoende het nu nog geldende alphabet, dat in tegenstelling met de oude „kerkelijke" letters (de kerk gebruikt tot nu toe het oude alphabet) het „burgerlijke" alphabet werd genoemd. Peter richtte ook de eerste Russische courant op, de „Mosko'wskieja Wjédomosti" (1703); hij zelf vertaalde voor deze krant stukken uit buitenlandsche, hoofdzakelijk Amsterdamsche, bladen. Peter heeft ook den eersten voor het volk toegankelijken schouwburg gesticht (onder Alekséj Michájlowitsj bestond reeds een Russisch tooneel, maar het was alleen voor de hoogste kringen bestemd). Hij liet uit Duitschland acteurs komen en bouwde een schouwburg, waar zij voor het volk moesten spelen. De leider van het gezelschap, een zekere Kunst, verplichtte zich ook Russen tot tooneelspelers op te leiden. Als leerlingen heeft de tsaar klerken uit de verschillende departementen aangewezen. Veel succes heeft Kunst met zijn gedwongen leerlingen evenwel niet behaald. Ten slotte heeft Peter de stichting van de Russische Academie van Wetenschappen voorbereid. De tsaar liet buitenlandsche geleerden komen, daar er in Rusland zelf nog geen waren, in de hoop, dat zij later Russische geleerden zouden kweeken.

Om de hoogere kringen aan de West-Europeesche omgangsmanieren te doen wennen, organiseerde Peter bals,

die hij assamblee's noemde, en verplichtte alle Russische aristocraten deze bals bij te wonen, waarbij zij hun vrouwen en dochters moesten medebrengen. Dit was een ongehoorde nieuwigheid, want vóór Peter brachten de Russische vrouwen uit de hoogere kringen haar dagen in de „tjérjem's" (vrouwenvertrekken) door en mochten nooit verschijnen, wanneer de heer des huizes vreemde mannen op bezoek had. Peter heeft zich echter in het buitenland weinig in de hoogere kringen bewogen, zoodat zijn assamblee's vreemdsoortige bals waren. Deze bijeenkomsten waren toegankelijk zoowel voor de hovelingen als voor de buitenlandsche schippers, scheepsbouwers e.d. De gasten van den tsaar dronken bier, rookten pijpen en dansten. De vrouwen van de schippers brachten hun handwerk mee en zaten te breien. Er werden boertige opmerkingen gemaakt en grove scherts geuit. De geest, die op de assamblee's heerschte, leek dus zeer weinig op dien aan het Fransche of Oostenrijksche hof.

De verhouding van het volk tot den tsaar.

De hervormingen van Peter hebben onder alle klassen van het volk ontevredenheid gewekt. Er waren toen zeer weinig Russen, die de beteekenis van zijn maatregelen konden begrijpen, maar de lasten voelden allen, en die lasten waren zeer zwaar, veel zwaarder dan ooit te voren. De tsaar voerde steeds nieuwe belastingen in, trad streng op bij het innen er van, eischte veel mannen voor den krijgsdienst op, liet het volk deze soldaten huisvesten en voeden (er waren toen weinig kazernes en de soldaten werden bij de stedelingen en boeren ingekwartierd) hij dwong de edellieden te werken, stuurde hen naar het buitenland, waar zij op werven en fabrieken te werk werden gesteld. enz. Dit alles wekte ontevredenheid bij het volk, dat den tsaar haatte en naar zijn

dood verlangde, in de hoop dat de lasten dan verminderd zouden worden.

Er was nog iets, dat op de psyche van het volk werkte. Vóór Peter was de tsaar voor de massa een geheimzinnig wezen, dat onbereikbaar was. Vertoonde hij zich een enkelen keer aan zijn volk, dan was hij in staatsiegewaden gekleed en door een groot en schitterend gevolg omringd. Volgens de opvattingen van het volk behoorde dit ook zoo te zijn. Peter heeft met al deze gewoonten gebroken en bewoog zich vrij door het land, zoodat iedereen hem kon zien. Maar hoe weinig beantwoordde hij aan de voorstelling, die het volk zich van den tsaar had gemaakt! Als een gewoon werkman, met een bijl in zijn hand en een pijp in zijn mond verscheen de tsaar voor zijn verbaasde onderdanen; hij was gekleed als een Duitscher, dronk als een soldaat, vloekte en vocht als een luitenant en gedroeg zich in het algemeen niet zoo als het een Russischen tsaar betaamde. En deze vreemde tsaar wilde alle oude, door de eeuwen geheiligde zeden afschaffen en alle Russen tot „Duitschers" maken. Met verbazing en afkeuring keek het volk naar dezen vreemden, ongewonen tsaar en twijfel maakte zich van de Russen meester. „Is het werkelijk onze tsaar?" vroeg men elkaar. De volksphantasie begon naar een antwoord te zoeken en weldra vond het een oplossing. „Dat is onze tsaar niet", besloot het volk. Maar wie was die man dan wel? Als antwoord hierop ontstonden drie legendes, die typeerend zijn voor den gedachtengang en de opvattingen van het Russische volk.

1. Peter was tijdens zijn verblijf in het buitenland te Stockholm door de koningin in een gevangenis opgesloten; in plaats van hem was een „Duitscher" naar Rusland gezonden, die eenigszins op den tsaar leek en zich voor hem uitgaf. Anderen vertelden, dat de tsaar door zijn eigen gevolg in een ton was

gestopt en in zee geworpen. Weer anderen verkondigden, dat een zijner dienaren, die zich voor zijn meester had opgeofferd, dit lot had ondergaan, en dat Peter zelf zoodoende aan den dood was ontkomen; volgens deze variant zou de tsaar spoedig naar Rusland terugkeeren en den indringer verdrijven.

2. Voor de Moskouwers, die Peter van af zijn kinderjaren kenden, was deze lezing onaannemelijk: zij zagen immers dat het wel degelijk Peter zelf was. Zij hebben daarom een andere oplossing bedacht. In zijn kinderjaren hadden onder de hoogere kringen de geruchten de ronde gedaan, dat de vader van Peter niet Alekséj Michájlowitsj was, maar een ander (sommigen spraken van Moro'zow, anderen van Stresjnjo'w); de oorzaak van deze verdachtmakingen lag in het feit, dat terwijl alle Románow's ziekelijke menschen waren, Peter een van gezondheid blakende knaap was. Het volk nam deze geruchten over en wijzigde ze; men fluisterde, dat de zoon van Natálja Kirillowna kort na zijn geboorte was gestorven en door een kind van een tuchtelooze Duitsche vrouw was vervangen. „Het is dus geen wonder, dat hij iedereen dwingt Duitsche kleeren te dragen", concludeerde de menigte.

3. De derde legende is ontstaan in de kringen van de geestelijkheid en de bijbelvaste rasko'ljniki. Getroffen door de verandering van den kalender en andere maatregelen van Peter, die in hun oogen gelijk stonden met een strijd tegen het geloof, oordeelden deze mannen, wier brein verhit was door voortdurende twistgesprekken over bijbelteksten en spitsvondige uitleggingen van de duistere uitspraken der kerkvaderen, dat Peter niemand anders was dan de Antichrist. De legende verspreidde zich snel door het geheele land en velen verwachtten een spoedige komst van den Dag des Oordeels. Peter voerde een hardnekkigen strijd tegen deze

geruchten, liet allen die ze verspreidden terechtstellen, maar kon ze toch niet den kop indrukken.

De ontevredenheid van het volk over de hervormingen en de drukkende belastingen was algemeen en zij leidde tot opstanden, die nu en dan dreigende afmetingen aannamen. Tot een algemeenen opstand en afzetting van den tsaar is het echter niet gekomen, omdat de tegenstanders van de hervormingen onderling verdeeld waren en even fel elkaar bestreden als den tsaar-Antichrist. Er bestond ook geen organisatie, die de ontevredenen zou vereenigen, terwijl de geweldige persoonlijkheid van den hervormer, zijn onbaatzuchtigheid, zijn ijzeren wil, zijn werklust het volk imponeerden en den wil der malcontenten paralyseerden. Ofschoon Peter dus alle uitingen van verzet wist te onderdrukken, voelde hij zijn leven lang, dat het volk niet met hem was, dat zijn streven niet begrepen werd, dat zijn bevelen slechts uit angst voor straf uitgevoerd werden. Dit drukte op zijn gemoed en deed hem soms wanhopen aan de definitieve overwinning van zijn denkbeelden.

Peter de Groote als mensch.

Peter was zeer lang en stak boven alle menschen uit. Hij bezat een groote physieke kracht; het vele werken heeft zijn spieren gestaald en zijn lichaam lenig gemaakt. Hij kon een zilveren bord met zijn vingers oprollen en een stuk laken in de vlucht met een mes doorsnijden. In zijn jeugd was hij een van de schoonste jongelingen van Rusland; later werden zijn gelaatstrekken ruwer, maar hij bleef tot zijn dood de algemeene aandacht trekken door zijn majestueus uiterlijk en zijn lenig lichaam. Zijn groote zwarte oogen keken doordringend en er waren zeer weinig menschen, die dezen vurigen, ietwat wilden blik konden weerstaan zonder verlegen te

worden. De indruk werd echter bedorven door de zenuwtrekkingen, die, vooral wanneer hij woedend was, aan zijn gelaat een vreeselijk uiterlijk gaven. Deze zenuwtrekkingen waren het gevolg van de ontzettende tafereelen, die hij als knaap tijdens de muiterij der streljtsy' had bijgewoond. Zijn ongeregelde levenswijze, zijn bandeloosheid en zijn uitspattingen hebben het hunne bijgedragen, om deze steeds heviger te doen worden; toen hij nog geen twintig jaar oud was, beefde zijn hoofd als dat van een ouden man. Bij het loopen maakte hij groote stappen, zoodat zijn gevolg steeds moest hollen om niet te veel achter te blijven; zijn hevig zwaaiende armen deden aan molenwieken denken.

Peter de Groote.

Hij was erg beweeglijk en kon nooit lang rustig blijven zitten. Zijn handen waren steeds bezig iets te doen. Hij kon niet zien werken, zonder mee aan te pakken; hierdoor ontwikkelde zich bij hem een merkwaardige handigheid. In den loop der jaren leerde hij veel ambachten; op elke fabriek, in elke werkplaats voelde hij zich thuis. Het liefst werkte hij echter met de bijl op een scheepswerf.

Peter had een gezonden eetlust; hij was in staat steeds te eten. Deze eetlust verbaasde de buitenlanders, die er een uiting van zijn geringe beschaving in zagen. In zijn jonge jaren kon hij zich aan tafel niet op een behoorlijke wijze

gedragen en pakte het vleesch gewoonlijk met zijn handen aan. Later leerde hij het gebruik van vork en mes kennen, maar hij bediende er zich alleen van, als de omstandigheden hem er toe dwongen.

Hij was erg zuinig. Zijn kleeren en schoenen repareerde hij zelf en in zijn zak had hij steeds, behalve een notitieboekje, een passer en chirurgische instrumenten (hij was, op zijn manier, ook tandarts en chirurg), ook een doosje met naald en garen. Hij had geen staatsierijtuig; hij reed in een klein tweewielig wagentje met twee paarden. Aan het Fransche hof verbaasde hij iedereen door zijn weinig vorstelijke kleeren.

Tijdens zijn eerste reis naar het buitenland (1697-1698) was hij schuw en verlegen en wist zich niet te gedragen in gezelschap van menschen uit de hoogere kringen. Later leerde hij wat manieren en in 1717 kon hij eerder van aanmatiging dan van verlegenheid beschuldigd worden. Hij heeft echter ook in 1717 veel last aan zijn begeleiders veroorzaakt door zijn grillen en onhandelbaarheid. Hij stoorde zich nooit aan de voorschriften van de beleefdheid en gaf aan bezoeken, waar hij belang in stelde, waar hij iets kon leeren, de voorkeur boven gewone plichtplegingen.

Ofschoon Peter op grove wijze blasphemeerde en optochten organiseerde, die een bespotting waren van kerkelijke processies en godsdienstoefeningen, was hij toch op zijn manier godsdienstig. Hij bezocht graag de kerk en verbaasde de buitenlanders (bijv. de Franschen in 1717) door zijn vroomheid, zijn gebeden en kniebuigingen.

Peter was een bijzonder begaafd man. Zijn verstand was in staat alles te omvatten (behalve abstracties dan). Hij kon aan verschillende dingen tegelijk werken. Hij was weetgierig als wellicht geen enkele andere vorst uit de wereldgeschiedenis.

Zijn spreuk was „Ik ben een leerling, die naar leermeesters verlangt" [1]. En dat was geen phrase.

Peter had een hekel aan leugens en vervolgde meedoogenloos elk bedrog, elke kuiperij en omkoopbaarheid. Het staatsbestuur beschouwde hij als een heiligen plicht, dien de Voorzienigheid hem had opgelegd en waaraan hij zijn beste krachten moest geven. Onder zijn bewind waren er geen geprivilegieerde personen; allen waren dienaren van den staat; ook zichzelf beschouwde hij als een staatsdienaar. Als vorst voelde hij zich het symbool van den staat; hij was overtuigd, dat hij niemand verantwoording schuldig was voor hetgeen hij in het belang van den staat deed.

Hij was vaak wreed. Wanneer zijn wreedheid niet het gevolg was van woede en van zijn onmacht, zichzelf in bedwang te houden, was zij een uiting van zijn overtuiging, dat de staat alle overtreders op harde wijze moet straffen. Een executie was voor hem een gewoon en onvermijdelijk verschijnsel; een menschenleven had in zijn oogen, evenals in de oogen van al zijn tijdgenooten, geen waarde. Als drager van het hoogste gezag en de verpersoonlijking van de staatsmacht, achtte hij zich gerechtigd, menschen die hij schuldig vond, te straffen, af te ranselen en zelfs te dooden. Hij had altijd zijn beroemden knuppel bij zich en zelfs zijn ministers maakten er nu en dan op gevoelige wijze kennis mee. Wanneer de belangen van den staat dat eischten, kon hij zelfs zijn eigen zoon opofferen.

Ondanks zijn merkwaardigen werklust was het Peter toch onmogelijk al zijn maatregelen alléén uit te werken en uit te voeren. Hij vormde een groep helpers, die hem het werk verlichtten, aan hem verknocht waren en bereid waren al zijn

[1] In zijn onmogelijk Hollandsch luidde de spreuk als volgt: „Ik ben in de toestand van de leerende en de mich leeren begierigh".

bevelen uit te voeren[1]). Hij recruteerde zijn helpers uit alle klassen van het Russische volk en uit vreemdelingen. Afkomst en stand waren hem onverschillig; voor hem gold alleen de vraag: is de man geschikt voor zijn taak? Zijn gevolg bestond uit heterogene elementen: afstammelingen van oude Russische vorstengeslachten naast menschen uit den kleinen adel en uit het volk; er waren ook veel vreemdelingen bij, hoofdzakelijk Duitschers, waaronder veel avonturiers. De meest interessante figuur onder zijn gevolg was Ménsjikow, de lieveling van Peter. Hij stamde uit de heffe des volks en wist zich op te werken tot den machtigsten man van Rusland. Het was een zeer begaafd man; hij was veelzijdig en kon elke opdracht uitvoeren, van welken aard zij ook was. Hij was een uitstekend veldheer, goed staatsman, geslepen diplomaat. Zijn aandeel in de staatszaken was zóó groot, dat velen zeiden: als Ménsjikow zou sterven, zou de geheele staatsmachine blijven stilstaan. Hij had echter evenveel gebreken: hij was trotsch, aanmatigend, hebzuchtig. Zijn baatzuchtigheid was voor Peter, die zijn gunsteling door en door kende, geen geheim; de tsaar dreigde hem herhaaldelijk te zullen verbannen en ranselde hem nu en dan met zijn „doebínka" (den reeds vermelden knuppel). Peter was echter gehecht aan Ménsjikow en bovendien: er was niemand, die hem kon vervangen.

De troonopvolging.

Peter heeft de opvoeding van zijn zoon Alekséj toevertrouwd aan zijn zuster Natálja. Hijzelf werd volkomen in beslag genomen door de staatszaken en den oorlog en wijdde weinig aandacht aan zijn zoon, van wien hij, evenals van diens

[1]) Lang niet al zijn helpers waren echter volkomen doordrongen van de beteekenis der hervormingen. Er waren er, die trouw de bevelen van Peter uitvoerden, maar in hun hart tegenstanders van de hervormingen waren. De vreemdelingen dachten natuurlijk alleen aan eigen voordeel; de belangen van het vreemde land lieten hen onverschillig.

moeder, tsarin Jewdokiéja, trouwens nooit heeft gehouden. De jongen groeide op in een kring van menschen, die gehecht waren aan de oude Russische gewoonten, die de hervormingen van Peter afkeurden en ze schadelijk vonden. Hij nam deze opvattingen over, en alle tegenstanders van de hervormingen zagen in hem den toekomstigen afbreker van het gebouw, dat zijn vader bezig was op te trekken. Alekséj was echter te zwak van karakter, hij leek te veel op zijn ooms Fjódor en Iwán, om openlijk zijn ontevredenheid met het werk van zijn vader te toonen en voerde slechts een passieve oppositie. Het liefst had hij, dat zijn vader hem met rust had gelaten, hem niet had gestoord in zijn vrome overpeinzingen en het botvieren van zijn wellust. Peter wilde echter van zijn zoon een man maken naar zijn eigen opvattingen; hij nam hem met zich mee op reis door het land, droeg hem verschillende werkzaamheden op, probeerde hem te doen wennen aan harden arbeid. Na eenige mislukte pogingen zag Peter in, dat zijn zoon te lui van aard was om de man te worden, die zijn werk zou kunnen voortzetten. Hij gaf zich echter nog niet gewonnen en wilde zijn zoon tot meer activiteit dwingen; hij ranselde hem vaak, maar Alekséj bleef passief verzet plegen. In 1711, toen Alekséj 21 jaar oud was, liet Peter hem een Duitsche prinses huwen in de hoop, dat zij hem tot andere gedachten zou brengen. Alekséj behandelde zijn vrouw goed, maar bleef volharden in zijn houding tegenover zijn vader. In 1715 kreeg Alekséj een zoon, die Peter werd gedoopt; kort daarna stierf zijn vrouw. Met de geboorte van dezen jongen opende zich voor Peter een nieuw verschiet: hij begon te denken aan de mogelijkheid, Alekséj uit de troonopvolging te sluiten ten gunste van den kleinen Peter.

Er zijn aanwijzingen, dat Peter toen ook hoop koesterde bij zijn tweede vrouw een zoon te verwekken, want Peter had

intusschen een nieuw gezin gesticht. Zijn tweede vrouw was een dochter van een Lijflander, een man uit het volk (een zekeren Skawronski). Bij de verovering van Lijfland door de Russen werd de struische marketentster, die geen al te eerbaar leven leidde, het liefje van een der Russische aanvoerders; deze stond haar af aan Mensjikow, die haar op zijn beurt aan Peter cadeau gaf. Zij wist bij den tsaar zulk een diep gevoel te wekken, dat hij niet meer van haar kon scheiden. Het was een onontwikkelde, ongeletterde vrouw, die bovendien weinig intellect bezat, maar intuïtief wist zij steeds den juisten weg te kiezen om den reus aan zich te binden. Zij wist ten slotte zelfs van den tsaar gedaan te krijgen, dat hij haar huwde (1712). Vóór het huwelijk trad zij tot de Russische kerk toe en kreeg daarbij den naam Jekatjerína (Katharina), onder welken naam zij ook in de Russische geschiedenis bekend is. Vóór het huwelijk schonk zij Peter twee dochters, Anna en Elisabeth (Jelisawjéta), waarvan de tweede later een belangrijke rol in de Russische geschiedenis heeft gespeeld. Katharina omringde Peter met veel zorg, schiep voor hem een tehuis, dat hij vóór dien tijd gemist had, deelde met hem alle moeilijkheden van het leven te velde en maakte met hem de bange dagen aan den Proet door. Wel was zij geen voorbeeldige vrouw en was zij haar keizerlijken gemaal niet trouw, maar Peter, die zijn mededingers op wreede wijze strafte, vergaf haar deze gebreken. Haar invloed op den tsaar nam voortdurend toe en in 1724 heeft hij haar officieel gekroond en haar den titel van „keizerlijke majesteit" verleend. Aan den invloed van deze vrouw was het voor een groot gedeelte te wijten, dat de twist tusschen vader en zoon zulk een tragisch einde heeft gehad. De gewezen marketentster wilde zelf keizerin van Rusland worden en hitste Peter tegen Alekséj op, om den gevaarlijken concurrent uit den weg te ruimen.

Na den dood van de vrouw van Alekséj schreef Peter hem een uitvoerigen brief, waarin hij hem wees op zijn ongeschiktheid, het land te besturen, en eischte dat Alekséj zijn gedrag zou wijzigen of afstand doen van zijn rechten op den troon. Op raad van zijn vrienden besloot Alekséj te doen, alsof hij den laatsten eisch inwilligde, om zich op deze wijze aan mogelijke geweldplegingen te onttrekken. Na den dood van Peter zouden de aanhangers van Alekséj den prins toch helpen den troon te bestijgen. Peter begreep, dat de abdicatie van zijn zoon onoprecht was en stelde een nieuwen eisch: Alekséj moest zijn leven beteren en zich aan het werk zetten of monnik worden (dit zou hem voorgoed het recht ontnemen ooit den troon te bestijgen). Alekséj antwoordde, dat hij bereid was kloosterling te worden. Peter deinsde echter voor de uitvoering van dit plan terug en gaf zijn zoon een half jaar bedenktijd. Spoedig daarna vertrok Peter naar het buitenland. In 1716 verlangde Peter per brief uit Denemarken, dat Alekséj een definitief antwoord zou geven; in geval de prins bereid was zich te beteren, werd hij uitgenoodigd naar Denemarken te komen. Alekséj greep dit voorstel aan om zich in veiligheid te brengen. Hij deelde de regeering mede, dat hij naar zijn vader zou gaan; toen hij echter de grens van Rusland over was, begaf hij zich naar keizer Karel VI en verzocht om bescherming tegen zijn vader. De keizer zond hem naar Napels, waar hij in veiligheid was.

Groot was de woede van Peter en vooral van diens vrouw, toen zij vernamen dat Alekséj zich ergens schuil hield. Een jaar lang zochten agenten van den tsaar den prins en ten slotte ontdekten zij zijn verblijfplaats. Zij wisten den zwakken Alekséj te overreden met hen naar Rusland terug te keeren. In 1718 kwam hij te Moskou aan en Peter vergaf hem in tegenwoordigheid van veel menschen zijn schuld, maar onder twee voorwaarden: Alekséj moest afstand doen van zijn

rechten op den troon en zijn raadgevers noemen. De zwakke prins deed dit en verraadde zijn vrienden.

Het onderzoek, dat tegen deze mannen werd ingesteld, bracht dingen aan het licht, die Peter niet vermoedde. Hij vernam nu, dat Alekséj een onverzoenlijke vijand van zijn hervormingen was, dat hij van plan was na den dood van Peter diens werk ongedaan te maken, dat de moeder van Alekséj en haar familie mede bij het complot betrokken waren. Het is natuurlijk niet met zekerheid te zeggen, in hoeverre de verklaringen van de gefolterde mannen werkelijke feiten bevatten. Peter geloofde echter aan de juistheid van de verklaringen, terwijl Katharina hem in dat geloof stijfde. Verschillende personen werden terechtgesteld en de ongelukkige Jewdokiéja (de gewezen vrouw van Peter) werd in een verafgelegen klooster opgesloten. Ofschoon er geen enkel bewijs bestond, dat Alekséj werkelijk een complot tegen zijn vader gesmeed had, trok Peter zijn vergiffenis in en stelde tegen zijn zoon een vervolging in wegens samenzwering tegen den keizer. De daarvoor speciaal ingestelde rechtbank, die meer dan 100 leden telde, onderwierp Alekséj aan een streng verhoor en liet hem op de pijnbank leggen, waarna hij ter dood werd veroordeeld. Dit vonnis hoefde echter niet voltrokken te worden, want de prins stierf aan de gevolgen van de vreeselijke martelingen (1718).

Het gezin van Peter bestond nu uit twee dochters, waarvan de oudste, Anna, in 1724 den hertog van Holstein huwde en daarbij voor zichzelf en al haar afstammelingen afstand deed van alle rechten op den troon, en den kleinzoon van den keizer, den kleinen Peter. Wie moest nu na den dood van Peter den Groote den troon bestijgen? De keizer wilde dit zelf beslissen en vaardigde daarvoor in 1724 een decreet uit, dat het in Rusland geldende troonopvolgingsrecht afschafte

en den keizer het recht verleende den troonopvolger naar eigen goedvinden aan te wijzen. Peter heeft echter geen

gebruik gemaakt van dit recht en stierf (28 Januari/8 Februari 1725) zonder een opvolger te hebben aangewezen.

XIX. Het tijdperk der paleis-revoluties.

Katharina I (1725—1727).

PETER zag in zijn omgeving niemand, aan wien hij zijn werk zou kunnen toevertrouwen. In vroegere tijden zou de tsaar een Zémskiej Sobór hebben bijeengeroepen om het moeilijke vraagstuk van de troonopvolging te bespreken, maar Peter was gewend alles zelf te beslissen; bovendien had hij geen vertrouwen in zijn eigen volk. Hij wilde daarom den troonopvolger zelf aanwijzen, maar weifelde en stelde de beslissing telkens uit. Daar zijn gezondheid door harden arbeid en uitspattingen ondermijnd was en het gevaar bestond, dat de dood hem zou neervellen voordat hij tot een besluit zou zijn gekomen, ontstond onder de staatslieden een hevige strijd om de troonopvolging. De aristocratie onder aanvoering van vorst Golítsyn en de Dolgoroékiej's waren voorstanders van de candidatuur van den kleinen Peter[1]). Ménsjikow en de overige niet-aristocratische staatslieden vreesden echter, dat de troonsbestijging van den kleinen prins voor hen, die zijn vader hadden veroordeeld, onaangename gevolgen zou kunnen hebben, en zij verzetten zich tegen deze candidatuur. Daar de oudste dochter van Peter, Anna, afstand had gedaan

[1]) Ook het volk beschouwde den kleinen tsaréwitsj als den wettigen troonopvolger, maar niemand bekommerde zich om de meening van het volk en beide partijen wilden den strijd beslechten zonder een Zémskiej Sobór bijeen te roepen.

van haar rechten, zou Elisabeth, de jongste dochter van Peter, hun candidate moeten zijn. Ménsjikow, de invloedrijkste man van deze groep, pousseerde echter de candidatuur van Katharina, met wie hij goede vrienden was (de vriendschap was niet van zuiver platonischen aard). Katharina begon op haar man pressie uit te oefenen, dat hij Elisabeth zou uithuwelijken om zich op deze wijze van de gevaarlijke concurrente te ontdoen. De onderhandelingen met verschillende buitenlandsche hoven over een huwelijk vorderden echter slecht en Elisabeth bleef ongehuwd.

In den nacht van 28 Januari (8 Februari) 1725, toen Peter met den dood lag te worstelen, kwamen de leden van den Senaat en andere staatslieden in het paleis bijeen om te beslissen, wie den troon moest bestijgen. Er ontbrandde een hevige strijd tusschen de voorstanders van den kleinen Peter en de partijgangers van Katharina [1]. Ménsjikow had zijn mannetjes zoo bewerkt, dat niemand meer over de candidatuur van Elisabeth sprak. De aanhangers van den kleinen Peter stelden een compromis voor, dat beide partijen kon bevredigen, nl. dat de kleine prins tot keizer zou worden uitgeroepen en Katharina tot zijn meerderjarigheid het regentschap zou voeren. De partijgangers van Katharina wezen echter dat voorstel van de hand en eischten, dat Katharina keizerin zou worden. De staatslieden ontboden toen den secretaris van den keizer om te weten te komen of de overledene eenige beschikking betreffende de troonopvolging had achtergelaten.

[1] Katharina had eigenlijk hoegenaamd geen rechten op den troon, zelfs indien haar huwelijk met Peter werkelijk vast stond. Volgens Russisch recht kon de weduwe van den tsaar alleen het regentschap over een minderjarigen zoon of kleinzoon (in casu: over den kleinen Peter) voeren. In dit geval was zelfs dat recht van Katharina twijfelachtig, omdat de eigenlijke grootmoeder van den knaap, de eerste vrouw van Peter, nog in leven was en eischte, dat het regentschap aan haar zou worden toevertrouwd.

Het bleek, dat Peter den laatsten dag, toen hij niet meer spreken kon, op een stuk papier de volgende woorden had geschreven: „Geef alles aan ....”; in plaats van een naam heeft de hand van den stervende slechts eenige strepen gemaakt.

Terwijl de staatslieden zaten te beraadslagen verschenen in de zaal eenige garde-officieren, die zich in het debat mengden en eischten, dat Katharina onmiddellijk tot keizerin gekozen worde. Op hetzelfde oogenblik weerklonk op het plein voor het paleis trommelgeroffel: het waren de twee garde-regimenten, die zich voor het paleis opstelden en de uitroeping van Katharina tot keizerin eischten. Verzet was onmogelijk en de staatslieden bogen voor het geweld van de wapenen en legden den eed van trouw aan de nieuwe keizerin van Rusland af. Zoo trad de garde, die uit edellieden (de z.g. sjljachétstwo) bestond, voor het eerst als beslissende factor in het publieke leven van Rusland op. De inmenging van de garde was het werk van Ménsjikow, wiens agenten propaganda voerden onder de gardisten ten gunste van Katharina. De garde was gehecht aan de tweede vrouw van Peter, die zoo vaak het kamp-leven van de soldaten had gedeeld. Om de sympathie van de garde voor Katharina te verhoogen beloofden de agenten van Ménsjikow uit naam van de keizerin verhooging van soldij, verlichting van den dienst enz. Katharina werd dus door de garde op den troon geplaatst, en de keizerin toonde zich dankbaar tegenover haar helpers. Zij wist, dat het volk tegen haar gekant was, en vreesde voor onlusten, maar Ménsjikow wist het verzet den kop in te drukken [1].

[1] Om voor het volk de troonsbestijging van een vrouw, een vreemdelinge en daarbij iemand van lang niet onbesproken levenswandel, te rechtvaardigen, werd in het manifest, dat bij de troonsbestijging van Katharina werd uitgevaardigd, er op gewezen, dat Peter zijn echtgenoote plechtig tot keizerin had gekroond, waarmede hij zou hebben willen aantoonen, dat hij haar als

Katharina wist niets van staatszaken af en was voor de taak van keizerin volkomen ongeschikt. Zij leidde een vroolijk leventje, dronk als een huzaar en smeet met geld; het bestuur van het rijk liet zij aan haar gunsteling, Ménsjikow, over. Ménsjikow werd dus de feitelijke rijksbestuurder. Hij gedroeg zich als een potentaat en kwam daardoor voortdurend in botsing met de andere staatslieden, vooral de aristocraten, die met leede oogen de heerschappij zagen van iemand van zoo geringe afkomst. Beide partijen deinsden echter voor een openlijke breuk terug en sloten zelfs een compromis (1726). Er werd een uit zes leden bestaande Opperste Geheime Raad opgericht, die de leiding van de staatszaken had en onder zijn leden zoowel Golítsyn, den leider der aristocraten, als Ménsjikow telde. De Senaat hield op, de hoogste rijksinstelling te zijn en werd ondergeschikt aan den Oppersten Geheimen Raad. Deze Raad oefende toezicht uit op de keizerin en elke oekaze had slechts dán wettige kracht, wanneer ze door den Raad werd goedgekeurd. Het compromis heeft echter niet alle tegenstanders van Ménsjikow bevredigd en de agitatie tegen den gunsteling hield dus niet op. Ménsjikow begreep, dat zijn tegenstanders zich na den dood van Katharina op hem zouden wreken voor alles wat hij hun had aangedaan. Hij zocht naar een middel, zijn positie te versterken en besloot partijganger te worden van den jongen tsaréwitsj, wiens aanhang met den dag toenam. Hij werd daarbij gesteund door de buitenlandsche gezanten, die zijn raadgevers waren.

Volgens de nieuwe wet op de troonopvolging had Katharina het recht zelf den troonopvolger aan te wijzen. Het liefst zou

---

de meest geschikte troonopvolgster beschouwde. Veel succes had deze verklaring echter niet. Het volk vond de troonsbestijging van een vrouw met terzijdestelling van den tsaréwitsj een schandaal. Velen weigerden den eed van trouw aan de nieuwe keizerin af te leggen en zeiden, dat als een vrouw den troon besteeg, dan moesten de vrouwen ook den eed van trouw afleggen.

zij de kroon aan haar ongehuwde dochter, Elisabeth, hebben gegeven, maar de stemming in het land was zoo uitgesproken voor den tsaréwitsj, dat Ménsjikow en de zijnen haar dat afraadden. In 1727 werd Katharina ziek en de hovelingen drongen bij haar aan op de benoeming van een opvolger. Er werd ten paleize kroonraad gehouden, die bijgewoond werd door den Oppersten Geheimen Raad, de hooge staatsambtenaren, den Senaat, de Synode enz.; bovendien werden ook de officieren van de garde-regimenten uitgenoodigd, want de garde was toen de belangrijkste macht in het land. De kroonraad besloot, dat tsaréwitsj Peter keizer zou worden en droeg Ménsjikow op, dit aan de keizerin mede te deelen. Katharina verzette zich in het begin tegen dat besluit, maar tenslotte zwichtte zij en gaf haar toestemming [1]). Tegelijkertijd stemde zij er in toe, dat de 12-jarige troonopvolger zich met de 15-jarige dochter van Ménsjikow zou verloven. De dochters van Peter waren tegen dat huwelijk en Elisabeth smeekte haar moeder, niet op de voorstellen van Ménsjikow in te gaan, maar de keizerin bevond zich onder invloed van den geslepen gunsteling en deed wat hij wilde. Vóór den dood van de keizerin werd inderhaast een testament opgesteld, dat de opvolging regelde; het stuk werd echter niet door Katharina zelf, maar door haar dochter Elisabeth geteekend. In dat testament werd de troonopvolging geregeld als volgt: na den dood van Katharina werd tsaréwitsj Peter, de kleinzoon van Peter den Groote, keizer; liet hij geen erfgenamen achter, dan werd de troon aan de oudste dochter van Peter den Groote, Anna, of aan haar erfgenamen, toegewezen; bij ontstentenis van erfgenamen van deze prinses kwam

---

[1]) Ménsjikow zeide tegen Katharina, dat zij het besluit van den kroonraad moest bekrachtigen, omdat anders een staatsgreep onvermijdelijk was; zij gaf dus onder pressie toe.

de troon aan de tweede dochter van Peter, Elisabeth[1]).

Dit testament werd na den dood van Katharina plechtig afgekondigd en tsaréwitsj Peter werd onder den naam van Peter II tot keizer uitgeroepen. Daar de nieuwe keizer nauwelijks 12 jaar oud was, werd een regentschap ingesteld, bestaande uit de zes leden van den Oppersten Geheimen Raad en de twee dochters van Peter den Groote, Anna en Elisabeth.

Peter II (1727—1730).

Als a.s. schoonvader, nam Ménsjikow den kleinen keizer in zijn huis, hij droeg zijn opvoeding op aan Ostermann, een van de vreemdelingen, die het onder Peter I in Rusland tot hooge staatsambten hadden gebracht. Ménsjikow werd de feitelijke regent en hij verwijderde uit de omgeving van

---

1) Voor beter begrip van deze regeling en van de verdere paleis-revoluties diene het volgende. Na den dood van Peter bestond de dynastie uit twee groepen: de afstammelingen van tsaar Iwán en die van den grooten keizer; de laatsten bestonden uit twee elkaar hatende groepen: den zoon van den ongelukkigen Alekséj, tsaréwitsj Peter, en de twee dochters van Peter, Anna en Elisabeth. De volgende tabel geeft een overzicht van den toestand:

Alekséj Michájlowitsj (1645-1676).

Fjódor (1676-1682). Sófja. Iwán V

- Katharina ○ hertog Karl Leopold van Meklenburg.
  - Anna Leopóldowna ○ prins Anton Ulrich van Braunschweig-Lüneburg-Beveren.
    - Iwán VI Antónowitsj (1740-1741).
- Anna (1730-1740) ○ hertog Friedrich Wilhelm van Koerland.

Peter de Groote (1689-1725) ○ Katharina I (1725-1727).

- Alekséj
  - Peter II (1727-1730).
- Anna ○ hertog Friedrich Karl van Holstein-Gottorp.
  - Peter III (1761-1762) ○ Katharina II (1762-1796).
    - Paul I (1796-1801).
      - Alexander I (1801-1825). Nicolaas I (1825-1855).
        - Alexander II (1855-1881).
          - Alexander III (1881-1894).
            - Nicolaas II (1894-1917).
- Elisabeth (1741-1761).

Peter II iedereen, die voor den regent gevaarlijk kon worden. Met de aristocratische partij onderhield Ménsjikow, sinds hij partijganger van Peter II werd, goede betrekkingen en alles scheen er op te wijzen, dat zijn macht hechter was dan ooit tevoren. Hij gedroeg zich echter op zulk een arrogante wijze, dat hij zeer velen tegen zich in het harnas joeg; de vriendschap met de aristocraten bekoelde ook spoedig, omdat Ménsjikow weigerde de macht met hen te deelen.

Peter II hield van Ménsjikow noch van diens dochter, zijn verloofde, maar de knaap wist niet, hoe zich van de familie te ontdoen. De ontevreden aristocraten kwamen nu den keizer te hulp en brachten hem door tusschenkomst van een hunner, vorst Iwán Dolgoroékiej, een persoonlijken vriend van Peter II, op het idee zich meester te toonen en Ménsjikow te verbannen. De knaap teekende een oekaze, waardoor Ménsjikow met zijn gezin naar Siberië werd verbannen. Ménsjikow werd ten val gebracht [1]) en zijn plaats werd door de Dolgoroékiej's en Ostermann ingenomen.

De troonsbestijging van Peter II heeft niet geleid tot het herstel van de toestanden van vóór de hervorming, zooals velen in het land hadden gehoopt. De kleine keizer stelde geen belang in de staatszaken (hij was trouwens nog een kind en had er nog geen begrip van) en liet alles zoo als het was. De invloed van de Dolgoroékiej's werkte zeer slecht op hem, hij werd vroeg rijp en gedroeg zich op een onwaardige wijze. De buitenlandsche diplomaten rapporteerden aan hun regeeringen, dat er in het land een janboel heerschte, dat de administratie zeer slecht georganiseerd was, dat de financiën slecht beheerd werden en dat de eenige staatsman, die hard werkte, Ostermann was, maar één man kon natuurlijk niet

[1]) Ook de afzetting van Ménsjikow geschiedde met behulp van de garde.

alles doen. De invloed van de Dolgoroékiej's[1]) nam steeds toe en het bereikte het hoogtepunt, toen Peter II zich met een vorstin Dolgoroékaja verloofde. Lang duurde echter ook deze verloving niet, want een paar maanden later (Januari 1730) stierf de 15-jarige keizer aan de pokken zonder een testament achter te laten.

Anna Iwánowna (1730—1740).

Met den knaap Peter II verdween de laatste mannelijke afstammeling van het huis Románow. Opnieuw kwamen de leden van den Oppersten Geheimen Raad met eenige senatoren en vertegenwoordigers van het leger bijeen, om den toestand te bespreken. Niemand van hen erkende de wettigheid van het testament van Katharina I. Na langdurige beraadslagingen stelde vorst Golítsyn voor, den troon aan de tweede dochter van tsaar Iwán, Anna, de hertogin-weduwe van Koerland, aan te bieden[2]). Dit voorstel werd met algemeene stemmen aangenomen. Toen dit vraagstuk was geregeld, stelde vorst Golítsyn voor, de rechten van de nieuwe keizerin te beperken en haar een soort constitutie te laten teekenen. Hierdoor zou de Opperste Geheime Raad de algemeene leiding van de staatszaken in handen krijgen, hetgeen het favoritisme zou tegengaan en de aristocraten tot mederegenten

[1]) Het was tevens de terugkeer tot de macht van de Russische aristocratie, die door de Smoéta op den achtergrond was gedrongen.

[2]) Vorst Golitsyn besprak alle candidaten en zeide: 1. dat de dochters van Peter den Groote geen rechten op den troon konden doen gelden, omdat zij werden geboren, toen Peter nog niet met Katharina gehuwd was en onwettige kinderen geen erfrecht bezaten, 2. dat de oudste dochter van Iwán V, de hertogin van Meklenburg, geen geschikte candidate voor den troon was, omdat zij de vrouw van een buitenlandsch vorst (en daarbij een niet geheel normalen man) was, 3. dat het testament van Katharina geen wettige kracht had, omdat zij zelf hoegenaamd geen recht op den Russischen troon had.

van de keizerin maken. Het voorstel werd aangenomen en den volgenden dag werd een koerier naar Mitau gezonden met een brief aan hertogin Anna van Koerland, waarin haar werd medegedeeld, dat zij tot keizerin van Rusland was uitgeroepen, maar dat de kroon haar slechts onder zekere voorwaarden werd aangeboden. Anna Iwánowna moest een stuk teekenen, dat o.a. de volgende bepalingen bevatte: zij verplichtte zich, niet te zullen huwen en geen troonopvolger aan te wijzen, noch tijdens haar leven, noch in een testament (hierdoor hoopte de Opperste Geheime Raad in de toekomst het herstel van de autocratie onmogelijk te maken), zonder toestemming van den uit 8 leden bestaanden Oppersten Geheimen Raad geen oorlog te verklaren, geen vrede te sluiten, geen nieuwe belastingen in te voeren, geen hovelingen te benoemen enz. Het was de vierde poging, door een plechtige akte de alleenheerschappij in Rusland te beperken. Het aanbod was voor Anna Iwánowna een onverwachte verlossing uit de weinig benijdenswaardige positie, waarin zij zich bevond. Zij nam daarom de „conditiën" aan en teekende de toegezonden akte. Zij schreef boven haar handteekening den volgenden zin: „Ik verplicht mij al deze bepalingen zonder uitzondering na te komen".

Toen te Moskou bekend werd, dat de Opperste Geheime Raad de nieuwe keizerin een stuk had laten teekenen, waardoor haar rechten beperkt werden, ontstond er een algemeene ontevredenheid onder den kleinen adel, die vreesde dat de aristocratie nu alles naar eigen goedvinden zou regelen. De agitatie nam steeds scherper vormen aan en de Opperste Geheime Raad moest beloven, dat na de troonsbestijging van de nieuwe keizerin een volksvertegenwoordiging zou bijeengeroepen worden, om de nieuwe staatsorde vast te stellen. De kleine adel wilde echter geen genoegen nemen

D. KARDAWSKY.

Keizerin Anna en haar hof.

met deze vage beloften en eischte, dat hij een paar leden van den Oppersten Geheimen Raad zou mogen kiezen en eenige voorrechten zou krijgen. De aristocratie wilde op deze voorstellen niet ingaan, hetgeen tot een breuk tusschen den kleinen adel en de „werchówniki" (zoo noemde men toen de leiders van de aristocratie) leidde.

Anna Iwánowna werd reeds te Mitau op de hoogte gebracht van den werkelijken toestand te Moskou. Toen zij in haar nieuwe hoofdstad kwam, zag zij, dat de Opperste Geheime Raad feitelijk geen macht bezat om zijn eischen kracht bij te zetten. Op raad van haar gunsteling, Biron, nam zij tegenover den Raad een onafhankelijke houding aan en weigerde zijn zittingen bij te wonen; tot een openlijke breuk liet zij het echter in het begin niet komen. Intusschen nam de ontevredenheid van den kleinen adel over de politiek der „wercho'wniki" steeds toe. Daar de garde uitsluitend uit edellieden bestond en de twee garde-regimenten de eenige werkelijke macht in de hoofdstad waren, was het voor de leiders der oppositie niet moeilijk de „wercho'wniki" ten val te brengen. De garde en de kleine adel begaven zich naar het paleis en overhandigden aan de keizerin een verzoekschrift, om de onbeperkte keizerlijke macht te herstellen en de hoogste staatsambten door gekozen vertegenwoordigers van den kleinen adel te doen bekleeden. Anna Iwánowna vatte nu moed en verscheurde (25 Februari 1730) de magna charta, die zij een maand geleden geteekend had. Het absolutisme was hersteld. Dit heeft echter den kleinen adel niet de verwachte voordeelen gebracht. De keizerin vertroetelde de garde en een klein gedeelte van den adel, maar tegenover het grootste gedeelte van den kleinen adel koesterde zij wantrouwen, omdat zij vreesde, dat de adel de plaats van de „wercho'wniki" wilde innemen. Wel heeft zij eenige (overigens onbeduidende)

concessies aan den kleinen adel gedaan: zij schafte den Oppersten Geheimen Raad af, herstelde den Senaat in zijn rechten, trok de wet van 1714 betreffende het majoraat in (zie p. 43), stichtte een school voor kinderen van edellieden en verlichtte eenigszins den dienstplicht voor den adel; zij weigerde echter den kleinen adel eenige politieke rechten te verleenen.

De regeering van Anna Iwánowna was een van de donkerste perioden van de Russische geschiedenis. De keizerin was 37 jaar oud toen zij den troon van Rusland besteeg. Zij was een groote, zeer dikke vrouw met een leelijk, afstootend gezicht; zij leek meer op een afzichtelijken man dan op een vrouw. Zij was dom, bijgeloovig en bekrompen. Evenals de overige dochters van den zwakzinnigen Iwán V had zij vrijwel geen onderwijs genoten; zij was dan ook niet in staat een gewoon briefje zonder storende fouten te schrijven. Op zeer jongen leeftijd weduwe geworden (in 1711), was zij sindsdien in Koerland het willooze werktuig geweest van de politiek der groote naburen (Rusland, Polen en Pruisen). Verbitterd over de vernederingen, die zij te Mitau te verduren had gehad, wilde zij, toen zij keizerin werd, van het leven genieten. De buitenlandsche gezanten wijdden in hun rapporten veel plaats aan de beschrijving van de waanzinnige verkwisting en de smakelooze weelde van het nieuwe hof. Anna kon geen oogenblik alleen zijn en zij omringde zich met een staf zottinnen, vrouwen zonder een greintje verstand of smaak, die onophoudelijk kletsten. Niets verschafte Anna Iwánowna zooveel plezier als de mogelijkheid iemand te vernederen, en zij maakte van elke gelegenheid gebruik om dit genoegen te smaken. Zij was wreed en meedoogenloos. Daar zij haar eigen onderdanen wantrouwde, omringde zij zich met Duitschers, die zij bij honderden (vooral uit Koerland) liet komen.

Deze vreemdelingen bezetten de hoogste ambten in Rusland en onderdrukten het Russische volk. Hun eenige doel was rijk te worden en geen middel was hen te min om dit te bereiken. Het gevolg hiervan was, dat terwijl aan het hof een ongekende weelde heerschte [1]) en de Duitsche vrienden van de keizerin zéér rijk werden, de schatkist leeg was en de ambtenaren en officieren maanden lang geen salaris ontvingen.

De plaats van den Oppersten Geheimen Raad werd ingenomen door een „Kabinet", een schepping van Ostermann. De werkelijke heerscher was echter Biron, de gunsteling van de keizerin, een onwetend, hebzuchtig en wreed man, een waardig creatuur van Anna Iwánowna [2]). Een van de eerste maatregelen van de bende van den „Koerlandschen schurk", zooals de Russen Biron noemden, was de verwijdering van de Russische aristocraten van het hof en hun ontzetting uit de hoogste ambten. Zij werden uit den staatsdienst ontslagen; velen hunner werden naar Siberië verbannen, zelfs terechtgesteld. Hun plaatsen werden door Duitschers, protegé's van den almachtigen Biron, ingenomen. De schatkist was echter leeg en Biron moest naar middelen uitzien voor zichzelf en voor de Duitschers. Hij besloot daarom de opgelegde belastingen, die het Russische volk niet kon opleveren, met behulp van speciale legertroepen te innen. Alle klassen van het volk leden onder deze maatregelen van Biron: de laatste have der boeren werd in beslag genomen, de landheeren werden in de gevangenissen geworpen als hun boeren niet in staat waren de opgelegde belastingen op te brengen, de ambtenaren

[1]) De hofhouding van Anna Iwánowna kostte zes maal meer dan die van Peter I en dát terwijl de inkomsten van den staat intusschen aanzienlijk waren gedaald.

[2]) Anna Iwánowna afficheerde haar liaison met den gewezen stalknecht, dien zij tot hertog van Koerland liet maken. Dit belette haar overigens niet, er naast Biron nog andere minnaars op na te houden.

werden gegeeseld wanneer de opbrengst niet aan de verwachtingen van Biron beantwoordde. De ontevredenheid van het volk was groot, maar elke poging tot verzet werd op een gruwelijke wijze onderdrukt; hierbij steunde Biron op de nieuwe garde, die uit vreemdelingen gerecruteerd en met geschenken overlaten werd. Ondanks alle onderdrukkingen braken in verschillende gedeelten des rijks opstanden uit, geleid door menschen, die voorgaven tsaréwitsj Alekséj, de zoon van Peter den Groote, te zijn. Toen werd de Geheime Kanselarij opgericht, die in het geheele land spionnen had; bovendien werden denunciaties aangemoedigd en tot een staatsinstelling gemaakt. Niemand voelde zich meer veilig, want ieder oogenblik kon men naast zich een man zien verschijnen, die „slówo i djélo" riep[1]); dan volgde gevangenschap en de pijnbank. Behalve door de terreur werd het volk geteisterd door epidemieën en hongersnood.

Even waanzinnig en misdadig als de binnenlandsche politiek van Biron was zijn buitenlandsche staatkunde. Deze laatste werd niet door de belangen van het land bepaald, maar door de financieele belangen van den gunsteling der keizerin. Daar Engeland meer kon betalen dan zijn tegenstanders, voerde Biron een pro-Engelsche politiek. Voor de groote bedragen, die Engeland aan Biron en zijn trawanten betaalde, verkreeg de Engelsche handel een overheerschende positie in Rusland. Het verdringen van den Duitschen en Hollandschen handel en het verplaatsen van het uitvoercentrum van het Russische Archangel naar het Zweedsche Riga waren zeer nadeelig voor Rusland. De Engelsche gezant Finch verkreeg van Biron bovendien het monopolie van den transitohandel met Perzië. In vroegere jaren streefden zoowel

[1]) Met deze woorden (zij beteekenen letterlijk: „woord en zaak") begon gewoonlijk een aanklacht wegens hoogverraad.

de Engelschen als de Hollanders naar het verkrijgen van het recht, zonder tusschenkomst van den Russischen staat met Perzië handel te drijven, maar zij hadden toen te doen met de Moskousche bojaren, die, hoe dan ook, de belangen van den Russischen staat beschermden, terwijl Finch met Biron te doen had. De „Perzische Compagnie" betaalde aan Rusland een zeer kleine vergoeding en kon in ruil daarvoor ongehinderd ruwe zijde uit Perzië uitvoeren en Engelsche waren over Rusland naar Azië vervoeren. Rusland werd toen voor de Engelschen ook een weg naar Indië, dat toen op den tweesprong stond en zoowel een Engelsche als een Fransche kolonie kon worden. Tevens verkreeg Finch van Biron de beschikking over eenige Russische regimenten (officieel heette het, dat Engeland met Rusland een bondgenootschap had gesloten). De onderhandelingen hiervoor voerde Finch met Biron persoonlijk en daar de laatste alleen Duitsch verstond moest de Engelschman deze taal, die toen de officieele taal van Rusland werd, leeren.

De regeering betrok Rusland in twee oorlogen, met Turkije en Polen, zonder het leger op behoorlijke wijze voor te bereiden, zonder het opperbevel aan min of meer betrouwbare veldheeren toe te vertrouwen. De Russische soldaten vochten als leeuwen en behaalden schitterende overwinningen, maar de uit Duitschers bestaande regeering deed niets om de vruchten van die overwinningen te plukken. De oorlogen kostten het land honderdduizenden menschenlevens en ontelbare millioenen roebels, maar het sluiten van de vredesverdragen werd toevertrouwd aan buitenlandsche avonturiers en zelfs aan agenten van den vijand, met het gevolg dat Rusland zelfs na mislukte oorlogen nooit zulke schandelijke vredesverdragen had gesloten als nu na vele overwinningen. De „diplomaat" Ostermann en de „veldheer"

Münnich, die dit hebben weten klaar te spelen, werden door de keizerin met eerbewijzen en geschenken overladen.

Tien jaar lang duurde de heerschappij van Biron en zijn kliek, het „Duitsche juk", zooals de Russen zich toen gewoonlijk uitdrukten. De ontevredenheid onder den adel nam steeds toe en Anna Iwánowna ontdekte al een jaar na haar troonsbestijging, dat zij alleen op de bajonetten van haar nieuwe garde kon steunen. De eene samenzwering volgde op de andere, maar de adel was onderling verdeeld, en Biron kon daarom zijn heerschappij handhaven. Zoo was de toestand, toen Anna Iwánowna stierf (October 1740). De vreugde in het land was algemeen, en de menschen gaven zich zelfs niet de moeite hun gevoelens te verbergen. Iedereen hoopte, dat nu een einde was gekomen aan de heerschappij van Biron en zijn kliek. De vreugde was echter van korten duur.

Keizer Iwán Antónowitsj.

In December 1739 had Anna Iwánowna de leden van den kroonraad en de hoofdofficieren van de garde bij zich ontboden om haar wil betreffende de troonopvolging mede te deelen. Zij moesten den eed van trouw afleggen aan den nieuwen troonopvolger en de soldaten moesten hetzelfde doen. Deze troonopvolger moest . . . . nog geboren worden! Het zou nl. het kind zijn, dat de nicht van Anna Iwánowna, de hertogin van Braunschweig [1]), over eenige maanden zou baren. Deze troonopvolger werd 23 Augustus 1740 geboren en na den dood van Anna Iwánowna tot keizer van Rusland

[1]) De dochter van Katharina, de derde dochter van tsaar Iwán V, die met den hertog van Mecklenburg-Schwerin huwde. De prinses heette oorspronkelijk Elisabeth-Katharina-Christine, maar in 1733 trad zij tot de Orthodoxe kerk toe en kreeg den naam Anna. In de Russische geschiedenis is zij bekend als Anna Leopóldowna. In 1739 huwde zij met hertog Anton-Ulruch van Braunschweig-Lüneburg-Beveren. Daarom heette hun zoon Iwán Antónowitsj.

uitgeroepen. Het was de ongelukkige Iwán VI Antónowitsj.

Volgens Russische gewoonte moest de moeder van den kleinen keizer tot regentes benoemd worden. Biron wilde dit echter niet toelaten, omdat de verhouding tusschen hem en Anna Leopóldowna (de moeder van den keizer) zeer slecht was. Op zijn aandringen benoemde Anna Iwánowna vóór haar dood Biron tot regent van den kleinen keizer. Toen het bekend werd, dat Biron de regent was, ontstond er in het land een opwinding als in geen jaren. Het vooruitzicht nog 17 jaar lang het terroristische bewind van Biron te moeten verdragen bracht de gemoederen in beroering en overal gistte het. De garde deelde de algemeene verontwaardiging en was bereid op een teeken van Anna Leopóldowna Biron af te zetten. De prinses miste echter den moed voor een dergelijke onderneming en zij verdroeg alle plagerijen van den regent en beklaagde zich alleen maar nu en dan bij Münnich. Deze was op Biron verbitterd, omdat de regent weigerde met hem de macht te deelen; Münnich besloot zich te wreken. In den nacht van 8 op 9 November 1741 begaf Münnich zich naar het paleis en vertelde den gardisten, die er de wacht hielden, dat hij op verzoek van de moeder van den keizer besloten had Biron af te zetten. Alle gardisten riepen uitbundig, dat zij bereid waren aan de bevelen van Anna Leopóldowna te gehoorzamen. De soldaten sleepten Biron uit zijn bed en arresteerden al zijn aanhangers. Zij werden allen verbannen en Anna Leopóldowna werd tot regentes uitgeroepen.

Het volk jubelde, omdat algemeen geloofd werd, dat met Biron ook de Duitsche kliek, die het land exploiteerde, zou verdwijnen. Het volk is echter bedrogen uitgekomen. Anna Leopóldowna was naar haar opvoeding een Duitsche en zij omringde zich met Duitschers, voor het grootste gedeelte

avonturiers van het ergste allooi. De regentes was een onontwikkelde en domme vrouw, ten eenenmale ongeschikt voor haar taak. Zij bracht haar dagen door met niets doen en stelde alleen belang in weelde en opsmuk. In plaats van Biron bestuurde nu Münnich het land, maar dit bracht weinig verandering in den toestand. Het regime dat met den naam „biro'nowsjtsjina" wordt aangeduid, bleef ook na den val van Biron bestaan. De buitenlandsche politiek bleef eveneens onveranderd en Finch deelde nog steeds de lakens te Petersburg uit. De overeenkomst, waardoor Rusland zich verplichtte aan den koning van Engeland de beschikking te geven over een korps Russische soldaten, werd geteekend reeds na den dood van Anna Iwánowna[1]).

De sympathie, welke het volk in het begin voor Anna Leopo'ldowna koesterde, verdween en het werd iedereen duidelijk, dat de dynastie Braunschweig-Lüneburg zonder veel moeite ten val gebracht kon worden. Er was slechts iemand noodig, die de garde om zich kon vereenigen en een staatsgreep uitvoeren. Er was toen in Rusland slechts één persoon, die daartoe in staat was, nl. Elisabeth, de tweede dochter van Peter den Groote.

De staatsgreep van Elisabeth.

Na den dood van Katharina I voelde Elisabeth zich als in een vijandelijk kamp. Peter II en zijn vrienden, de Dolgoroékiej's,

---

[1]) Typeerend is de volgende bijzonderheid: in de overeenkomst werd niet vermeld, tegen wien deze soldaten, die door de Duitsche regeerders van Rusland aan Engeland verkocht werden, zouden moeten vechten! Men liet de beslissing hieromtrent aan koning George II over. Dit was toen overigens niets bijzonders. Eenige jaren voordien heeft Biron op dezelfde wijze 30.000 Russische soldaten aan den keizer van Duitschland verkocht. De Duitsche gezant heeft hiervoor geschenken ter waarde van 100.000 toenmalige roebels en eenige honderdduizenden Oostenrijksche florijnen in geld onder Biron en consorten verdeeld.

zagen op haar neer omdat zij een onecht kind was en de dochter van de gehate vreemdelinge, die zooveel leed aan de grootmoeder van Peter II had berokkend. Nog erger werd de positie van de prinses na de troonsbestijging van Anna Iwánowna. De Duitsche kliek, die toen in Rusland heerschte, haatte de dochter van den grooten hervormer en eenige keeren werd er aan het hof gesproken over de wenschelijkheid, de prinses te dwingen den sluier aan te nemen. Zij ontkwam aan dat gevaar alleen dank zij de bescherming van den almachtigen Biron, die haar goed gezind was. Elisabeth vertoonde zich nooit aan het hof van haar nicht en leidde, teruggetrokken in haar huis, een eenvoudig, hoewel lang niet onbesproken, leven. Er vormde zich om haar een kring getrouwen, waartoe veel gardisten behoorden. Na den val van Biron werd de positie van Elisabeth hachelijk. Anna Leopo'ldowna zag in de dochter van Peter den Groote een gevaarlijke concurrente voor haar zoon, den kleinen keizer, en zocht naar middelen om zich van haar te ontdoen. Zij voelde zich te zwak om geweld te gebruiken en besloot daarom Elisabeth uit te huwelijken, maar Elisabeth verzette zich tegen deze plannen. Intusschen drongen de buitenlandsche vrienden van de dynastie Braunschweig bij de regentes op daden aan en de Engelsche gezant waarschuwde haar, dat Elisabeth een staatsgreep voorbereidde [1]). In denzelfden geest sprak ook de Oostenrijksche gezant. De regentes wist echter niets beters te bedenken dan Elisabeth te vertellen, welke beschuldigingen tegen haar geuit werden.

Elisabeth was zeer populair bij de gardisten, die in haar

[1]) De mededeeling van den Engelschen gezant was waarschijnlijk eenigszins overdreven: een staatsgreep werd niet voorbereid, maar de algemeene stemming in het land was zoo, dat een dergelijke omwenteling onvermijdelijk was.

de dochter van den grooten hervormer vereerden. Ook onder de breede lagen van het volk was de prinses zeer bemind, en de nationale partij beschouwde haar troonsbestijging als den eenigen uitweg uit de impasse. Deze strooming werd gesteund door den Franschen gezant, de la Chétardie, die hoopte, dat de troonsbestijging van Elisabeth Rusland meer in Fransch vaarwater zou brengen. De la Chétardie deed al het mogelijke om de prinses voor een staatsgreep te winnen. Hij betrok bij de zaak den Zweedschen gezant, die door tusschenkomst van den arts van Elisabeth, Lestocq, met de prinses een overeenkomst sloot, waardoor Zweden zich verplichtte de onderneming te steunen en aan de Russische grens troepen samen te trekken om zoo noodig in te grijpen. Zweden wilde voor zijn hulp een belooning in den vorm van grondgebied, maar Elisabeth gaf telkens een ontwijkend antwoord. Wel moest zij echter een overeenkomst goedkeuren, waardoor aan Zweden de voorrechten werden beloofd, die toen Engeland genoot; zij verplichtte zich bovendien alle overeenkomsten met Engeland en Oostenrijk op te zeggen en met geen andere mogendheden behalve Zweden en Frankrijk een bondgenootschap te sluiten. Dit was een even anti-nationale overeenkomst als welke Ostermann c.s. met Engeland en Oostenrijk hadden gesloten, wellicht nog erger, wijl ze werd aangegaan door het hoofd van de nationale partij en Rusland hierdoor de vazal van zijn grootsten vijand, Zweden, werd [1].

[1] Het moet echter erkend, dat Elisabeth toch geen territoriale concessies aan Zweden had gedaan (voor dat land was dit de hoofdzaak) en dat zij de overeenkomst met Zweden niet heeft geteekend. De overeenkomst werd aangegaan uit naam van Elisabeth door Lestocq en Worontsów en had dus geen juridische waarde. Elisabeth bleek dus veel slimmer te zijn geweest dan haar Zweedsche en Fransche bondgenooten dachten. Zij was van het begin af aan van plan, van de eerste de beste gelegenheid gebruik te maken om de uit haar naam gedane beloften in te trekken. Deze gelegenheid kwam sneller dan Elisabeth had verwacht.

Het verwezenlijken van deze plannen was echter veel moeilijker dan de la Chétardie had gedacht. Elisabeth was lichtzinnig en miste de energie, die voor een staatsgreep noodig was. Zij talmde, stelde de uitvoering van het plan telkens uit, waardoor zij de la Chétardie, Lestocq en den Zweedschen gezant dikwijls wanhopig maakte.

De partij van Elisabeth breidde zich met den dag uit. Ostermann, die Münnich op zij had geschoven en er naar streefde de feitelijke rijksbestuurder te worden, wist het, maar hij durfde niets te ondernemen en beperkte zich tot spionnage. Tot geweld overgaan durfde hij niet en zijn eenige maatregel was den echtgenoot van de regentes aan te raden, de gardisten om te koopen. De gardisten namen het geld aan, maar begaven zich onmiddellijk naar Elisabeth en vertelden haar lachend van de omkooperij.

In den nacht van 25 November 1741 verscheen Elisabeth in de kazerne van een der garde-regimenten, waar alles reeds voor den staatsgreep voorbereid was. De soldaten knielden voor de dochter van Peter den Groote en zwoeren, dat zij bereid waren voor haar te sterven, als het moest. Samen met de gardisten begaf zij zich naar het paleis en liet Anna Leopóldowna, haar man en den kleinen keizer arresteeren en onder militaire bewaking naar haar huis overbrengen. Tegelijkertijd werden alle partijgangers van de dynastie der Braunschweigs uit hun bed gelicht en naar de vesting overgebracht, waar zij moesten verblijven, totdat een ingestelde rechtbank hen zou vonnissen. Zonder een schot te lossen veroverde Elisabeth de macht[1]).

[1]) De overeenkomst met Zweden was dus volkomen overbodig. De Braunschweigs konden hoegenaamd geen tegenstand bieden. De Zweedsche vloot en de Fransche millioenen waren niet noodig; één compagnie grenadiers was meer dan voldoende om de dochter van den grooten hervormer op den troon te zetten.

Groot was de vreugde in de hoofdstad en in geheel Rusland, toen bekend werd, dat de Duitschers waren verdreven en Elisabeth de macht in handen had genomen. De menschen omhelsden elkaar op straat; onbekenden feliciteerden elkaar met het welslagen van den staatsgreep. Dagen lang werd er in het land feest gevierd, werden patriottische manifestaties gehouden en voor het eerst sinds jaren voelden de Russen, vooral de adel, zich baas in eigen huis.

Keizerin Elisabeth (1741—1761).

Elisabeth was 32 jaar oud, toen zij keizerin van Rusland werd. Zij was een schoone, kloek gebouwde vrouw, met een open en innemend gelaat; zij was echter lui, wispelturig, een phantaste. Uiterlijk leek zij op haar vader, geestelijk echter meer op haar moeder, de ongeletterde boerendochter. Elisabeth kreeg een z.g. West-Europeesche opvoeding. Zij kende vier vreemde talen, maar was overigens volkomen onwetend (haar leven lang wist zij niet, dat Engeland een eiland was!) Zij wilde niets weten van regel en orde en aan haar hof heerschte een onbeschrijfelijke chaos. De levenslustige keizerin leefde in een onafgebroken roes; elken dag was er aan het hof feest. Zij was op haar manier ook vroom: van de balzaal ging zij naar de kerk om daarna naar een feest te snellen. Haar hof trok voortdurend van de eene stad naar de andere, waarbij telkens alle meubelen meegesleept werden. Haar feestzalen waren pompeus en rijk, maar de overige vertrekken van haar paleizen zagen er verwaarloosd en armoedig uit; geen enkele deur sloot goed; er waren reten in de ramen; de muren waren steeds druipnat; de zolders vertoonden barsten; in de gemetselde kachels gaapten groote gaten. De keizerin hield veel van dure kleeren en trok een

japon nooit voor den tweeden keer aan [1]). Zij smeet met het geld en zat nu en dan zonder cent op zak; het kwam zelfs voor, dat de Fransche modewinkels te Moskou en Petersburg haar geen crediet wilden geven [2]) en onmiddellijke betaling eischten van de gekochte goederen. Haar lichtzinnigheid werkte aanstekelijk op haar omgeving; haar hof was het vroolijkste van geheel Europa. De keizerin hield van lekker eten [3]), van een stevig glas wijn, van zang en dans.

Ondanks de vele huwelijksplannen, waarmede zij vóór haar troonsbestijging werd vervolgd [4]), bleef Elisabeth ongehuwd (althans officieel). Zij leidde echter niet bepaald een ingetogen leven. Van haar talrijke liaisons was de belangrijkste die met Alekséj Razoémowskiej, dien zij, naar het heet, in het geheim huwde. Razoémowskiej was een arme Klein-Russische kozak, die in zijn kinderjaren dorpsherder was. Hij had een mooie stem en werd later zanger. Elisabeth, die van mooien zang hield, nam hem in haar koor op. Weldra wist iedereen te Moskou, dat de knappe kozak haar minnaar was. De ongeletterde kozak werd graaf [5]), ridder van alle Russische orden,

---

[1]) Haar erfgenamen vonden 15.000 japonnen en twee groote kisten met kousen. Behalve vrouwenkleeren bezat Elisabeth ook veel mannenkleeren; op haar bals verscheen zij vaak in mannenkleeren, die haar forsche figuur beter deden uitkomen. Gemakshalve beval zij alle hofdames, op dergelijke bals eveneens in heerenkleeren te verschijnen; de heeren moesten wijde japonnen dragen.

[2]) Er bleef na haar dood een berg onbetaalde rekeningen na.

[3]) Zij hield vast aan alle Russische volksgebruiken, ook aan de vele strenge, wekenlange Russische vastentijden.

[4]) Onder de candidaten bevonden zich o.a. de koning van Frankrijk en haar kleine neef, keizer Peter II.

[5]) Vóór Peter den Groote kende Rusland slechts één aristocratischen titel, nl. knjaz (vorst). Er waren toen 3 groepen menschen, die dezen titel konden voeren: de Rjoérikowitsjen (afstammelingen van Rjoérik, dus mannen wier voorouders „deelvorsten" waren), Gediminowitsjen (afstammelingen van den Litauschen grootvorst Gediminas) en Tataarsche moérza's, die zich tot het Christendom hadden bekeerd en Russen waren geworden. Men moest als knjaz geboren worden; de tsaar kon niemand dezen titel verleenen en zelfs

veldmaarschalk en de eerste persoon van het rijk. Hij bemoeide zich echter weinig met staatszaken, waarvan hij niet het minste verstand had; hij was lui en stelde alleen belang in de jacht, waarbij hij nu en dan hovelingen met zijn zweep afranselde.

Elisabeth omringde zich met een troepje vrouwen, die haar op de hoogte hielden van alle schandalen; zij intrigeerden, hitsten de keizerin tegen haar staatslieden op enz. Dat was het „kabinet" van de keizerin; op de bijeenkomsten van dat „kabinet" werden staatsambtenaren benoemd en ontslagen, de belangrijkste staatszaken besproken, besluiten getroffen enz. Gelukkig voor Rusland was Elisabeth te lui om zich veel met de staatszaken bezig te houden; zij liet meestal alles aan haar ministers over.

De troonsbestijging van Elisabeth was de overwinning van het Russische element over het Duitsche. Elisabeth zelf onderstreepte het nationale karakter van haar bestuur en beweerde telkens, dat zij het werk van haar vader wilde voortzetten, maar het bleef bij woorden. Een belangrijke rol hebben tijdens haar bestuur de volgende personen gespeeld: 1. Pjotr Sjoewálow, chef van de artillerie en hoofd van verschillende departementen, een minderwaardig sinjeur, die slechts aan eigen verrijking dacht; 2. Iwán Sjoewálow, de antipode van zijn naamgenoot, een hoogbeschaafd man, een maecenas, de stichter van de eerste Russische universiteit [1])

Iwán de Verschrikkelijke tornde nooit aan dezen regel. Peter de Groote heeft ook hierin een wijziging gebracht; voortaan kon de keizer iedereen tot knjaz maken. Tegelijkertijd voerde Peter in Rusland den titel graaf in. Om den graventitel van Razoémowskiej meer luister te geven, verkreeg Elisabeth voor hem van den Duitschen keizer den titel van „graaf van het Romeinsche keizerrijk".

[1]) De Moskousche universiteit werd opgericht in 1755. Zij had 3 faculteiten: een juridische, een medische en een philosophische en 10 professoren. De universiteit was toegankelijk voor alle klassen (behalve de lijfeigenen, die als slaven werden beschouwd, de overige boeren en de „ongeregelde burgers"), maar de meeste studenten waren toch edellieden. Aan de universiteit waren

(te Moskou); 3. Bestoézjew-Rjoémin, een der laatste medewerkers van Peter den Groote, een handig diplomaat (hij was jaren lang de leider van de Russische buitenlandsche politiek), die de Russische belangen in het buitenland wist te beschermen, al was er veel op zijn politiek aan te merken.

De binnenlandsche politiek van Elisabeth.

Na den dood van Peter den Groote werd zijn werk (de hervorming van den staat en van de maatschappij) niet alleen niet voortgezet, maar zelfs voor een gedeelte afgebroken. Het eerst werd het centrale bestuur gewijzigd. De Senaat, de hoogste rijksinstelling onder Peter I, werd onder zijn opvolgers ondergeschikt gemaakt aan den Oppersten Geheimen Raad (1726-1730). Anna Iwánowna schafte dezen raad af, maar kort daarna richtte zij als hoogste rijksinstelling het Kabinet op, dat niet veel van den Oppersten Geheimen Raad verschilde. Na den Senaat werden ook andere instellingen van Peter I gewijzigd of afgeschaft.

De oorlogen van Peter den Groote hebben het Russische volk geruïneerd. Peter wist met zijn belastingstelsel de inkomsten van den staat op te voeren tot een ongekende hoogte, doch dit leidde tot een totale verarming van het volk. Na den dood van Peter hadden alle Russische regeeringen te kampen met financieele moeilijkheden. Vele staatslieden beschouwden toen den economischen en financieelen toestand des lands als wanhopig. Om te bezuinigen werden vele rijksinstellingen afgeschaft, het bestuur vereenvoudigd [1]. De

verbonden twee gymnasia: een voor edellieden en een voor de hoogere klassen van stedelingen.

[1] Een van de gevolgen van deze vereenvoudiging was de beperking van de gewestelijke autonomie, die Peter had ingevoerd. De gemeenten en gewesten werden nu onder voogdij der bureaucratie geplaatst. Een ander gevolg was de afschaffing van de scheiding tusschen de rechterlijke en administratieve macht. De gouverneurs werden nu tevens rechters.

vermindering der uitgaven kon echter den toestand niet redden; men moest nieuwe bronnen van inkomsten vinden. Hiervoor moest de regeering den handel bevorderen. De wijze waarop Peter dit had willen doen, bleek ondeugdelijk. Na zijn dood kregen de kooplieden meer vrijheid en de staat schreef hun niet meer voor, wat en hoe zij moesten doen. Petersburg bleek als invoerhaven minder geschikt te zijn en daarom werd de haven van Archangel, die Peter gesloten had, opnieuw geopend. Tijdens het Duitsche bewind kregen de buitenlanders (in 1731) het recht vrijelijk in Rusland handel te drijven. Veel succes hebben deze maatregelen niet gehad en de regeering had voortdurend geldgebrek. Tijdens de regeering van Anna Iwánowna werd de toestand zóó slecht, dat de regeering alle salarissen verlaagde; zelfs verminderde men aanzienlijk de uitgaven voor leger en vloot, waardoor de weermacht in verval raakte.

De positie van den adel werd onder de opvolgers van Peter gunstiger. De dienstplicht werd verlicht. De Russische edelman, die tot nu toe vóór alles soldaat was, werd meer en meer landheer. De regeering was vrijgevig met het schenken van grond aan edellieden, zoodat hun landbezit steeds grooter werd. Tegelijkertijd werden de boeren steeds meer in hun rechten beperkt[1]). Zij hielden op staatsburgers te zijn en werden het eigendom van den landheer, „gedoopt vee".

Onder Elisabeth werd deze politiek voortgezet. In 1740 werd een oekaze uitgevaardigd, dat alleen edellieden het recht hadden landgoederen en lijfeigenen te bezitten, zoodat landbezit een prerogatief van den adel werd. De adel werd

[1]) In 1730 werd hen verboden onroerende goederen te koopen, in 1731 lakenfabrieken op te richten, in 1736 zonder toestemming van den landheer arbeider te worden, in 1737 aannemer te worden.

een kaste, waaruit allen, die geen bewijzen bezaten, dat zij uit een adellijk geslacht stamden, geweerd werden [1]). Zoo werd de adel uit een klasse van soldaten en ambtenaren tot een bevoorrechte klasse van landheeren en bezitters van lijfeigenen. De poging van den adel, den dienstplicht geheel afgeschaft te krijgen, is echter onder Elisabeth mislukt. Voorloopig moesten de edellieden nog den staat dienen, hoewel in mindere mate dan onder Peter. Er werd ook veel gedaan voor de cultureele opheffing van den adel. Hiervoor werden scholen opgericht, die alleen voor edellieden toegankelijk waren. Om den adel van goedkoop crediet te voorzien werd te Petersburg de Edellieden-Bank opgericht, die aan adellijke personen geld leende (tot 10.000 roebel) tegen de toen zeer lage rente van 6 %. De landheeren kregen het recht, hun onwelgevallige boeren naar Siberië te verbannen; de boeren mochten zonder toestemming van hun heer geen enkele financieele verplichting op zich nemen, geen zaken doen enz.

Elisabeth heeft den Senaat weer zijn bevoegdheden teruggegeven. Zij heeft ook verschillende Petriaansche „collegiën", die onder haar voorgangers werden afgeschaft, opnieuw in eere hersteld. De gelijkenis met de toestanden onder Peter was echter slechts schijn. De Senaat was onder den hervormer de hoogste administratieve en rechterlijke instelling van den staat geweest, maar hij bezat geen wetgevende bevoegdheid. Ofschoon Elisabeth deze bepaling heeft behouden, eigende de Senaat zich onder haar regeering wetgevende bevoegdheden toe; hij bemoeide zich met zaken, die hem niet

1) Onder Peter kregen de staatsambtenaren, die geen edellieden waren, den titel van „persoonlijken edelman". De nieuwe voorschriften sloten deze menschen uit de klasse der edellieden en ontnamen hun het recht, land en lijfeigenen te bezitten.

aangingen, benoemde staatsambtenaren, schonk titels, geld, land en lijfeigenen naar eigen goedvinden. De zorgelooze en luie keizerin liet alles oogluikend toe [1]), omdat de Senaat zich belastte met de regeling van de financiën, die in een hopeloozen toestand verkeerden [2]), nieuwe bronnen van inkomsten trachtte te vinden, bezuinigingen doorvoerde enz. Uit fiscale overwegingen liet de Senaat twee keer een telling houden van de belastingplichtige bevolking, nl. in 1743, toen er in Rusland 6.643.335 belastingplichtigen (van de mannelijke kunne) bleken te zijn, en in 1761 (het aantal belastingplichtigen was gestegen tot 7.363.348). Om den handel aan te moedigen werden de talrijke douanes in het binnenland afgeschaft; tevens vervielen de verschillende rechten, die bij elke transactie geheven werden. Er werd een speciale bank opgericht, om aan kooplieden goedkoop crediet te verschaffen. De lasten van de bevolking werden eenigszins verlicht; elk dorp moest nu om de 5 jaren recruten leveren.

De Academie van Wetenschappen, die onder Katharina I was opgericht, kreeg onder Elisabeth Russische leden. De belangrijkste van hun was de geniale Lomonósow. Zoon van een visscher in het hooge Noorden, vluchtte hij uit zijn geboorteplaats naar Moskou om daar te kunnen studeeren. Hij bezat een ijzeren wil en wist de talrijke moeilijkheden te overwinnen. Hij studeerde aan de Grieksch-Latijnsch-

1) Een enkelen keer stuitte de Senaat op verzet van den kant van de keizerin. Zoo heeft zij, ondanks de sterke pressie van den Senaat (en de Synode!) geweigerd haar manifest van 1744, waardoor de doodstraf feitelijk afgeschaft werd, in te trekken. In 1754 weigerde zij het nieuwe wetboek van strafrecht, dat de Senaat had goedgekeurd, haar sanctie te geven, omdat dat wetboek veel wreede straffen bevatte.

2) Het vertrouwen van het buitenland in de credietwaardigheid van Rusland was geschokt. De Hollandsche bankiers, wien Elisabeth herhaaldelijk om een leening van 2 millioen roebel smeekte, vonden een dergelijke transactie te riskant en weigerden Rusland geld te leenen.

Slavische Academie te Moskou; na beëindiging van deze school werd hij naar Duitschland gezonden om zijn studiën te voltooien. Daar studeerde hij mijnbouw en scheikunde. Hij huwde in Duitschland en, daar zijn toelage klein was, geraakte hij in schulden. Hij vluchtte voor zijn schuldeischers, maar onderweg werd hij het slachtoffer van de ronselaars van den koning van Pruisen. Het lukte Lomonósow echter uit de Pruisische kazerne te ontkomen. Hij nam de wijk naar Holland; daar scheepte hij zich in naar Rusland. De Russische regeering benoemde hem tot lid van de Academie van Wetenschappen. De nieuwe academicien bond onmiddellijk den strijd aan met de Duitsche geleerden, die er den schepter zwaaiden. In korten tijd wist Lomonósow zulk een positie aan de Academie te verwerven, dat hij, toen de regeering op aandrang van de Duitsche academiciens hem het lidmaatschap wilde ontnemen, met trots kon antwoorden, dat de Academie zonder hem geen bestaansrecht meer zou hebben. Lomonósow was een universeel genie. Behalve geleerde was hij ook dichter, de eerste Russische dichter van naam. Hij heeft werken nagelaten over philologie, mijnbouw, dichtkunst, geschiedenis enz. Hij was tegelijkertijd de vader van de Russische literatuur en van de Russische wetenschap.

Lomonósow.

Tijdens den staatsgreep van Elisabeth bevond Rusland zich in oorlog met Zweden. De nieuwe regeering heeft zich gehaast het conflict met dat land bij te leggen (1743), waarbij Zweden opnieuw grondgebied (in Finland) aan Rusland moest afstaan. Daarna wilde Bestoézjew-Rjoémin de oude politiek van het Russische keizerrijk hervatten, maar stuitte daarbij op verzet van Lestoq, den Franschen gunsteling van de keizerin. Samen met de la Chétardie oefende deze op Elisabeth pressie uit om haar te winnen (wel is waar zonder succes) voor een bondgenootschap met Frankrijk en Pruisen tegen Oostenrijk, d.w.z. om de dwaze buitenlandsche politiek van de vorige regeering voort te zetten. In 1748 wist Bestoézjew-Rjoémin zich van Lestoq te ontdoen. In 1750 kwam de breuk met Pruisen [1]) en de toenadering tot Oostenrijk tot stand. Daarna sloot Rusland zich bij de coalitie tegen Pruisen aan. Om daadwerkelijk aan den oorlog deel te nemen moest Rusland echter eerst zijn leger, dat in verval was geraakt, herstellen en tot een geduchte macht maken. In 1757 begon Rusland den aanval op Pruisen. De oorlog werd met succes gevoerd: in 1759 versloegen de Russen het leger van Frederik den Groote bij Kunesdorf, in 1760 bezette een Russisch leger Berlijn, in 1761 werd vrijwel geheel Oost-Pruisen door de Russen bezet. Pruisen stond aan den vooravond van een volkomen vernietiging, maar het werd gered door den dood van Elisabeth [2]) (25 December 1761); haar opvolger, een bewonderaar van Frederik den Groote, haastte zich met Pruisen vrede te sluiten en gaf al de veroverde gebieden terug [3]).

[1]) De groei van Pruisens macht kon gevaarlijk worden voor Rusland, omdat Petersburg zoo dicht bij de Pruisische grens lag.

[2]) Elisabeth was de laatste Románow, die in Rusland heeft geregeerd.

[3]) Er zijn aanwijzingen, dat de Russische kroonprins (de latere Peter III) tijdens den oorlog de militaire geheimen van zijn land aan den koning van Pruisen verried.

Peter III.

In 1742 heeft Elisabeth haar neef (een zoon van haar zuster Anna), hertog Karl-Peter-Ulrich van Sleeswijk-Holstein, tot troonopvolger benoemd. Daar hij zoowel kleinzoon van Peter den Groote als van de zuster van Karel XII van Zweden was, bestond de mogelijkheid, dat hij later heerscher van een dier mogendheden zou worden. In het begin was hij voorbestemd voor den Zweedschen troon, en zijn opvoeders lieten hem den Lutherschen catechismus en de Zweedsche taal leeren. Na de troonsbestijging van Elisabeth veranderde echter de toestand. De keizerin zond baron Korf naar Kiel en droeg hem op, den knaap naar Petersburg te brengen. In Rusland werd de knaap grootvorst Pjotr Fjódorowitsj; nu moest hij den Orthodoxen catechismus en de Russische taal bestudeeren. De nieuwe troonopvolger was een ziekelijke en domme jongen. De slechte opvoeding, die hij in Holstein had gekregen (zijn moeder stierf kort na zijn geboorte), heeft hem prikkelbaar, twistziek en koppig gemaakt; hij loog steeds en had nog veel andere leelijke gewoonten; in Rusland werd hij bovendien dronkaard. De 14-jarige knaap wist zoo weinig, dat zijn onwetendheid zelfs Elisabeth verbaasde. Hij bleef zijn leven lang een onwetend, leugenachtig kind. Hij bewonderde Frederik II van Pruisen; hij was echter te dom om het militaire genie van den koning te begrijpen; bij Peter III leidde de bewondering alleen tot soldaatje spelen[1]). Zijn gedrag bracht Elisabeth in vertwijfeling en zij huilde vaak en beklaagde zich, dat God haar zoo'n stumperigen opvolger had gegeven.

---

[1]) Daar echte soldaten den kroonprins angst inboezemden, liet hij soldaatjes van was, hout, stijfsel enz. maken en speelde daarmede als een klein kind. Hij speelde ook gaarne (zelfs na zijn trouwen) met poppen.

In 1745 huwde hij. Zijn bruid was prinses Sophia-Augusta-Frederika van Anhalt-Zerbst [1]). Haar vader was generaal in Pruisischen dienst en commandant van Stettin. Het gezin leefde in behoeftige omstandigheden, maar de dochter kreeg een behoorlijke opvoeding. De bruid kwam met haar moeder, een tactlooze, twist- en praatzieke vrouw, naar Rusland; zij moest Orthodox worden, waarbij zij den naam Jekatjerína Alekséjewna kreeg. Kort daarna huwden de twee kinderen (de bruidegom was toen 17, de bruid 16 jaar oud), die niets voor elkaar voelden. Dit Duitsche paar, de stichters van de nieuwe Russische dynastie, moest nu aan de Russische toestanden wennen. Peter heeft het nooit geleerd; hij voelde zich in Rusland als in een vijandelijk land. Alle pogingen van de regeering, hem op de hoogte te brengen van de Russische toestanden en hem eenigszins geschikt te maken voor de taak, die hem wachtte, mislukten. Hij voelde zich alleen op zijn gemak in gezelschap van zijn Holsteinsche soldaten, wier ruwe manieren hij had overgenomen. Bestoézjew-Rjoémin

---

[1]) Haar moeder was een geboren prinses van Holstein, zoodat Sophia-Augusta verre familie van haar bruidegom was. Een harer ooms, de vroegere hertog van Holstein, was een poos verloofd geweest met Elisabeth, toen zij nog grootvorstin was. Elisabeth heeft hem haar leven lang niet kunnen vergeten en toonde haar belangstelling in zijn nicht door haar geschenken te sturen. Toen Elisabeth besloten had, voor haar neef een vrouw te zoeken, werd naar een prinses uit een arme familie uitgezien, die het huwelijk met den Russischen kroonprins als een groote eer zou beschouwen. De hovelingen van Elisabeth raadden haar aan, de kleine prinses van Anhalt-Zerbst te kiezen, omdat het gezin zoo arm was. Lestoq ijverde voor dat huwelijk, omdat Frankrijk toen een Russisch-Pruisch-Fransch bondgenootschap tot stand wilde brengen en het huwelijk van den kroonprins met een dochter van een Pruisisch generaal de toenadering tusschen Petersburg en Berlijn kon bevorderen. Ten slotte heeft ook Frederik de Groote zich zeer voor dat huwelijk beijverd. In zijn memoires schreef hij nadrukkelijk, dat dit huwelijk zijn werk was, dat hij de prinses van Anhalt-Zerbst een geschikte persoon vond voor de behartiging van de belangen van Pruisen in de hoofdstad van het machtige en zoo door Pruisen gevreesde Rusland.

zag de ongeschiktheid van Peter in en liep met het plan rond hem uit de erfopvolging te sluiten en zijn zoon Paul (geboren in 1754) tot kroonprins te benoemen, maar het plan mislukte [1]).

De kroonprinses stak torenhoog boven haar man uit. Zij was intelligent, bezat veel tact en wist iedereen voor zich in te nemen. Zij heeft in korten tijd wat Russisch geleerd (zij heeft echter haar leven lang deze taal zeer slecht gesproken) en wist zich aan de nieuwe omstandigheden aan te passen. Zij had zoowel aan haar man als aan keizerin Elisabeth een hekel, maar zij wist deze gevoelens te verbergen. Zij deed haar best op haar toekomstige onderdanen den indruk te maken van een vrome, echt-Russische vrouw, ofschoon zij Luthersch was en haar heimelijke minachting voor de Russische kerk nooit kwijtraakte. Zij wist overal sympathie te wekken en in contact te treden met diplomaten en staatslieden.

Het particuliere leven van de prinses was troosteloos. Haar man verwaarloosde haar en maakte er geen geheim van, dat hij niet van haar hield. Hij had telkens nieuwe minnaressen en zijn ruwheid ging zóó ver, dat hij herhaaldelijk met zijn vrouw de aantrekkelijkheden van zijn liefjes besprak [2]). Uit verveling las Katharina veel. Zij verwierf op deze wijze een schat van kennis, waarmede zij later iedereen verbaasde. Zij beschouwde zichzelf als leerlinge van Voltaire en Montesquieu,

---

[1]) Katharina (de kroonprinses) was bij deze plannen betrokken. Toen Elisabeth dat vernam, ontstak zij in woede. Katharina wist op een handige wijze den storm te bezweren. Elisabeth koesterde echter sindsdien argwaan tegen de prinses en de verhouding bleef gespannen.

[2]) Katharina was eerzuchtig. Sedert haar komst naar Rusland was zij bezeten door het verlangen, keizerin van Rusland te worden. Om dat doel te bereiken was zij bereid alle vernederingen te verdragen. Zij beklaagde zich bij niemand over haar man en deed steeds alsof zij over haar leven tevreden was. Zij zocht troost bij andere mannen en ook haar liaisons waren geen geheim voor de hovelingen.

bestudeerde de encyclopedisten en was ontegenzeggelijk de meest beschaafde vrouw van toenmalig Rusland.

25 December 1761 stierf keizerin Elisabeth en werd door het geheele volk beweend, behalve door haar troonopvolger; na haar dood besteeg Peter III den troon. Hij verleende allen, die onder het vorige regime verbannen waren, gratie; hij kende verschillende faciliteiten toe aan den adel (hij schafte o.a. den dienstplicht af). Het is duidelijk, dat zijn leiders hem al die decreten hadden gedicteerd om op deze wijze het volk te toonen, dat hij in staat was te regeeren. Deze leiders waren de staatslieden, die onder de regeering van Elisabeth zijn partijgangers waren. Door deze decreten wilden zij Peter III bij den adel populair maken. Om de breede lagen van het volk voor den nieuwen keizer te winnen, werd de gevreesde en gehate Geheime Kanselarij, de toenmalige Tjse-Ka, afgeschaft. Al deze maatregelen misten echter hun doel: Peter III bleef impopulair. Hij zelf deed niet alleen niets om deze impopulariteit te overwinnen, maar kwetste voortdurend de godsdienstige gevoelens van het volk [1]), waardoor hij steeds meer van zijn onderdanen vervreemdde.

Hij omringde zich met Holsteiners, aan wie hij hooge ambten in Rusland gaf, hoewel zij niets van de Russische toestanden afwisten. Uit wantrouwen voor zijn Russische onderdanen stelde hij een uit Holsteiners bestaande garde in. De Russische garde werd in Duitsche uniformen gestoken en op Pruisische wijze gedrild. Hij veranderde het geheele land in een kazerne, waar iedereen gedwongen werd op Pruisische wijze te marcheeren.

---

[1]) Peter eischte van de Russische geestelijkheid, dat zij de heiligenbeelden uit de kerken zou verwijderen en verlangde dat de Russische priesters leekenkleeren zouden dragen. Hij zond de Synode bevelen, opgesteld in ruwe en beleedigende termen.

Ook de buitenlandsche politiek van Peter III wekte ontevredenheid in het land. Hij sloot met Pruisen vrede. De Russische legers kregen bevel al hun magazijnen aan Pruisen af te staan en in Pommeren te blijven om samen met de Pruisen tegen de vroegere bondgenooten te vechten. Hij sloot met Frederik II een bondgenootschap op ongehoorde voorwaarden [1]). Tegelijkertijd besloot hij Denemarken den oorlog te verklaren om Sleeswijk voor het hertogdom Holstein te veroveren. Natuurlijk moest Rusland dien oorlog voeren.

Al deze maatregelen verbitterden den adel tegen den ontoerekenbaren keizer. De ontevredenheid nam steeds toe en ten slotte werd het iedereen duidelijk, dat een nieuwe staatsgreep onvermijdelijk was.

De staatsgreep van Katharina.

Deze staatsgreep werd, evenals de vorige, uitgevoerd door de garde. Hij werd gesteund door de hoogste staatslieden en de geestelijkheid. De ziel van de beweging waren de gebroeders Orlów (een der Orlów's, Grigóriej, was toen de minnaar van Katharina), die zeer populair waren onder de gardisten. De leiders van de beweging hitsten de soldaten tegen den keizer op en voerden propaganda voor Katharina. De keizerin was natuurlijk op de hoogte van dit alles. Op een zeer handige wijze won zij overal vrienden en sprak over het gevaar, dat haar dreigde [2]). De hovelingen waarschuwden Peter III, maar de zorgelooze keizer trok zich nergens iets van aan en zette zijn onwaardig leven voort.

---

[1]) Peter III noemde zich vaak vazal van Frederik II en knielde zelfs in tegenwoordigheid van veel menschen voor de buste van den koning van Pruisen.

[2]) Peter III wilde zich ontdoen van zijn vrouw, om zijn minnares, freule Worontsów, te kunnen huwen. De algemeene overtuiging in het land was, dat de keizer zijn vrouw in een klooster wilde opsluiten.

Alles was voorbereid voor den staatsgreep; de dag was zelfs vastgesteld. De loslippigheid van een soldaat leidde tot de arrestatie van een der leiders (Passek) der samenzwering. Er moest dus onverwijld gehandeld worden. 28 Juni 1762 werd Katharina, die toen alleen te Peterhof leefde, vroeg in den ochtend door Alekséj Orlów wakker gemaakt. Hij vertelde haar in het kort van de arrestatie van Passek. Zij kleedde zich haastig aan, nam met een hofdame plaats in het rijtuig van Orlów, die op den bok ging zitten, en reed naar de kazerne van het Izmájlowskiej garde-regiment. Daar was alles voorbereid. De soldaten knielden voor haar, kusten haar handen, voeten en den zoom van haar japon; daarna zwoer het regiment haar den eed van trouw. Na deze plechtigheid reed zij naar de kazerne van het Semjónowskiej regiment, waar zich dezelfde tafereelen afspeelden. Ook de overige regimenten sloten zich bij de beweging aan. Aan het hoofd van haar troepen reed de keizerin naar de Kazánskiej kathedraal; daar werd een mis gecelebreerd, waarbij Katharina tot alleenheerscheres van Rusland werd uitgeroepen[1]). Van de kerk begaf de stoet zich naar het Winter-Paleis, waar de leden van den Senaat en de Synode reeds bijeen waren; allen legden den eed van trouw af. Inderhaast werd een manifest gedrukt, waarin de nieuwe heerscheres verklaarde, dat zij op verlangen van het volk den troon had bestegen om den Orthodoxen godsdienst en de belangen van den staat te beschermen.

Intusschen toefde Peter III te Oranienbaum. Het was zijn naamdag en de keizer wilde hem vieren te Peterhof, waar

[1]) Dat was een handige zet van Katharina. De staatslieden waren van plan na de afzetting van Peter III zijn zoontje Paul tot keizer uit te roepen en Katharina tot regentes te benoemen. De alleenheerschappij van de Russische keizers zou daarbij beperkt worden en de regentes zou onder toezicht van de staatslieden gesteld worden. De uitroeping van Katharina in de kathedraal tot alleenheerscheres deed al die plannen in duigen vallen.

Katharina op hem moest wachten. Tot zijn verbazing vond hij het paleis te Peterhof leeg. Drie oude staatslieden, waaronder kanselier Worontsów, boden Peter III aan, naar Petersburg te gaan om te weten te komen, wat er gaande was; te Petersburg sloten zij zich echter bij Katharina aan. Spoedig vernam Peter III, wat er gebeurd was. Er werd besloten Kroonstad te bezetten en van daar uit de hoofdstad te bestoken. Toen de galei des keizers de vesting naderde, dreigde de commandant te schieten, indien de keizer zou landen. Peter keerde naar Oranienbaum terug en bleef werkloos wachten. Daar werd hij gearresteerd en gedwongen te abdiceeren, waarna hij naar Ropsjá werd overgebracht. Het verzoek van Peter om zijn minnares te mogen behouden, wees Katharina van de hand. Eenige dagen later werd de gevangene vermoord [1]).

Intusschen vierde Petersburg de troonsbestijging van de nieuwe keizerin. De soldaten en het grauw sloegen alle wijnkelders open; wijn, mede en brandewijn werden bij emmers verzwolgen. Het was een der vroolijkste omwentelingen van dat aan staatsgrepen zoo rijke tijdperk van de Russische geschiedenis. Overal in het land heerschte tevredenheid, iedereen was blij, dat er een einde was gemaakt aan het bewind van den ontoerekenbaren Peter III.

---

[1]) Het schijnt, dat deze onnoodige en stuitende moord zonder medeweten van Katharina plaats had gevonden. Paul I, de zoon van Peter III en Katharina, heeft na zijn troonsbestijging een onderzoek ingesteld naar de omstandigheden, waaronder zijn vader den dood vond, en kwam tot de conclusie, dat zijn moeder aan dezen moord onschuldig was.

XX. Katharina II (1762–1796).

Haar eerste maatregelen.

KATHARINA dankte haar troonsbestijging aan een revolutie en dit had haar politiek in de eerste jaren van haar regeering bepaald. De nieuwe regeering moest in alles de antipode van de vorige zijn. Haar program moest nationaal, populair en liberaal zijn, maar het moest tevens de belangen van den adel, die de revolutie had doorgevoerd en Katharina op den troon geplaatst, behartigen [1]). Het doorvoeren van een dergelijk program was echter onmogelijk, omdat het veel tegenstrijdigheden bevatte. Een populaire en liberale politiek moest de verbetering van de positie der boeren nastreven, maar dan zouden de belangen van den adel er onder lijden. De hoogere klassen verlangden een aristocratische constitutie (naar Zweedsch voorbeeld), maar de volksmassa verzette zich tegen dergelijke nieuwigheden. De nieuwe regeering heeft deze moeilijkheden ontloopen door nu voor de eene groep, dan voor de andere wat te doen. De buitenlandsche politiek werd in nationalen geest gevoerd. De grondbeginselen van het staatsbestuur bleven onaangetast, maar de gewestelijke

---

[1]) De beginselen van het nieuwe regime werden in vage bewoordingen uiteengezet in het manifest van 6 Juli. Dit manifest was echter zoo onhandig opgesteld en bevatte zooveel tactlooze passages, dat het spoedig ingetrokken en zelfs verboden werd.

administratie werd gereorganiseerd. Ten slotte verzette de regeering zich er niet tegen, dat de liberale ideeën, die uit het buitenland kwamen, doordrongen in de salons der aristocratie, de literatuur en de scholen voor den adel. Maar verder mocht het niet gaan. De regeering behartigde hoofdzakelijk de belangen van den adel. De regeeringstijd van Katharina II was de periode van de privileges voor den adel en van slavernij voor de boeren.

Katharina II.

De rol van Katharina zelf was in het begin onbeduidend. Na den staatsgreep voelde zij zich eenzaam in het vreemde land te midden van menschen, die haar wantrouwden, die haar gebruikt hadden om den gehaten Peter III af te zetten, maar die nu er over dachten, zich van haar te ontdoen. Aan het hof heerschten toen vreemde verhoudingen. De jonge keizerin vleide iedereen en verdroeg talrijke speldeprikken en de nederbuigende manieren van de oude staatslieden. Zij wist dat de hovelingen zich in hun gesprekken over haar vaak zeer weinig vleiend uitlieten, dat overal, zelfs onder de garde, gemompeld werd, dat zij eigenlijk hoegenaamd geen rechten op den troon had[1]).

[1]) Hoe onvast Katharina II op den troon zat, bewijst het volgende geval. In 1764 besloot de officier Mirówitsj, keizer Iwán VI Antónowitsj (den ongelukkigen zoon van Anna Leopóldowna), die in de Schlüsselburgsche vesting opgesloten zat, te bevrijden en een staatsgreep te zijnen gunste uit te voeren. Hij wist niet dat Iwán VI in zijn cel krankzinnig was geworden. Mirówitsj

Haar liaison met Grigóriej Orlów werd overal openlijk besproken en veroordeeld. Ook de kerkvorsten maakten er geen geheim van, dat zij weinig ingenomen waren met de nieuwe keizerin. Katharina slikte alles en deed al het mogelijke om den troon te behouden.

Katharina zocht steun bij de mannen, die den staatsgreep hadden georganiseerd. Zij verdeelde onder hen 18.000 boeren en meer dan 180.000 roebel; bovendien kregen allen hooge pensioenen. De leiders van de beweging, de gebroeders Orlów, kregen tijdens de kroningsplechtigheden den graventitel en veel geschenken. De samenzweerders stelden echter telkens nieuwe eischen, vielen de keizerin lastig met hun raadgevingen, drongen in haar appartementen door en konden niet aan de gedachte wennen, dat zij nu in hun omgang met de keizerin een zeker decorum in acht moesten nemen. Deze menschen, die na den staatsgreep de naaste omgeving van Katharina vormden, stonden wat beschaving betreft beneden de hovelingen van Elisabeth en hadden bovendien niet het minste begrip van staatszaken. Langzamerhand wist Katharina

won een gedeelte van het garnizoen der vesting voor zijn plan. Toen hij de cel van Iwán VI binnenkwam, was de ongelukkige ex-keizer reeds een lijk. Katharina, die van het bestaan van een beweging onder de garde ten gunste van Iwán VI wist, gaf den bewakers een nadrukkelijk bevel, den gevangene, bij een poging tot bevrijding, te vermoorden. Het plan van Mirówitsj was dus mislukt. Hij werd gearresteerd en terechtgesteld. De terechtstelling heeft op het volk, dat tijdens de regeering van Elisabeth dergelijke bloedige tafereelen afgewend was, een zeer slechten indruk gemaakt.

Het is overigens niet zeker, dat de man, die in de Schlüsselburgsche vesting vermoord werd, inderdaad Iwán VI was. Prof. Stählin heeft kort geleden documenten gevonden, die er op wijzen, dat de gevangene niet Iwán VI was. Het heet, dat de vrienden van de Braunschweigsche dynastie een anderen knaap (den zoon van een Zweedschen gevangene) hadden uitgegeven voor den afgezetten keizer en dat Iwán VI op zulk een handige wijze verborgen werd, dat niemand de plaats kende, waar en onder welken naam hij leefde. (Karl Stählin. War der 1764 getötete Gefangene von Schlüsselburg der russische Exkaiser Iwán VI?).

zich echter van deze bende te ontdoen en betere staatslieden uit te zoeken.

Katharina moest iets ondernemen om het volk te toonen, dat zij voor zijn belangen werkte. Zij kende echter alleen het hof en dat was een afzonderlijk wereldje, dat geen contact met het werkelijke Rusland onderhield. Om iets van de toestanden in het land en van de staatszaken te weten te komen, bezocht de keizerin de zittingen van den Senaat, luisterde naar de debatten, onderhield zich met de senatoren en maakte aanteekeningen. Wat zij op deze wijze te weten kwam, was niet rooskleurig. De financieele toestand van het rijk was slecht en het leger in Pruisen had in 8 maanden geen soldij gekregen. De belangrijkste takken van de volkshuishouding waren monopolies van eenige, weinig scrupuleuze mannen. Het buitenland stelde geen vertrouwen in de credietwaardigheid van Rusland en wilde de Russische regeering geen geld leenen. Onder de boeren gistte het, overal kwamen onlusten voor, terwijl 200.000 boeren in opstand waren. Om deze opstanden te dempen, moesten de autoriteiten gebruik maken van de gewapende macht, vaak zelfs van de artillerie. De ambtenaren waren omkoopbaar, hetgeen overigens onvermijdelijk was, omdat de regeering niet in staat was hun salaris te betalen. Overal heerschte een chaos, iedereen bestal de schatkist [1]). De vloot was niet zeewaardig en „alleen geschikt voor de vischvangst", zooals Katharina zich uitdrukte.

Om Rusland beter te leeren kennen ondernam de keizerin in 1763–1767 eenige reizen door het land. Deze reizen konden haar natuurlijk slechts een zeer oppervlakkige kennis van

---

[1]) Volgens de registers van den Senaat bedroegen de ontvangsten van den staat per jaar 16 millioen roebel. Katharina beval de rekeningen na te zien en toen bleek het, dat de ontvangsten in werkelijkheid 28 millioen bedroegen; 12 millioen bleven dus kleven aan de vingers der ambtenaren.

het land en het volk geven, maar toch heeft zij veel gezien en geleerd.

De eerste stappen van Katharina hadden ten doel de macht van den Senaat te beknotten. Op een handige wijze de tegenstellingen onder de senatoren uitbuitend, ontnam Katharina den Senaat de bevoegdheid wetten uit te vaardigen. De wetgevende macht berustte voortaan alleen bij de kroon. De boerenonlusten dwongen haar, haar aandacht te wijden aan dat cardinale vraagstuk van het Russische leven. In 1763 stelde zij een commissie in, die het vraagstuk moest bestudeeren. Daar de keizerin echter niets kon ondernemen, dat de ontevredenheid van den adel zou opwekken, werd de commissie spoedig naar huis gezonden. De lijfeigenschap werd niet alleen niet afgeschaft, maar zelfs verscherpt.

De „Nakáz" en de Commissie.

De kennismaking met de Russische werkelijkheid heeft de keizerin tot de overtuiging gebracht, dat het op deze wijze niet verder kon gaan, dat er ingrijpende hervormingen noodig waren. Vóór alles moest natuurlijk de wetgeving geregeld worden. De staatslieden raadden Katharina aan, de Russische wetboeken te laten herzien en de wetten in overeenstemming met de eischen des tijds te brengen. De keizerin, die nu alles zelf wilde doen en haar autocratie wilde handhaven, kende echter de Russische toestanden en de nooden van het volk niet. Bovendien zou een hervorming van de Russische wetten haar voor de noodzakelijkheid hebben geplaatst de belangen van den adel te benadeelen, hetgeen zij niet durfde.

Er bleef haar dus één weg open: het land haar zorgen en toewijding te toonen en iets te doen, dat een knaleffect zou maken. Dit lag trouwens in haar aard. In tegenstelling met hetgeen algemeen over de „groote" keizerin wordt verteld,

was Katharina geenszins geniaal, zelfs niet begaafd. Zij kon alleen vreemde gedachten in zich opnemen, maar zij heeft geen enkele eigen gedachte nagelaten [1]). Zij kon nooit zichzelve zijn en speelde altijd een rol. Zij voelde zich steeds als op een tooneel. De zaak zelf was voor haar bijzaak, als haar gebaar maar effect maakte, als zij maar populair was. Uit de vele boeken, die zij had gelezen, verwierf zij een vaag liberalisme, dat zich echter ver van de werkelijke problemen hield. Zij gebruikte graag gedurfde uitlatingen, hetgeen haar den naam van een vooruitstrevende en vrijheidlievende [2]) vrouw bezorgde, maar tegelijkertijd hield zij vast aan haar onbeperkte macht en zag er niet tegen op, iedereen, die haar macht wilde beperken, te laten terechtstellen.

Katharina besloot Rusland een nieuw wetboek te geven. Om meer effect te maken, wilde zij eerst een „nakáz" (instructie) schrijven met de grondbeginselen, die de commissie, belast met het opstellen van de nieuwe „Oelozjénieje" (codex), zou moeten in acht nemen. Toen de Nakáz klaar

---

[1]) De geestelijke armoede van Katharina II wordt het best gedemonstreerd door de „werken", die zij geschreven heeft. Haar „oeuvre" bestaat uit verhalen, sprookjes, brieven, tooneelstukken enz., alles even slecht. Wanneer wij bedenken, dat Katharina veel gelezen had, zich met veel menschen onderhield en in zeer veel dingen belang stelde, dan worden wij getroffen door de kleurloosheid van haar geschrijf, door de armoede van haar beelden, de onbenulligheid van haar gedachten. Ook haar brieven missen kleur en inhoud. Dit heeft echter de latere geslachten niet belet deze vrouw, die haar leven lang gebroken Russisch heeft gesproken, tot een der Russische klassieken te proclameeren.

[2]) Katharina II verstond de kunst in het buitenland reclame te maken. Haar talrijke en goed betaalde claque zorgde er voor, dat in het Westen over haar „genialiteit" gesproken werd. Voltaire, met wien de keizerin correspondeerde, zei eens: „De philosophie heeft weinig redenen trotsch te zijn op de schoone Cateau". De wijsgeer heeft haar doorzien, hoewel zij voor hem verborgen hield, dat zij reeds in 1763 een strenge censuur had ingevoerd en sommige werken van Rousseau in Rusland verboden had. Diderot, die minder scherpziend was, geloofde in haar oprechtheid. De nadere kennismaking heeft hem echter ontgoocheld.

was, liet zij hem aan verschillende staatslieden, kerkvorsten en hovelingen lezen en verzocht hun, alles te schrappen, wat zij voor Rusland ongeschikt vonden. Later onderwierp zij het manuscript aan een nieuwe censuur. Het gevolg hiervan was, dat het grootste gedeelte van den Nakáz werd geschrapt. De rest werd in 1767 gedrukt. De Nakáz bestond voor het grootste gedeelte uit citaten uit de werken van Montesquieu (hoofdzakelijk uit „l'Esprit des Lois") en het boek van Beccaria „Dei delitti e delle pene". Katharina zelf voegde alleen hier en daar een enkel woord bij.

14 December 1766 riep Katharina een Commissie [1]) bijeen voor het opstellen van de nieuwe Oelozjénieje. Deze Commissie bestond uit vertegenwoordigers van de regeeringsinstellingen en gekozen afgevaardigden van de verschillende klassen van de bevolking [2]). In het geheel telde de Commissie 565 leden [3]). De afgevaardigden kregen eenige voorrechten (zij konden niet terechtgesteld worden, waren vrijgesteld van lijfstraffen en mochten niet op de pijnbank gelegd worden, ongeacht welke misdaad zij hadden begaan) en werden door den staat bezoldigd. 30 Juni 1767 kwam de Commissie bijeen en begon haar beraadslagingen.

De taak van de Commissie en haar bevoegdheid waren

---

[1]) Peter de Groote, die ook de behoefte aan een goeden codex voelde, benoemde in 1700 een commissie uit edellieden en ambtenaren en droeg haar op de Oelozjénieje van 1649 te herzien. Deze commissie (en de talrijke later ingestelde commissies) heeft echter niets uitgevoerd. Katharina wilde de instelling van Peter, dien zij gaarne nabootste, combineeren met iets, dat aan den ouden Russischen Zémskiej Sobór deed denken.

[2]) Uit de verkiezing van afgevaardigden waren uitgesloten: de lagere geestelijkheid, de lijfeigenen, de boeren die op de kroon-domeinen leefden en de z.g. „economische" boeren (d.w.z. boeren, die vroeger het eigendom van kerkinstellingen waren geweest en in 1764 door Katharina II bij de groep der vrije boeren werden gevoegd; in het geheel telde deze groep 2 millioen zielen).

[3]) De zetels waren als volgt verdeeld: de stedelingen 39 %, de adel 30 %, vrije boeren 14 %, de overige groepen 12 %, de ambtenaren 5 %.

niet duidelijk omschreven. In het manifest heette het, dat de regeering van de afgevaardigden de nooden en wenschen van het volk wilde vernemen, maar tegelijkertijd was er sprake van het opstellen van een nieuwe Oelozjénieje. De organisatie van de Commissie was omslachtig en onpractisch, hetgeen haar werkzaamheden belemmerde. De Commissie bestond uit heterogene elementen met tegenstrijdige belangen, die telkens in botsing kwamen; zij kon daarom niets uitvoeren. Telkens begon zij aan een nieuwe afdeeling van het op te stellen wetboek te werken en zonder deze te beëindigen ging zij tot de bespreking van het volgende hoofdstuk over. De Commissie heeft dan ook haar taak, een nieuwe Oelozjénieje uit te werken, niet volbracht. Zij kon dat trouwens ook niet doen, omdat zij geen enkel houvast, geen enkelen leidraad had. De Nakáz kon als leidraad niet gebruikt worden, omdat hij in zeer vage bewoordingen was opgesteld, algemeene phrases bevatte en geen rekening hield met de Russische toestanden. Bovendien zou een doorvoering van de daarin verkondigde principes van vrijheid en gelijkheid onvermijdelijk tot de afschaffing van de lijfeigenschap hebben moeten leiden, hetgeen de adel niet zou hebben toegelaten. De bestaande Russische wetten konden evenmin als leidraad dienen, omdat er geen eenheid in was; het was een ordelooze hoop van wetten en decreten, die vaak elkaar tegenspraken. De Commissie werd in 1774 naar huis gezonden om nooit meer te worden bijeengeroepen.

---

[1]) Sommige Russische geleerden overdrijven sterk de historische beteekenis van den Nakáz. Dit samenraapsel van citaten en phrases, waarvan de verspreiding in Frankrijk verboden was, was overigens in Rusland zeer weinig bekend. Het gewone publiek kon geen exemplaar van den Nakáz bemachtigen. Zelfs de ambtenaren mochten het werk van de keizerin niet lezen. De Senaat heeft aan de chefs der departementen voorgeschreven den Nakáz in een gesloten lade te houden en er voor te zorgen, dat niemand hem zou lezen!

De opstand van Poegatsjów.

De boeren schikten zich, hoewel niet zonder verzet, in hun afhankelijkheid van de landheeren, omdat zij deze als een soort staatsdienst beschouwden: zij moesten voor de landheeren werken, opdat dezen den staat konden dienen en tegen aanvallen van vijanden verdedigen. Maar de dienstplicht van den adel werd steeds meer verlicht en in 1762 werden de edellieden er zelfs geheel van vrijgesteld. Dit heeft bij de boeren de meening gevestigd, dat spoedig ook voor hen de verplichting, om voor de edellieden te werken, zou afgeschaft worden. Een dergelijk decreet werd echter niet afgekondigd. Integendeel, de druk van de lijfeigenschap werd steeds zwaarder. De lijfeigenen werden gewone slaven, die de bezitter straffeloos kon martelen, verbannen, verkoopen, ruilen enz. De boeren waren verbitterd over dezen toestand en uit vertwijfeling kwamen zij nu hier dan daar in opstand tegen hun heeren. Deze opstanden werden telkens in bloed gesmoord, maar de ontevredenheid bleef bestaan en de geest van verzet smeulde overal.

Ook de lagere klassen van de stedelijke bevolking waren ontevreden over de sociale verhoudingen in het land. De belastingdruk was zwaar, de economische toestand slecht. Ook hier was dus de bodem rijp voor een opstand en de geringste aanleiding kon de massa tot muiterij brengen.

De toestand werd verergerd door de pest-epidemie, die toen Rusland teisterde. In 1771 nam de epidemie vreeselijke afmetingen aan; te Moskou stierven dagelijks 1000 menschen. Alle welgestelden vluchtten uit de stad; de rijksbureaux, de groote winkels en werkplaatsen werden gesloten en bij de reeds bestaande ellende voegde zich de werkloosheid. De opgewonden massa slenterde doelloos door de straten;

er ontstonden telkens samenscholingen, waarbij opruiende redevoeringen werden gehouden en verwenschingen tegen de rijken en de autoriteiten werden geuit. De bevelen van de overheid en van de artsen over de voorzorgsmaatregelen werden niet nageleefd; de zieken werden verborgen gehouden; de lijken werden in het geheim in tuinen en kelders begraven. De menigte stelde geen vertrouwen in de artsen en stroomde naar de vereerde heiligenbeelden. De toeloop was bijzonder groot naar de icone van Onze Lieve Vrouw boven een der poorten; het volk geloofde, dat dat heiligenbeeld van pest kon genezen. Dergelijke samenscholingen verspreidden de ziekte natuurlijk nog meer, en metropoliet Amwrósiej (Ambrosius) liet het heiligenbeeld verwijderen. Het grauw ontstak daarop in woede, bestormde het huis van den kerkvorst, vermoordde hem en begon de paleizen in het Kremlj te plunderen. De opstand werd onderdrukt, maar de ontevredenheid bleef bestaan.

In denzelfden tijd gistte het in het Oosten des lands onder de kozakken. Na de onderdrukking van de beweging van Boelawin verloor het Dongebied zijn autonomie. Vele kozakken schikten zich in de veranderde omstandigheden, maar er waren er ook, die hun hoofd niet wilden bukken en naar andere door kozakken bewoonde streken (aan de rivieren Koebánj, Térek, Jaïk) trokken, waar het toezicht van de regeering nog zwak was en de kozakken hun vrijheid nog niet hadden verloren. De regeering begon hen echter ook daar te achterhalen. Ter beteugeling van de inboorlingen (de Kalmukken en Basjkieren) liet de regeering aan de rivier de Jaïk (nu: Oerál) en haar zijrivieren kleine vestingen bouwen en dwong de daar wonende kozakken er garnizoensdienst te doen. De Jaïk-kozakken probeerden zich te verzetten tegen dezen dwang, maar de ongehoorzamen werden op wreede

wijze gestraft. In 1771 barstte aan den Jaïk een opstand uit; hij werd onderdrukt; veel kozakken werden terechtgesteld en naar Siberië verbannen en daarna schafte de regeering ook hier de autonomie af en onderwierp de kozakken aan een strenge tucht. Deze maatregelen hebben de kozakken nog meer verbitterd en spoedig ontbrandde het verzet weer.

Leider van den opstand werd Jemelján Poegatsjów. Het was een gedeserteerde Don-kozak, die veel door Rusland had gezworven en reeds kennis had gemaakt met de gevangenis (te Kazan) en de knoet. In 1773 verscheen hij in het gebied van den Jaïk, waar hij geen onbekende was, en gaf zich uit voor Peter III [1]). Poegatsjów verzamelde om zich alle ontevredenen uit dat gedeelte des lands: kozakken, raskóljniki, inboorlingen; elke groep hoopte op deze wijze haar doeleinden te bereiken. Aan het hoofd van zijn ongedisciplineerde benden veroverde Poegatsjów eenige vestingen aan den Jaïk, waar hij kanonnen en ammunitie buitmaakte. Zijn leger telde weldra 25.000 man. Zijn succes was een sein voor den opstand in het geheele gebied. Poegatsjów trok toen naar de Wolga. Ook daar leidde zijn verschijnen tot openlijk verzet. De lijfeigenen kwamen in opstand tegen de landheeren en de autoriteiten. Overal staken de boeren de huizen der landheeren in brand; wie van de heeren niet bijtijds naar Moskou was gevlucht, werd afgemaakt (in het geheel zijn bij dien opstand 1572 landheeren vermoord). Ook veel ambtenaren

---

[1]) De vreemde omstandigheden, waaronder Peter III den dood vond, hebben bij het volk de overtuiging gewekt, dat het bericht over zijn dood onwaar was. Nu en dan verschenen zelfs menschen, die zich voor Peter III uitgaven, maar hun pogingen hadden geen succes, omdat de echtgenoot van Katharina II impopulair was. Ook de Jaïk-kozakken voelden geen liefde voor den vermoorden keizer, maar zijn naam verschafte een cachet van wettigheid aan den opstand: nu konden zij beweren, dat zij voor de rechten van den wettigen keizer tegen de gehate autoriteiten vochten.

en officieren werden doodgemarteld. Het geheele Oosten van Rusland stond in lichtelaaie.

De toestand was veel ernstiger dan de regeering in het begin had gedacht, en zij zond generaal Bíbikow naar het opstandige gebied. Zij kon hem echter geen groote legermacht geven, omdat Rusland toen in oorlog was met Turkije. Bíbikow vond in het Wolga-gebied een algemeene anarchie en paniek. Overal heerschte verslagenheid, niemand geloofde in de mogelijkheid, den opstand te bedwingen. Bíbikow verzamelde te Kazan de edellieden, sprak hun moed in, organiseerde een militie uit edellieden en verkreeg van den adel middelen voor de bewapening van een legermacht, groot genoeg om den strijd met de opstandelingen aan te binden. Hij versloeg Poegatsjo'w, heroverde de steden, die de opstandelingen hadden bezet, en joeg de benden naar het Oosten. Poegatsjo'w wist echter te ontkomen en vluchtte naar Siberië. Bíbikow rapporteerde aan de regeering, dat het gebied gepacificeerd was, maar waarschuwde de overheid, dat er overal ontevredenheid heerschte [1]). Spoedig daarna stierf Bíbikow, zonder de pacificatie te hebben voltooid.

In het voorjaar van 1774 brak de opstand weer uit. Poegatsjów verscheen opnieuw met zijn kozakken aan de Wolga. Nu voerde hij een guerilla. Hij meed een ontmoeting met het leger van Michelson (den opvolger van Bíbikow), trok door het land, bezette de steden en wakkerde overal bij de boeren verzet aan tegen de landheeren. Eens verscheen hij voor Kazan en legde de stad in de asch, maar het lukte hem niet de citadel te veroveren. Daarna veroverde hij verschillende groote steden aan de Wolga. De opstand greep steeds meer om zich heen, ondanks alle overwinningen van de regeeringstroepen.

---

[1]) Bíbikow zei eens: „Niet Poegatsjów is gevaarlijk, maar de algemeene ontevredenheid in Rusland."

De verontruste keizerin riep toen den beroemden Soewórow uit Turkije terug en gaf hem opdracht den opstand te dempen en Poegatsjów gevangen te nemen. De vervolging werd nu actiever. De leiders van het verzet zagen de hopeloosheid van den toestand in en leverden Poegatsjów aan Soewórow uit. Poegatsjów werd in een kooi naar Moskou gebracht, gefolterd en terechtgesteld (1775).

Poegatsjów in de kooi.

De opstand smeulde nog een tijd lang, maar ten slotte werd het land gepacificeerd. De lijfeigenschap werd verscherpt en de landheeren koelden hun woede voor de doorstane angsten door de boeren te mishandelen en nog meer uit te buiten dan vóór den opstand. De kozakken verloren hun autonomie en vormden een militie, die aan een strenge tucht was onderworpen. Allen, die bij den opstand betrokken waren geweest, werden op hardhandige wijze gestraft; overal in het land verrezen talrijke galgen; de gevangenissen waren volgepropt met boeren.

De hervormingen van Katharina II.

De Commissie van 1767 werd naar huis gestuurd zonder dat zij iets tot stand had gebracht. De afgevaardigden werden echter tijdens de zittingen van de Commissie in staat gesteld de instructies, die zij van hun kiezers hadden gekregen, kenbaar te maken, en de nooden en wenschen van de bevolking uiteen te zetten. Op deze wijze verkreeg de regeering veel materiaal, waarvan gebruik werd gemaakt bij de administratieve hervormingen, die na het dempen van den opstand werden doorgevoerd.

Vóór alles werd het provinciale bestuur hervormd. De zwakheid van dat bestuur was gebleken tijdens den opstand van Poegatsjów; er moest dus een goed georganiseerd en van voldoende machtsmiddelen voorzien provinciaal bestuur komen. In 1775 werd een wet op het provinciaal bestuur afgekondigd. Het land werd verdeeld in 50 gouvernementen, elk van 300-400 duizend inwoners; elk gouvernement werd verdeeld in districten (oejézd) met een bevolking van 20-30 duizend inwoners. Bij de bepaling van de grenzen der gouvernementen en districten werd dus alleen rekening gehouden met de statistiek der bevolking met het gevolg, dat de oppervlakte van de administratieve eenheden sterk uiteenliep. Daar de administratie van elk district zich in een stad moest bevinden, kregen veel dorpen de benaming van stad.

Elk gouvernement kreeg de volgende instellingen: 1. Aan het hoofd van het gouvernement stond een gouverneur, die een „gouvernements-bestuur" onder zich had; dit lichaam beheerde het geheele gebied, controleerde de plaatselijke administratie, zorgde voor de naleving van alle voorschriften van de regeering. 2. Twee rechtbanken: een civiele en een strafrechtelijke. 3. Een centrale instelling voor de financiën.

Bovendien had elke gouvernementsstad de volgende speciale rechtbanken: een voor den adel, een voor stedelingen en een voor de vrije boeren. Ten slotte waren er nog: 1. een arbitrage-rechtbank, die tevens ontoerekenbare misdadigers vonniste,

Hoe men in Rusland in de XVIIIde eeuw reisde.

en 2. een instelling, die scholen, tehuizen voor ouden van dagen, invaliden enz. in stand moest houden. De twee laatste instellingen bestonden uit gekozen vertegenwoordigers van de steden, maar hadden ambtenaren tot voorzitter.

Aan het hoofd van elk district (oejézd) stond een ispráwnik, die alle bevelen van het „gouvernements-bestuur" moest uitvoeren. Elke districts-hoofdstad kreeg de volgende instellingen: 1. een rechtbank, bestaande uit den isprávnik en

eenige leden (zoowel de isprâwnik als de leden van de rechtbank werden uit de edellieden van het district geworven); 2. een districts-rechtbank voor edellieden; 3. een rechtbank voor stedelingen; 4. een rechtbank voor boeren. Al deze instellingen waren colleges, bestaande uit leden van den betrokken stand onder voorzitterschap van een rijksambtenaar (dus een edelman). Aan het hoofd van elke stad stond een gorodnítsjiej (ook steeds een edelman), die de stedelijke politie en administratie beheerde. Ten slotte waren er nog twee voogdijraden, een voor adellijke personen en een voor stedelingen.

Het was een zeer ingewikkeld en duur bestuursstelsel. De principes van gelijkheid van den Nakáz vonden bij deze inrichting geen toepassing. De rechtbanken waren instellingen in den geest van de middeleeuwsche standenverdeeling. Bij het uitwerken van dit bestuursstelsel hield de regeering rekening met de wenschen, die de vertegenwoordigers van den adel in de Commissie hadden kenbaar gemaakt. De adel kreeg een overheerschende positie in het bestuur van de districten. Alle gouvernements-ambtenaren werden gewoonlijk uit den adel gekozen, zoodat de edellieden voortaan ook in het gouvernements-bestuur de lakens uitdeelden.

De bevoorrechte positie van den adel werd versterkt door het decreet van 1785. Alle edellieden van een gouvernement vormden voortaan een corporatie, die rechtspersoonlijkheid bezat. Om de 3 jaar kwamen zij in de hoofdstad van het gouvernement bijeen ter bespreking van hun belangen; op deze bijeenkomsten werden ook de adelsmaarschalken (één voor het geheele gouvernement en één voor elk district) en de leden van de verschillende colleges van het gouvernement gekozen. De edellieden kregen het recht, zich voor hun zaken rechtstreeks tot den gouverneur, den Senaat en

tot de kroon te wenden. Elke edelman werd vrijgesteld van alle belastingen, van den militairen dienstplicht[1]) en van lijfstraffen; hij kon alleen door een rechtbank gevonnist worden, die uit edellieden bestond; het stond hem vrij den staat te dienen of niet. Alleen de Senaat kon den edelman zijn waardigheid ontnemen, waarbij telkens een speciale goedkeuring van de kroon vereischt was. Al het land, dat een edelman bezat, werd samen met de boeren zijn volstrekt eigendom, waarmede hij kon doen wat hij goed vond. De edellieden kregen ook het recht handel te drijven en fabrieken op te richten. De adel werd de geprivilegieerde stand, die baas van het geheele land werd. Het doel, dat de adel reeds lang had nagestreefd, was dus bereikt.

Ook het zelfbestuur van de steden werd geregeld. De huishouding van elke stad en de politie werden beheerd door twee doema's: de algemeene stads-doema, welke uit gekozen vertegenwoordigers der burgerij bestond en onder leiding van een stads-hoofd (burgemeester) stond en de zes-ledige stads-doema (een lid voor elke der zes groepen, waarin de stedelingen waren verdeeld). De algemeene doema was zoo iets als een gemeenteraad en kwam slechts op bepaalde tijden bijeen; de zes-ledige doema was het dagelijksche bestuur en kwam geregeld bijeen.

De handeldrijvende burgers en de ambachtslieden werden in 3 gilden verdeeld; tot de eerste gilde behoorden zij, die een kapitaal van minstens 10.000 roebel bezaten, tot het tweede-burgers met een kapitaal van minstens 5.000 roebel, tot het derde zij die minstens 1.000 roebel bezaten. Wie minder dan 1.000 roebel bezat, behoorde tot de klasse der kleine burgers

[1]) Om het leger van een voldoende aantal officieren te voorzien werd echter bepaald, dat edellieden, die geen officiersrang bezaten, aan de verkiezing van adelsmaarschalken e.d. niet mochten deelnemen.

(mjesjtsjánje). Het stedelijke zelfbestuur ontwikkelde zich langzaam. Het stond onder voortdurend toezicht van den gouverneur of diens ambtenaren, hetgeen zijn ontwikkeling belemmerde en bij de leden van de doema's de overtuiging vestigde, dat zij gewantrouwd werden. Bovendien bezat Rusland toen nog geen burgerij in den West-Europeeschen zin van het woord. De Russische steden waren klein, vuil en arm. De inwoners onderscheidden zich weinig van de boeren en waren even onwetend als de plattelanders. Er was toen weinig handel, omdat elk landgoed een economische eenheid vormde, die vrijwel alles produceerde, wat de heeren en hun bedienden noodig hadden. De boeren waren armzalige wezens, die uitgezogen werden en niet in staat waren iets te koopen. De industrie bevond zich nog in haar kinderjaren. De stedelingen waren dus niet in staat eenige rol in het maatschappelijke leven van de provincie te spelen. Katharina II deed eenige pogingen de bevolking der steden uit te breiden en op een hooger peil van beschaving te brengen. Verschillende groote dorpen kregen stadsrechten, waarbij alle lijfeigenen vrije burgers werden (de regeering betaalde steeds den prijs van deze „vrije burgers" aan hun landheer), maar veel succes hebben deze en andere dergelijke maatregelen niet gehad.

Katharina II wilde „volmaakte menschen" kweeken, hetgeen, naar zij meende, alleen te bereiken was door de kinderen aan den invloed van het gezin te onttrekken en in speciale onderwijsinrichtingen op te voeden. De staat richtte daarvoor internaten op, eerst voor freules, later ook voor dochters van rijke kooplieden. Voor jongens werden cadettenscholen met internaten opgericht. Naast deze internaten zouden gewone scholen opgericht worden, terwijl de keizerin ook aan de stichting van nieuwe universiteiten dacht. Van al die grootsche

plannen is echter niets terecht gekomen, omdat de staat geen geld had.

De vreeselijke onhygiënische toestanden in Rusland, het gevolg van de armoede en de onwetendheid der bevolking,

Volksvermaken tijdens de regeering van Katharina II.

maakten epidemieën tot een gewoon verschijnsel. Katharina schreef voor, dat elke stad artsen moest hebben, zoowel voor de stedelingen zelf, als voor de plattelanders van het district. Alle steden moesten ziekenhuizen en inrichtingen voor krankzinnigen stichten. Daar Rusland toen geen eigen artsen bezat,

liet de regeering ze in het buitenland werven. Tegelijkertijd werd zorg gedragen voor het kweeken van Russische artsen en heelmeesters. Er werden apotheken en fabrieken van chirurgische instrumenten opgericht.

Als een trouw aanhangster van de leerstellingen van Adam Smith schafte Katharina in 1782 de protectionistische wetten van Peter den Groote af en voerde het stelsel van „laisser faire, laisser passer" in. Zij beperkte zich tot het steunen van handel en nijverheid, maar onthield zich van inmenging in het werk der bedrijven. De regeering zorgde voor goedkoop crediet; hiertoe richtte zij een bank op, die geld leende tegen 5 % (daarbij werden de afzonderlijke banken voor edellieden en stedelingen afgeschaft).

De vele oorlogen, die Rusland tijdens de regeering van Katharina II heeft gevoerd, stelden aan de schatkist hooge eischen. De regeering moest daarom naar middelen uitzien om de ontvangsten van den staat op te voeren. Vóór alles werd het hoofdgeld, dat alle boeren (zoowel lijfeigenen als kroon- en rijksboeren) moesten betalen, verhoogd van 70 kopeken tot 1 roebel per jaar per persoon (1794). De kroon- en rijksboeren moesten bovendien jaarlijks een speciale belasting betalen, die telkens verhoogd werd (zij bedroeg vóór 1760 40 kopeken, in 1760 werd zij bepaald op 1 roebel, in 1768 op 2 roebel, in 1783 op 3 roebel). Een verdere opvoering van de directe belastingen was onmogelijk, omdat de lijfeigenen, die de helft van de bevolking van het rijk uitmaakten, een groot gedeelte van hun inkomen aan den landheer moesten afstaan. De regeering heeft daarom haar toevlucht genomen tot de indirecte belastingen. Een zeer belangrijke rol speelde daarbij de accijns op brandewijn; in 1764 leverde deze accijns per persoon der boerenbevolking 19 kopeken op, in de laatste regeeringsjaren van Katharina II

61 kopeken. Daarnaast bestonden veel andere accijnzen en indirecte belastingen.

De regeering maakte ook gebruik van het binnenlandsche crediet. In 1768 werd een circulatie-bank opgericht met een metaal-reserve van 1 millioen roebel. De bank bracht voor een gelijk bedrag assignaten in circulatie, die de koperen pasmunt moesten vervangen; deze assignaten waren inwisselbaar en genoten daarom algemeen vertrouwen. In 1774 werden assignaten voor nog een millioen roebel uitgegeven; zij bleven echter inwisselbaar en het vertrouwen in het papierengeld bleef ongeschokt; de koers van het papierengeld was zelfs iets hooger dan die van de koperen munten. Tijdens den Tweeden Turkschen oorlog zag de regeering zich genoopt nieuwe assignaten uit te geven tot een gezamenlijke waarde van 100 millioen roebel. Ofschoon de keizerin in haar manifest aan de bevolking beloofd had, dat dit bedrag niet overschreden zou worden, waren er tegen het einde van den oorlog voor 150.000.000 roebel aan assignaten in omloop, later nog meer. Dit moest natuurlijk leiden tot een daling van den koers van het papierengeld, eerst tot 70 kopeken per roebel, in de laatste regeeringsjaren van Katharina tot 50 kopeken.

Tegelijkertijd leende de regeering in het buitenland overal, waar zij maar geld krijgen kon. Tegen het einde van de regeering van Katharina II bedroeg de schuld van Rusland 44 millioen roebel (voor dien tijd en voor een arm land als Rusland een geweldig bedrag). De regeering moest jaarlijks op de begrooting 5 millioen voor rente en aflossing dier schulden uittrekken. De totale schuld van den staat (dus in binnen- en buitenland) bedroeg meer dan 200 millioen roebel; de staatsbegrooting bedroeg toen 68 millioen roebel per jaar.

De buitenlandsche politiek. Eerste periode.

Sinds eeuwen kwam Rusland voortdurend in botsing met 3 mogendheden: Zweden, Polen en Turkije. De strijd tegen Zweden was het gevolg van het streven van Rusland naar een uitgang tot de Oost-Zee, waarvan de kust door Zweden beheerscht werd. De vrede van Nystad heeft dit vraagstuk vrijwel opgelost. Wel wilde Zweden zich niet bij den geschapen toestand neerleggen en droomde het van revanche, maar het was voor iedereen duidelijk, dat alle pogingen in deze richting voor Zweden slechts tot nieuwe nederlagen moesten leiden. De geschillen met Polen waren van nationaal-religieuzen aard. Een aanzienlijk gedeelte van het Russische volk bevond zich onder heerschappij van Polen-Litauen. Sinds Iwán III was de hereeniging van Zuid-Westelijk Rusland met het rijk van Moskou (Noord-Oostelijk Rusland) een van de belangrijkste doeleinden van de Russische politiek en Moskowië voerde daarvoor eeuwenlang oorlog met Polen. Slechts nu en dan werd de strijd afgebroken door een wapenstilstand van eenige jaren, om het land wat rust te geven. Het Turksche vraagstuk was van economischen aard. Tegenwoordig Zuid-Rusland behoorde toen aan de roofzieke Tataren, die zich verzetten tegen de kolonisatie van het uitgestrekte gebied door Russische boeren. Bovendien ondernamen de Tataren nog steeds strooptochten naar Rusland. Rusland moest dus zijn Zuidelijke grens verleggen tot de kust van de Zwarte Zee en de Krim-Tataren op dezelfde wijze onschadelijk maken als de inboorlingen in het Oosten des lands. Het was wenschelijk deze twee vraagstukken afzonderlijk op te lossen en een strijd aan twee fronten te vermijden. Het eerst moest de Turksche quaestie opgelost worden en daarbij had Rusland de hulp van Polen noodig, zoodat het in het belang van

Rusland ware geweest de tegenstellingen met Polen niet op de spits te drijven.

Na den vrede van Nystad werd de bestrijding van Turkije het hoofddoel van de Russische buitenlandsche politiek. Rusland voelde zich echter nog te zwak om alleen Turkije te beoorlogen en zocht naar bondgenooten. Peter kwam op het idee Oostenrijk tot bondgenoot van Rusland te maken. Dit bondgenootschap (offensief en defensief) kwam tot stand in 1726, dus kort na den dood van den grooten keizer, en was bekend als „het systeem van Peter den Groote". Tot Peter III werd dit systeem gehandhaafd. Het had naast zijn voordeelen ook zekere nadeelen. Oostenrijk voerde in dien tijd geen doelbewuste politiek en verwachtte alles van een gelukkigen samenloop van omstandigheden. Dit bondgenootschap leverde Rusland slechts eenige woestenijen op tusschen den Dnjepr en den Boeg (vrede van Belgrado van 1739), maar Rusland betaalde voor deze winst met 100.000 menschenlevens.

Onder Katharina II werd het „systeem van Peter den Groote" vervangen door het phantastische „Noordelijke systeem" van graaf Pánin, den leider van de buitenlandsche politiek onder de keizerin. Pánin droomde van een eeuwigen vrede en eensgezindheid onder de Europeesche mogendheden. Hij ontvouwde grootsche plannen, maar werkte ze nooit uit. Zijn systeem bestond in het oprichten, onder leiding van Rusland, van een coalitie der Noordelijke Protestantsche landen plus het Katholieke Polen; deze coalitie zou den bond van de Zuid-Europeesche Katholieke landen (Oostenrijk, Spanje, Frankrijk) moeten bestrijden. De Noordelijke coalitie was niet levensvatbaar, omdat zij staten moest verbinden met tegenstrijdige belangen (o.a. Pruisen met Saksen, Rusland met Zweden, Engeland met de continentale mogendheden). Een dergelijke coalitie kon Rusland geen enkel

voordeel brengen, maar wel veel schade berokkenen. Zij leidde tot een breuk tusschen Rusland en zijn ouden bondgenoot, Oostenrijk, en tot afkoeling van de vriendschappelijke betrekkingen met Frankrijk, en Rusland had juist de hulp van deze twee mogendheden noodig voor den strijd tegen Turkije.

In plaats van Oostenrijk werd Pruisen [1]) de belangrijkste bondgenoot van Rusland, en dit bondgenootschap was tegen Polen gericht (tractaat van 31 Maart 1764). Het bracht voor Rusland alleen nadeelen mede. Pruisen was, evenals de meeste Europeesche landen, na den Zevenjarigen oorlog volkomen uitgeput en vreesde Rusland, het eenige land, welks macht weinig had geleden. Pruisen was ook zonder bondgenootschap bereid de politiek van Rusland te steunen. Bovendien waren de belangen van Rusland en Pruisen in Polen niet identiek. In Polen was toen de patriottische partij aan het bewind gekomen, die den chaos wilde overwinnen en het land een normaal bestuur geven. Voor Rusland waren deze plannen niet gevaarlijk; zij hadden zelfs een voordeel, omdat de verwezenlijking er van Polen tot een waardevollen bondgenoot tegen Turkije kon maken. Pruisen vreesde echter een herstel van Polen. Koning Frederik wist evenwel Rusland langzamerhand tot zijn werktuig te maken. Katharina verplichtte zich geen hervormingen in Polen toe te laten en daarmede vervreemdde zij de patriottische partij, die pro-Russisch was, van zich.

Toen in 1763 koning Augustus III stierf, koos de Poolsche sejm, op aandringen van Katharina, graaf Stanislaw Piniatowski (haar gewezen minnaar) tot koning (hij regeerde onder den naam van Augustus IV). De nieuwe koning erkende zijn

[1]) Dit bondgenootschap maakte in Rusland een vreemden indruk, omdat Katharina in haar manifest na haar troonsbestijging Frederik den ergsten vijand van Rusland had genoemd.

afhankelijkheid van Rusland en gehoorzaamde aan de wenken van den Russischen gezant te Warschau, vorst Repnin. Toen Rusland, op instigatie van Pruisen, besloot zich in den Poolschen partijstrijd te mengen, eischte Repnin, dat de sejm den Orthodoxen en Protestanten gelijke rechten zou geven als aan de Katholieken. De sejm weigerde; Repnin kreeg uit Petersburg opdracht, den Orthodoxen en Protestantschen adel in confederaties te organiseeren (dergelijke confederaties waren in Polen een gewoon verschijnsel) om pressie op den sejm uit te oefenen. Repnin deed dit; het lukte hem zelfs een Katholieke confederatie op te richten, die bereid was de eischen der Orthodoxen en Protestanten te steunen. Deze confederaties waren echter te zwak om hun wil aan den sejm op te leggen en de koning bezat in Polen geen macht. Toen ging Repnin tot geweld over. Russische troepen bezetten Warschau; de leiders van de Katholieken in den sejm (o.a. twee Katholieke bisschoppen) werden gearresteerd en naar Rusland overgebracht. De sejm moest zich dus onderwerpen aan den wil van Katharina II (1767).

De Orthodoxen in Polen verlangden inlijving van de door hen bewoonde gebieden bij Rusland. Toen Petersburg dezen eisch van de hand wees[1]), verlangden de Orthodoxen religieuze vrijheid, teruggave van de door de Katholieken in beslag genomen Orthodoxe kerken en het recht voor hen, die gedwongen waren de kerk-unie te aanvaarden, tot de Orthodoxe kerk terug te keeren. De regeering te Petersburg vond het echter ongewenscht deze eischen in te willigen. Panin vreesde, dat Russische boeren, vooral de raskóljniki, bij drommen naar Polen zouden vluchten als daar vrijheid

---

[1]) De Russische regeering was toen bereid zich tevreden te stellen met een verbetering van de Westelijke grens, waarbij Witebsk en Mohilew aan Rusland zouden komen.

van godsdienst werd ingevoerd. Panin streefde een ander doel na: hij wilde voor de Orthodoxen politieke rechten in Polen verkrijgen, in de hoop hen als werktuig in den sejm te kunnen gebruiken. Dit plan was echter onuitvoerbaar. De Russische adel in Polen was toen reeds grootendeels gepoloniseerd en tot het Katholicisme bekeerd. De edellieden, die trouw waren gebleven aan den Orthodoxen godsdienst, waren arm en onwetend; de Orthodoxe bevolking kon dus geen personen opleveren, die in staat waren in den sejm te zetelen en staatsbetrekkingen te bekleeden. Het hoofd der Orthodoxen, Geórgiej Konísskiej, die als bisschop van Wit-Rusland recht had op een zetel in den senaat, kon dezen zetel niet innemen, omdat hij geen edelman was. De Russische regeering wilde met al deze omstandigheden geen rekening houden en dwong den sejm, den Orthodoxen politieke rechten te verleenen. Dit leidde tot veel mislukkingen, en Katharina II moest later zelf de Orthodoxen verzoeken, af te zien van sommige verworven politieke rechten.

Het optreden van de Russische regeering heeft in Polen algemeen verontwaardiging gewekt en er ontstond een confederatie van edellieden, die zich gewapenderhand tegen de Russische politiek wilden verzetten. De confederaten bedreven talrijke geweldplegingen tegen Orthodoxen, hetgeen tot een tegenactie heeft geleid. In het gedeelte van Klein-Rusland, dat onder Polens heerschappij stond, ontstonden benden vrijbuiters, die bekend waren onder den naam hajdamáki. Zij vermoordden Katholieke priesters, edellieden en Joden, plunderden en verwoestten vele steden (zoo hebben de hajdamáki onder aanvoering van Zjeljeznják en Gónta alle inwoners van de stad Oemanj vermoord). De politiek van de Russische regeering was ook in zake de hajdamáki dubbelzinnig. Als Orthodoxen werden zij door de Russische regeering

gesteund en zelfs opgehitst, maar tegelijkertijd werd hun beweging gevaarlijk en onwettig geacht[1]).

Ten slotte overwon te Petersburg de angst voor een boerenopstand en toen de zwakke koning van Polen de keizerin verzocht den vrede in zijn land te herstellen, rukte een Russisch leger Polen binnen (1768) en onderdrukte de hajdamáki-beweging, die door de Russische regeering in het begin aangemoedigd en gesteund werd.

Toen de Russische generaals de hajdamáki-benden liquideerden, werden zij door de Poolsche regeering gesteund, maar zoodra zij zich tegen de confederaten (de opstandige Poolsche edellieden) keerden, ontmoetten zij overal tegenstand. De confederaten kregen steun van Frankrijk en Oostenrijk, hetgeen den strijd tegen hen bemoeilijkte. De chaos in Polen nam steeds erger vormen aan. Pruisen en Oostenrijk maakten gebruik van den opstand om gedeelten van Polen te bezetten[2]). Ten slotte versloeg Soewórow de confederaten en herstelde de orde in het land. Pruisen en Oostenrijk wilden echter de bezette gebieden niet ontruimen. Frederik II, die in tegenstelling met de phantastisch aangelegde Katharina een goed doordachte buitenlandsche politiek voerde, verklaarde, dat Polen verplicht was door afstand van grondgebied de 3 mogendheden (Rusland, Pruisen en Oostenrijk) schadeloos te stellen voor de gemaakte onkosten en de gedane moeite. Tegelijkertijd stelde hij Rusland voor, als belooning voor de vele overwinningen in Turkije . . . een gedeelte van het Poolsche grondgebied met

[1]) De Russische regeering vreesde, dat deze boerenopstand, die naast een religieus tintje een uitgesproken sociaal karakter had, naar den linkeroever van den Dnjepr (Russisch grondgebied) zou overslaan.

[2]) Frederik II, wiens politiek tot een breuk tusschen Rusland en Oostenrijk had geleid, had intusschen zelf een accoord met Oostenrijk gesloten (natuurlijk ten koste van Rusland).

een Russische bevolking te annexeeren. Zoo ontstond te Berlijn het plan van de eerste verdeeling van Polen. Rusland kreeg Wit-Rusland; Pruisen nam Pommeren en de streken, die Oost-Pruisen van Brandenburg scheidden; Oostenrijk lijfde Galicië in (1773). Pruisen en Oostenrijk plukten de vruchten van Russische overwinningen. Daarbij annexeerde Oostenrijk het oude Russische Galicië en maakte op deze wijze een hereeniging van alle Russische stammen zonder een oorlog met Oostenrijk onmogelijk. De inlijving van Wit-Rusland heeft in Rusland een nieuw vraagstuk doen ontstaan, nl. het Joodsche. In Moskowië, evenals in alle Noordelijke landen, werden de Joden niet toegelaten. Bij de verovering van Klein-Rusland werden de daar wonende Joden verdreven. Wit-Rusland had een talrijke Joodsche bevolking (200.000 zielen), die Katharina II - die in het geheim de Joden protegeerde - niet uit het land wilde zetten, hetgeen overigens ook onmogelijk was zonder het economische leven van het land te ontwrichten.

Terwijl Rusland, ten gevolge van de Pruisische politiek, de handen vol had met het Poolsche vraagstuk, verklaarde Turkije, op instigatie van Frankrijk, Rusland den oorlog. Rusland moest zich nu beperken tot het verleggen van zijn grens tot de Zwarte Zee, hetgeen zonder veel moeite kon bereikt worden. In plaats daarvan begon Katharina, die altijd met phantastische plannen rondliep, agitatie te voeren voor de verdrijving van de Turken uit Europa en de verovering van Konstantinopel. En deze phantastische plannen hebben Rusland tot daden verleid, die het land verzwakten zonder eenig voordeel op te leveren.

De Turken verklaarden in October 1768 den oorlog en gingen onmiddellijk tot den aanval over. In het begin behaalden zij eenige kleine successen, maar weldra keerden de

kansen. In 1770 versloeg het leger van graaf Roemjántsew den veel sterkeren vijand bij de rivier de Proet. In 1774 trok hij den Donau over en zijn voorhoede drong tot de Balkanbergen door. Tegelijkertijd bezette een Russisch leger het schiereiland Krim.

In 1769 verliet de Russische vloot [1]) Kroonstad en voer demonstratief om geheel Europa naar het Oosten; de vloot moest de Turksche vloot verslaan en een opstand van de Grieken in Morea verwekken. De geheele onderneming was echter op dilettantische wijze georganiseerd. De Russische vloot had zelfs geen enkelen tolk, die zich met de Grieksche opstandelingen verstaanbaar kon maken; evenmin had de vloot een dessant meegenomen om de opstandelingen te steunen. Bij het verschijnen van de Russische vloot kwamen de Grieken inderdaad in opstand, maar de Russen konden hen niet steunen, met het gevolg dat het verzet in bloed werd gesmoord. De Turksche vloot bleek nog slechter te zijn dan de Russische en werd vernietigd in de Golf van Chios en de reede van Tsjesmen, maar de Dardanellen forceeren en zich een weg naar de Zwarte Zee banen kon de Russische vloot niet.

In 1774 werd in het dorp Koetsjoek-Kajnardzji vrede gesloten. Iedereen was overtuigd, dat Rusland na de vele overwinningen tenminste het schiereiland Krim zou annexeeren, maar de Russische diplomaten wisten niet te profiteeren van de gunstige omstandigheden. Rusland kreeg de monden van de rivieren Don, Boeg en Dnjepr en de bocht van Kertsj; de Krim-Tataren werden onafhankelijk verklaard; Turkije verplichtte zich een schatting van 4½ millioen roebel te betalen. Rusland had dus het eigenlijke doel van den oorlog niet bereikt.

---

[1]) Het was dezelfde vloot, waarvan Katharina II in 1762 had gezegd, dat ze alleen geschikt was voor de haringvisscherij.

De buitenlandsche politiek. Tweede periode.

De oorlog met Turkije heeft Rusland niet datgene gegeven, waarop het land had gerekend. De onafhankelijkheid van de Krim-Tataren verminderde het gevaar van hun rooftochten naar de Russische dorpen niet. De kolonisatie van het vruchtbare land in het Zuiden bleef onmogelijk. Na langdurige onderhandelingen lukte het echter de Russische regeering den laatsten khan van de Krim, Sjachin-Girej (een afstammeling van de vroeger zoo machtige dynastie der Girej's), te bewegen zijn land aan Rusland af te staan. Tegelijkertijd werd ook een ander beletsel voor de kolonisatie van de steppe opgeruimd, nl. de Zaporózjeskaja Setsj. Het kamp had geen reden van bestaan meer en was ontaard in een nest van roovers en opstandelingen. Alle boerenopstanden in Klein-Rusland en Polen (ook die der hajdamáki) werden geleid door Zaporógers. De regeering besloot de Setsj te liquideeren. In 1775 bezetten Russische troepen het kamp en joegen de kozakken uiteen. Een gedeelte hunner trok over den Donau naar Turkije, een ander gedeelte verhuisde naar het land aan de Koebánj.

Tot landvoogd van het gebied, dat gekoloniseerd moest worden en dat den naam „Nieuw-Rusland" had gekregen, werd Potjómkin, een der minnaars van Katharina, benoemd. Weldra verrezen er steden in de steppe (de belangrijkste was Jekaterinosláw) en aan de veroverde zee-kust werden nieuwe havens gesticht (o.a. Odessa). Aan de kust van de Krim werd een oorlogshaven gesticht (Sebastopol). Overal in het land werden kolonisten geworven voor Nieuw-Rusland; ook de Joden in Wit-Rusland werden aangemoedigd naar het nieuwe gebied te verhuizen. Ten slotte werd besloten ook in Duitschland kolonisten te werven. De hovelingen en staatslieden

kregen in Nieuw-Rusland uitgestrekte landerijen. Met behulp van buitenlandsche specialisten werden in het nieuwe land verschillende in Rusland nog onbekende bedrijven opgericht, In 1787 ondernam Katharina een reis door Nieuw-Rusland, waarbij Potjómkin haar inderhaast getimmerde dorpen liet zien, terwijl van overal aangevoerde boeren en stedelingen de keizerin moesten toejuichen en bij haar de overtuiging wekken, dat er overvloed heerschte in het land [1]).

De kolonisatie van het vruchtbare land in het Zuiden kon een zegen voor Rusland worden. De regeering moest echter afzien van militaire avonturen en al haar aandacht aan den opbouw wijden. Een dergelijke arbeid trok Katharina echter weinig aan. Haar phantastische en oppervlakkige natuur verlangde naar grootsche plannen, naar „heldendaden" en krijgsroem. Zij en haar gunstelingen (o.a. Potjómkin) besloten de Turken uit Europa te verdrijven en het oude Byzantijnsche keizerrijk te herstellen. Het plan was natuurlijk dwaas en onuitvoerbaar; dit belette echter de keizerin niet de verwezenlijking er van voor te bereiden. De kolonisatie van Nieuw-Rusland beschouwde zij slechts als een middel, dat tot de wederoprichting van Byzantium moest leiden. Voor dat doel moest het uitgeputte land een groote vloot op de Zwarte Zee bouwen, een groot leger op de been brengen en zich in gevaarlijke avonturen begeven. In 1779 werd opnieuw een bondgenootschap met Oostenrijk gesloten (het bondgenootschap met Pruisen werd opgegeven).

De vroegere bondgenooten van Rusland – Pruisen en Engeland [2]) – brachten Turkije op de hoogte van de oorlogszuchtige

1) Tijdens deze reis vond een ontmoeting plaats tusschen Katharina, den koning van Polen (Poniatowski) en keizer Jozef II.

2) Engeland was verbolgen op Rusland om de bekende „neutraliteitsdeclaratie" (1780) tijdens den vrijheidsoorlog van Noord-Amerika. Pánin had toen allen neutralen staten voorgesteld, een bond te vormen voor de bescherming

plannen van Katharina II. Zij raadden Turkije aan, niet te wachten totdat de oorlogsvoorbereidselen van Rusland geëindigd zouden zijn, maar onmiddellijk zelf Rusland aan te vallen. Zoo ontstond de Tweede Turksche oorlog (1787-1791). In het begin leden de Russen eenige nederlagen; tegelijkertijd leed de nieuwe Russische Zwarte-Zee-vloot groote verliezen tijdens een hevigen storm. Spoedig keerden echter de oorlogskansen en de Russen veroverden Otsjákow. De besluitelooze Potjómkin droeg toen het opperbevel aan Soewórow op en de oorlog nam een voor Rusland gunstige wending. Soewórow versloeg de Turken en veroverde de Donauvesting Ismaïl (1790). De Turken vreesden, dat de onstuimige Soewórow met zijn leger tegen Konstantinopel zou oprukken; zij waren daarom bereid vrede te sluiten. Katharina II van haar kant wenschte ook den oorlog te beëindigen, omdat Oostenrijk opnieuw een slechte bondgenoot bleek te zijn. In 1791 werd te Jassy vrede gesloten. Rusland kreeg de vesting Otsjákow en het land tusschen de rivieren de Boeg en den Dnjestr; Turkije heeft bovendien de annexatie van de Krim door Rusland erkend. Katharina moest de phantastische „Grieksche" plannen opgeven en zich tevreden stellen met zeer bescheiden resultaten, die bij een verstandiger diplomatie met veel minder offers te bereiken waren geweest.

Terwijl Rusland de handen vol had met den oorlog tegen Turkije, dat veel sterker bleek te zijn dan Potjómkin had gedacht, werd het in het Noorden aangevallen door zijn ouden tegenstander, Zweden. Opgehitst door Pruisen en Engeland, besloot Zweden revanche te nemen en de afgestane gebieden te heroveren. De Zweedsche oorlog (1788-1790) leverde

van den zeehandel tegen de belligerenten. Het voorstel van Pánin werd door alle staten aangenomen. Engeland beschouwde deze gewapende neutraliteit als een vijandelijke daad en voerde sindsdien een anti-Russische politiek.

echter niet de resultaten op, die Zweden verwacht had. De aanvallen op Petersburg (in 1788 en 1789) mislukten, terwijl de actie der Zweden in Finland ook geen tastbare resultaten opleverde. De Russen van hun kant konden, wegens gebrek aan troepen, niet tot den aanval overgaan. In 1790 kwam de vrede tot stand, waarbij de status quo gehandhaafd bleef.

Het einde van Polen.

De amputatie van 1773 heeft op de Polen een vreeselijken indruk gemaakt. Iedereen begreep, dat indien het bestuur van den staat niet hervormd werd, een volkomen ineenstorting van Polen onvermijdelijk was. De hervormingspartij behaalde de overhand. In 1791 nam de sejm een nieuwe grondwet aan, die Polen tot een normalen staat moest maken. Dit resultaat was grootendeels het gevolg van de algemeene verspreiding der idealen van de Fransche revolutie onder den Poolschen adel. Katharina, die met schrik de gebeurtenissen in Frankrijk had gadegeslagen, besloot het oude regime in Polen (d.w.z. den chaos) te herstellen. Een Russisch leger bezette Warschau (1792). Pruisen haastte zich in het troebele water te visschen en bezette de Westelijke provincies van Polen. In 1793 besloten Pruisen en Rusland tot een nieuwe amputatie van Polen over te gaan. Zij eischten van den sejm, die te Grodno werd bijeengeroepen, de voorgenomen annexatie van Poolsch grondgebied goed te keuren. De sejm was bereid de inlijving van de Russische streken van Polen bij Rusland toe te staan, maar hij verzette zich hardnekkig tegen den landroof van Pruisen, dat zuiver Poolsche gebieden opeischte zonder elken schijn van recht. De mogendheden trokken zich niets van de protesten aan en de tweede verdeeling van Polen vond plaats (1793). Rusland annexeerde Wolhynië, Podolië en het land van Minsk (in het geheel 4.500 vierkante

mijlen). Pruisen eigende zich Dantzig en het gebied van Groot-Polen toe. In het geamputeerde Polen werd het oude chaotische bestuur hersteld en het land werd onder voogdij van Rusland geplaatst. De koning verplichtte zich, zonder toestemming van Katharina geen tractaten met andere mogendheden te sluiten en geen oorlog te verklaren. Warschau kreeg een Russische bezetting.

De Poolsche patriotten wilden zich niet bij dezen toestand neerleggen. Hun leiders, die naar het buitenland waren uitgeweken, organiseerden van daar uit een opstand in Polen. In 1774 barstte de opstand tegelijkertijd te Warschau, Krakau, Wilno en andere steden uit. Te Warschau werd een revolutionnaire regeering gevormd, die den koning arresteerde en aan Rusland en Pruisen den oorlog verklaarde. Dictator en opperbevelhebber werd de beroemde Poolsche vrijheidsheld Kosciuszko. De revolutionnairen overvielen des nachts de niets kwaads vermoedende Russische bezetting van Warschau en vermoordden 2.000 man; de overige Russische soldaten werden uit Warschau verdreven.

Katharina zond een groot leger naar Polen, aan het hoofd waarvan de beste Russische generaals – Roemjántsew en Soewórow – werden gesteld (de feitelijke leiding van de operaties berustte bij Soewórow). De Polen werden verslagen; Kosciuszko werd gevangen genomen; Soewórow nam stormenderhand de versterkte voorstad van Warschau, Praga (1794). De hoofdstad moest capituleeren, waarna het geheele land gepacificeerd werd. Polen werd voor de derde maal verdeeld (1795). Polen hield op als onafhankelijke staat te bestaan. De koning abdiceerde en verhuisde naar Petersburg; het land werd verdeeld op de volgende wijze: Rusland kreeg Litauen en Koerland; Pruisen annexeerde Centraal Polen (met Warschau); Oostenrijk lijfde Krakau en Lublin

met de daarbij behoorende landen bij zijn grondgebied in.

Een dergelijke oplossing van het Poolsche vraagstuk was niet in het belang van Rusland, integendeel. Rusland moest zich beperken tot de hereeniging van alle Russische landen, tot de desannexatie van de Russische gebieden, welke Polen in den loop der eeuwen veroverd had. Polen had dus een zuiver Poolsche staat moeten worden. Een dergelijke staat kon na de doorvoering van de noodige hervormingen levensvatbaar zijn. In plaats daarvan heeft Rusland toegelaten, dat uitgestrekte Poolsche gebieden door twee Duitsche staten werden geannexeerd en gegermaniseerd. De bufferstaat Polen was nu verdwenen en Rusland werd de nabuur van Pruisen, dat zijn grenzen naar den Njeman had verlegd, en van Oostenrijk, hetgeen tot talrijke wrijvingen moest leiden. Het verdwijnen van den Poolschen staat heeft Rusland zelfs niet behoed voor het gevaar, oorlog met het Poolsche volk te moeten voeren; in den loop van de negentiende eeuw moest Rusland 3 keer met Polen vechten.

De buitenlandsche politiek van Katharina II was dus niet geheel juist en kostte Rusland te veel aan goed en bloed. Toch heeft deze politiek veel beteekenis gehad voor de verdere ontwikkeling van Rusland. Bij de troonsbestijging van Katharina had Rusland een bevolking van 20 millioen zielen en in 1796 reeds 36 millioen, terwijl het grondgebied aanzienlijk was toegenomen.

De lijfeigenschap en haar gevolgen.

Als voorstandster van de humanistische ideeën van haar tijd, veroordeelde Katharina II de lijfeigenschap. Er zijn zelfs eenige kantteekeningen van de keizerin bewaard gebleven, die een scherpe veroordeeling van het stelsel bevatten. Zij mistte echter den moed, het vraagstuk op te lossen. Daarvoor

was haar humanisme te oppervlakkig; daartoe mistte zij ook doorzettingsvermogen. Zij voelde bovendien steeds haar afhankelijkheid van den adel en durfde niets te ondernemen, wat tot een breuk met den adel zou kunnen leiden. Zij schikte zich niet alleen in het bestaan van het stelsel, maar liet toe, dat de lijfeigenschap tot een vreeselijke slavernij aangroeide. Zij heeft aan haar talrijke minnaars en gunstelingen uitgestrekte landerijen geschonken [1]) en de boeren tot lijfeigenen gemaakt [2]). Zij heeft de lijfeigenschap in Klein-Rusland ingevoerd [3]). In haar regeeringsjaren heeft de lijfeigenschap die afschuwelijke vormen aangenomen, welke het stelsel sindsdien kenmerkten. De boeren probeerden de slavernij af te schudden, maar de opstand werd onderdrukt en de toestand van de lijfeigenen werd nog veel erger dan hij vóór den opstand van Poegatsjów is geweest.

Katharina II heeft ook door eenige decreten het veranderen van de lijfeigenschap in een slavernij in de hand gewerkt. De belangrijkste dier decreten zijn de volgende. Keizerin Elisabeth verleende in 1760 den landheeren het recht,

---

[1]) In vroegere eeuwen, toen de edellieden verplicht waren den staat te dienen, waren dergelijke schenkingen een der vormen van de vergoeding, die zij van den staat ontvingen. Na de afschaffing van den dienstplicht hadden dergelijke schenkingen geen zin meer. Katharina schonk echter meer landerijen dan al haar voorgangers.

[2]) Na haar troonsbestijging heeft zij 17.000 boeren (er werd toen van „zielen" gesproken) onder de 26 leiders van den staatsgreep verdeeld. In het geheel heeft zij gedurende haar regeering plm. 1 millioen „zielen" geschonken (d.w.z. tot slaven gemaakt).

[3]) De kozakkenleiders (de „starsjinä") wilden de plaats van den verdreven Poolschen adel innemen en drongen bij de regeering aan op de invoering van de lijfeigenschap in Klein-Rusland. De regeering gaf aan deze eischen schoorvoetend toe en langzamerhand werden meer en meer Klein-Russische boeren lijfeigenen van de „starsjinä" (die intusschen in den adelstand werd verheven). Het decreet van Katharina II van 1783 was de laatste akte van dat proces; het maakte een aanzienlijk gedeelte van de Klein-Russische boeren tot lijfeigenen.

lijfeigenen naar Siberië te verbannen. Zij hoopte op deze wijze het woeste land te koloniseeren. Katharina II heeft dat recht uitgebreid; zij schafte alle beperkingen, die Elisabeth ter bescherming van de boeren had ingevoerd, af en verleende den landheeren het recht, onwelgevallige lijfeigenen als dwangarbeiders naar Siberië te verbannen; de landheeren kregen tevens het recht, de verbannenen ten allen tijde terug te roepen. De landheeren maakten veel gebruik van dat recht[1]), omdat elke verbannen boer gelijk werd gesteld met een door den heer geleverden recruut. De landheeren verbanden de zwakke boeren en hoefden den staat geen recruten te geven. Het leger verloor op deze wijze bij elke werving 7-8 duizend recruten. In oud-Rusland hadden de boeren het recht, zich bij de kroon te beklagen over de wreedheden en onwettige daden van hun heeren. Katharina heeft in 1767[2]) het indienen van dergelijke klachten ten strengste verboden. Werd zulk een klacht toch ingediend, dan moesten zoowel de aanklager als hij die het stuk geschreven had (de boeren waren immers allemaal analphabeet) met den „knoet" gegeeseld en daarna tot levenslangen dwangarbeid in de mijnen van Nértsjinsk (in Siberië) veroordeeld worden. Dit decreet leverde dus de boeren geheel aan de willekeur van hun heeren over. In 1792 verkregen de landheeren officieel het recht, de lijfeigenen als vee op veilingen te verkoopen.

De gevolgen van deze decreten waren, dat de lijfeigenschap in Rusland vormen had aangenomen, die veel overeenkomst

1) In 1792 waren er alleen in het gouvernement Tobóljsk 20.000 gedeporteerde lijfeigenen. Ofschoon het decreet van Elisabeth nadrukkelijk verbood bij verbanning gezinnen te scheiden, hielden de landheeren de gezinnen (vrouwen en kinderen) van de verbannenen vast en verbanden den man alleen. Dergelijke bannelingen waren als kolonist niets waard.

2) Dus in denzelfden tijd toen de artikelen van haar Nakáz over vrijheid en gelijkheid in de Commissie werden voorgelezen en gecommenteerd.

vertoonde met de slavernij der Negers in Noord-Amerika. De landheeren mishandelden hun lijfeigenen; zij schoffeerden de meisjes, richtten harems in enz. Theoretisch waren zware mishandelingen van en moord op lijfeigenen strafbaar, maar in de practijk kwam een vervolging van een landheer uiterst zelden voor; een landheer moest al zeer veel misdaden hebben gepleegd, zeer veel boeren hebben vermoord of doodgemarteld om vervolgd te worden. De geschiedenis van de lijfeigenschap is rijk aan verhalen over wreede, onmenschelijke landheeren, vreeselijke misdaden en het onbeschrijfelijke lijden van de armzalige lijfeigenen. Sommige landheeren hebben zelfs folterkamers ingericht, waar de boeren op verfijnde wijze werden gefolterd. Er ontstonden slaven-markten, waar het „gedoopte vee" en gros en en détail werd verkocht. In de bladen van dien tijd vindt ge advertenties, waarin boeren te koop werden aangeboden [1]). Evenals voor alle andere goederen varieerde de prijs van een „ziel" naar gelang van de „kwaliteit". De gemiddelde prijs van een „ziel" was in het begin van de regeering van Katharina II 30 roebel; in 1774 reeds 50 roebel, later 100 roebel. Deze prijzen werden betaald bij den aankoop van geheele dorpen (dus met den grond); bij den détail-verkoop werd voor een boer, die als recruut dienst kon doen (de stedelingen konden remplaçanten leveren), in het begin van de regeering van Katharina II 120 roebel, later 400 roebel betaald.

Er waren twee vormen van exploitatie der lijfeigenen: de landheer kon zijn grond met behulp van de lijfeigenen bewerken (dit heette „bársjtsjina") of hen vrijstellen van dezen

[1]) Een paar voorbeelden (uit het „Senaats-Blad" en het „Moskousche Blad"): „Te koop aangeboden een 16-jarige meid van goed gedrag en een weinig gebruikte koets". „Te koop goede tafellakens, twee goed opgeleide meiden en een man". „Te koop goede mopshonden en een uitstekende schoenmaker" enz.

gedwongen arbeid en dan een hoofdgeld („obrók") heffen. In beide gevallen was de lijfeigene geheel overgelaten aan de willekeur van den landheer, omdat er geen enkele wettelijke regeling bestond voor de verhoudingen tusschen heer en lijfeigene. De landheeren, die met behulp van de lijfeigenen hun velden cultiveerden, dwongen de boeren zoo lang op hun velden te werken, tot al het werk verricht was; daarna eerst konden zij hun eigen akkers verzorgen. De obrok was verschillend en varieerde tusschen 1 roebel en 20, 100, zelfs 1000 roebel per jaar per „ziel". De gemiddelde obro'k bedroeg 4-5 roebel per jaar per „ziel" (dus plm. 20 goudroebels). Tijdens de regeering van Katharina II overheerschte het obro'k-stelsel. Dit had toen voor den adel twee voordeelen: 1. de heer kon hierdoor de uitzuiging van de lijfeigenen tot het uiterste opvoeren, 2. de landheeren vreesden boerenopstanden en woonden liever in de steden, waar zij zich onder bescherming van de politie en de garnizoens veiliger voelden. Uit vele rapporten van staatslieden uit dien tijd weten wij, dat beide stelsels de boeren uitmergelden. Er waren ook landheeren, die de boeren geregeld voor zich lieten werken en hun maandelijks een zekere hoeveelheid levensmiddelen verstrekten, natuurlijk het allerlaagste minimum (dus als op de slaven-plantages in Amerika).

De lijfeigenschap heeft zeer slechte gevolgen gehad voor de ontwikkeling van den landbouw in Rusland. De landheer dacht er niet aan om door aanschaffing van betere werktuigen, door de toepassing van nieuwe werkmethoden enz. het bedrijf te verbeteren; hij streefde alleen naar meerdere exploitatie van zijn lijfeigenen. Een ander gevolg van de lijfeigenschap was, dat de landheer geen behoefte had aan bedrijfskapitaal; de exploitaitie van den boer maakte dit overbodig. De heer trok zich ook niets aan van de wijze, waarop de boer zijn eigen

akker bewerkte, als hij den obrok maar op tijd betaalde. Om den obrok te kunnen betalen moesten de boeren, wier akkers te weinig opbrachten (in den regel beschikte een boerengezin over 5-6 desiatienen akkerland), bijverdiensten zoeken, hetgeen tot verschillende misstanden heeft geleid.

De lijfeigenschap heeft funeste gevolgen gehad voor het geheele economische leven van Rusland. Het stelsel werkte remmend op de kolonisatie van de nieuwe, vruchtbare gebieden. De landheeren lieten hun lijfeigenen niet naar het vruchtbare Zuiden vertrekken, met het gevolg dat Centraal-Rusland, waar de grond slecht is, een te dichte bevolking had, terwijl het vruchtbare gebied van de Zwarte Aarde zeer dun bevolkt was.

De lijfeigenschap bemoeilijkte de vorming van een middenstand in Rusland en belemmerde de ontwikkeling van handel en industrie. De bevolking der steden nam slechts zeer langzaam toe; zij vormde ten tijde van Katharina II nauwelijks 3 % van de totale bevolking van het land. De handel bevond zich grootendeels in handen van buitenlandsche kooplieden, die zich in Rusland vestigden of er filialen openden. Zij bepaalden ook den koers van den roebel. Tot het einde van de XVIII^{de} eeuw overtrof de Russische uitvoer den invoer, maar de voordeelen van de gustige handelsbalans kwamen alleen den buitenlandschen kapitalisten ten goede.

De landheeren streefden er naar, zelf alles te produceeren, wat zij noodig hadden. Zij lieten hun lijfeigenen verschillende ambachten leeren en hadden eigen kleermakers, schoenmakers enz. Sommige landheeren hadden zelfs eigen musici, tooneelspelers, schilders enz. en het waren allemaal lijfeigenen, wier werk dus niet betaald hoefde te worden. De Russische middenstand verloor daardoor de klandizie van den eenigen koopkrachtigen stand van Rusland.

Weelde-voorwerpen, het eenige wat de lijfeigenen niet konden leveren, kochten de landheeren in de filialen der buitenlandsche huizen. De lijfeigenen bezaten niets en hadden geen behoeften. De middenstand leidde daarom een kwijnend bestaan en alle pogingen van de keizerin om de Russische steden tot grooteren bloei te brengen, moesten mislukken.

Maatschappelijke stroomingen onder Katharina II.

De afschaffing van den dienstplicht had ten gevolge, dat de adel, die zich niet met den landbouw bezig hield (het obro'k-stelsel), niets te doen had en een parasitair bestaan leidde. Nu de edellieden den staat niet meer hoefden te dienen, verlieten zij de scholen, die Peter de Groote voor hen had gesticht en waar zij tot zeevaarders, ingenieurs, officieren, ambtenaren enz. werden opgeleid. Deze scholen raakten in verval. De adel hechtte nu de meeste waarde aan goede manieren en een grondige kennis van de Fransche taal, die toen de taal der beschaafde kringen van geheel Europa was. Zelfs in de cadettenscholen werd meer tijd aan de bestudeering der Fransche taal dan aan de militaire vakken gewijd. De kennis van het Fransch heeft den Russischen adel toegankelijk gemaakt voor de Fransche literatuur, die toen een van haar bloeiperioden doormaakte. De edellieden, die niet wisten, wat met hun vrijen tijd te doen, lazen veel, rijp en groen door elkaar. Hoofdzakelijk werden natuurlijk Fransche schrijvers gelezen, maar ook de werken van de Russische auteurs vonden hun lezers. In het begin lazen de edellieden alleen romans; later begonnen zij ook in de dramatische kunst belang te stellen; naast de werken van de Fransche dramaturgen werden al spoedig de treurspelen van Soemarókow e.a. opgevoerd, die geheel volgens de wetten van het pseudoclassicisme waren geschreven. Weldra ontstond ook het

eerste Russische tooneelgezelschap, dat een vergelijking met de West-Europeesche gezelschappen kon doorstaan.

Katharina II was een warme voorstandster van de Fransche literatuur van haar tijd en onderhield een levendige briefwisseling met Fransche philosophen en geleerden. Zij moedigde de verfransching van den adel aan. Zij droeg de opvoeding van haar kleinkinderen op aan Fransche gouverneurs met uitgesproken democratische, zelfs republikeinsche overtuigingen. De aristocratie volgde haar voorbeeld; Rusland werd een dorado voor Fransche gouverneurs. Er waren onder hen mannen van hooge beschaving, die later een belangrijke rol in het politieke leven van Europa hebben gespeeld. De werken van de vooruitstrevende Fransche schijvers werden in Rusland even gretig gelezen en besproken als in Frankrijk; de Russische adel leefde met de ontwikkeling van de politieke gebeurtenissen in Frankrijk mede. Onder den adel heerschten democratische, zelfs republikeinsche overtuigingen. De val van de Bastille werd in de Russische salons met vreugde begroet.

De theorieën van de Fransche schrijvers hadden in het achterlijke Rusland geen bodem. Zij werden dan ook door de Russen niet verwerkt, maar slechts uiterlijk overgenomen. De vreemde gedachten werden slechts in bruikleen genomen; de Russische edelman werd op deze wijze bevrijd van de noodzakelijkheid zelf te denken. Dit geleende liberalisme werd natuurlijk in de practijk niet toegepast. De uiterlijk beschaafde mannen, die steeds de meest vooruitstrevende ideeën verkondigden, waren in werkelijkheid even ruw en hardvochtig als hun voorouders. Zij mishandelden hun bedienden, zogen hun lijfeigenen op een schandelijke wijze uit en gedroegen zich als echte barbaren. De Russische maatschappij van dien tijd was een geciviliseerd barbarendom. De verfransching leidde tot onverschilligheid voor de Russische

werkelijkheid, bij sommigen hunner zelfs tot minachting voor alles wat Russisch was; velen waren er zelfs trotsch op, dat zij het Russisch slecht verstonden.

De oppervlakkigheid van de adellijke maatschappij, de afwezigheid van elken band met het Russische leven vindt men weerspiegeld in de Russische literatuur van dien tijd. De knapste en begaafdste der toenmalige Russische schrijvers was von Wisin; hij had ook het meeste succes. Zijn blijspelen geven echter geen beeld van het werkelijke leven. Zijn helden zijn òf wandelende tractaatjes over alle mogelijke deugden òf caricaturen; levende menschen heeft von Wisin niet beschreven.

Deze ontaarding heeft bij velen twijfel doen ontstaan aan de wenschelijkheid van de hervormingen van Peter den Groote. Zulke menschen idealiseerden het leven in oud Rusland en verklaarden, dat een terugkeer tot die toestanden voor Rusland een zegen zou zijn. Typisch voor de Russische toestanden is, dat de woordvoerders van deze strooming mannen met Westersche beschaving waren, vaak zelfs overtuigde voltairianen.

Er waren onder de Russische aristocratie echter ook menschen, wien het ernst was met hun vrijheidlievende overtuigingen, die een open oog hadden voor de Russische werkelijkheid, wier hart bloedde bij de gedachte aan al het wreede, leelijke dat toen in hun land plaats vond. Zij protesteerden tegen de slavernij en eischten de afschaffing van dat menschonteerend stelsel. De felste aanklacht tegen de lijfeigenschap formuleerde Radísjtsjew. Veel succes hadden deze protesten echter niet. De overgroote meerderheid van den adel wilde niets weten van afschaffing der lijfeigenschap. Ook Katharina veranderde in de laatste jaren van haar leven van meening. De val van de Bastille maakte een einde aan

haar „liberalisme"[1]). Zij werd openlijk reactionnair en vervolgde elke uiting van de meeningen, die zij vroeger in haar Nakáz zelf had verkondigd. Radísjtsjew voelde deze verandering in de opvattingen van de keizerin aan den lijve[2]).

Ook de vrijmetselaars leden onder de gevolgen van deze verandering. De vrijmetselaars-loges speelden een belangrijke rol in de cultureele ontwikkeling van Rusland. Zij waren verspreiders van beschaving en ijverige propagandisten voor de idealen van het humanisme. De loges met haar plechtigheden vervingen voor vele Russen, die onder den invloed van de Fransche literatuur van de kerk vervreemd waren, de kerk. In het begin sympathiseerde Katharina met de vrijmetselarij en steunde zelfs de beweging. In haar laatste jaren, toen de angst voor de revolutie haar tot de uiterste reactie dreef, veranderde zij haar houding, en de loges werden

---

1) Sommige historici doen het voorkomen als was deze verandering het gevolg van de excessen in de latere periode van de revolutie. Deze bewering is echter ongegrond. Ook tijdens de eerste, gematigde, periode van de Fransche revolutie was Katharina II er al een felle tegenstandster van. Zij verkondigde toen reeds, dat de revolutie slechts anarchie was en verheerlijkte het oude regime. Zij sprak met minachting over „de schoenmakers, die het land willen regeeren", zij noemde de Nationale Vergadering een „veelkoppige hydra", die vernietigd moest worden en zei, dat de royalist Mirabeau niet één maar vele keeren de galg verdiend had. Overigens waren haar „democratische overtuigingen" nooit oprecht geweest; het was slechts een der vele rollen, die de „groote" keizerin zoo graag speelde.

2) Radísjtsjew werd voor het schrijven van het boek „Een reis uit Petersburg naar Moskou" (verschenen in 1790), dat een felle aanklacht tegen de lijfeigenschap en indirect een aanval op de keizerin bevatte, ter dood veroordeeld, hoewel de censuur verlof had gegeven tot het drukken van het boek. Dit vonnis werd geveld met verkrachting van alle principes van recht en wet, het was een daad van wraak. Katharina durfde echter het vonnis niet ten uitvoer te brengen. Radísjtsjew werd „begenadigd" en naar Siberië verbannen. Typeerend voor de onoprechtheid van Katharina was, dat zij in haar ellenlange brieven aan Grimm tijdens het proces tegen Radísjtsjew met geen woord over het geval repte, hoewel het haar toen geheel in beslag nam. Het buitenland moest geloof blijven hechten aan de vooruitstrevende idealen van de keizerin. Even onoprecht was Katharina in haar brieven aan Voltaire e. a.

verboden (1792). Nowików, een der leiders van de vrijmetselarij, een hoogstaand man, die zijn leven had gewijd aan de verheffing van het volk [1]), werd in den kerker geworpen (1793), waar hij tot den dood van Katharina bleef zuchten [2]). Alle vrijmetselaars werden onder toezicht van de politie gesteld [3]).

Ofschoon Katharina zich nu als een paladijn van godsdienst en zedelijkheid opwierp, bleef zij haar liederlijk leven leiden [4]). Haar ontelbare liaisons, de talrijke mannelijke prostitué's, die haar omgaven en die op een vorstelijke wijze betaald werden [5]),

[1]) Nowików, de oprichter van het „Vriendschappelijk Genootschap", stichtte tevens een „typografische compagnie", die goede boeken uitgaf. Beide instellingen deden veel voor de verheffing van het volk. De oprichting van „vrije" (d.w.z. particuliere) drukkerijen werd door de keizerin in de „liberale" periode van haar regeering toegestaan. Nowików en zijn vrienden maakten gebruik van dat decreet (1783) om hun drukkerijen op te richten. Ook Radisjtsjew had zijn boek in zijn eigen drukkerij gedrukt.

[2]) Katharina wilde niet de verantwoordelijkheid voor de vervolgingen dragen. Zij liet den Senaat Radisjtsjew veroordeelen; de kerk kreeg opdracht Nowików te vervolgen. De keizerin droeg den aartsbisschop van Moskou op, Nowików aan een verhoor te onderwerpen in de hoop, dat de kerkvorst Nowików van ketterij zou beschuldigen, zoodat zij als beschermster van de leerstellingen der Russische kerk zou kunnen optreden. De aartsbisschop deelde echter de keizerin mede, dat Nowików geen ketter was, dat het te wenschen ware, dat er meer zulke oprechte Christenen als Nowików in Rusland waren. De opzet van Katharina was dus mislukt en zij moest zelf de verantwoordelijkheid voor haar wreede en volkomen ongegronde daad dragen.

[3]) De vrijmetselaars waren in politiek opzicht gematigd, vaak zelfs conservatief, zoodat de daad van Katharina volkomen ongegrond was.

[4]) Katharina werd terecht door haar kleinzoon, Nicolaas I, „de gekroonde lichtekooi" genoemd. Het walgelijkst was haar gedrag in de laatste jaren van haar leven, toen de oude, half verrotte vrouw er jonge minnaars op na hield, bijna knapen nog, die haar kleinkinderen konden zijn, en deze liaisons zelfs afficheerde.

[5]) De mannelijke harem van Katharina kostte het Russische volk geweldige bedragen. Een paar cijfers. De Orlów's ontvingen van de keizerin in de jaren 1762-1783 17 millioen roebel en 45.000 zielen; Wasiljtsjikow, een garde-luitenant, ontving in de 22 maanden, dat hij favoriet was, 100.000 roebel in geld, 50.000 roebel aan geschenken, een paleis ter waarde van 100.000 roebel, meubilair voor 50.000 roebel, 7000 zielen en een salaris van 20.000 roebel; Potjómkin

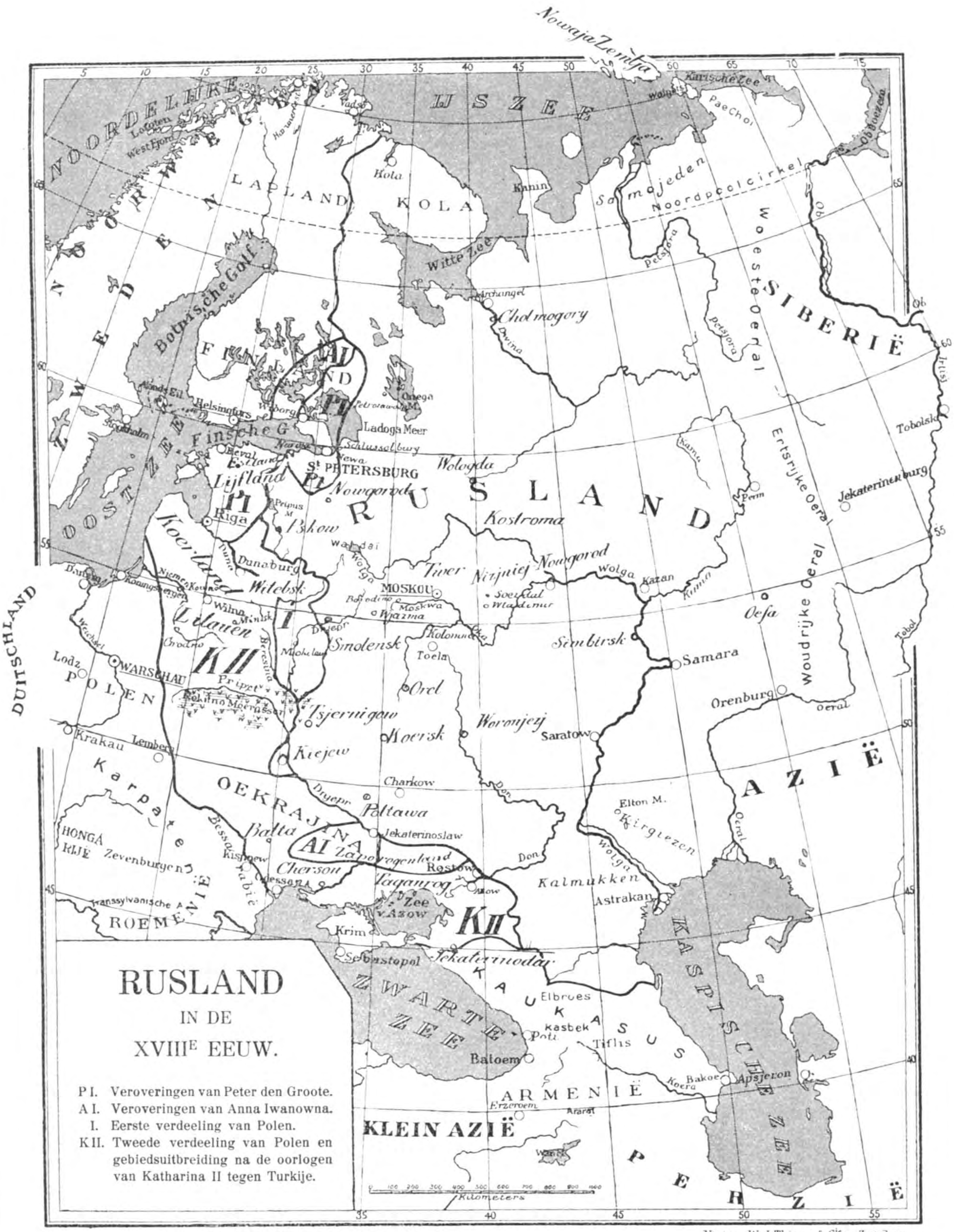

RUSLAND
IN DE
XVIIIE EEUW.

P I. Veroveringen van Peter den Groote.
A I. Veroveringen van Anna Iwanowna.
I. Eerste verdeeling van Polen.
K II. Tweede verdeeling van Polen en gebiedsuitbreiding na de oorlogen van Katharina II tegen Turkije.

Uitgave W. J. Thieme & Cie te Zutphen.

waren het gewone onderwerp van de gesprekken in Rusland. Het voorbeeld van de keizerin werkte aanstekelijk op de aristocratie. Overal heerschte een onbeschrijfelijke losbandigheid.

---

ontving in 2 jaar: 37.000 zielen, voor 9 millioen aan geschenken, een goed betaalde betrekking enz.; Zawodsky in 18 maanden: 9800 zielen, 80.000 roebel aan geschenken, een meubilair voor 30.000 roebel, 15.000 roebel in geld en een salaris van 100.000 roebel; de Serviër Zorin in 1 jaar: een landgoed ter waarde van 600.000 roebel, 500.000 roebel in geld, geschenken voor 200.000 roebel, een salaris van 12.000 roebel; de officier Korsakow in 16 maanden: geschenken voor 150.000 roebel, 4000 zielen, 100.000 roebel voor het betalen van schulden, 'n meubilair voor 100.000 roebel, een paleis, 2000 roebels maandelijks als reiskosten enz. Het aantal dier mannelijke prostituées, die de keizerin omringden, was zeer groot.

XXI. De strijd met Frankrijk.

Paul I.

DE opvolger van Katharina II, haar eenige zoon uit het huwelijk met Peter III[1]), Paul (geboren in 1754), was reeds 42 jaar oud, toen hij keizer van Rusland werd (November 1796). Toen Paul (in het Russisch: Páwjel) nog een klein kind was, ontnam Elisabeth hem aan zijn moeder, die zij wantrouwde, en „voedde" hem zelf op. Toen het kind 6 jaar oud was, werd zijn opvoeding aan een zekeren Panin opgedragen, die voor deze taak ten eenenmale ongeschikt was. Na haar staatsgreep bracht Katharina geen verandering in de

[1]) Verschillende historici betwijfelen het vaderschap van Peter III. Sommigen hunner noemen zelfs den vermoedelijken vader, waarbij zij het echter niet met elkaar eens zijn. Den laatsten tijd begon men ook aan het moederschap van Katharina te twijfelen. Het heet, dat het kind van Katharina onmiddellijk na de geboorte stierf. Voor Katharina, wier positie aan het hof toen zwak was, was het van belang de moeder van den toekomstigen troonopvolger te zijn. Zij liet daarom het kind van een arme Estlandsche boerin in de prinselijke wieg leggen en den dooden prins heimelijk wegbrengen. De ouders van het geadopteerde kind werden in allerhaast naar Siberië verbannen; daar leerde hen een der verbannen Dekabristen kennen, aan wien zij het geval zouden hebben verteld. Zoo beweren de voorstanders van deze theorie. Zij beroepen zich daarbij op het feit, dat het volk Paul steeds voor een Est uitschold. Erg waarschijnlijk is deze theorie echter niet, omdat Katharina zich toen onder voortdurend toezicht bevond. Bovendien vertoonde Paul zooveel overeenkomst in karakter, liefhebberijen enz. met Peter III, dien hij niet gekend heeft, dat wij hem gerust als diens zoon kunnen erkennen.

opvoeding van haar zoon, van wien zij in 't geheel niet hield [1]) en dien zij bijna nooit zag. Naarmate Paul ouder werd, werd de verhouding tusschen moeder en zoon koeler. De achterdochtige Katharina wijdde hem niet in de staatszaken in, vertrouwde hem het bevel over een harer legers niet toe en hield hem ver van het hof. De gunstelingen en hovelingen van de keizerin behandelden den prins op een oneerbiedige wijze. Paul moest zijn gevoelens bedwingen en al deze vernederingen verdragen; in zijn hart haatte hij zijn moeder, die hij als de moordenares van zijn door hem sterk geidealiseerden vader beschouwde. Paul wist, dat zijn moeder hoegenaamd geen recht op den troon had, dat zij feitelijk zijn macht usurpeerde, en dit maakte zijn haat tegen haar nog sterker. De omgeving van zijn moeder was in zijn oogen een bende misdadigers. Hij keurde alles af, wat zijn moeder deed, en besloot al haar werk af te breken, zoodra hij keizer zou zijn.

Paul woonde met zijn gezin in het door hem gestichte stadje Gátsjina. Evenals zijn vader, was Paul een hartstochtelijke bewonderaar van de Pruisische legerorganisatie en hij drilde de paar honderd man, waarover hij beschikte, op Pruisische wijze. Hij verkeerde voortdurend in angst, dat zijn moeder hem zou onterven en zijn zoon Alexander tot troonopvolger zou benoemen, zooals zij van plan was. In de hoofdstad verwachtte men in verband met deze voornemens van de keizerin veel moeilijkheden na den dood van Katharina II. De keizerin heeft haar plannen echter niet ten uitvoer gebracht en de troonsbestijging van Paul I vond plaats zonder eenig incident.

Paul was een man met een moeilijk karakter, prikkelbaar,

[1]) Katharina beschouwde Paul als een gevaarlijken concurrent voor den troon en vreesde, dat een samenzwering haar zou kunnen afzetten en hem tot keizer uitroepen.

grillig, een last voor zijn gezin en zijn omgeving. Hij geraakte om kleinigheden in woede en ranselde dan den schuldige af, zonder te letten op rang of leeftijd. Eén onvoorzichtig gebaar was voldoende om naar Siberië te worden verbannen. Hij beval, dat alle rijtuigen stil moesten staan bij nadering van den keizer, waarbij de inzittenden, ook vrouwen, uit hun wagens moesten stappen en een diepe buiging voor den heerscher maken. De grillen van den keizer (sommige historici denken, dat hij eenvoudig krankzinnig was) waren onverklaarbaar en niemand kon met zekerheid zeggen, wat hem in de naaste toekomst wachtte: verbanning naar Siberië of een gunst. De regeering van Paul was een opeenstapeling van phantastische anecdotes.

Onmiddellijk na zijn troonsbestijging begon hij overal veranderingen aan te brengen. Een hervormingsplan kon een man als Paul natuurlijk niet uitwerken, zoodat hij zich beperken moest tot veranderingen in kleinigheden, uiterlijkheden. Zijn strijd tegen het regime van zijn moeder ontaardde in een strijd tegen personen, in een afbreken van alles, wat zij tot stand had gebracht, waarbij hij ook de weinige goede wetten van Katharina afschafte. Alle staatslieden van Katharina werden ontslagen en verbannen; hun plaats werd ingenomen door de gunstelingen van Paul, mannen die niets van de staatszaken afwisten. Het gevolg van al deze maatregelen was, dat er in het staatsbestuur een chaos ontstond en dat niemand meer wist, wat hij doen moest. Alles wat Paul deed was het gevolg van een ingeving van het oogenblik, van een gril; het eene bevel was vaak in strijd met het andere.

Paul beschouwde zich zelf als de eenige bron van alle macht [1]).

[1]) Paul zei eens tegen den Zweedschen gezant, die op de ontevredenheid der rijksgrooten zinspeelde: „In Rusland is alleen hij groot, met wien ik spreek en alleen zoolang ik met hem spreek".

Hij schafte de voorrechten af, die Katharina aan den adel en de rijke kooplieden had verleend. In de gouvernementsbesturen werden de vertegenwoordigers van den adel vervangen door rijksambtenaren; hij heeft ook de vrijstelling van lijfstraffen van den adel en rijke kooplieden ingetrokken. Om den adel te benadeelen trof hij eenige maatregelen, die hun macht over de lijfeigenen beperkten; hij beperkte de bársjtsjina tot 3 dagen per week (April 1797). Sommige historici zien daarom in hem een „democratischen" tsaar; dat is echter onjuist. Geen enkele tsaar heeft zooveel boeren in zulk een korten tijd tot lijfeigenen gemaakt als Paul [1]). Toen de boeren, die de vermindering der bársjtsjina als het begin van de afschaffing der lijfeigenschap beschouwden, in verzet kwamen tegen hun heeren, liet de „democratische" keizer de onlusten op hardvochtige wijze onderdrukken.

Nog feller dan de adellijke voorrechten haatte Paul alles, wat naar nieuwe ideeën zweemde. Hij besloot, Rusland van de buitenwereld te isoleeren om zijn onderdanen te behoeden voor besmetting met de revolutionnaire ideeën. Alle Russen, die in het buitenland toefden (waaronder veel studenten), moesten onmiddellijk naar Rusland terugkeeren; niemand kreeg in het vervolg verlof naar het buitenland te gaan. Er mochten geen buitenlandsche boeken en muziek in Rusland worden ingevoerd; het verlof tot oprichting van particuliere drukkerijen werd ingetrokken; de in Rusland verschijnende boeken werden aan een strenge censuur onderworpen. Een

---

[1]) In de vier jaren van zijn regeering heeft Paul 265.000 boeren tot lijfeigenen gemaakt; samen met de vrouwen en kinderen waren het dus 665.000 nieuwe slaven. Katharina II heeft in 36 jaren plm. 1 millioen zielen tot slaven gemaakt. Bij zijn troonsbestijging heeft Paul 100.000 boeren aan zijn gunstelingen geschonken (dus tot hun lijfeigenen gemaakt); tegelijkertijd schonk hij 1 millioen desiatienen rijksgrond weg. Elk handig antwoord werd door den keizer beloond met het schenken van lijfeigenen.

vreemdeling, die een reis naar Rusland wilde ondernemen, moest een speciale toestemming van de Russische regeering aanvragen; Franschen konden zoo'n toestemming alleen dan krijgen, wanneer zij aanbevelingen bezaten van een der Bourbons. De Fransche mode werd in Rusland verboden; het dragen van Fransche kleeren werd als een zware misdaad gestraft. Paul verbood ten strengste in officieele stukken de woorden „maatschappij", „burger" e.d., die hij revolutionnair vond klinken, te gebruiken.

Paul schafte de Russische uniformen af, die berekend waren voor het Russische klimaat en hun deugdelijkheid in vele veldtochten hadden aangetoond; het leger kreeg Pruisische uniformen en werd op Pruisische wijze gedrild. De dienst werd zwaar; de soldaten werden afgebeuld, maar de gevechtswaarde van het leger nam af. Voor de geringste overtreding van het reglement werden de soldaten op hardvochtige wijze gestraft. Ook de officieren werden dikwijls gestraft en daarom verlieten de edellieden den dienst, zoodra zij er kans toe zagen. Soewórow maakte geen geheim van zijn ontevredenheid over de maatregelen van den keizer en Paul verbande hem naar zijn landgoed. Vele officieren werden naar Siberië verbannen.

De eenige goede maatregel van Paul was de wet op de troonopvolging. Peter de Groote heeft gedecreteerd, dat de keizer zelf het recht heeft zijn opvolger aan te wijzen. Paul heeft de nadeelen van deze wet ondervonden en daarom schafte hij die af (1797). Voortaan zou de kroon overgaan van den vader op den oudsten zoon; bij ontstentenis van een zoon gaat de kroon op den broeder van den keizer over enz. Tegelijkertijd regelde Paul de verdeeling der bezittingen van de dynastie onder de leden er van en het beheer van die goederen.

Paul begon zijn regeering als een vredesvorst. Katharina had vóór haar dood een bondgenootschap met Oostenrijk, Engeland en Pruisen gesloten, om gezamenlijk de Fransche revolutie te bedwingen en de opdringende revolutionnaire legers te verdrijven uit de door hen bezette gebieden. Soewórow had opdracht met het Russische leger naar het Westen te trekken [1]). Paul trok dit bevel in. Aan de bondgenooten deelde hij mede, dat hij afzag van een actieve rol in den oorlog, omdat Rusland, dat 40 jaar lang (van 1756) onafgebroken oorlog voerde, uitgeput was en behoefte had aan vrede om zich te herstellen; hij beloofde echter moreele hulp voor de bestrijding van de gehate republiek. De Russische vloot, die op bevel van Katharina de Engelsche vloot hielp, Frankrijk en Holland te blokkeeren, werd naar Rusland teruggeroepen. Paul liet zelfs de Fransche regeering mededeelen, dat hij met Frankrijk in vrede wilde leven en dat hij bij zijn bondgenooten zou aandringen op herstel van den vrede.

De vredespolitiek duurde echter niet lang. Zij was, als alles wat de phantast-Paul deed, slechts een gril. Terwijl zijn diplomaten de Fransche regeering verzekerden van de vredelievendheid van den keizer, nam deze 10.000 émigré's (het corps van Condé) in dienst, stelde het hertoglijke paleis te Mitau ter beschikking van Lodewijk XVIII, die uit Brunswijk werd verdreven, en verleende hem een jaarlijksch pensioen van 200.000 roebel. Dit wekte in Frankrijk verbittering. Van haar kant heeft de Fransche regeering dingen gedaan, die in Rusland argwaan moesten wekken: men sprak in Frankrijk over het herstel van Polen, over een aanval op de Russische kust van de Zwarte Zee enz. Paul begon te weifelen tusschen oorlog en vrede. Intusschen veroverden de Franschen Malta

---

[1]) Katharina wilde de revolutie verpletteren en de monarchie herstellen.

en verdreven de Maltezer ridders van het eiland. De ridders begaven zich naar Petersburg, boden den keizer den titel van groot-meester van de orde en het protectoraat over hun eiland aan. Dit gaf den doorslag en de „grootmeester" besloot de Fransche revolutie met het zwaard te bekampen. Hij sloot zich aan bij de coalitie tegen Frankrijk [1]).

Soewórow.

De Russische Zwarte-Zee-vloot sloot zich bij de Turksche vloot aan; gezamenlijk veroverden zij de Jonische eilanden, die de Franschen hadden bezet. Daarna stevende de Russische vloot naar Italië en bestreed de Franschen aan de kust van Napels.

Het Russische leger kreeg bevel naar het Westen te trekken en de Oostenrijkers te steunen. De bondgenooten verzochten Paul, Soewórow tot opperbevelhebber te benoemen. Paul stemde er in toe en droeg den beroemden veldheer op naar Italië te gaan. Soewo'row was een gezworen vijand van de kamer-strategen en wilde zich nooit binden door de plannen dier heeren. Toen de Oostenrijksche Hof-Kriegsrath hem naar zijn plan de campagne vroeg, gaf hij een ontwijkend antwoord. Hij

[1]) De coalitie bestond uit de volgende mogendheden: Engeland, Oostenrijk, Turkije, Rusland en Napels. Rusland had toen een bevolking van 43 millioen zielen (38 millioen in Europa en 5 millioen in Azië), Frankrijk 26 millioen, Engeland 11 millioen, Pruisen 6 millioen, Oostenrijk 16½ millioen (met Zuid-Nederland en Lombardije 19½ millioen), Turkije 23 millioen.

weigerde de plannen van dien Krijgs-Raad op te volgen en zei, dat alles van de omstandigheden zou afhangen. De verhoudingen tusschen den nieuwen opperbevelhebber en de Oostenrijksche hof-strategen waren dus van het begin af zeer slecht, hetgeen weinig goeds voor de toekomst beloofde.

Soewórow haalde zijn leger bij Verona in en begon zijn beroemden Italiaanschen veldtocht; hij veroverde Milaan en Turijn en zuiverde in anderhalve maand bijna geheel Noord-Italië van Franschen, die hij bij de rivier Adda versloeg. De Fransche legeraanvoerders Moreau en Macdonald wilden Soewórow uit Italië verdrijven; Soewórow wierp echter Moreau terug en versloeg het leger van Macdonald na een verwoeden strijd aan de Trebbia (Juni 1798). De Fransche regeering zond Joubert met een nieuw leger tegen Soewórow. Deze wierp zich op de Franschen, diende hun een verpletterende nederlaag toe en joeg hen op de vlucht. Joubert viel op het slagveld. Geheel Noord-Italië bevond zich nu in handen van Soewórow [1]).

Soewórow was van plan Frankrijk binnen te dringen en naar Parijs op te trekken. De Hof-Kriegsrath, die ontevreden was over den geringen eerbied van den Russischen opperbevelhebber voor zijn raadgevingen, wist van den phantastisch aangelegden Paul gedaan te krijgen, dat Soewórow de veroverde Italiaansche gebieden aan de Oostenrijkers afstond en bevel kreeg, Zwitserland van Fransche legers te zuiveren. De Oostenrijkers trokken haastig hun legers uit Zwitserland terug, zoodat in dat land alleen een Russisch leger onder Rímsky-Kórsakow achterbleef. Soewórow besloot naar Schwitz te trekken, waar Rímsky-Kórsakow op hem moest wachten. Voortdurend aanvallen van de Franschen afslaand,

[1]) Soewórow kreeg voor deze overwinningen den titel „knjaz Italiejskiej" (vorst van Italië).

geweldige moeilijkheden overwinnend, trokken de Russische soldaten over den Saint-Gothard, wierpen de Franschen bij den Duivelsbrug terug en kwamen in het Mutten-daal. Daar vernam Soewo'row, dat Rímsky-Ko'rsakow gedwongen was naar het Noorden terug te trekken. De Russen bevonden zich in een wanhopige positie. Zij hadden gebrek aan levensmiddelen en ammunitie; de uitgeputte soldaten waren van alle kanten omringd door sterke vijandelijke legers. De Oostenrijkers lieten Soewo'row in den steek en deden niets om hem te steunen. Soewo'row besloot zich door de vijandelijke rijen heen te slaan en naar Zuid-Duitschland terug te trekken. Deze terugtocht wordt algemeen als een der schitterendste wapenfeiten van de geschiedenis erkend [1]). Soewo'row was niet verslagen en wist zijn leger te redden.

Soewo'row was verbitterd tegen de bondgenooten, vooral tegen den Oostenrijkschen Hof-Krijgsraad, wiens streven, van uit Weenen de krijgsoperaties te leiden, tot deze débacle had geleid. Ook Paul was ontevreden over het gedrag van de Oostenrijkers en verbrak het bondgenootschap met Weenen. Tegelijkertijd vond de breuk plaats met Engeland. Het Russische leger, dat samen met de Engelschen in Holland opereerde, leed de eene nederlaag na de andere (o.a. bij Bergen); de Engelschen voorzagen de Russen ook niet van het noodige en lieten hen zonder levensmiddelen en zonder kleeren.

Paul sloot vrede met Frankrijk, kort daarna (1800) kwam er toenadering tusschen Paul en den eersten consul. Bonaparte wist den grilligen keizer van Rusland er zelfs toe over te

---

1) Masséna zei vaak, dat hij al zijn overwinningen zou willen geven in ruil voor dezen roemruchtigen terugtocht. Paul verleende Soewórow den titel van generalissimus van alle Russische strijdkrachten (1800). Bij dezen terugtocht onderscheidden zich de generaals Bagration en Rosenburg. Bagration speelde ook in de volgende oorlogen een belangrijke rol.

halen, zijn gewezen bondgenooten den oorlog aan te doen. Paul sloot een bondgenootschap met Pruisen tegen Oostenrijk en sloot zich aan bij de coalitie tegen Engeland. Op raad van Bonaparte besloot Paul Voor-Indië te veroveren en gaf den Don-kozakken bevel den veldtocht naar Indië te beginnen. Deze krankzinnige veldtocht, die tot een vreeselijke débacle moest leiden, werd echter gelukkigerwijs door den dood van Paul afgelast en de kozakken konden naar hun haardsteden terugkeeren.

Het drukkende regime van Paul, zijn wispelturigheid, zijn phantastische grillen, zijn despotiek optreden[1]) verbitterden den adel. De maatregelen, die ten doel hadden de edellieden te vernederen, wekten verzet tegen den keizer. De vele oorlogen, die de „vredeskeizer" voerde, ruïneerden het land. De breuk met Engeland, den besten afnemer van de Russische producten, bracht groote schade mee voor den adel, aan wien het grootste gedeelte van den uitvoer toebehoorde. De adel besloot zich te ontdoen van den lastigen keizer. Aan het hoofd van de samenzwering stond graaf Pahlen, de gouverneur van de hoofdstad en chef van de politie, hetgeen de uitvoering van den staatsgreep vergemakkelijkte. Het lukte echter den samenzweerders niet hun plannen geheim te houden en overal in de hoofdstad werd er over gefluisterd. Ook Paul vernam die geruchten, maar Pahlen, in wien de keizer absoluut vertrouwen stelde, wist hem te kalmeeren. In den nacht van 11 (22) Maart 1801 drongen de samenzweerders het slaapvertrek van den keizer binnen en vermoordden hem. Den volgenden ochtend werd zijn oudste zoon, Alexander, die op de hoogte was van de plannen der samenzweerders,

---

[1]) Paul was een overtuigd theocraat en beschouwde zich als een tsaar-hoogepriester. Een zijner hovelingen zei eens van hem: „Hij is paus, hoofd van de Russische kerk en wat u maar bedenken kunt".

uitgeroepen tot keizer van Rusland. De adel jubelde; de lagere klassen van het volk bleven onverschillig: de wisseling van den keizer beloofde geen verlichting van hun zwaar lot[1]).

Alexander I. Zijn opvoeding en karakter.

Alexander I (geboren in 1777) werd, toen hij nog een klein kind was, door zijn grootmoeder, Katharina II, aan zijn ouders ontnomen en door haar zelf opgevoed. Alexander was de lieveling van Katharina, die hem „haar" Alexander noemde en nooit uitgepraat raakte over de schoonheid, goedhartigheid, schranderheid, beleefdheid en opgewektheid van het kind. Katharina wilde hem opvoeden in den geest van „Emile" van Rousseau. Dat stelsel eischte, dat de kinderen geestelijk en lichamelijk gehard werden; daarom kreeg de prins in het Winterpaleis (de residentie van Katharina) een kamer, die op het Admiraliteitsgebouw uitzag, om hem te doen wennen aan het gebulder der kanonnen. De zenuwen van het kind leden echter onder die schokken; bovendien werd de prins doof aan één oor. Toen voor Alexander en zijn jongeren broeder Konstantin, die eveneens aan zijn ouders was ontnomen en in het Winterpaleis werd opgevoed, de tijd kwam om wat te leeren, stelde Katharina het program vast en koos zelf de opvoeders. De zorg voor de geestelijke ontwikkeling van de prinsen werd toevertrouwd aan den Zwitserschen kolonel Laharpe, een aanhanger van de vooruitstrevende ideeën, een republikein, die echter de kunst verstond zijn verheven idealen te combineeren met het goedkeuren van het vreeselijke

[1]) Dit was overigens het geval bij alle paleis-revoluties van de XVIIIde eeuw. Het volk uitte zijn protest tegen de lijfeigenschap in den vorm van opstanden; het vervangen van de eene regeerende kliek door de andere liet de boeren onverschillig.

regime van Katharina II[1]). Laharpe trachtte zijn leerlingen de denkbeelden van de vooruitstrevende Fransche schrijvers bij te brengen, maar hij vermeed elk gesprek over de treurige Russische werkelijkheid. Alexander heeft dan ook al spoedig de overtuiging gekregen, dat alles wat Laharpe vertelde over het welzijn der menschheid, rechtvaardigheid, gelijkheid, vrijheid, het schandelijke van het despotisme enz. theorieën waren, die hoegenaamd niets uitstaande hadden met het Russische leven. Moerawjów, die de prinsen de Russische taal[2]) en geschiedenis moest onderwijzen, sprak in denzelfden geest als Laharpe. Deze opvoeding gaf den toekomstigen keizer geen grondige kennis, oefende zijn denkvermogen niet en gaf hem geen inzicht in de werkelijkheid. Alexander was lui en beperkte zich tot het luisteren naar de redevoeringen van zijn leeraren, maar gaf zich niet de minste moeite zelf iets te leeren, met het gevolg dat hij zijn leven lang een onwetend man bleef, die slechts brokstukken van vreemde gedachten, die in zijn geheugen waren blijven hangen, tot zijn beschikking had. Hij wist echter later zóó handig die poovere resten van de declamatie van Laharpe te benutten, dat hij op velen den indruk heeft gemaakt van een ontwikkelden, intelligenten man. Alexander heeft nooit één enkel ernstig boek doorgelezen, maar hij onthield de namen van de auteurs, die zijn leeraren hadden genoemd, en geurde er mee.

Alexander groeide aan het hof van zijn grootmoeder op. Hij moest echter geregeld zijn ouders te Gátsjina bezoeken.

---

[1]) De „republikein" Laharpe was in werkelijkheid zeer conservatief. Hij heeft later Alexander afgeraden ingrijpende hervormingen in te voeren. Deze daad van Laharpe moet overigens niet te tragisch opgevat worden: de gesprekken van Alexander over hervormingen e. d. waren nooit oprecht, maar slechts pose. Het ideaal van Laharpe was een „verstandige autocratie".

[2]) Hij deed dit zoo slecht, dat Alexander zijn leven lang niet in staat was een min of meer ernstig gesprek in het Russisch te voeren.

De verhouding tusschen Katharina en haar zoon was zeer slecht, maar Alexander, die reeds in zijn kinderjaren op meesterlijke wijze kon veinzen, wist zich bij beide partijen bemind te maken. In het Winterpaleis was hij een liefhebbende kleinzoon, die zijn „geniale" grootmoeder bewonderde [1]) en haar grieven tegen den bekrompen zoon (zijn eigen vader!) deelde; te Gátsjina was hij de zoon, die de verontwaardiging van zijn vader tegen diens moeder deelde. Alexander was reeds in 1793-1794 op de hoogte van het plan van Katharina, haar zoon te onterven en Alexander tot troonopvolger te benoemen, maar hij veinsde volkomen onbekendheid met dat plan. In 1796 vertelde Katharina hem haar plan en Alexander heeft niet alleen niets gedaan om haar van dezen stap te weerhouden, maar dankte haar voor het vertrouwen, dat zij in hem stelde. Tegelijkertijd betuigde hij in zijn brieven aan zijn vader zijn trouw en noemde Paul „sire" [2]).

Alexander was een geboren acteur. Hij was nooit zich zelve, nooit oprecht, hij speelde steeds een rol. Hij wist iedereen te charmeeren, maar een nadere kennismaking leidde steeds tot ontgoocheling en verbittering [3]), omdat hij niet genoeg

---

[1]) Dit belette hem niet in gesprekken met zijn intieme vrienden het bestuur van zijn grootmoeder te hekelen en met minachting over haar hovelingen te spreken.

[2]) Aan zijn vrienden vertelde hij in denzelfden tijd, dat hij vast besloten was, naar Amerika te vluchten, omdat hij niet keizer wilde worden. In 1796 schreef hij over zijn plan, afstand te doen van zijn rechten op den troon en zich in het particuliere leven terug te trekken (hij zou zich dan met zijn vrouw „ergens aan den Rijn" vestigen en het „gelukkige leven van een landman" leiden). Aan vorst Czartoryski (een Poolsch edelman) vertelde hij, dat hij een overtuigd tegenstander van het monarchale stelsel was, dat tot hoofd van den staat de beste burger gekozen moest worden. Zijn vrienden deden hun best hem van zijn plannen terug te brengen: zij wisten niet dat het slechts comedie was.

[3]) Het sterkst hebben dit ondervonden: Speransky en de arme koningin van Pruisen. Voor deze laatste was de ontgoocheling een bijzonder zware slag, omdat zij ook als vrouw veel van „ce grand charmeur" had gehouden.

uithoudingsvermogen had om zijn rol lang vol te houden, vooral wanneer dit hem geen voordeel meer kon opleveren.

Toen Alexander 16 jaar oud was, vond Katharina II het wenschelijk hem te doen huwen (1793). Alexander was van meening, dat een gehuwd man niets meer hoefde te leeren en zoo kwam er een einde aan zijn opvoeding juist in den tijd, toen hij het meest behoefte had aan leiding, toen hij datgene kon leeren, wat hij later als keizer zoo noodig zou hebben. Zijn vader beschouwde de militaire opleiding van den prins nog niet als voltooid en liet hem te Gátsjina meedoen aan het zinlooze marcheeren (voor Paul was volmaakt marcheeren het summum van de militaire wijsheid) en de potsierlijke parades. Alexander deed dit overigens met plezier. Hij hield zelf het meest van militaire uniformen, militair vertoon en parades (daarin was hij een waardige zoon van zijn vader). Ook in latere jaren, toen hij de machtigste vorst van Europa was, verbaasde hij iedereen door zijn uniformen-manie [1]). Hij was in staat de geringste afwijking in een door hem voorgeschreven uniform op een barbaarsche, menschonteerende wijze te straffen [2]).

Alexander was een kind van zijn tijd, de overgangsperiode van het rationalisme van de XVIII^de^ eeuw tot het romantisme van de XIX^de^ eeuw. Hij was rationalist, maar tevens sentimenteel. Hij kon met ontroering over het idyllische leven van den landman spreken, in extase komen bij het aanschouwen van een veldbloem; evenals de meeste sentimenteele menschen

1) Tijdens het Weener congres verwaarloosde Alexander belangrijke onderhandelingen om een wijziging in een uniform te bedenken. Volgens Czartoryski leed Alexander aan „paradomanie".

2) De liefde van Alexander voor uniformen was waarschijnlijk het gevolg van zijn formalisme. Ook in het staatsbestuur wijdde hij meer aandacht aan kleine formaliteiten dan aan de hoofdzaak. Een bevel, geschreven op een stuk papier iets korter of iets langer dan hij had voorgeschreven, bracht hem in woede.

van zijn tijd kon hij bij elke kleinigheid tranen vergieten. Maar deze „overgevoeligheid", die velen zoo ontroerde, belette hem niet vreeselijke wreedheden te begaan. Hij kon huilen bij het aanhooren van de redevoeringen van de quakers en tegelijkertijd Russische sectanten, die weigerden de wapenen tegen medemenschen te gebruiken, laten fusilleeren.

De regeeringsjaren van zijn vader waren een moeilijke tijd voor Alexander. Paul, die op de hoogte was van de plannen van zijn moeder, wantrouwde zijn oudsten zoon, en Alexander moest al zijn comedianten-talenten te hulp roepen om den argwaan van zijn vader te sussen. Alexander en zijn vrouw [1]) waren betrokken bij de samenzwering. Alexander gaf niet alleen zijn toestemming tot den staatsgreep, maar vergemakkelijkte zelfs de uitvoering [2]). Hij wist echter op zulk een meesterlijke wijze verdriet over den dood van zijn vader (die met zijn medeweten vermoord werd) te veinzen, dat zelfs sommige diplomaten, die tijd genoeg hadden gehad om de huichelachtigheid van den nieuwen keizer te leeren kennen, het voor echt aanzagen.

De eerste regeeringsjaren van Alexander I.

Ofschoon Alexander op de hoogte was van de plannen der samenzweerders, bracht het bericht van Pahlen over den dood van zijn vader hem in verlegenheid, omdat hij begreep, dat hij algemeen als medeschuldige zou beschouwd worden. Pahlen, die niet van sentimentaliteit hield, riep hem toen

[1]) Drie dagen na den staatsgreep schreef de nieuwe keizerin: „Ik heb als een bezetene voor den staatsgreep geijverd". En dat was waar.

[2]) Alexander droeg de bewaking van het slot, waar Paul toen woonde, aan het Semjonowsky-regiment op, hoewel een ander regiment aan de beurt was. Alexander wist, dat onder de soldaten van het Semjonowsky-regiment veel partijgangers van de samenzweerders waren. Ook deze staatsgreep werd door de garde gesteund.

toe: „C'est assez faire l'enfant! Allez régner!" en dwong hem de rol van diep geschokten zoon te laten varen om den staatsgreep te legaliseeren. De samenzweerders voelden zich sterk door het bewustzijn, dat de geheele adel aan hun kant stond, en zij traden als dictators op. De adel verlangde naar beperking van de autocratie van den keizer; het streven naar een oligarchische grondwet telde onder de edellieden veel aanhangers. Alexander teekende een door de samenzweerders opgesteld manifest, waarin de nieuwe keizer beloofde te regeeren „volgens de principes van Katharina", hetgeen algemeen als een terugkeer tot de voorrechten van den adel werd beschouwd [1]).

Alexander I.

Alexander verlangde echter naar de onbeperkte macht; zijn leven lang duldde hij niemand in zijn omgeving, die zijn alleenheerschappij zou kunnen beperken (Alexander, de „republikein", was overtuigd van den goddelijken oorsprong van zijn autocratie); zoodra hij zich sterk genoeg voelde,

---

[1]) Een van de eerste maatregelen van Alexander was de wederinvoering van de voorrechten van den adel. Tegelijkertijd liet hij allen, die onder Paul zonder vorm van proces waren verbannen of in de gevangenissen opgesloten, in vrijheid stellen.

verwijderde hij Pahlen en de overige samenzweerders [1]).

Alexander begreep echter, dat hij iets moest doen om zijn „liberalisme" aan te toonen, dat men daden van hem verwachtte. In de eerste 3-4 maanden van zijn regeering vaardigde hij daarom een reeks manifesten en decreten uit, waarbij telkens een of ander gehaat bevel van Paul werd herroepen. Hierdoor verwierf de jonge keizer veel populariteit. Hij vertoonde zich zonder bewaking op straat en verklaarde bij elke gelegenheid, dat voortaan in Rusland rechtvaardigheid zou heerschen. Daarvoor zouden de Russische wetten herzien worden, zou Rusland een grondwet krijgen. Deze grondwet zou de keizer samen met zijn intieme vrienden voorbereiden. In dien tijd ontstond het onofficieele comité (Nowosíljtsew, graaf Kotsjoebéj, graaf Stróganow, vorst Adam Czartoryski), dat algemeen schertsend „comité du salut public" werd genoemd. Dit comité [2]) kreeg veel invloed op de staatszaken, hetgeen bij de oude staatslieden, de officieele leiders van de departementen, verbittering wekte. Alexander zette echter deze politiek voort en gedurende eenige jaren bleef het comité bestaan; typisch voor de regeering van Alexander was, dat het feitelijke bestuur van het land toch in handen van de oude staatslieden bleef [3]).

Het comité heeft het volgende plan van werkzaamheden opgesteld: vóór alles moesten de leden een grondige studie

[1]) De partijgangers van Pahlen c.s. waren hierover ten zeerste verontwaardigd. Er zijn aanwijzingen, dat zij aan een nieuwen staatsgreep dachten; in 1802 voerden zij propaganda voor de candidatuur van de vrouw van Alexander. Deze pogingen leden echter fiasco.

[2]) De eerste zitting van het comité vond plaats 24 Juni (6 Juli) 1801, onmiddellijk na het ontslag van Pahlen.

[3]) Alexander hield zich ook in latere jaren aan een dergelijke tactiek. Het gebeurde vaak, dat de ministers, die officieel verantwoordelijk waren voor het bestuur, slechts toevallig vernamen, dat de keizer zonder hen te raadplegen, zonder hen zelfs iets te vertellen, belangrijke maatregelen had getroffen.

maken van den werkelijken toestand van het land; daarna zou het comité hervormingen uitwerken voor de verschillende takken van het bestuur, om ten slotte de algemeene wetten uit te werken [1]. Het laatste is het comité niet gelukt, maar met zijn medewerking waren toch eenige hervormingen ingevoerd. De Senaat werd opnieuw de hoogste administratieve en rechterlijke instelling van Rusland. De Rijks-Raad, die tijdens Katharina slechts sporadisch bijeenkwam, werd nu een lichaam, dat geregeld zitting moest houden. In plaats van de collegiën van Peter I, die reeds lang hun beteekenis hadden verloren, werden (in 1802) 8 ministeries [2] ingesteld. Elke minister was verantwoording schuldig aan den Senaat. Door deze maatregelen werd het werk van Katharina II voltooid. De nieuwe centrale instellingen pasten echter niet goed bij de gewestelijke lichamen, die de keizerin had ingesteld.

Bij de bespreking van de grondwet stuitte het comité op het vraagstuk van de lijfeigenschap. De leden van het comité begrepen, dat dit vóór alles opgelost moest worden, maar zij deinsden terug voor de consequenties van een afschaffing van de lijfeigenschap. Alexander zelf was, ondanks de schoone phrases over de gelijkheid van alle menschen, geen overtuigd voorstander van de afschaffing. Hij beperkte zich tot eenige onbelangrijke maatregelen: hij nam zich voor, geen boeren meer tot lijfeigenen te maken; hij beval meer toezicht te

[1] Graaf Stróganow heeft een journaal van de beraadslagingen van het comité nagelaten. De bekende historicus grootvorst Nikoláj Michájlowitsj, die de regeering van Alexander I tot hoofdonderwerp van zijn studie had gemaakt, heeft dat journaal in zijn boek „Graaf P. A. Stróganow" gepubliceerd. Nog belangrijker is het boek van grootvorst Nikoláj Michájlowitsj „Keizer Alexander I".

[2] Er werden de volgende ministeries ingesteld: oorlog, marine, buitenlandsche zaken, binnenlandsche zaken, justitie, financiën, handel en onderwijs. Eenige leden van het „comité" werden minister of onderminister.

houden op de machtsmisbruiken van de landheeren; in 1803 vaardigde hij het decreet over de „vrije ploegers" uit. De landheeren kregen krachtens deze wet het recht met hun lijfeigenen een overeenkomst te sluiten over de voorwaarden van hun bevrijding; de bevrijde boeren zouden een nieuwen stand vormen, n.l. de „vrije ploegers". Veel beteekenis had deze instelling niet, omdat de landheeren hun lijfeigenen niet wilden vrijlaten.

Langzamerhand koelde de verhouding tusschen den keizer en zijn vrienden af. De keizer voelde niets voor hun plannen tot beperking van de keizerlijke macht en raadpleegde de leden van het comité steeds minder over de te treffen maatregelen. De verkoeling begon in 1804 en werd na Austerlitz en Tilsit een voldongen feit.

De eerste oorlogen met Napoleon.

Na zijn troonsbestijging heeft Alexander de oorlogsvoorbereidingen tegen Engeland afgelast en vriendschappelijke betrekkingen met dat land en met Oostenrijk aangeknoopt. Dit moest begrijpelijkerwijs de betrekkingen met Frankrijk minder hartelijk maken. Alexander wilde toen echter geen oorlog voeren en zijn gezant te Parijs kreeg opdracht, den eersten consul de verzekering te geven van de vriendschap van den keizer. De vrede tusschen Rusland en Frankrijk duurde echter niet lang. Napoleon, die intusschen keizer was geworden, streefde naar de hegemonie in Europa. Hij annexeerde telkens nieuwe gewesten en verschoof de grenzen van zijn rijk steeds verder naar het Oosten. Alexander, die ook eerzuchtig was en een overheerschende positie op het vasteland wilde verwerven, besloot in te grijpen. Met zijn medewerking ontstond de nieuwe coalitie (Engeland, Rusland, Oostenrijk, Zweden en Napels) tegen Frankrijk. Daar de financiën van

Rusland in een deplorabelen toestand verkeerden, beloofde Engeland aan Rusland een subsidie van 1.200.000 pond sterling voor elke 100.000 soldaten, die Rusland zou leveren.

In 1805 begon de eerste oorlog van Alexander tegen Napoleon. Het Russische leger onder aanvoering van Golenisjtsjew-Koetoézow (meer bekend als Koetoézow), een leerling van den grooten Soewórow, trok naar Oostenrijk om zich daar aan te sluiten bij het leger van Mack. De Oostenrijkers wachtten echter de komst van de Russen niet af en begonnen de vijandelijkheden. Te Braunau aan den Inn vernam Koetoézow, dat het leger van Mack een verpletterende nederlaag had geleden. Koetoézow wist echter zijn troepen, die door de bezetting van Weenen door de Franschen in een hachelijke positie verkeerden, uit de muizenval te redden. Te Olmütz voegde hij zich bij het Oostenrijksche leger. De schitterende wijze, waarop Koetoézow en zijn onderbevelhebber Bagration alle aanvallen van de Franschen hadden afgeslagen, sprak Alexander en zijn omgeving moed in en hij besloot slag te leveren. Vergeefsch waren de waarschuwingen van Koetoézow, dat een dergelijke slag tot een catastrophe zou kunnen leiden. Alexander, die zich een militair genie waande, sloeg alle waarschuwingen in den wind. De vermoeide Russische troepen en de door de voortdurende nederlagen geheel ontmoedigde Oostenrijkers moesten op bevel van beide keizers (Alexander en Frans), die zich bij het leger bevonden, slag leveren aan de legers van Napoleon. De verbonden legers werden bij Austerlitz verpletterd. De Russen, die in dien slag 21.000 man en 133 kanonnen hadden verloren, weten de schuld van de nederlaag aan de Oostenrijkers; sommige Russische generaals beschuldigden de bondgenooten zelfs van verraad. Oostenrijk moest de vredesvoorwaarden van Napoleon aannemen. De Russen

kregen vrijen doortocht, onder voorwaarde dat zij achter de Russische grenzen zouden terugkeeren.

In 1806 hervatte Alexander den oorlog. Pruisen nam nu de plaats van Oostenrijk in de coalitie in (Alexander wist Friedrich-Wilhelm III voor zijn plannen te winnen). De Pruisen begingen echter dezelfde fout als de Oostenrijkers en begonnen de vijandelijkheden tegen Napoleon zonder de komst van de Russen af te wachten. Zij werden bij Jena en Auerstadt verslagen en op de vlucht gedreven. Napoleon bezette Berlijn en geheel Pruisen tot aan de Weichsel. De koning van Pruisen trok zich met zijn hof naar Koningsbergen terug en besloot daar met behulp der Russen den oorlog voort te zetten. Den geheelen winter van 1806-07 werd gevochten in de omstreken van Koningsbergen. Het Russische leger onder Bennigsen voerde een verwoeden strijd; 8 Februari 1807 behaalde Bennigsen bij Preussisch-Eylau een overwinning op het leger van Napoleon en wierp hij de Franschen terug. De taaie tegenstand van de Russen bracht alle berekeningen van Napoleon in de war. Zijn échec bij Eylau maakte overal een diepen indruk: het was de eerste waarschuwing van de naderende ineenstorting. Te Parijs ontstond op de beurs een paniek. Om zijn positie te redden, bood Napoleon Pruisen aan, het bezette gebied te ontruimen. Tegelijkertijd polste hij Bennigsen over de mogelijkheid van een vrede met Rusland. Bennigsen antwoordde, dat keizer Alexander hem opdracht had gegeven om te vechten en niet om te onderhandelen. Pruisen volgde na eenige weifeling dit voorbeeld op. Tijdens een ontmoeting te Bartenstein (25 April 1807) stelden Alexander en de koning van Pruisen de vredesvoorwaarden vast. De beide staten waren echter niet sterk genoeg om Napoleon te dwingen hun vredesvoorwaarden te accepteeren; het was dus zaak bondgenooten

te zoeken. Oostenrijk durfde zich niet in een nieuw avontuur tegen Napoleon te wagen; Zweden was verslagen en moest met Mortier een wapenstilstand sluiten; Engeland ten slotte weigerde Rusland een leening van 150 millioen te verstrekken en wilde de operaties van de bondgenooten in Noord-Duitschland niet met zijn vloot steunen.

Napoleon ontwikkelde intusschen een koortsachtige activiteit. Turkije verklaarde Rusland den oorlog. Perzië sloot te Finkenstein (Mei 1807) een bondgenootschap met Napoleon en generaal Gardane vertrok naar Ispahan om het Perzische leger te reorganiseeren en een invasie door Kaukasië voor te bereiden. De Russen werden verslagen (bij Friedland) en teruggeworpen. Geheel Pruisen bevond zich in handen van Napoleon. De positie van het Russische leger was critiek en Alexander besloot vrede te sluiten. 25 Juni 1807 vond te Tilsit een ontmoeting tusschen de twee keizers plaats. 7 Juli werd de vrede geteekend. Pruisen verloor een groot gedeelte van zijn grondgebied en werd een vazalstaat van Frankrijk. Uit de Poolsche gebieden van Pruisen werd het „hertogdom Warschau" gevormd; tot hertog werd de koning van Saksen benoemd. Rusland kreeg het gebied van Bialystok, dat voordien aan Pruisen had toebehoord. Deze vrede maakte in Pruisen een vreeselijken indruk; de bondgenoot van gisteren, Alexander, werd algemeen als een verrader beschouwd. De teleurstelling was vooral hevig voor de koningin, die Alexander verafgoodde en nu de onbetrouwbaarheid van den „volmaakten" Alexander inzag. Alexander sloot tevens een bondgenootschap met Napoleon. Napoleon behield zijn hegemonie in het Westen, terwijl Alexander het recht kreeg, zich schadeloos te stellen in het Oosten. Rusland verplichtte zich het „continentale stelsel" te aanvaarden, hetgeen tot een breuk met Engeland moest leiden.

De tweede periode van de regeering van Alexander I.

De tweede periode van de regeering van Alexander I (1807-1811) wordt gekenmerkt door twee feiten: het bondgenootschap met Napoleon en de vriendschap met Speránsky.

Het bericht, dat Alexander zijn buitenlandsche politiek geheel had gewijzigd en een bondgenootschap had gesloten met den zoo gehaten Napoleon, verwekte onder den Russischen adel algemeene verontwaardiging [1]). Stedingk, de Zweedsche gezant te Petersburg, die Rusland goed kende, rapporteerde aan zijn regeering, dat de politiek van Alexander openlijk afgekeurd werd; sommige heethoofden dachten zelfs aan een nieuwe paleis-revolutie. De diepere oorzaak van de ontevredenheid was zeer prozaïsch: het continentale stelsel ruineerde den adel, omdat Engeland de belangrijkste afnemer van de Russische producten was. De koers van den roebel daalde van 67 kopeken (1807) tot 25 kopeken (1810).

Ook in het buitenland wekte het bondgenootschap algemeen verontwaardiging bij de vroegere vrienden en bewonderaars van Alexander. Uit angst, dat deze tegenstand Alexander zou kunnen beinvloeden en om het bondgenootschap te behouden, noodigde Napoleon den Russischen keizer tot een ontmoeting te Erfurt uit. Napoleon verscheen er omringd door zijn talrijke gekroonde vazallen (1808). Alexander werd er gevierd en met eerebewijzen overladen; het bondgenootschap werd op plechtige wijze bekrachtigd en door een nieuwe

[1]) De historicus Karamzin werkte aan een studie, waarin het nadeelige van 't bondgenootschap met Napoleon werd uiteengezet. De dichter Zjoekówsky schreef odes, die een anti-Franschen geest ademden. De populaire „grootvader" Krylów, de beroemde Russische fabeldichter, hekelde in zijn fabels en tooneelstukken de Franschen. In de pers deden Gretsj, Sjisjków, Glinka, Bátjoesjkow e.a. hetzelfde. In vele pamfletten werd geklaagd over de vernedering van Rusland, over de gekwetste patriottische gevoelens van den adel enz. De gezant van Napoleon, Savary, werd overal met den nek aangezien.

overeenkomst aangevuld. Om de banden nog nauwer toe te halen, stelde Talleyrand voor dat Napoleon een Russische prinses zou huwen [1]). Pruisen kreeg eenige verlichting van de harde vredesvoorwaarden; tegelijkertijd keurde Napoleon het plan van Alexander, Finland te annexeeren, goed.

Zweden sloot een bondgenootschap met Engeland, dat tengevolge van de Russisch-Fransche vriendschap nu ook Rusland beoorloogde (deze oorlog droeg slechts een economisch karakter). Rusland antwoordde met een oorlogsverklaring aan Zweden. Een Russisch leger onder bevel van Buxhoewden trok in Februari 1808 de Russisch-Zweedsche grens in Finland over en in den loop van een maand werd vrijwel geheel Finland door de Russen veroverd. De Russische bevelhebber noodigde de Finsche soldaten, die in het Zweedsche leger vochten, uit, zich bij de Russen te voegen, hetgeen velen hunner ook deden. In den winter van 1808-09 trokken drie Russische legers over het ijs van de Bothnische Golf naar Zweden. Te Stockholm brak een militaire revolutie uit; de koning (Gustaaf IV) werd afgezet; zijn opvolger (Karel XIII) sloot met Alexander vrede, waarbij geheel Finland tot aan de Torneo-rivier aan Rusland kwam. In het voorjaar van 1809 riep Alexander de vertegenwoordigers van de Finsche standen bijeen. Hij opende zelf den rijksdag en verklaarde, dat hij alle wetten en rechten van het „grootvorstendom Finland" zou respecteeren. Finland kreeg autonomie, waardoor het vrijwel een afzonderlijke staat werd, slechts door een personeele unie aan Rusland verbonden.

[1]) Dit voorstel werd door sommige Russische diplomaten gesteund. Als toekomstige vrouw van Napoleon werd de zuster van Alexander, Anna Pawlowna (de latere koningin der Nederlanden Anna Paulowna), genoemd. De moeder van de prinses haatte echter Napoleon en wilde geen toestemming geven tot dat huwelijk. Talleyrand wendde zich toen tot de Habsburgers, waar hij meer succes had.

Met Turkije bevond Rusland zich sinds 1806 in oorlog. Te Tilsit beloofde Napoleon niet alleen Turkije, zijn bondgenoot, in den steek te laten, maar sprak er zelfs over de verdeeling van het Turksche grondgebied tusschen Rusland en Frankrijk. Van al deze voorspiegelingen is echter niets terecht gekomen. Napoleon beperkte zich tot het verleenen van diplomatieken steun; de oorlog met Turkije duurde dan ook met eenige onderbrekingen tot 1812.

Ook met Perzië had Rusland jaren lang strijd te voeren. Na eenige nederlagen moest Perzië zich ten slotte gewonnen geven en afstand doen van al zijn aanspraken op de Kaspische staatjes (1813). Van minder belang was de oorlog met Oostenrijk (1809), waaraan Alexander krachtens zijn verbond met Napoleon verplicht was deel te nemen. De Russen hebben echter elke botsing met hun vroegere bondgenooten vermeden. Alexander liet zich ook op het vredescongres te Schoenbrunn niet vertegenwoordigen. Het groothertogdom Warschau kreeg toen West-Galicië; Oost-Galicië werd bij wijze van schadeloosstelling aan Rusland toegewezen.

Het bondgenootschap met Napoleon gaf Rusland niet die voordeelen, welke Alexander er van had verwacht. Het vernietigde den Russischen handel, leidde tot een onrustbarende daling van de ontvangsten der schatkist en wekte ontevredenheid. Napoleon handelde bovendien op een wijze, die onvermijdelijk tot een breuk met Rusland moest leiden. Hij veranderde Polen in een staat, die een gevaar voor Rusland werd (na de bijvoeging van West-Galicië telde Polen 4 millioen zielen); het werd een vooruitgeschoven post van Napoleon in Oost-Europa. Zonder Alexander te raadplegen, zonder hem zelfs te waarschuwen, lijfde Napoleon het hertogdom Oldenburg bij zijn rijk in (de prinsen van Oldenburg waren geparanteerd aan Alexander); daarna annexeerde hij

de kust van de Noord-Zee tot de Elbe en Holland. Hij schoof op deze wijze zijn voorposten steeds dichter naar Rusland toe en het was niet te zeggen, waar Napoleon halt zou houden.

Alexander, die nooit werkelijke vriendschap voor Napoleon gevoeld had en wiens bondgenootschap met Frankrijk slechts een manoeuvre was, begon zich voor te bereiden voor een oorlog met zijn „bondgenoot". Hij liet de vestingen in het Westen en het Zuid-Westen versterken en organiseerde een nieuw leger. Van zijn kant trof ook Napoleon de noodige maatregelen voor een veldtocht naar Rusland.

De binnenlandsche politiek van Alexander werd in deze periode geleid door Sperànsky [1]), die de plaats van het vroegere comité had ingenomen. Sperànsky was de grootste Russische staatsman van de XIX^{de} eeuw. Hij concentreerde vrijwel het geheele staatsbestuur in zijn handen (ook de buitenlandsche politiek). Hij was wetgever en financier; hij stelde talrijke

---

1) Sperànsky werd in 1772 in het gezin van een armen dorpspriester in Centraal-Rusland geboren. Hij kreeg zijn opleiding aan het seminarium te Soézdalj en later aan de theologische hoogeschool te Petersburg. Na de beëindiging van zijn studie werd hij docent aan die hoogeschool (hij doceerde er wiskunde, waar hij veel van hield; later ook natuurkunde en philosophie). Om gelegenheid te krijgen naar het buitenland te gaan om aan een der Duitsche universiteiten te studeeren, trad hij in den staatsdienst. In 1797 werd hij ambtenaar aan de kanselarij van den procureur-generaal. Hij viel spoedig op als zeer begaafd ambtenaar en maakte snel carrière. Na de troonsbestijging van Alexander werd hij benoemd tot directeur van de burgerlijke en kerkelijke afdeelingen van den nieuwen Rijks-Raad en kreeg den titel van staats-secretaris. Later werd hij de feitelijke leider van het ministerie van binnenlandsche zaken. Alle belangrijke wetten van dien tijd werden door hem opgesteld. In 1808, na de breuk met zijn vroegere vrienden, maakte Alexander persoonlijk kennis met Sperànsky. De schrandere priesterzoon maakte een diepen indruk op den keizer en hij werd sindsdien zijn rechterhand. Toen Alexander zich naar Erfurt begaf, nam hij Sperànsky mee. Naar Rusland teruggekeerd, benoemde Alexander zijn nieuwen vriend tot onder-minister van justitie en droeg hem op, de verdere hervormingen uit te werken en een grondwet op te stellen. Sinds Ordín-Nasjtsjókin hadden de Russische keizers zulk een genialen raadgever niet gehad.

wetten op en bemoeide zich met de kleinste aangelegenheden van het staatsbestuur; hij ontwierp ook de nieuwe staatsregeling van Finland.

Zijn belangrijkste werk was echter het ontwerp van een grondwet [1]) (October 1809). Alexander las het door en maakte hier en daar kantteekeningen. De grondwet moest, volgens het plan van Speránsky, in het najaar van 1811 in werking treden. Ofschoon Alexander het ontwerp goedkeurde, heeft hij het niet ingevoerd [2]); hij beperkte zich tot de uitvoering

[1]) In het kort kwam het ontwerp op het volgende neer. Een goede staatsorganisatie moet de volgende drie grondslagen hebben: 1. een vorst, wiens macht beperkt is door een grondwet; 2. een aristocratie, die toezicht uitoefent op de naleving der wetten en de handelingen der autoriteiten; 3. een vrij volk, dat zich door gemeenschap van belangen met de aristocratie verbonden voelt. In Rusland waren die grondslagen niet aanwezig, zoodat begonnen moest worden met een hervorming van de Russische maatschappij. Speránsky zette daarbij den vinger op de wonde plek van het Russische leven en verklaarde, dat vóór alles de lijfeigenschap afgeschaft moest worden. De bevrijding van de boeren zou geschieden in twee étapes: eerst moest een wet nauwkeurig vaststellen, welke diensten de landheeren van hun boeren mochten eischen; daarna zouden de boeren het recht krijgen van den eenen landheer naar den anderen te trekken, hetgeen een einde zou maken aan de lijfeigenschap. Speránsky wilde dus de boeren bevrijden zonder hen land te geven. In afwachting van de doorvoering van deze hervorming zou het Russische volk in drie standen verdeeld worden: edellieden, middenstand en arbeiders. Speránsky verdeelde de rechten der burgers in 3 categorieën: 1. algemeene burgerrechten voor alle standen; 2. speciale burgerrechten, alleen voor die burgers, welke door hun opvoeding en levenswijze het bezit er van waardig zouden zijn; 3. politieke rechten, alleen voor die personen van de eerste twee standen, die eigendommen hadden. Het ontwerp voorzag in de instelling van gemeentelijke, gewestelijke, provinciale en landelijke doema's; bovendien zou er een centrale doema voor het geheele rijk ingesteld worden. De volksvertegenwoordiging zou wetgevende bevoegdheden bezitten, zonder echter de autocratie des keizers aan te tasten.

[2]) Hetzelfde lot trof trouwens alle grondwetsontwerpen, die in den loop van de regeering van Alexander I op zijn verzoek werden uitgewerkt. Reeds den dag na zijn troonsbestijging had Alexander een dergelijk ontwerp op zijn tafel gevonden, het werk van zijn vriend Kazarin. Kazarin viel in ongenade. In 1804 kreeg baron Rosenkampf opdracht, een ontwerp eener constitutie op te stellen; toen het klaar was, werd het echter in de prullemand geworpen.

van eenige onderdeelen. Dat waren de hervormingen van 1810 en 1811 (de instelling van den nieuwen Rijks-Raad en de nieuwe ministeries). De Rijks-Raad behield de organisatie, welke Speránsky hem had gegeven, tot de revolutie van 1917. Hetzelfde kan gezegd worden van de ministeries.

De maatregelen van Speránsky wekten bij de edellieden ontevredenheid; zij vreesden, dat zijn aanblijven vroeger of later tot de afschaffing van de lijfeigenschap zou leiden. De pro-Fransche politiek en het continentale stelsel maakten de ontstemming nog grooter. De ontevredenheid groeide tot verbitterden haat, toen Speránsky opdracht kreeg de Russische financiën te regelen. De financieele toestand van het rijk was zeer slecht. In 1810 leverden de ontvangsten 125 millioen op, terwijl de uitgaven 230 millioen roebel beliepen; de staatsschuld bedroeg 577 millioen en een reservefonds was er niet. Om een dreigende catastrophe te voorkomen trof Speránsky de volgende maatregelen: de

Speránsky.

Ook na den val van Speránsky kregen verschillende personen dergelijke opdrachten, maar alle ontwerpen gingen denzelfden weg op. Het „liberalisme" van Alexander I was slechts pose. In werkelijkheid was hij ten zeerste gekant tegen elke poging, zijn autocratie te beperken. In 1805, dus in de bloeiperiode van zijn „liberalisme", stelde Alexander een geheime commissie in, die toezicht moest uitoefenen op de liberale beweging; deze commissie kreeg van den keizer o.a. de opdracht zijn moeder, vrouw en vrienden te bespionneeren!

assignaten werden verklaard tot een staatsschuld, gegarandeerd door alle bezittingen van den staat; de emissie van nieuwe assignaten werd stopgezet; de uitgaven werden verminderd; er werden hooge opcenten op alle belastingen ingevoerd; de staatsbegrooting zou jaarlijks gepubliceerd worden. In 1810-1812 werden maatregelen getroffen om de financiën van den staat te saneeren. De verbittering over de nieuwe belastingen, die het gevolg van deze maatregelen waren, leidde tot talrijke intriges tegen Speránsky.

Intusschen bekoelde de vriendschap van Alexander voor Speránsky en hij besloot dezen op te offeren om de populariteit bij den adel te herwinnen. Overigens was het aanblijven van Speránsky, die algemeen als een voorstander van het bondgenootschap met Napoleon bekend stond, een onmogelijkheid geworden, nu een oorlog met Napoleon voor de deur stond. Alexander beperkte zich er echter niet toe, Speránsky ontslag te geven, hij deed als hechtte hij geloof aan de dwaze beschuldigingen van landverraad tegen Speránsky en verbande hem naar Nízjniej-Nówgorod en daarna nog verder, naar Permj. Speránsky ondervond nu, hoe onbetrouwbaar Alexander was. Toen Alexander van Speránsky afscheid nam, huilde hij aan de borst van zijn vriend en betuigde zijn leedwezen, dat hij onder den druk der omstandigheden gedwongen was, Speránsky ontslag te geven. Het bericht van zijn ongenade en verbanning was dus voor Speránsky een onverwachte slag. Tegenover zijn hovelingen sprak Alexander met minachting en haat over Speránsky; hij dreigde zelfs den „verrader" te doen terechtstellen.

De „Vaderlandsche Oorlog" (1812).

Toen een botsing tusschen Rusland en Frankrijk onvermijdelijk werd, haastte Alexander zich vrede te sluiten met Turkije. Rusland deed afstand van Moldavië en Walachije; het behield echter Bessarabië en de vestingen Chotin en Bender. Rusland had, na de schitterende overwinningen van Koetoézow en zijn voorgangers, aanspraak kunnen maken op betere voorwaarden, maar Turkije wist van den internationalen toestand te profiteeren. De Proet werd de grens tusschen Rusland en Turkije.

Alexander voelde zich te zwak voor een offensief tegen het geweldige leger van Napoleon, die toen het toppunt van zijn macht bereikt had; hij besloot zich tot het defensief te bepalen. De hoofdmacht, die aan de Westelijke grens den opdringenden vijand het hoofd moest bieden, was verdeeld in twee legers: 1. het Noordelijke leger (van Bagration), 90.000 man sterk, stond aan den Njeman; 2. het Zuidelijke leger onder bevel van Barclay de Tolly (een Duitscher uit Lijfland), 60.000 man sterk, stond aan den Boeg (een zijrivier van den Weichsel). Bovendien waren er nog eenige reserves. Het leger had geen algemeenen opperbevelhebber en elke legeraanvoerder volgde zijn eigen tactiek. Alexander, die zijn hoofdkwartier te Wilno had opgeslagen, bemoeide zich met de krijgsoperaties, gaf tegenstrijdige bevelen en veroorzaakte een waren chaos. Hij was omringd door een troep buitenlandsche en Russische generaals, die voortdurend met elkaar overhoop lagen. Aan de beraadslagingen namen naast deze generaals ook de troonopvolger, grootvorst Konstantin (de broeder van Alexander), de ministers en de gunstelingen des keizers deel. Barclay de Tolly stelde voor, terug te trekken en Napoleon steeds verder naar het binnenland te lokken.

Dit was het verstandigste, wat de Russen onder de toenmalige omstandigheden konden doen, maar Alexander verwierp het plan. Hij volgde den raad van den Duitscher Pfuhl op, die aan de Duna een versterkt kamp wilde bouwen om Napoleon tegen te houden. Het kamp was echter zeer slecht ingericht en moest prijsgegeven worden.

Napoleon, die een geweldig, uit contingenten van talrijke landen bestaand leger had, maakte gebruik van den chaos in het Russische kamp, trok over den Njeman (bij Kowno) en rukte naar Wilno op, welke stad hem zonder slag of stoot in handen viel. De twee Russische legers waren hierdoor van elkaar afgesneden en zagen zich met vernietiging bedreigd. Barclay trok zich terug naar de Duna, Bagration retireerde naar den Dnjepr. De verwarring aan het Russische hoofdkwartier nam steeds toe; de bevelen van Alexander wekten ontevredenheid bij de legeraanvoerders. Ten slotte lukte het Araktsjéjew, den gunsteling van Alexander, gesteund door de overige hovelingen, den keizer te bewegen, het oorlogstooneel te verlaten en naar de hoofdstad te vertrekken, om daar de landsverdediging te organiseeren. Het opperbevel werd aan Barclay de Tolly toevertrouwd. Deze trok zich terug naar Witebsk en Smolensk en beval Bagration in dezelfde richting te retireeren om beide legers te vereenigen; de vereeniging vond bij Smolensk plaats. Barclay was voor een voortzetting van den terugtocht; hij was de eenige Russische legeraanvoerder, die zich rekenschap gaf van den toestand en een vast plan de campagne had. Bagration was de antipode van Barclay; hij was voorstander van riskante ondernemingen, van het offensief onder alle omstandigheden. Er heerschte daarom oneenigheid tusschen de twee legeraanvoerders. Het leger was ontmoedigd door het voortdurende terugtrekken. Ook de adel en de keizer waren ontevreden over de tactiek

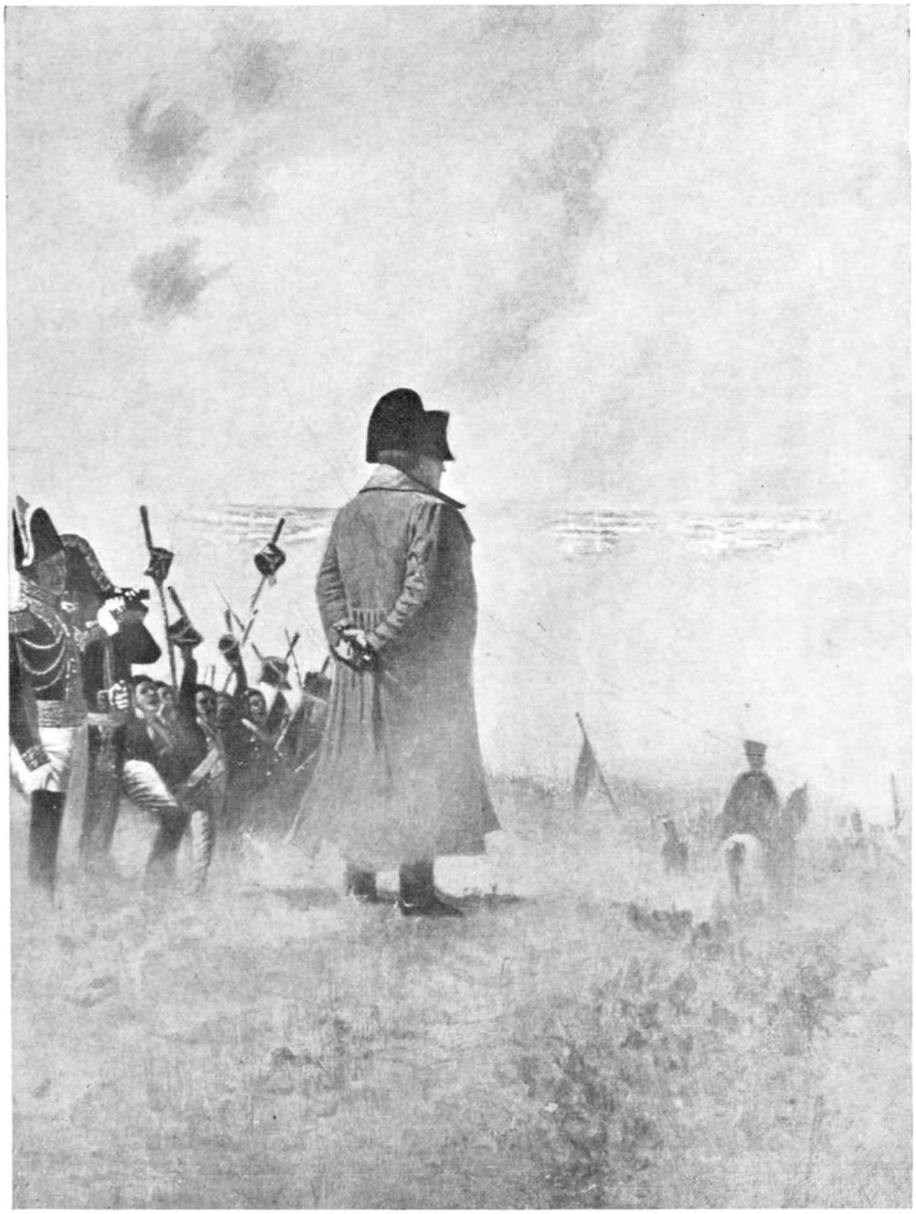

W. WERESJTSJAGIN.

Napoleon wacht vergeefs op een deputatie van „bojaren" met de sleutels van Moskou.

van Barclay; deze werd openlijk beschuldigd van lafheid, zelfs van verraad. Er werd pressie op Alexander uitgeoefend, dat hij het bevel over het leger aan een Rus zou opdragen (de haat tegen de Duitschers was toen in Rusland algemeen). Om aan den algemeenen wensch te voldoen, besloot Alexander tot opperbevelhebber M. I. Golenísjtsjew-Koetoézow te benoemen. Intusschen beval hij Barclay, tot het offensief over te gaan. Barclay zag het waanzinnige van dat bevel in en begreep dat de uitvoering ervan tot een catastrophe zou leiden; hij gehoorzaamde echter en ging tot den aanval over in de richting van Witebsk; gelukkig voor Rusland hield hij spoedig halt. Napoleon voerde toen een omtrekkende beweging uit, om het Russische leger den weg naar Smolensk en Moskou af te snijden. Toen Barclay dat vernam, haastte hij zich naar Smolensk terug te keeren en droeg eenige zijner generaals op, het opdringen van den vijand tegen te houden, totdat het hoofdleger den weg van Smolensk naar Moskou zou hebben bereikt. Onder de tinnen van de oude veste Smolensk, die in vorige eeuwen zooveel belegeringen had gekend, liet Barclay het opnieuw, tegen beter weten in, tot een treffen komen (Augustus 1812). De vesting bleek onhoudbaar en Barclay besloot den terugtocht naar Moskou voort te zetten, het verwoeste en in de asch gelegde Smolensk aan den vijand achterlatend. Op zijn terugtocht moest hij telkens weer aanvallen van den opdringenden vijand afslaan (het bloedigste gevecht vond plaats bij Waloetina, waar 15.000 soldaten, Russische en Fransche, op het veld bleven).

16 (28) Augustus haalde de nieuwe opperbevelhebber, Koetoézow, het leger tusschen Mozjájsk en Moskou in. Hij begreep dat de tactiek van Barclay de eenige juiste was en beval den terugtocht voort te zetten. Dit wekte overal verbazing en de adel eischte van Koetoézow, een einde te maken

aan den terugtocht en Napoleon aan te vallen. Koetoézow zwichtte voor dezen aandrang en besloot bij het dorp Borodinó (10 werst van Mozjájsk) slag te leveren.

Intusschen voltrok zich in het leger van Napoleon een ontbindingsproces.

Koetoézow.

Het groote leger smolt zienderoogen. De discipline ging achteruit. Benden maraudeurs plunderden steden en dorpen, vielen ook de eigen levensmiddelen-magazijnen aan; sommigen overvielen zelfs alleen rijdende officieren om ze te berooven. Napoleon beval telkens strenge maatregelen te treffen om de discipline te herstellen en de benden maraudeurs te liquideeren, maar al deze pogingen mislukten. Het leger, dat bij Borodinó slag moest leveren, was ongeveer tot de helft geslonken.

De slag bij Borodinó [1]) vond plaats 26 Augustus (7 September) 1812; het was een der bloedigste gevechten van de XIX^de^ eeuw. De Russen boden hardnekkig tegenstand en de stellingen werden telkens door den vijand gewonnen en weer

[1]) Napoleon noemde dezen slag ten onrechte „slag bij de Moskowa". De Moskwá-rivier stroomt op een grooten afstand van het slagveld.

heroverd. 70.000 lijken bedekten het slagveld[1]); de grond was gedrenkt met bloed. Ten slotte lukte het Napoleon, de Russische posities te veroveren en het Russische front eenige honderden vademen terug te dringen. Koetoézow was van plan den volgenden dag het gevecht voort te zetten, maar toen hij vernam, dat hij slechts over 50.000 man beschikte, begreep hij, dat dit een waanzinnige onderneming zou zijn en besloot verder terug te trekken. In het dorp Fili (niet ver van Moskou) hield Koetoézow krijgsraad. Barclay raadde aan, Moskou prijs te geven en naar den weg naar Petersburg te retireeren om de hoofdstad te dekken. Andere legeraanvoerders waren voor een nieuwe worsteling, omdat zij vreesden, dat het prijsgeven van Moskou zonder slag op het volk een slechten indruk zou maken. Koetoézow besloot den terugtocht voort te zetten; hij retireerde echter in de richting van Rjazánj, hetgeen later een meesterlijke zet bleek te zijn.

Gouverneur-generaal van Moskou was toen de beruchte graaf Rostoptsjín, een stijfkoppige, lawaaierige, ruwe en onbetrouwbare man. Hij verspreidde phantastische geruchten over vermeende Russische overwinningen, met het gevolg, dat spoedig niemand meer eenig vertrouwen in zijn mededeelingen stelde. Zijn plakkaten, in quasi-volkstaal opgesteld, waren zoo grof en schreeuwerig, dat iedereen ze afkeurde. Hij riep overal over het patriottisme van de lagere klassen en tegelijkertijd wantrouwde hij het volk. Toen het vast stond, dat Moskou zou ontruimd worden, organiseerde hij een „leger" ter verdediging van de hoofdstad. Terwijl de archieven de stad verlieten, zwoer hij, dat hij Moskou zou verdedigen, dat hij de ontheiliging van de hoofdstad niet zou toelaten. Om bij het gepeupel in het gevlei te komen, vervolgde hij alle

[1]) Onder de gesneuvelden bevond zich ook Bagration.

vreemdelingen en maakte jacht op iedereen, die van „defaitistische" propaganda verdacht werd. Een van hen, een zekeren Weresjtsjágin, wiens onschuld vast stond, liet hij vlak vóór het verlaten van de stad zonder vorm van proces neersabelen. Intusschen verliet iedereen, die er maar toe in staat was, de stad. Vóór zijn vertrek liet Rostoptsjín alle gevangenissen openen; hij verdeelde onder de inwoners, die in de stad waren gebleven, de geweren uit het arsenaal en spoorde hen aan, zich tegen de inneming van de stad te verzetten. Sommigen deden inderdaad een zwakke poging den vijand tegen te houden, maar zeer velen, vooral de ontslagen tuchthuisboeven, haastten zich de verlaten huizen te plunderen. De Franschen, die Moskou waren binnengerukt, deden natuurlijk aan deze plundering dapper mee.

2/14 September deed Napoleon zijn intocht in de verlaten hoofdstad. Zijn hoop, dat de overwinning bij Borodinó tot een vrede zou leiden, bleek ijdel te zijn. Niemand kwam met hem onderhandelen, niemand kwam den overwinnaar de sleutels van Moskou aanbieden. Napoleon besloot zijn vermoeid en gedesorganiseerd leger te Moskou rust te geven. Hij zelf betrok het paleis in het Kremlj. Bijna onmiddellijk na de bezetting van Moskou door de Franschen braken in de stad branden uit. Napoleon beval, een einde te maken aan de branden, de brandstichters te fusilleeren[1]) en de plunderingen te onderdrukken. Het blusschen bleek echter onmogelijk, omdat Rostoptsjín bij zijn vertrek de waterslangen had meegenomen. De brand verspreidde zich snel over de stad; Napoleon voelde zich in het paleis niet meer veilig en hij verliet het Kremlj.

Hoe zijn die branden ontstaan? De meest gangbare opvatting

[1]) De militaire rechtbanken hebben plm. 400 brandstichters, echte of vermeende, ter dood veroordeeld.

is, dat de Russen uit patriottisme hun hoofdstad in brand hadden gestoken. Deze opvatting is echter onjuist. De brand heeft integendeel op de Russen een vreeselijken indruk gemaakt; in 1812 en later zelfs beschuldigde de Russische regeering de Franschen van brandstichting. De brand te Moskou werd een der machtigste propagandamiddelen van de Russische regeering. De boeren beschouwden den brand als heiligschennis; bij de aristocratie wekte de brand verontwaardiging, omdat haar huizen en meubelen door de vlammen waren vernietigd. Het is echter een dwaasheid te veronderstellen, dat Napoleon Moskou in brand liet steken. Integendeel, het was zijn belang, de orde in de stad te handhaven en Moskou als basis voor zijn verdere actie te gebruiken. Bovendien gingen geweldige voorraden levensmiddelen in de vlammen verloren, hetgeen de Franschen aan den honger had prijsgegeven. De Franschen hebben Moskou dus zeker niet in brand gestoken. Wie heeft het dan gedaan? Vóór alles was de brand vrijwel onvermijdelijk. De huizen (de meeste waren van hout) waren kurkdroog; één vonk van een der talrijke bivakvuren was voldoende om een brand te veroorzaken en daar het blusschen door de afwezigheid van waterslangen zeer moeilijk ging, kon het vuur ongehinderd om zich heen grijpen. Het is echter vrijwel zeker, dat de ontslagen tuchthuisboeven opzettelijk brand stichtten om de brandende huizen te kunnen plunderen. Er zijn aanwijzingen, dat zij het deden met goedkeuring en zelfs op bevel van Rostoptsjín, hoewel hij dat steeds nadrukkelijk ontkende. Het was echter geen patriottische daad; het was eenvoudig de wraak van een bekrompen man, een barbaar, die ten zeerste verbitterd was door de tegenslagen en van blinden haat tegen den vijand vervuld was. En dezelfde man liet te Moskou duizenden Russische gewonden achter, die de vijand moest verplegen!

Het leger van Napoleon bleef 35 dagen te Moskou en in dien tijd nam de ontbinding steeds toe. De hongersnood maakte de mannen tot wilde dieren. Napoleon was de wanhoop ten prooi. Wat nu te doen? Hij onderzocht alle mogelijkheden: een veldtocht naar Petersburg, vredesonderhandelingen, een decreet over de afschaffing van de lijfeigenschap (om een boerenopstand te ontketenen) enz. Alles bleek echter onuitvoerbaar, nutteloos. Voor een veldtocht naar Petersburg had hij geen leger meer en Alexander wees alle vredesvoorstellen van de hand. Het Russische leger werd steeds talrijker. Nog vóór den slag bij Borodinó hield Alexander een redevoering voor de verzamelde edellieden en vroeg om steun voor het vaderland. Er werd een landweer (opoltsjénieje) georganiseerd, die de reserve voor het leger vormde. Koetoézow was nu sterk genoeg om het leger van Napoleon den weg naar het vruchtbare Zuiden af te snijden; alle pogingen van Napoleon, zich daarheen een weg te banen, mislukten. Er bleef dus alleen de weg naar Smolensk open, maar ook die weg was niet meer veilig. Overal kwamen de boeren in opstand en gewapend met bijlen en hooivorken vielen zij kleine Fransche legerafdeelingen aan; zij doodden alle Franschen, die zij tegenkwamen. Er ontstonden tegelijkertijd talrijke guerilla-benden (de beroemdste leiders van dergelijke benden waren: Fiegner, Dawy'dow en Sesláwin). Napoleon was feitelijk ingesloten te Moskou en van Frankrijk afgesneden.

Napoleon zag het wanhopige van zijn positie in en besloot den terugtocht te aanvaarden. In October, tijdens de eerste vorsten, verliet zijn leger (plm. 90.000 combattanten) Moskou, gevolgd door 50.000 non-combattanten (zieken, gewonden, vrouwen enz.). Vóór het vertrek uit Moskou liet Mortier, de Fransche opvolger van Rostoptsjín, onder het Kremlj mijnen leggen; deze barbaarsche vernielzucht heeft haar doel echter

De terugtocht der Franschen.

gemist: de ontploffing heeft de vestingmuren, een paleis, een kathedraal enz. beschadigd, zonder het geheele Kremlj te vernietigen. Napoleon wilde naar Smolensk en Wilno terugtrekken en daar den winter doorbrengen, om in het voorjaar de campagne te hervatten. Hij wilde door een onverwoest gedeelte van het land terugtrekken, maar zijn voorhoede onder Murat werd bij Málуj Jarosláwjets verslagen en teruggeworpen. Napoleon moest dus met zijn gedesorganiseerd leger door de verwoeste streken naar Smolensk terugtrekken.

Het Russische leger volgde den vijand op de hielen, maar Koetoézow vermeed een aanval, die trouwens niet noodig was. De Franschen leken meer op ordelooze rooverbenden dan op een geregeld leger; alleen de garde bewaarde nog eenige discipline. De boeren voerden een meedoogenloozen strijd tegen de horden van Napoleon. Wellicht nog meer leden de Franschen van de koude; de winter van 1812 was buitengewoon streng en de Franschen, die warme kleeren noch stevig schoeisel hadden, kwamen bij honderden om van de koude. Daarbij voegde zich de hongersnood, die een vreeselijke verwoesting onder hun rijen had aangericht. De weg was bezaaid met lijken; de vluchtenden hadden zelfs geen tijd de gestorven kameraden te begraven. Toen Napoleon de Bereziná naderde, besloot Koetoézow een poging te doen, den vijand te omsingelen en gevangen te nemen. Deze poging mislukte echter en Napoleon ontsnapte aan de val, maar ten koste van groote offers. Hij verliet zijn leger en snelde naar Parijs om zijn rijk in staat van verdediging te brengen. Zijn leger bereikte Wilno, maar moest weldra vluchten, omdat de kozakken het op den voet volgden. De Joden, die tijdens den Vaderlandschen Oorlog een actieve rol hadden gespeeld en, alle beloften van Napoleon afwijzend, Alexander steunden, hielpen de kozakken, de Franschen uit Wilno te

W. WERESJTSJAGIN.
De brand in het Kremlin.

jagen. Einde December trokken de armzalige resten van het Groote Leger over den Njeman en verlieten het Russische grondgebied. De tocht naar Moskou had aan 33.000 mannen van de Grande Armée het leven gekost.

De strijd in het Westen. De Heilige Alliantie.

Na de verdrijving van den vijand uit Rusland beschouwde Koetoézow (en veel Russen met hem) den oorlog als geëindigd. Kanselier Roemjántsew raadde Alexander aan, vrede met Napoleon te sluiten, Oost-Pruisen en Polen te annexeeren en de Weichsel tot grens van Rusland te maken. Alexander wees echter deze raadgevingen van de hand: hij wilde de bevrijder van geheel Europa zijn en Napoleon verpletteren. De Duitsche émigré's, die zulk 'n belangrijke rol aan zijn hof speelden, hitsten hem op en vleiden zijn eigenliefde door hem grooten roem te voorspellen.

Het Russische leger trok over den Njeman, veroverde Polen en drong Duitschland binnen. Alexander noodigde alle Duitsche vorsten uit, zich bij hem aan te sluiten om samen Napoleon ten val te brengen. Na eenige weifeling sloot Pruisen een bondgenootschap met Rusland. Later voegde Oostenrijk er zich ook bij, daarna volgden Engeland en Zweden dit voorbeeld. Napoleon wist intusschen een nieuw leger op de been te brengen en leverde in 1813 eenige gevechten aan de coalitie in Duitschland. Ondanks verschillende overwinningen moest hij toch wijken voor de overmacht. Bij Leipzig vond de bekende volkerenslag plaats; Napoleon werd verslagen en moest zich naar Fransch grondgebied terugtrekken. Het Russische leger trok over den Rijn en drong Frankrijk binnen. Alexander, die de ziel van de coalitie was, wist telkens de oneenigheden onder zijn bondgenooten bij te leggen en de vredesonderhandelingen met Napoleon

onmogelijk te maken. Hij drong steeds aan op voortzetting van den oorlog totdat Napoleon afgezet zou worden. Dit is hem tenslotte gelukt. 31 Maart 1814 deed Alexander, vergezeld van den koning van Pruisen, zijn intocht in Parijs. De Senaat verklaarde Napoleon als afgezet, waarna de Bourbons in hun macht hersteld werden.

In hetzelfde jaar werd te Weenen een congres bijeengeroepen, om de orde in Europa, die door de Napoleontische oorlogen vernietigd was, te herstellen. Het congres moest tevens bepalen, op welke wijze de overwinnaars beloond zouden worden voor hun moeite[1]). Alexander eischte de inlijving van alle Poolsche gebieden bij Rusland. Zijn bondgenooten verzetten zich tegen een dergelijke uitbreiding van het grondgebied van Rusland en de toestand werd zoo gespannen, dat men het uitbreken van een nieuwen oorlog vreesde. Ten slotte werd een compromis gesloten. Rusland kreeg bijna het geheele grondgebied van het hertogdom Warschau, dat nu het „tsarendom Polen" werd, maar het moest het overige grondgebied van Polen aan Oostenrijk en Pruisen afstaan. Rusland, dat de meeste offers had gebracht en het meeste had gedaan voor de vernietiging van den vijand, kreeg de minste belooning (het kreeg een vermeerdering van 3 millioen zielen, Pruisen echter 5.362.000, Oostenrijk 10 millioen).

---

[1]) Veel belangrijker dan de onderhandelingen op het congres waren de intriges in de salons der aristocraten, die uit alle landen naar Weenen waren gekomen. Alexander maakte, volgens zijn gewoonte, dankbaar gebruik van de hulp van schoone vrouwen, ook van avonturiersters. In de politierapporten aan Metternich (de sluwe Oostenrijker liet alle gangen van de hooge gasten, ook van keizer Alexander, nagaan) vindt de lezer de dessous van het congres en van het zeer weinig ridderlijke gedrag van Alexander (en de overige vorsten). De keizer was een verwoede Don Jouan en had veel succes bij de vrouwen. In een populair liedje werd toen gezongen: „Le roi de Danem: trinkt für alle, l'empereur de Russie: liebt für alle".

Intusschen keerde Napoleon van Elba naar Frankrijk terug. Opnieuw trok het leger van de coalitie naar Frankrijk. Napoleon werd bij Waterloo verslagen. De coalitie stelde zeer harde eischen aan het verslagen Frankrijk, en het kostte Richelieu, den opvolger van Talleyrand, veel moeite sommige gebieden voor Frankrijk te redden en de schatting terug te brengen tot 700 millioen. De Russische vertegenwoordiger steunde hierin Richelieu en het was voor een groot gedeelte aan dezen steun te danken, dat de eischen van het ultimatum verzacht werden.

Alexander, die toen meer en meer onder den invloed van de opkomende mystiek geraakte en zich als den door God gekozen leider der menschheid beschouwde, die de goddelijke instellingen op aarde in eere moest herstellen, stelde het pact van de Heilige Alliantie op. Pruisen en Oostenrijk sloten zich bij deze Alliantie aan. De vorsten verplichtten zich elkaar te steunen en op de geregeld te houden bijeenkomsten de politieke vraagstukken te bespreken. Deze congressen (te Aken, Troppau, Laibach en Verona) bemoeiden zich met de binnenlandsche aangelegenheden van de niet-vertegenwoordigde staten en eigenden zich het recht toe, den volkeren hun wil op te leggen. De Heilige Alliantie onderdrukte elken opstand van naar onafhankelijkheid strevende volkeren, steunde overal de impopulaire en reactionnaire vorsten en bestreed de liberale opvattingen; zij bracht de onbeperkte heerschappij aan de reactie. Zelfs de opstand van de Grieken tegen het Turksche juk werd als een ontoelaatbare revolutie beschouwd en Alexander weigerde zijn geloofsgenooten te steunen. De reactionnaire politiek van de Alliantie werd in het Westen grootendeels aan Alexander geweten, hetgeen echter onjuist en onbillijk was.

Alexander omringde zich in die periode met buitenlanders

(waaronder veel avonturiers) en wijdde zich geheel aan de West-Europeesche aangelegenheden. Hij toefde zelden in Rusland; dit heeft de liefde, die het volk in 1812 voor hem had opgevat, sterk bekoeld. Ook onder den adel, vooral onder de hovelingen en hooge ambtenaren, nam de ontevredenheid steeds toe, terwijl de Poolsche politiek van Alexander in Rusland ook veel verbazing en ontstemming wekte.

In 1815 verleende Alexander aan Polen een grondwet en nam den titel van koning van Polen aan. Polen werd een afzonderlijke staat met een eigen leger en een parlement. In het begin waren de verwachtingen van de Polen hoog gespannen en velen geloofden, samen met vorst Czartoryski, dat de Poolsche staat onder den schepter der Romanow's zou herrijzen. Het bleek echter al spoedig, dat Alexander geenszins van plan was dit te doen. Hij behandelde de Polen beter dan de Russen, was zelfs opvallend vriendelijk tegenover hen, maar de Poolsche constitutie was een fictie. De landvoogd van Polen, grootvorst Konstantin, een man met uitgesproken absolutistische neigingen, kreeg van Alexander carte blanche. Hij drong op de geheele afschaffing van de grondwet aan, maar Alexander vond het tegenover het Westen noodig, de verleende grondwet te handhaven (het was vóór het congres te Troppau). De ontevredenheid in Polen nam ten gevolge van de dubbelzinnige politiek van Alexander toe; de oppositie won in den sejm (parlement) steeds meer terrein; de revolutionnaire partijen staken het hoofd op (1818). Dit ergerde Alexander; hij werd verbitterd over de „ondankbaarheid" van de Polen en begon de verleende rechten te beperken.

Vermoeid en ontgoocheld verliet Alexander het Westen, de leiding van de politiek in Europa aan den sluwen Metternich overlatend. Hij keerde naar Rusland terug, waar de toestand zorg baarde. De grondwet, die Polen had gekregen,

wekte in Rusland verbittering. De Russen voelden zich vernederd door het feit, dat de Polen zekere rechten bezaten en zij niet. De redevoeringen, welke Alexander te Warschau hield en die alleen bestemd waren voor het buitenland, wekten in Rusland de hoop, dat het geheele rijk een grondwet zou krijgen. Alexander was echter niet geneigd hierin toe te geven. De minister van binnenlandsche zaken kreeg een berisping, omdat hij de Russische bladen verlof had gegeven die redevoeringen op te nemen. De constitutionalistische beweging werd onderdrukt.

XXII. De reactie.

Het mysticisme. Araktsjéjew.

NA de wonderbaarlijke bevrijding van Rusland in 1812 werd Alexander godsdienstig en begon zich als een uitverkorene des Heeren te beschouwen. Hij duldde nu in het geheel geen tegenspraak meer. Vroeger had hij graag de rol gespeeld van een vorst, die in zijn ondergeschikten niets zoo zeer waardeerde als openlijke uiting van hun meeningen (in werkelijkheid vergaf hij iemand nooit zoo iets); na 1812 hield hij op deze rol te spelen en werd de autocraat, die zichzelf onfeilbaar acht. Hij geraakte vaak in woede en gedroeg zich als een razende. Hij sprak met minachting over al zijn staatslieden en verklaarde openlijk, dat hij in niemand eenig vertrouwen stelde. Hij sprak veel over de Schrift en over de stichting van een nieuwe orde, gebaseerd op de Christelijke beginselen. De ineenstorting van het keizerrijk van Napoleon, de restauratie in Frankrijk en andere landen versterkten deze stemming. Hij begon zich te beschouwen als God's werktuig, als den bevrijder van Europa. Hij verviel tot het religieuse sentimentalisme, dat toen in Europa zoo sterk verspreid was. De dweepzieke barones Krüdener werd zijn intieme vriendin. De Katholieke en Protestantsche dweepers, die hem omringden, vleiden hem en versterkten zijn opvatting, dat hij een uitverkorene des Heeren was. De

sluwe Metternich buitte deze stemming uit en wakkerde bij Alexander den geest van reactie aan.

Het Britsche Bijbelgenootschap verkreeg van Alexander toestemming, in Rusland een afdeeling op te richten en er de Schrift te verspreiden [1]. Het ministerie van onderwijs werd vereenigd met het departement van eeredienst; vroomheid werd de basis van het onderwijs aan de middelbare scholen en de universiteiten. Vele professoren werden ontslagen; de hoogleeraren in de geschiedenis moesten volgens „l'Histoire Universelle" van Bossuet doceeren; het werd verboden de leerstellingen van Buffon, Copernicus en Newton in de universiteiten ter sprake te brengen, omdat zij in strijd met de Schrift waren. Alle „verdachte" en „schandelijke" boeken werden in de bibliotheken in beslag genomen en vernietigd (hiertoe behoorden o.a. de werken van Grotius). Studenten en zelfs gymnasiasten werden voor het verkondigen van „goddelooze" denkbeelden gedeporteerd. De vrijmetselaarsloges, die 2.000 leden telden, werden ontbonden en verboden. Vele ambtenaren haastten zich, zich aan den nieuwen geest aan te passen en werden schijnheilig; zij onderdrukten elke uiting van „ongeloof" op barbaarsche wijze.

Alexander verviel van kwaad tot erger. De plaats van barones Krüdener en andere Westersche dweepers werd ingenomen door den onwetenden, ruwen archimandriét (abt) Fótiej (Photius), een phanaticus met een ijzeren wil. Hij trok te velde tegen het religieuse romantisme van den keizer en het lukte den abt ten slotte, Alxander geheel in zijn macht te krijgen. Fótiej en Araktsjéjew waren de verpersoonlijking van het reactionnaire bewind van de laatste regeeringsjaren van Alexander.

---

[1] Het Genootschap moest zijn actie beperken tot heidenen, Protestanten en Mohammedanen; Orthodoxen moest zij ongemoeid laten. Ook het vertalen van de Schrift in het Russisch werd verboden.

Alexander werd onverschillig voor de staatszaken; de staat werd bestuurd door graaf Araktsjéjew, een der ergste tyrannen, die de aan tyrannen zoo rijke Russische geschiedenis ooit heeft gekend. De vriendschap tusschen Alexander en Araktsjéjew stamde nog uit den tijd van Gátsjina. Araktsjéjew was een ruwe en hardvochtige man, die slechts één regeeringsvorm kende: onderdrukking. Alle tijdgenooten, onverschillig tot welke politieke partij zij behoorden, haatten Araktsjéjew; in de memoires van dien tijd wordt hij genoemd „onmensch", „de schandelijkste man van Rusland", „vervloekt monster" enz. Zijn macht was onbeperkt en elke poging van verzet werd op barbaarsche wijze onderdrukt en de keizer wilde niet naar klachten tegen zijn gunsteling luisteren [1]). Er heerschte toen in Rusland een regime, dat aan de ergste tijden van Paul deed denken. De soldaten werden mishandeld; het geheele land werd veranderd in een groote kazerne; de regeering streefde er naar, alles te reglementeeren.

Araktsjéjew.

[1]) De nieuwste onderzoekingen (o.a. van prof. Strójew) hebben overigens aangetoond, dat Alexander goed op de hoogte was van hetgeen in Rusland geschiedde. Het schijnt zelfs, dat Araktsjéjew slechts den wil van zijn meester uitvoerde en dat de reactionnaire maatregelen door Alexander zelf werden bedacht.

De ergste instelling van het regime waren de „militaire dorpelingen". De rijksboeren van verschillende gewesten werden ingeschreven als „militaire dorpelingen" en aan een strenge militaire tucht onderworpen; hun zoons werden „kantonisten" genoemd en waren voorbestemd om bij het leger te worden ingelijfd. Een derde gedeelte van het staande leger werd in de nederzettingen van de „militaire dorpelingen" ondergebracht. Het doel van deze organisatie was een groot leger op de been te houden zonder de soldaten in vredestijd aan hun gezinnen en huishouding te ontnemen; de schatkist zou bovendien op deze wijze verlicht worden, omdat de kosten van onderhoud van het leger door de gewesten zouden gedragen worden, waar de soldaten ondergebracht waren. De soldaten moesten de boeren helpen bij het bewerken van den grond; zij moesten dus tegelijkertijd soldaat en landbouwer zijn. In werkelijkheid waren zij het een noch het ander. De bevolking van de „militaire dorpen" was van de laatste resten van haar persoonlijke vrijheid beroofd. De militaire autoriteiten bemoeiden zich met de geringste bijzonderheden van het leven der „militaire dorpelingen", schreven voor, wie met elkaar moesten trouwen, eischten dat binnen het jaar na het sluiten van het huwelijk een kind zou geboren worden enz. De vreeselijke druk, waaronder de ongelukkigen leefden, leidde tot verzet en zelfs tot opstanden; de opstanden werden echter in bloed gesmoord en het stelsel bleef gehandhaafd. En ofschoon het systeem een mislukking bleek te zijn en de schatkist niet alleen geen verlichting ondervond, maar zelfs nog meer moest uitgeven voor het leger dan vóór de „hervorming", wilde Alexander het stelsel niet afschaffen. Hij verklaarde eens, dat het stelsel gehandhaafd zou blijven, zelfs indien daarvoor de wegen met lijken zouden moeten bedekt worden.

Maatschappelijke stroomingen.

Terwijl Alexander en zijn regeering tengevolge van de gebeurtenissen van 1812-1815 reactionnair werden, heerschten in de Russische maatschappij (d.w.z. bij den adel) tegenovergestelde opvattingen. De oorlog van 1812, die in geheel Rusland het patriottisme deed oplaaien, trok veel edellieden onder de wapenen. De daaropvolgende veldtochten brachten al die menschen naar West-Europa, waar zij kennis maakten met de Westersche verhoudingen en de nieuwe geestelijke stroomingen. Een groot aantal Russen kon dus een vergelijking maken tusschen de toestanden in Rusland en in het Westen, en die vergelijking was niet gunstig voor Rusland. Naar Rusland teruggekeerd, brachten deze officieren, die in het buitenland veel geleerd hadden, die den invloed van de Duitsche philosophie en de Fransche politieke ideeën hadden ondergaan, een nieuwen geest naar hun vaderland mede. Deze geest openbaarde zich in twee vormen: een theoretischen en een practischen.

De eerste strooming leidde tot een groeiende belangstelling voor de Duitsche philosophie en de Fransche politieke opvattingen. Er ontstonden in Rusland verschillende philosophische stroomingen, de voorloopers van de latere slavophielen en „westerlingen". Deze geestelijke opleving heeft natuurlijk zeer gunstige gevolgen gehad voor de ontwikkeling van de Russische literatuur. Ondanks de strenge censuur nam het aantal tijdschriften en literaire genootschappen toe. De belangrijkste dier genootschappen waren de „Bjeséda", die het classicisme voorstond, en de „Arzamás", waartoe de jongere generatie behoorde (o.a. de grootste Russische dichter, Poésjkin), waar het romantisme de overhand had.

De „practische" strooming wilde in Rusland een politieke

en sociale omwenteling tot stand brengen. Zij streefde naar de instelling van een volksvertegenwoordiging en de afschaffing van de lijfeigenschap. Spoedig ontstonden vereenigingen, die, naar mate de reactie scherper vormen aannam, meer en meer een revolutionnair karakter kregen [1]). Deze vereenigingen werden „geheime genootschappen" genoemd, omdat de Russen gewend waren geraakt aan de „geheime" instellingen der vrijmetselaars, maar zij waren alleen in naam geheim. De regeering wist van het bestaan der „geheime bonden"; zij beschouwde ze echter meer als secten dan als revolutionnaire vereenigingen en de politie beperkte zich tot het bespionneeren van de leden. Alexander was op de hoogte van den toestand en kende zelfs het reglement van den „Bond der Redding"; hij greep echter niet in. In 1820-21 werd dat genootschap ontbonden, maar in 1822 stichtten de leiders nieuwe bonden, die duidelijker omschreven doeleinden hadden en beter georganiseerd waren. Het waren: 1. de „Noordelijke Bond" te Petersburg, met de gebroeders Moerawjów en den dichter Ryljéjew aan het hoofd, 2. de „Zuidelijke Bond" onder leiding van kolonel Pestel, 3. de bond der „Vereenigde Slaven". De eerste bond had een gematigd-constitutionalistisch program; in den tweeden overheerschten republikeinsche opvattingen; de derde was radicaal en streefde naar een federatie van Slavische staten. Alexander, die het bestaan van de bonden kende, trof geen maatregelen en eischte alleen van de ambtenaren een belofte, er geen lid van te zullen worden (Augustus 1822).

De geheime bonden stelden ontwerpen van een grondwet

[1]) In 1816 werd de belangrijkste dier bonden, de „Bond der Redding" (ook de „Bond van Welvaart" genoemd), opgericht. Deze bond vertoonde zekere overeenkomsten met den Duitschen „Tugendbund", die onder het Napoleontische juk in Duitschland was ontstaan.

op. De belangrijkste ontwerpen waren die van N. Moerawjów en P. Pestel [1]). Moerawjów was voorstander van een constitutioneele monarchie. Hij wilde den keizer de uitvoerende macht laten, maar hem dwingen zich aan den wil van de volksvertegenwoordiging te onderwerpen. Rusland zou een bondsstaat worden naar het voorbeeld van de Vereenigde Staten van Amerika. Aan het hoofd van elken staat zou een gekozen landvoogd komen te staan. Boven de parlementen van de verschillende staten zou een rijksparlement staan. De lijfeigenschap zou afgeschaft worden, maar de boeren zouden geen grond krijgen. Pestel werkte zijn denkbeelden uit in zijn boek „Róesskaja Práwda". Rusland moest een eenheidsstaat blijven. Finland zou al zijn voorrechten moeten verliezen en bij het rijk ingelijfd worden. Alle volkeren zouden gerussificeerd worden en een taaleenheid vormen. Pestel vond, dat de kleine volkeren geen recht van bestaan hadden, dat het in hun eigen belang zou zijn zich op te lossen in de grootere volkeren. Ook de Joden moesten gerussificeerd worden. De Joden, die zich hiertegen zouden verzetten, moest men de gelegenheid geven, in Azië een Joodschen staat te stichten. Pestel vond het echter wenschelijk de onafhankelijkheid van Polen te herstellen en aan dat land zelfs eenige Russische gewesten toe te voegen. Hoofdstad van Rusland moest

[1]) Pestel was de zoon van een Duitscher, die in Russischen dienst stond. Toen hij nog kind was, zond zijn vader hem naar Duitschland om daar te worden opgevoed. Naar Rusland teruggekeerd, werd hij op 17-jarigen leeftijd leerling van de militaire school voor aristocraten. In 1812 nam hij deel aan den oorlog en werd zwaar gewond. In 1813 nam hij weer deel aan den oorlog tegen Napoleon. Op 28-jarigen leeftijd was hij reeds kolonel. Pestel verbaasde iedereen door zijn ijzeren wil, zijn werklust en merkwaardige capaciteiten. De algemeene overtuiging van zijn chefs was, dat hij in staat was, elke opdracht uit te voeren, dat hij overal, zelfs als minister, een goed figuur zou slaan. Hij wist de geheime bonden nieuw leven in te blazen. Hij was republikein en sprak herhaaldelijk over de noodzakelijkheid, alle leden van de dynastie te vermoorden om een tegenrevolutie onmogelijk te maken.

Nízjniej-Nówgorod (wegens de centrale ligging van die stad) worden. De lijfeigenschap moest afgeschaft worden; Pestel wilde daarbij den boeren voldoende grond geven om in hun onderhoud te kunnen voorzien.

Ondanks de voorzorgsmaatregelen van de leiders der geheime bonden was de regeering, dank zij de verraders (de Russen noemen zulke menschen „provocator's"), op de hoogte van alles wat zij bespraken. Araktsjéjew stelde een rapport over de plannen der samenzweerders op en zond het aan den keizer, die toen te Taganro'g (aan de Zee van Azow) toefde (1825). Het rapport kwam echter te laat. Alexander stierf voordat hij een beslissing in deze zaak kon treffen.

De dood van Alexander I. De troonopvolging.

In 1825 begaf Alexander zich met zijn vrouw, wier gezondheidstoestand een zachter klimaat dan dat van Petersburg vereischte, naar Taganróg. Alexander benutte deze gelegenheid om het schiereiland Krim te bezoeken. Tijdens deze reis vatte hij kou en stierf 19 November (1 December) 1825 te Taganróg aan de gevolgen daarvan. De plotselinge dood van den keizer, ver van zijn hoofdstad, heeft een diepen indruk gemaakt op het volk. Er ontstonden geruchten als zou Alexander, die herhaaldelijk gesproken had over abdicatie, het lijk van een soldaat op zijn bed hebben gelegd om zelf het paleis te verlaten en als zwerver door het land te trekken. In 1837 werd een man naar Siberië verbannen, die weigerde zijn naam te noemen. Deze onbekende, die ontegenzeggelijk tot de hoogste kringen van de Russische maatschappij had behoord, verwierf in Siberië een ongekende populariteit en uit alle oorden van het land trokken menschen naar de hut van Fjódor Koezmítsj (zoo noemde hij zich); het volk fluisterde, dat de onbekende niemand anders was dan keizer Alexander.

Zelfs de historiograaf van Alexander I, Schilder, geloofde aan de juistheid van deze bewering. De latere onderzoekingen (o.a. van grootvorst Nikoláj Michájlowitsj) hebben de onhoudbaarheid van deze legende aangetoond [1].

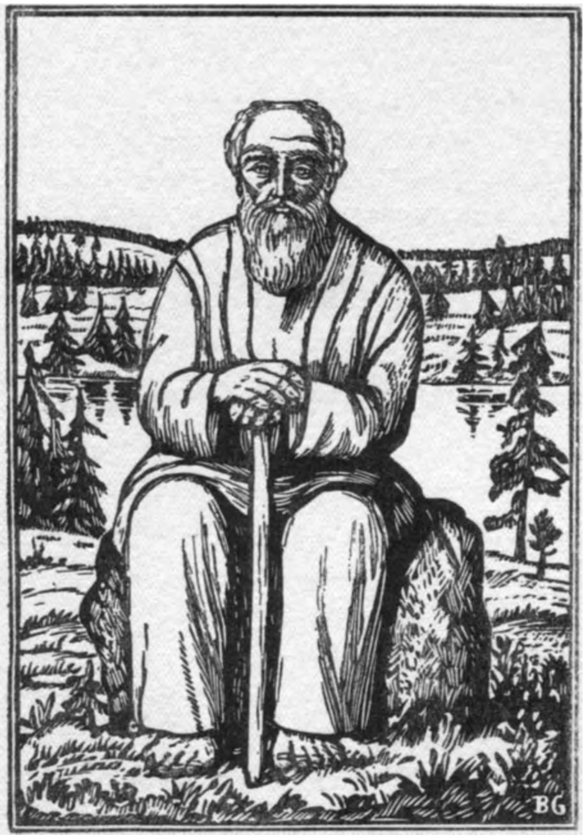

Fjódor Koezmitsj.

Na den dood van Alexander ontstond een groote verwarring. Alexander had geen zoons, zoodat zijn broeder Konstantin troonopvolger was. Konstantin had ook geen kinderen; bovendien had hij een morganatisch huwelijk gesloten, zoodat zijn nakomelingschap toch van de troonopvolging ware uitgesloten geweest. Tengevolge van verschillende familieomstandigheden had Konstantin besloten afstand te doen van zijn rechten op den troon, hetgeen hij aan Alexander ook had medegedeeld. In 1823 stelde Alexander een manifest op, waarin het geval werd uiteengezet en grootvorst Nicolaas, de derde zoon van Paul I, tot troonopvolger was aangewezen. Alexander publiceerde echter het

[1]) Zie mijn artikel „Fjódor Koezmitsj" in „Op de Hoogte", Juli 1926.

manifest niet en bracht zelfs den nieuwen troonopvolger niet op de hoogte van den toestand [1]). Het manifest werd in drie exemplaren opgesteld; een er van werd aan den aartsbisschop van Moskou (Filarét) ter hand gesteld om het in de Oespjénskiej-kathedraal te Moskou te bewaren, het tweede werd bij den Senaat, het derde bij den Rijks-Raad gedeponeerd. Elk exemplaar was verzegeld in een envelop, waarop Alexander eigenhandig schreef: „Te bewaren totdat ik het opeisch. In geval van mijn dood te openen vóór iets ondernomen wordt". Deze geheimzinnigheid heeft veel verwarring veroorzaakt.

Díbitsj zond uit Taganróg twee boden met de mededeeling van het overlijden van Alexander I: naar Warschau aan Konstantin en naar Petersburg. Zoowel te Taganróg als te Petersburg werd Konstantin als keizer beschouwd en het leger legde den eed van trouw aan hem af. Ook Nicolaas deed dit. Te Warschau legde Konstantin echter den eed van trouw aan Nicolaas af. Er ontstond een interregnum. Nicolaas zag dat de stemming in het land tegen hem was [2])

[1]) De bewering als zou Nicolaas niets hebben afgeweten van het besluit van Konstantin is echter onaannemelijk. Behalve Alexander en Konstantin kenden ook hun moeder en eenige andere personen het geheim; het is dus zeer onwaarschijnlijk, dat niemand Nicolaas – wien de zaak het meest aanging – er van op de hoogte had gebracht. Bovendien staat vast, dat Alexander, hoewel in vage termen, aan Nicolaas had medegedeeld, dat hij de troonopvolger was. Ook heeft Alexander het geval verteld aan prins Wilhelm van Pruisen; daar de echtgenoote van Nicolaas een prinses van Pruisen was (de oudste dochter van Koning Frederik Wilhelm III), is het zeer onwaarschijnlijk, dat het Pruisische hof hem niet op de hoogte zou hebben gebracht van Alexander's plannen. Ten slotte kenden ook de bekende historicus Karamzín en zijn echtgenoote, met wie de grootvorst bevriend was, den inhoud van het manifest.

[2]) Hoe impopulair Nicolaas was, kunnen wij uit de volgende feiten zien. Aartsbisschop Filarét deed na den dood van Alexander niets om den uitersten wil van Alexander te doen eerbiedigen. Golítsyn deelde aan den Rijks-Raad het bestaan en den inhoud van het manifest mede, maar de leden van deze hoogste rijksinstelling trokken er zich niets van aan. Een lid zei zelfs: „Les morts n'ont point de volonté" en de overige leden stemden met hem in. Zelfs na de voorlezing van het manifest bleef de Rijks-Raad weifelen.

en hij smeekte Konstantin naar Petersburg te komen en persoonlijk zijn besluit bekend te maken. Konstantin weigerde echter dit te doen, hetgeen den toestand nog meer verwarde. 12 (24) December kwam te Petersburg het definitieve bericht, dat Konstantin de kroon weigerde te aanvaarden en niet van plan was naar Petersburg te komen. Nicolaas besloot toen het leger en het volk den eed van trouw te laten afleggen en in een manifest zijn troonsbestijging aan te kondigen. De plechtigheid moest 14 (26) December 1825 plaats vinden.

De opstand der Dekabristen.

De samenzweerders beschouwden het oogenblik geschikt voor een staatsgreep. 13 (25) December, toen de nieuwe keizer alles in gereedheid bracht voor den volgenden dag en in den Rijks-Raad de toedracht van de zaak uiteenzette, brachten de leiders der samenzwering den dag door ten huize van den dichter Ryljéjew; er werd besloten den volgenden dag een poging te doen, zich van de staatsmacht meester te maken. De bedoeling was den troon vacant te verklaren en een voorloopige regeering van 5 personen (o.a. Pestel en Speránsky) te benoemen, die het land zou besturen en de nieuwe staatsregeling voorbereiden. De opstand zou geleid worden door vorst Troebjetskój, die tot dictator zou worden uitgeroepen. De opstand was slecht voorbereid, maar toch hoopten de Dekabristen (onder dezen naam zijn deze samenzweerders bekend in de Russische geschiedenis) op de mogelijkheid van succes.

Zoowel Nicolaas [1]) als de regeering waren op de hoogte van deze plannen. De regeering beschouwde den toestand als hopeloos en ofschoon de nieuwe keizer bevel gaf „alle

[1]) 12 (24) December schreef Nicolaas om 9 uur des avonds aan Dibitsj o.a. het volgende: „De teerling is geworpen; overmorgen ben ik keizer of een lijk".

maatregelen te treffen", deed zij niets om den opstand te verijdelen. De regeering deed zelfs het hoognoodige niet: het manifest van den nieuwen keizer werd niet in een voldoende aantal exemplaren afgedrukt om het onder het volk te verspreiden, er werd geen bevel gegeven het manifest in de kerken voor te lezen, er werd zelfs niets gedaan om de inwoners van de hoofdstad op de hoogte te brengen van de troonsbestijging van Nicolaas I.

14 (26) December weigerden de soldaten van een paar regimenten, die aan den kant van de Dekabristen stonden, den eed van trouw aan den nieuwen keizer af te leggen. Zij trokken naar het Senaatsplein en stelden zich daar in twee groepen op. Weldra sloten zich bij hen garde-matrozen aan benevens veel publiek. De opstandelingen riepen hoera voor Konstantin en de constitutie [1]), maar zij ondernamen niets om zich meester te maken van de macht, hetgeen, gezien de verwarring onder de autoriteiten, met 2.000 man, waarover de Dekabristen beschikten, en de impopulariteit van Nicolaas, niet onmogelijk ware geweest. De „dictator", vorst Troebjetskój, was niet verschenen [2]) en de Dekabristen wisten niet wat te doen. De soldaten bleven urenlang in de hevige kou op het tochtige plein staan. Nicolaas zond tegen de opstandelingen

[1]) Sommige soldaten dachten, dat het doel van den opstand was, de rechten van Konstantin te beschermen (zij dachten, dat Nicolaas de macht usurpeerde). Wat een constitutie eigenlijk was, wisten noch de soldaten, noch de menigte; velen hunner dachten, dat het de naam van de echtgenoote van Konstantin was.

[2]) Gewoonlijk wordt Troebjetskój als een lafaard beschouwd. Deze meening wordt gesteund door het onwaardige gedrag van den mislukten dictator tijdens de instructie: hij lag op de knieën voor Nicolaas, smeekte om genade enz. Den laatsten tijd zijn documenten gepubliceerd, die Troebjetskój in een gunstiger licht stellen. Het heet, dat hij tegen het doellooze staan op het Senaatsplein was en dat hij er daarom geen deel aan had genomen. Hij zou een voorstander zijn geweest van een onmiddellijke bezetting van het Winter-Paleis, hetgeen mogelijk was. Een zekere rol speelde tevens het antagonisme tusschen hem en Pestel.

een trouw gebleven regiment, maar ondernam verder niets. De poging om de opstandelingen te overreden de wapenen neer te leggen, mislukte; graaf Milorádowitsj werd daarbij door een Dekabrist doodgeschoten. Een charge van de garde te paard werd afgeslagen, waarbij de menigte, die zich bij de opstandelingen had aangesloten, met steenen naar de gardisten gooide; werklieden wierpen met steenen naar Nicolaas, toen hij op het plein was verschenen. Tegen den avond vatte de keizer moed en beval de opstandelingen met kartets te beschieten. Dit had succes; de opstandelingen werden uiteengejaagd; het verzet was gebroken. Ook de opstand van den Zuidelijken Bond (in het gouvernement Tsjernígow) werd onderdrukt.

De terechtgestelde Dekabristen.

Nicolaas kon zich nu wreken op zijn tegenstanders en hij deed dit op de meedoogenlooze en barbaarsche wijze, die hem eigen was. De Opperste Rechtbank vonniste 121 personen; vijf werden ter dood veroordeeld[1]), de overigen werden naar de mijnen in Siberië verbannen, waar zij op bevel van den wreeden keizer veel mishandelingen en vernederingen te verduren hadden[2]).

[1]) Terechtgesteld werden 3 leiders van den Zuidelijken Bond: Pestel, Bjestóezjew en S. Moerawjów-Apóstol, en 2 leden van den Noordelijken Bond: Ryljéjew en Kachówsky. Zij zouden gevierendeeld worden, maar zij kregen „gratie" en werden „slechts" opgehangen. Dergelijke „gratie-verleeningen" paste Nicolaas I vaak toe.

[2]) Het leven in Siberië van de Dekabristen en van hun dappere vrouwen, die haar mannen naar de wildernis waren gevolgd en al hun ontberingen en vernederingen deelden, is een van de interessantste pagina's van de geschiedenis van de Russische maatschappij.

Uiterlijk vertoonde de opstand van 14 December veel overeenkomst met de paleis-revoluties van de XVIIIde eeuw. Ook deze opstand was bijna uitsluitend het werk van de garde; ook nu was de uiterlijke aanleiding het vraagstuk van de troonopvolging; ook nu vond de opstand, althans in schijn, plaats in naam van een bepaald persoon (Konstantin). Er was echter ook een groot verschil. Het ging nu niet om een persoon, maar om een sociaal ideaal. Terwijl de samenzweerders van de vorige eeuw grootendeels avonturiers waren geweest, waren de Dekabristen, naar de unanieme verklaringen van tijdgenooten, goede, intelligente, beschaafde jongelui [1]), die hun vaderland hartstochtelijk lief hadden, die door zuivere motieven geleid werden en zich elke onrechtvaardigheid aantrokken. Het Russische volk was toen echter nog niet rijp voor de idealen van de Dekabristen [2]).

Nicolaas I en de reactie.

De nederlaag van de Dekabristen luidde een hevige reactie in, die tot den dood van Nicolaas I (hij regeerde van 1825 tot 1855) duurde. Nicolaas I werd in 1796 geboren en samen met zijn jongsten broeder, Michaïl, opgevoed volgens de opvattingen van Paul door den ruwen generaal Lamsdorf, die lijfstraffen als een der belangrijkste opvoedingsmiddelen beschouwde. Nicolaas had nog minder geleerd dan zijn oudere broeders en was volkomen onwetend. Als een waardige zoon van Paul stelde de kleine Nicolaas alleen belang in

---

1) Van de 121 veroordeelden waren er slechts 12 ouder dan 35 jaar; de overigen waren nog zeer jonge menschen. De geheele beweging was het werk van een bepaalde generatie van den Russischen adel. Het waren de zonen van de „Voltairianen" van de vorige eeuw.

2) De opstand der Dekabristen vertoont zeer veel overeenkomsten met de Spaansche revoluties van dien tijd. Het was de laatste liberaal-militaire actie van het beste gedeelte van den Russischen adel.

militaire oefeningen. Deze hartstocht werd door zijn opvoeders aangewakkerd; hij kreeg echter geen degelijke militaire opvoeding, zoodat hij in militaire zaken even onwetend was als op elk ander gebied. Zijn leven lang bleef hij een liefhebber van parades en eischte dat de marcheerende soldaten op een onberispelijke wijze hun beenen bewogen. Zijn leger kon dan ook goed marcheeren, maar de gevechtswaarde er van was zeer gering.

Nicolaas I.

Nicolaas eischte van iedereen onvoorwaardelijke gehoorzaamheid. De menschen waren in zijn oogen machines of, in het gunstigste geval, slaven. Het meest beantwoordden de Duitsche jonkers aan dergelijke eischen en daarom omringde Nicolaas zich met Duitschers, aan wie hij steeds de voorkeur gaf boven Russen, zoowel in het leger als bij de administratie.

De opstand der Dekabristen versterkte bij Nicolaas zijn absolutistische en reactionnaire opvattingen. Zijn haat tegen alles wat naar revolutie zweemde was zoo groot, dat hij na den dood van de weduwe van Alexander I haar dagboek eigenhandig heeft verbrand. Rusland werd, evenals ten tijde van Paul, met een hoogen muur van de buitenwereld afgescheiden om de revolutionnaire denkbeelden buiten te houden.

Nicolaas I voelde zich geroepen in de geheele wereld de reactie te steunen. Alle reactionnairen in het Westen bewonderden hem; voor de vooruitstrevenden was hij de gehate „gendarme van Europa". In 1849 zond hij een leger naar

Hongarije om daar den opstand te onderdrukken. Hij bood ook den koning van Pruisen zijn hulp aan om de revolutionnaire beweging te onderdrukken, maar de koning was verstandig genoeg om geen gebruik te maken van de aangeboden diensten. Nicolaas haatte Louis-Philippe van Frankrijk, wiens troonsbestijging hij onwettig achtte. Even fel haatte hij later Napoleon III.

In 1826 werd de „Derde Afdeeling van Zijner Majesteits persoonlijke kanselarij" opgericht. Deze „Derde Afdeeling" kreeg opdracht Rusland te knevelen en alle vrijzinnige gedachten uit te roeien. Tot chef van de „Derde Afdeeling" werd de beruchte en gehate Benkendorf benoemd, die zich onderscheiden had bij het dempen van den Dekabristenopstand. De beste mannen van Rusland werden voor de uiting van meeningen, die niet geheel overeenkwamen met die van den tsaar, krankzinnig verklaard, in vestingen opgesloten of naar Siberië verbannen [1]).

De universiteiten moesten zich beperken tot het onderwijzen van de voor de practijk onontbeerlijke vakken. Philosophie, internationaal recht werden verbannen; daarentegen waren alle studenten verplicht college te loopen in theologie en kerkgeschiedenis. Graaf Oewárow, die in 1833 tot minister van onderwijs werd benoemd, verklaarde dat de jeugd moest worden opgevoed in den geest van „Orthodoxie, Autocratie en Nationaliteit", volgens hem de „grondslagen

[1]) Hoe wreed Nicolaas I was, ziet men uit de volgende twee voorbeelden. Hij liet een zekeren Engelhardt tot levenslange tuchthuisstraf veroordeelen en verklaarde hem dood; zijn vrouw werd gedwongen rouwkleeren te dragen; op het kerkhof werd zijn naam in de registers der begravenen ingeschreven. Den Klein-Russischen dichter Tarás Sjewtsjénko, die samen met eenige vrienden werd vervolgd, omdat zij lid waren van de volkomen onschuldige vereeniging „Cyrill en Methodius", heeft de tsaar verboden in de gevangenis te schrijven en te teekenen. (Sjewtsjénko was behalve dichter ook een begaafd schilder).

van het Russische wezen". Dit werd sindsdien het credo van de Russische reactie.

Nicolaas was hardvochtig en kende voor alle overtredingen één straf: stokslagen [1]). En ofschoon hij wist dat een dergelijke executie (hij veroordeelde de ongelukkige slachtoffers tot 500-1000 stokslagen !) den dood onder ontzettende martelingen beteekende, herhaalde hij vaak hypocritisch: „Wij kennen, God zij dank, geen doodstraf". Hij had geen Fótiej en Araktsjéjew in zijn omgeving, hetgeen ook overbodig was, omdat hijzelf een Fótiej en een Araktsjéjew tegelijk was.

De reactie van Nicolaas I steunde op de kerk [2]), die tot dienares van den staat werd gemaakt. Nicolaas dwong de kerk al zijn voorschriften met haar autoriteit te dekken; in ruil daarvoor steunde de keizer de kerk in haar strijd tegen andersdenkenden. De raskóljniki werden op een ongehoord hardvochtige wijze behandeld; zij werden uitgezogen door de politie; hun kerken werden verwoest; velen hunner vluchtten naar de afgelegen gedeelten des rijks om minder van de vervolgingen te lijden. De sectanten, wier aantal in Rusland sinds den raskól groot was, werden als staatsmisdadigers behandeld, gegeeseld, in kazematten opgesloten, naar Siberië verbannen. De uniaten [3]) werden op barbaarsche wijze gedwongen tot de staatskerk toe te treden.

Nicolaas heeft zich ook met het Joodsche vraagstuk beziggehouden. De Joden moesten gerussificeerd worden en daarvoor werden zij gedwongen hun kinderen naar Russische

[1]) Nicolaas I werd daarom algemeen Pálkin (van pálka = stok) genoemd.

[2]) Dus evenals in Oostenrijk en Pruisen, overeenkomstig de leerstellingen van de Maistre en andere theoretici der restauratie en reactie.

[3]) De Poolsche landheeren oefenden op hun Orthodoxe lijfeigenen pressie uit en dwongen hen de kerk-unie te erkennen. Duizenden Russen traden op deze wijze tot de Geunifieerde Kerk toe. Zij werden „uniaten", genoemd. In den loop der tijden hechtten zij zich aan hun kerk, die de Polen minachtend „de kerk der lijfeigenen" noemden.

scholen te sturen. De Joden werden op straat door politie-agenten aangehouden, die de panden van hun lange kaftans en de religieuse haarlokken aan de slapen afsneden. Joodsche jongetjes, kinderen nog, werden aan de ouders ontrukt en naar het Noorden gebracht, waar zij in soldaten-pakjes werden gestoken en hun leven in gezelschap van ruwe, verbitterde soldaten moesten slijten. Het lijden van deze ongelukkige kinderen was ontzettend.

De binnenlandsche politiek van Nicolaas I.

Van hervormingen in de eigenlijke beteekenis van het woord was onder Nicolaas I geen sprake. Er werden echter wel maatregelen getroffen, die, naar de keizer hoopte, het bestuur zouden verbeteren. Het belangrijkste werk was de codificatie, waaraan in den loop van de XVIII^de^ eeuw reeds was gewerkt, maar zonder succes. Nicolaas besloot het werk te hervatten en droeg het op aan Sperânsky [1]), dien hij gratie had verleend. Sperânsky verzamelde alle wetten, decreten en beschikkingen, die sinds de opstelling van de Oelozjénieje van 1649 tot 1825 waren afgekondigd, en rangschikte ze in chronologische volgorde. Zoo ontstond zijn „Verzameling van Wetten van het Russische Keizerrijk" (45 folianten, die 30.600 documenten bevatten), die in 1830 werd uitgegeven. Daarna zocht Sperânsky uit dat geweldige materiaal de wetten uit, welke nog bruikbaar waren, rangschikte ze en verving de verouderde bepalingen door nieuwe. Door deze systematisatie verkreeg hij (1833) het „Wetboek van het Russische Keizerrijk" (15 boekdeelen, 42.000 artikelen), dat tot de

1) Sperânsky heeft tijdens zijn ballingschap ingezien, dat Rusland nog niet rijp was voor zijn hervormingen. Hij besloot de hervormingsplannen op te geven en op de basis van de bestaande staatsorde te werken. Hij behield echter zijn werklust en Nicolaas maakte daarom gebruik van zijn diensten.

revolutie van 1917 van kracht bleef[1]). Het wetboek had veel gebreken: het was te omvangrijk, de wetten waren te vaag geformuleerd. Sperânsky was zich de gebreken van zijn werk bewust en beschouwde het slechts als materiaal, dat de wetgever zou kunnen gebruiken bij het samenstellen van een nieuw wetboek. Tegelijkertijd werden onder leiding van Sperânsky ook andere codices opgesteld: een militair wetboek, wetboeken voor de Oost-Zee-provincies en de Westelijke gouvernementen, een nieuw wetboek van strafrecht enz.

Nicolaas I stelde alleen vertrouwen in de bureaucratie: naast den aan „paradomanie" verslaafden onwetenden soldaat leefde in hem een bureaucraat. Hij stichtte daarom veel nieuwe kanselarijen en maakte het bureaucratische raderwerk nog ingewikkelder dan het reeds was. Deze maatregelen hadden bijna uitsluitend betrekking op het centrale bestuur, terwijl de plaatselijke en gewestelijke regeeringslichamen ongewijzigd bleven. De adel behield zijn positie in de gewestelijke bestuurslichamen, die echter gewone rijksbureaux werden. De adel verloor zijn vroegere onafhankelijkheid en loste zich op in de zee van de ambtenarij. Nicolaas I voltooide op deze wijze het gebouw van de Russische bureaucratie. De centrale rijksinstellingen zonden honderdduizenden stukken aan de plaatselijke bureaux ter afdoening; daar deze laatste geen uitbreiding van personeel hadden gekregen, waren zij niet in staat de ontvangen stukken te verwerken; zij bepaalden zich alleen tot de registratie. Het geregistreerde en genummerde papier verdrong voor de ambtenaren het werkelijke leven met zijn nooden. En de „geheime commissies", die onder Nicolaas I zeer talrijk waren, gingen door met het

[2]) Het wetboek onderging echter wel in den loop der jaren eenige wijzigingen. Een speciale rijksinstelling nam in het Wetboek alle nieuwe wetten en verordeningen op; telkens werd een nieuwe editie van een of ander deel van het Wetboek uitgegeven.

verzenden van ontelbare papieren. Het staatsmechanisme werd steeds ingewikkelder, de contrôle steeds moeilijker. Nicolaas erkende zelf, dat Rusland niet door hem, maar door den ambtenaar geregeerd werd. De bureaucratie bereikte echter niet het doel, dat de keizer zich gesteld had (meer orde in de staatszaken); integendeel, er ontstond een onbeschrijfelijke chaos. En tegelijkertijd verslond deze machine geweldige sommen.

Nicolaas begreep, dat er iets gedaan moest worden voor de boeren. Wel heeft hij in een oekaze (1826) verklaard, dat hij geen wijzigingen in het lot der lijfeigenen zou brengen, maar hij benoemde tegelijkertijd een commissie, die het vraagstuk moest bestudeeren (zonder eenig resultaat overigens). Deze commissie werd opgevolgd door andere; zij werkten in het geheim en eveneens zonder eenig tastbaar resultaat. De keizer deinsde terug voor de afschaffing van de lijfeigenschap; hij beperkte zich tot het treffen van maatregelen, die eenige verbetering in de positie van de lijfeigenen brachten. In 1833 werd het ministerie van domeinen opgericht, dat de opdracht kreeg de positie van de rijksboeren zoo te regelen, dat zij als model zou kunnen dienen voor de landheeren. De nieuwe minister (Kiselew) heeft goed werk verricht. In 1827 werd een wet afgekondigd, die de landheeren verplichtte aan de boeren grond te verstrekken, zoodat elke „ziel" gemiddeld minstens over 4½ desiatienen zou beschikken; de landgoederen, die niet genoeg akkerland hadden, moesten in staatsbeheer genomen worden. Daarna volgden eenige wetten, die de macht der landheeren eenigszins beperkten. In 1833 werd verboden de leden van een boerengezin door verkoop te scheiden: een boerengezin werd tot een juridische eenheid verklaard. In 1841 werd aan de edellieden, die geen land bezaten (het aantal dergelijke

edellieden bedroeg 17.000, d.i. 14 % van alle edellieden), het recht ontzegd lijfeigenen te koopen. In 1847 verkregen de lijfeigenen het recht hun akkers en vrijheid los te koopen als het landgoed van hun heer door diens schuldeischers in veiling werd gebracht. In 1848 verkregen zij het recht met toestemming van den landheer onroerende goederen te koopen. De practische uitwerking van al deze wetten was zeer gering; de positie van de lijfeigenen werd er niet beter door. Ten gevolge van het ingewikkelde bureaucratische mechanisme waren de uitvoerende organen, die uit edellieden bestonden, in staat de keizerlijke decreten terzijde te leggen. Het gebeurde zelfs herhaaldelijk, dat in de nieuwe uitgaven van wetboeken dergelijke wetten eenvoudig niet werden opgenomen.

In de XVIII^de^ eeuw was het obrók-stelsel overheerschend, in de XIX^de^ eeuw kreeg de bársjtsjina de overhand. Dit bracht een verergering van de economische positie van de lijfeigenen met zich mede. De obrók-boeren beschikten over hun tijd, als zij maar den, in den regel zeer hoogen, obrók betaalden; het bársjtsjina-stelsel maakte de lijfeigenen tot werkvee. Zij werder moedeloos en onverschillig voor hun akkers. Velen, wien het juk te zwaar werd, pleegden zelfmoord. Deze toestanden wekten begrijpelijkerwijs de ontevredenheid der lijfeigenen op. Zij vatten de wetten ter beperking van de rechten der landheeren op als een voorbode van de algeheele bevrijding. De boeren werden ongeduldig; velen kwamen in opstand tegen hun heeren [1]. De bijzonder gehate landheeren werden vermoord en hun huizen in brand gestoken [2]. De

[1] Volgens de officieele statistiek van het Russische ministerie van binnenlandsche zaken vonden in de jaren 1828-1854 meer dan 547 boerenopstanden plaats. In werkelijkheid was het aantal muiterijen veel grooter. Ook de soldaten kwamen dikwijls in verzet.

[2] In de jaren 1835-1859 werden 152 landheeren vermoord; er werden toen bovendien 175 pogingen tot doodslag op landheeren gepleegd.

regeering onderdrukte deze opstanden en strafte de boeren op barbaarsche wijze. Deze executies konden echter bij de lijfeigenen het geloof in de spoedige verlossing niet dooden en er was een kleinigheid noodig om hen weer in beroering te brengen [1]). Het aantal geboorten nam intusschen onder de lijfeigenen af [2]).

De staatsfinanciën verkeerden bij de troonsbestijging van Nicolaas I in een deplorabelen toestand. Sinds Katharina II was het drukken van bankbiljetten een van de belangrijkste werkzaamheden van het ministerie van financiën. Dit leidde tot een voortdurende depreciatie van het geld; in 1812 werd voor een papieren roebel slechts 23 kopeken gegeven; na de Napoleontische oorlogen daalde de koers tot 20%. De koers

[1]) In 1855 werd een decreet uitgevaardigd over de vorming van een landstorm ter versterking van het leger, dat tegen de coalitie vocht. Er ontstond een gerucht, dat de lijfeigenen, die zich vrijwillig bij den landstorm zouden aansluiten, voor zich zelf en hun gezinnen de vrijheid zouden verkrijgen. In geheel Rusland ontstonden boerenonlusten. Ondanks het verzet van de landheeren, trokken de boeren, met knuppels gewapend, naar de steden en verzochten, hen bij den landstorm in te lijven; zij verzochten tevens dat men hen het decreet over de vrijheid zou voorlezen. De autoriteiten zwoeren, dat een dergelijk decreet niet bestond, maar de boeren geloofden hen niet en riepen, dat de autoriteiten hen bedrogen, dat de edellieden het decreet achterhielden. Dergelijke tafereelen eindigden met onlusten, die door de soldaten onderdrukt werden.

[2]) In 1836 had Rusland (zonder Polen en Finland) een bevolking van 50 millioen zielen; hiervan waren 45 millioen boeren (25 millioen lijfeigenen en plm. 20 millioen rijks- en kroonboeren). De overige 5 millioen waren edellieden, kooplieden, kleine burgers enz. Er waren 127.000 edellieden die lijfeigenen bezaten; hiervan waren 17.000, die geen landgoederen hadden en hun lijfeigenen (zij bezaten 62.183 „zielen") als huisbedienden gebruikten. In 1858 waren er in Rusland (zonder Polen, Finland en het Don-gebied) 103.880 landheeren; 4.000 heeren bezaten alleen lijfeigenen-bedienden (12.000 zielen). In die 22 jaar is het aantal lijfeigenen belangrijk verminderd: in 1858 vormden zij slechts $37\frac{1}{3}$% van de bevolking. Deze achteruitgang was het gevolg van het lagere geboorte-cijfer. Kiselew rapporteerde aan den keizer, dat de bevolking van Rusland in 7 jaren (1851-1858) was toegenomen met 1,5 millioen zielen; hiervan waren 1,2 millioen rijks- en kroonboeren. De lijfeigenen waren in aantal niet toegenomen.

schommelde voortdurend; de waarde van den papieren roebel verschilde in ver van elkaar afgelegen gedeelten des rijks. De staatsinstellingen hadden een eigen koers van de assignaten, hetgeen de verwarring nog grooter maakte. Nicolaas droeg aan Kankrin op, de financiën te reorganiseeren. Kankrin voerde de metaal-reserve van de schatkist op; daarna emitteerde hij rentedragende schatkistbiljetten; ten slotte bracht hij „deposito-biljetten" in circulatie, d.w.z. banknoten, die een metaaldekking hadden en daardoor de waarde van den zilveren roebel bezaten. Als munteenheid nam hij den zilveren roebel aan, die 4 zolotnik en 21 deelen (18 gram) fijn zilver bevatte; in 1846 werd een vaste koers voor de assignaten bepaald, nl. 3½ papieren roebels per zilveren roebel. De oude assignaten werden ingetrokken en door nieuwe vervangen. Tegelijkertijd wist de regeering de staatsinkomsten op te voeren; in de laatste regeeringsjaren van Nicolaas bedroegen die inkomsten het voor dien tijd aanzienlijke bedrag van 260 millioen roebel.

Ondanks de reactie en den haat tegen alles wat uit het Westen kwam, steunde de regeering de européisatie van het economische leven. Kankrin was een voorstander van het mercantilisme; hij deed daarom al het mogelijke om den uitvoer te bevorderen en den invoer te beperken; hij steunde de industrie door hooge invoerrechten [1]).

De Russische industrie nam in de XVIIIde eeuw een groote vlucht. De meeste fabrieken behoorden aan edellieden, die over kostelooze arbeidskracht (lijfeigenen) beschikten; deze

[1]) In 1765 waren er in Rusland 262 fabrieken met 38.000 arbeiders, de waarde der productie bedroeg 5 millioen roebel; in 1801 waren er 2423 fabrieken met 95.000 arbeiders, de waarde der productie was 25 millioen roebel; in 1825: 5261 fabrieken, 202 000 arbeiders, productie 46 mil. roebel; in 1854: 9944 fabrieken, 460.000 arbeiders, productie 161 millioen roebel; de helft der arbeiders waren toen vrije mannen.

fabrieken bevonden zich grootendeels op de landgoederen van de heeren. Daarnaast ontstonden fabrieken in de steden, de arbeiders waarvan werden gerecruteerd uit stedelingen en obrók-boeren. Tijdens de regeering van Nicolaas I nam het aantal fabrieken van de eerste groep af; de kapitalistische onderneming met gehuurde arbeiders kreeg de overhand. Moskou en de omliggende steden werden industrieele centra (hoofdzakelijk textielnijverheid). Het meest ontwikkelden zich toen de katoenweverijen; het waren groote fabrieken met stoomkracht. De goedkoope katoentjes veroverden in een minimum van tijd de binnenlandsche markt; de linnenindustrie begon te kwijnen. Ook de laken- en ijzerindustrie kwamen tot grooten bloei. De suikerindustrie ontstond in het begin van de XIX[de] eeuw; tegen 1850 waren er in Rusland 540 suikerfabrieken. Kankrin beperkte zijn steun niet tot beschermende rechten; hij liet in het buitenland goede vaklieden werven, zond Russische jongelui naar de landen met een ontwikkelde industrie om er zich te bekwamen en richtte in verschillende landen agentschappen op, die hem rapport moesten uitbrengen over de ontwikkeling van de industrie aldaar; hij stichtte een technologische hoogeschool en industrieele middelbare scholen. Naast de fabrieken ontstond in Rusland de huisindustrie. De ontwikkeling van de nijverheid werd belemmerd door de lijfeigenschap. Er waren arbeiders noodig en die kon alleen het platteland leveren, maar de landheeren verzetten zich tegen het vertrek van hun boeren naar de stad. Zij beweerden (en vele intellectueelen stemden met hen in), dat de landbouw een natuurlijke bron van rijkdom was, de industrie echter een onnatuurlijke. Ondanks hun verzet nam het aantal arbeiders steeds toe. De fabrieksarbeider had het in den regel beter dan de lijfeigene, maar de loonen waren toch te laag; dit leidde tot talrijke arbeidersonlusten.

In 1834 vond de groote staking te Kazan plaats; zij werd gevolgd door stakingen in andere steden. Nicolaas liet ze alle onderdrukken en vaardigde in 1845 een wet uit tegen werkstakingen. De politie en administratie zagen in het toenemende aantal fabrieksarbeiders een groot gevaar en legden de industrie veel hinderpalen in den weg.

In het begin van de XIX^de^ eeuw had Rusland vrijwel geen wegen. Tijdens de regeering van Alexander I werd een straatweg aangelegd van Petersburg over Moskou naar Irkoetsk en een van Petersburg over Warschau naar de Oostenrijksche grens. De overige postwegen waren zeer slecht. Onder Nicolaas I werd de eerste spoorweg (van Petersburg naar Moskou) aangelegd. In het overige deel des lands moest de handel zich behelpen met de waterwegen des zomers, met de sleden over sneeuw en ijs des winters. De binnenlandsche handel was geconcentreerd op de jaarmarkten; de kooplieden reden van de eene jaarmarkt naar de andere. Noord- en Centraal Rusland werden steeds meer geindustrialiseerd en hadden een tekort aan graan, dat uit het Zuiden kwam, waar een teveel aan graan was. Er bestond dus een basis voor een binnenlandschen handel, maar de ontwikkeling ervan werd belemmerd door de slechte wegen en het gebrek aan crediet (een rente van 10% werd als laag beschouwd). De buitenlandsche handel ontwikkelde zich beter; hij bedroeg vóór 1825 112.300.000 roebel, in 1825-1849 gemiddeld 212.100.000 roebel. Het belangrijkste uitvoer-product was graan; West-Europa, waar de industrie zich snel begon te ontwikkelen, werd meer en meer afhankelijk van Rusland. Het grootst was er de vraag naar tarwe; de uitvoer werd geleid over de Zwarte Zee, hetgeen tot den snellen groei van de havensteden Odessa en Taganróg heeft geleid. Rusland werd toen voor eenige decennia de graanschuur van Europa.

Het onderwijs moest, volgens de opvattingen van de regeering, er naar streven de menschen geschikt te maken voor de behoeften van het leven van hun stand. Elke stand kreeg een eigen type school. Om het aantal studenten te beperken werd op de gymnasia veel tijd aan de oude talen gewijd. De revoluties in het Westen brachten echter een verandering in de meening van de regeering. Zij begon te vreezen, dat het lezen van de werken van Grieksche en Romeinsche schrijvers bij de leerlingen ontevredenheid met de Russische toestanden zou wekken. De oude talen werden daarom vervangen door de natuurwetenschappen.

Geestelijke stroomingen.

Naast de politieke reactie was er een maatschappelijke. De gallomanie, die de vorige generatie had gekenmerkt, leidde nu tot het ontstaan van een chauvinistische stemming. De voorstanders van deze strooming beweerden, dat het Russische volk zich in alles van de Westersche volkeren onderscheidde en dat de Russische staat zijn eigen weg moest volgen en zich verre houden van de Westersche instellingen en opvattingen. Prof. Sjewyrjów, een der woordvoerders van deze richting, schreef in 1842, dat West-Europa door en door rot was en Rusland in zijn ondergang dreigde mede te sleepen. Rusland was, volgens hem, een land, waar orde heerschte, terwijl het Westen ten gronde ging aan zijn anarchie. Rusland heeft niets van het Westen te leeren, daar de Westersche schijn-beschaving alleen tot atheïsme en revolutie leidt. Het vóór-Petrijnsche Rusland werd geïdealiseerd; aan het Russische nationale type werden talrijke, zeer merkwaardige deugden toegeschreven, die andere volkeren niet kenden. Het echte Russische type heette zich alleen bij de boeren

te hebben gehandhaafd; de boer werd daarom verheerlijkt, en tot ideaal wezen verklaard (dit belette den landheeren, die tot deze partij behoorden, niet hun lijfeigenen uit te buiten). Het Russische chauvinisme werd versterkt door het feit, dat tegelijkertijd ook in het Westen de overtuiging verspreid was, dat West-Europa zijn rol had uitgespeeld en dat Rusland een nieuwe beschaving zou scheppen. Het was tevens de tijd van de algemeene ontwaking der Slavische volkeren. Het panslavisme verspreidde zich onder een gedeelte van de Russische intellectueelen en aangezien de Russen toen het eenige machtige Slavische volk waren, versterkte dit het nationalisme. Ook onder het volk won het panslavisme, in den vorm van symphatie met de door de Turken onderdrukte Orthodoxe Zuid-Slaven, die Rusland moest bevrijden, terrein.

De strijd tegen het Fransch wekte bij de beschaafden belangstelling voor het Russisch. De Russische schrijftaal was vóór Peter een kunstmatige taal geweest, die de kerk in den loop der eeuwen had gevormd. Na Peter kreeg de volkstaal de overhand en de eerste Russische schrijvers gebruikten de volkstaal. De reactionnairen wilden nu tot de oude schrijftaal terugkeeren; zij stuitten echter op hevig verzet. De voornaamste voorstander van de volkstaal was toen de historicus Karamzín, die overigens tot de reactionnaire partij behoorde.

Ondanks de reactie heeft beschaafd Rusland in de dertiger en veertiger jaren van de XIX^{de} eeuw het geestelijke leven van het Westen gevolgd. De belangstelling voor de Duitsche philosophie nam steeds toe; er ontstonden in de hoofdsteden kringen, waar de philosophie van Schelling en Hegel werd besproken. De meest bekende kring was die van Stankéwitsj. In andere kringen werden de Fransche socialisten (Saint-

Simon, Gabet, Fourier Louis Blanc enz.) bestudeerd. Een bijzondere vermaardheid verkreeg de groep, waarvan Herzen (die later zulk een belangrijke rol heeft gespeeld in het politieke leven van Rusland) en Ogarjów het middelpunt waren. Deze groep propageerde de idealen van de Fransche socialisten en een hevigen haat tegen de autocratie. In nog sterkere mate werd het socialisme gepropageerd in den kring van Petrasjéwsky, een voorstander van Fourier en Saint-Simon. De bijeenkomsten bij Petrasjéwsky werden bijgewoond door Dostojéwsky, Belínsky (den beroemden criticus), den dichter Pljestsjéjew e.a. In 1849 arresteerde de politie Petrasjéwsky en zijn aanhangers (o.a. ook Dostojéwsky). Zij werden ter dood veroordeeld en vlak vóór de terechtstelling begenadigd en tot dwangarbeid veroordeeld.

De aanhangers van de Duitsche philosophie splitsten zich in twee stroomingen: Slavophielen en „Západniki" (westerlingen). De leerstellingen van de Slavophielen kwamen in het kort op het volgende neer. Het Russische volk bezit een eigen geest, een specifieke beschaving; deze eigen geest vindt zijn uiting in de Orthodoxe kerk, dien eenigen juisten vorm van het Christendom, en in de eigenaardigheden van de structuur van de Russische maatschappij (het gemeenschappelijke bezit van den grond, de „artjelj" enz.) en van den staat. Het historische proces was in Rusland geheel anders dan in het overige Europa; terwijl in het Westen het verstand en de persoonlijke vrijheid de grondslagen van het leven waren, baseerde oud-Rusland zich op het geloof en den gemeenschapszin. Had Rusland zijn oude structuur bewaard, dan had het 't Westen, dat zijn rol reeds uitgespeeld heeft, kunnen opvolgen en de wereld een nieuwe beschaving geven. De hervormingen van Peter den Groote hebben echter de harmonische ontwikkeling van het Russische volk onmogelijk

gemaakt. Het was dus noodig terug te keeren tot de zuivere Russische toestanden [1]).

De Západniki beschouwden de beschaving als een geheel. Vóór Peter den Groote heerschten in Rusland barbaarschheid en een Aziatische chaos. De hervormingen van Peter hadden Rusland tot een der beschaafde landen van Europa gemaakt. De taak van de Russische maatschappij was ~ zoo veel mogelijk van het Westen over te nemen, zich geheel bij West-Europa aan te sluiten. Sommige vertegenwoordigers van deze groep gingen zoo ver, dat zij het bestaan van een Russische beschaving ontkenden en beweerden, dat alleen volkeren, die in de Middeleeuwen Katholiek waren, een geschiedenis en een beschaving hebben [2]). Noch de Slavophielen, noch de Zapadniki waren in staat hun ideeën te propageeren. De regeering verzette zich tegen het bespreken in tijdschriften en boeken van de bestaande orde. De regeering beschouwde beide stroomingen als verdacht en onderdrukte ze. Beide richtingen, vooral echter de Západniki, waren oppositioneel.

Ondanks het woeden van de censuur [3]) heeft de literatuur en

---

[1]) Ook de Slavophielen beschouwden den boer als den zuiversten vertegenwoordiger van het Russische type. De belangrijkste Slavophielen waren: Kirejewsky, Chomjaków en Aksákow.

[2]) Deze denkbeelden werden verkondigd door den merkwaardigen Russischen denker Tsjaädájew in zijn „Philosophische Brieven". Tot de eigenlijke Západniki behoorden o.a. Belínsky, Herzen, prof. Granówsky, Solowjów, Iwán Toergénjew e.a.

[3]) Elk departement had een eigen censuur-comité. Bovendien bestonden nog 17 speciale censuur-comité's. De werken van Poésjkin werden door Nicolaas I persoonlijk gecensureerd en deze onwetende soldaat, die niet in staat was een behoorlijken Russischen brief te schrijven, matigde zich een oordeel aan over de werken van Poésjkin! De censuur verbood „Revisor" van Gógolj op te voeren, maar Nicolaas, die genoot, wanneer andere menschen gehekeld werden, gaf toestemming, het stuk op te voeren, en lachte luid zonder te beseffen, dat Gógolj het geheele regime en den autocraat zelf hekelde. Verschillende werken mochten niet gedrukt worden; zij werden echter ijverig overgeschreven en toch gelezen.

de journalistiek onder Nicolaas I een periode van ongekenden bloei doorgemaakt. Het romantisme was vertegenwoordigd door Karamzín en den dichter Zjoekówsky (beiden steunden de reactie). Daarnaast ontstond echter een school, die tegen de reactie gekant was. De belangrijkste vertegenwoordiger van die groep was Poésjkin, de grootste dichter van Rusland en een der grootste dichters van de wereldliteratuur. Kenmerkend voor den geest des tijds was de bloei van de lyrische poësie. Poésjkin heeft zijn stempel gedrukt op de Russische poësie van de XIX[de] eeuw. Hij schreef ook den eersten Russischen roman, waarin een beeld wordt gegeven van zijn tijd (Jewgéniej Onjégin).

Poésjkin.

De analyseerende richting zette zich voort. Gógolj schreef zijn „Revisor" en „Doode Zielen". In de laatste regeeringsjaren van Nicolaas traden op Dostojewsky, Tolstój, Toergénjew, Gontsjarów enz. In denzelfden tijd leefde de criticus Belínsky, wiens critieken tegelijkertijd propaganda voor de vooruitstrevende denkbeelden waren. Herzen, die getuige was van het intensieve geestelijke leven van nicolaïstisch Rusland, noemde het tijdperk van Nicolaas I „den merkwaardigen tijd van uiterlijke slavernij en innerlijke vrijheid".

De schrijvers waren nog grootendeels edellieden, maar naast hen verschenen ook de „raznotsjíntsy" (meervoud van „raznotsjínjets"): zoons van priesters, kooplieden, zelfs van arbeiders. De literatuur werd daardoor gedemocratiseerd. In dien tijd ontstond ook de Russische „intjeligéntsieja", de klasse der intellectueelen.

Naarmate de reactie aan kracht toenam werden de oppositie-mannen meer en meer revolutionnair. Er ontstond in Rusland en in het buitenland een geheime Russische literatuur, die in Rusland gretig werd gelezen. Herzen, die naar het buitenland was gevlucht, stichtte in 1853 te Londen de eerste vrije Russische drukkerij. De censuur heeft bij de Russen de gave ontwikkeld „tusschen de regels te lezen"; er ontstond een soort code voor de publicisten, waardoor zij langs omwegen in „Aesopus-taal", zooals de Russen het noemden, hun denkbeelden konden propageeren. Onder Nicolaas I ontstond de Russische politieke emigratie. Wie kon, vluchtte naar het buitenland om zich een vrij mensch te voelen.

De Poolsche opstand van 1830—1831.

Reeds ten tijde van Alexander I wilde de landvoogd (grootvorst Konstantín) geen rekening houden met de grondwet. Na de onderdrukking van den Dekabristenopstand werd de toestand nog erger. Nicolaas I liet zich wel als koning van Polen kronen en droeg nu en dan een Poolsche uniform, maar hij riep den sejm niet bijeen. Polen werd uit zijn naam door menschen bestuurd, die openlijk den wensch te kennen gaven, de Poolsche grondwet van 1815 af te schaffen. Dit wekte bij alle klassen van de bevolking ontevredenheid. De stemming werd verergerd door het gedrag van Konstantín, die in het Poolsche leger een strenge discipline invoerde en zich vaak

op uitdagende wijze gedroeg. Er ontstonden geheime bonden, die revolutionnaire propaganda voerden en de afscheiding van Polen voorbereidden. De revolutionnairen wilden den Poolschen staat herstellen in zijn grenzen van vóór 1773, dus met inbegrip van Litauen en de West-Russische gewesten. Het proces der Dekabristen heeft aangetoond, dat sommige Poolsche revolutionnairen betrekkingen met hen onderhielden.

Er waren toen in Polen twee hoofdstroomingen. De aristocratie, de hooge ambtenaren en de geestelijkheid waren tegenstanders van een revolutie, die de laatste resten van de Poolsche autonomie in gevaar kon brengen; zij wilden geduldig wachten in de hoop, dat de grondwet mettertijd wel hersteld zou worden; zij werden de „witten" genoemd. De Poolsche jeugd, de „rooden", die Frankrijk bewonderden, wilden niet naar rede luisteren en eischten een breuk met Rusland. Tot 1830 konden de „witten" de „rooden" in bedwang houden, maar de Fransche revolutie van 1830 bracht de gemoederen in Polen in beroering. Nicolaas I mobiliseerde het Poolsche leger, dat hij naar Frankrijk en België wilde sturen om er de revolutie te bestrijden. De Poolsche revolutionnairen maakten gebruik van deze gelegenheid om een opstand te organiseeren. Er werd een aanval gedaan op het paleis en Konstantín moest vluchten. Hij raakte zijn hoofd kwijt en trok de Russische troepen eerst uit Warschau en vervolgens uit geheel Polen terug (November-December 1830).

De „witten" zonden een deputatie naar Konstantín en verzochten hem terug te keeren, maar hij weigerde. Toen stelden zij een voorloopige regeering in, die het commando over het Poolsche leger opdroeg aan Chlopicki, een generaal, die onder Napoleon gediend had. Chlopicki beschouwde een oorlog met Rusland als waanzin; om een oorlog te voorkomen nam hij de benoeming tot dictator aan. De dictator zond

afgevaardigden naar Petersburg, die den tsaar om den terugkeer van de Russische bezetting moesten vragen. Nicolaas antwoordde met een manifest, waarin hij onvoorwaardelijke gehoorzaamheid eischte; hij weigerde eenige belofte aan de Poolsche afgezanten te doen en zei, dat de Polen vertrouwen moesten stellen in hun koning. Dit antwoord bracht de „rooden" aan het bewind. Chlopicki trad als dictator af maar bleef chef van een der legers. De sejm kwam bijeen en verklaarde de Románow's als afgezet. Tegelijkertijd zond de sejm een gezantschap naar Frankrijk en Engeland. Engeland weigerde tusschenbeide te komen; in Frankrijk was de openbare meening den Polen gunstig gezind, maar de regeering weigerde iets te ondernemen. De Polen waren dus aan zich zelf overgelaten.

Nicolaas zond Díbitsj met een leger van 120.000 man naar Polen. De Polen, die slechts over 45.000 soldaten beschikten, boden verwoed tegenstand (Februari-Mei 1831), maar werden verslagen; de Russen drongen tot Warschau door. Het Russische leger werd echter gedecimeerd door cholera, die toen in geheel Rusland woedde. Ook Díbitsj en grootvorst Konstantín stierven aan de cholera. Nicolaas wilde evenwel van geen toegeven weten. Hij zond versterkingen en benoemde generaal Paskéwitsj tot opperbevelhebber.

Polen was intusschen als steeds ten prooi aan innerlijke verdeeldheid. De eene staatsgreep volgde na den anderen en de „dictators" volgden elkaar met ongekende snelheid op. De „rooden", die nu de overhand hadden behaald, lieten de „witten" in de gevangenissen opsluiten en ombrengen. Verschillende leiders der „witten" vluchtten uit angst voor de terreur naar het buitenland. Paskéwitsj trok over de Weichsel, liet Warschau bombardeeren en nam de stad. De Polen capituleerden (September 1831). De sejm vluchtte. De

overblijfselen van het Poolsche leger weken uit naar Oostenrijk. Vele edellieden emigreerden naar Frankrijk. Paskéwitsj kondigde in Polen de militaire dictatuur af. De grondwet werd ingetrokken, de sejm werd afgeschaft, het afzonderlijke Poolsche leger opgeheven. Polen werd een Russisch gewest. De macht berustte voortaan bij den Russischen gouverneur-generaal en zijn ambtenaren. De nieuwe staatsorde werd geformuleerd in de „organieke statuten" (1832). Polen behield alleen zijn taal en de lagere administratie. Paskéwitsj, die 25 jaar lang landvoogd bleef, handhaafde de militaire dictatuur en onderdrukte elk verzet tegen zijn onbeperkte macht.

De Poolsche opstand heeft ook in Litauen en in West-Rusland weerklank gevonden. Alexander I had de polonisatie van die gewesten toegelaten; de Poolsche schoolopzieners, die hij benoemd had, richtten overal Poolsche scholen op en zorgden voor de verspreiding van de Poolsche taal onder de niet-Poolsche bevolking. De opstand in Litauen werd onmiddellijk onderdrukt. De universiteit te Wilna, het broeinest der revolutie, werd gesloten. De regeering richtte nu Russische scholen op en stichtte te Kiejew een Russische universiteit (1834). De landerijen van de Poolsche edellieden, die deel hadden genomen aan den opstand, werden in beslag genomen. De positie der Orthodoxe lijfeigenen van de Poolsche heeren werd verbeterd. De uniaten werden gedwongen tot de Orthodoxe kerk toe te treden.

De buitenlandsche politiek.

In het begin van de XIX^de^ eeuw waren de betrekkingen tusschen Rusland en Perzië gespannen, omdat dat land zich verzette tegen de inlijving van Georgië bij Rusland (1801). Van 1805 tot 1813 woedde de oorlog met Perzië, die eindigde met de annexatie door Rusland van de Westelijke kust van

de Kaspische Zee (Derbent en Bakoe). In 1826 drongen de Perziërs Russisch Trans-Kaukasië binnen, zonder Rusland vooraf den oorlog te hebben verklaard. De Russische opperbevelhebber in den Kaukasus, Jermolow, beschikte over weinig soldaten en beperkte zich tot het defensief. Nicolaas I zond een leger onder aanvoering van Paskéwitsj (den lateren landvoogd van Polen); deze versloeg de Perziërs bij Elisabethpol, veroverde de Perzische vesting Eriwan, trok over den Arax, bezette Tabris en rukte tegen Teheran op. Perzië was verslagen en vroeg om vrede. Begin 1828 werd de vrede in het dorp Toerkmentsjaj (tusschen Tabris en Teheran) geteekend. Perzië stond aan Rusland het grondgebied aan den linkeroever van den Arax af (de provincies Eriwan en Nachitsjewan) en betaalde een oorlogsschatting van 20 millioen roebel. Paskéwistj kreeg voor zijn overwinningen den titel van graaf Eriwánskiej (van Eriwan). In 1829 werd de rust opnieuw verbroken. De Russische gezant te Teheran, de beroemde dichter Gribojédow, gedroeg zich op uitdagende wijze. Er brak te Teheran een opstand uit, waarbij Gribojédow en zijn wacht vermoord werden. De Perzische regeering haastte zich aan Rusland genoegdoening te geven om een nieuwen oorlog te vermijden. Perzië geraakte steeds meer onder invloed van zijn grooten nabuur.

De vestiging van de Russische macht in Trans-Kaukasië bracht Rusland in voortdurend conflict met de roof- en oorlogzuchtige bergstammen (Tsjerkessen, Tsjetsjéntsen e.a.), die de verbinding met de nieuwe Russische gebieden bedreigden, de straatwegen onveilig maakten en strooptochten naar de Russische nederzettingen aan de Térek en de Koebánj ondernamen. Er ontbrandde een strijd tusschen Rusland en de Kaukasische bergstammen, die plm. 40 jaar duurde. In 1825, dus bij het begin van den strijd, ontstond onder die

bergstammen een anti-Russische religieuse beweging, die bekend is onder den naam van „muridisme". De beweging werd geleid door imams (wetgeleerden), die overal muriden (volgelingen) wierven, aan wie zij beloofden, dat Allah hun de overwinning over de Russen zou schenken en hen zou helpen het machtige khalifaat te herstellen. Zoo werd de „gazawat" (heilige oorlog) voorbereid. Aan het hoofd van de beweging stond de beroemde imam Sjamil. Zijn muriden vergenoegden zich niet met het defensief, zij ondernamen ook aanvallen op Russische vestingen en afzonderlijke legerafdeelingen. Sjamil voerde een guerilla, die rijk was aan romantische avonturen en bloedige gevechten. De Russen moesten elk stukje grond stormenderhand veroveren, straatwegen aanleggen (de meest bekende weg is de „Militaire Georgische Weg") en overal in de veroverde gebieden vestingen bouwen, om de onderworpen stammen in bedwang te houden. In 1844 groeide het leger in den Kaukasus tot 200.000 man aan. De oorlog in de bergen verslond geweldige bedragen en eischte ontzaglijke offers aan bloed, maar Nicolaas I wilde van geen wijken weten.

In 1828 brak opnieuw een oorlog met Turkije uit. De aanleiding was de Grieksche opstand. Alexander I weigerde de Grieken te steunen, omdat hij het sinds de oprichting van de Heilige Alliantie als zijn plicht beschouwde de souvereinen in hun strijd tegen opstandige onderdanen te steunen. Nicolaas I vond het, ondanks zijn reactionnaire politiek, echter noodig, voor de Grieken in de bres te springen. Natuurlijk waren de diepere oorzaken van minder verheven aard. Nicolaas streefde naar de hegemonie in het Naaste Oosten en de moorden op de Grieken waren een geschikte gelegenheid om in de Turksche politiek in te grijpen. Samen met Frankrijk en Engeland eischte hij van den sultan, dat er een einde zou

gemaakt worden aan de uitroeiing van de Grieken; uit eigen naam eischte Nicolaas bovendien genoegdoening voor de beleediging van den Orthodoxen godsdienst en van den Russischen gezant. In 1826 overhandigden de gezanten van Rusland en Engeland, gesteund door dien van Frankrijk, aan de Porte een nota, waarin geëischt werd de instelling van een onafhankelijken Griekschen staat, die aan Turkije een zekere schatting zou betalen. De Turksche regeering wees dit voorstel van de hand. De drie mogendheden besloten nu (1827) in te grijpen in den strijd tusschen de Turken en de Grieken. Een Turksch-Egyptisch leger landde in de Morea. De eskaders van de drie mogendheden kregen bevel, het verdere oprukken van de Turken in Griekenland te beletten. De vereenigde eskaders vernietigden bij Navarin (20 October 1827) de Turksche vloot. De Porte eischte genoegdoening voor deze daad en de plechtige belofte, dat de mogendheden zouden afzien van verdere bemoeiingen met de betrekkingen tusschen de Turksche regeering en haar Christelijke onderdanen. In de moskeeën werd de heilige oorlog gepredikt. Engeland begon reeds spijt te krijgen van zijn actie, terwijl Frankrijk zich beperkte tot de verdrijving van de Turken uit Griekenland. Nicolaas I besloot echter zijn wil aan den sultan op te leggen en beval maarschalk Wittgenstein over den Proet te trekken (1828), terwijl Paskéwitsj in Klein-Azië opereerde. De Russen trokken over den Donau, veroverden Warna en sloegen het beleg voor Sjoemla, dat zich heldhaftig verdedigde. Een tijdlang was de positie der Russen critiek, maar ten slotte lukte het den nieuwen opperbevelhebber, Dîbitsj, den Turken bij Sjoemla een verpletterende nederlaag toe te dienen. Hij trok over den Balkan en veroverde Adrianopel. Paskéwitsj heeft intusschen de vestingen Kars en Achaltsych veroverd en Erzeroem bezet. De Turken

waren gedwongen vredesonderhandelingen te openen; in 1829 kwam de vrede te Adrianopel tot stand[1]). In 1833 verzocht de sultan keizer Nicolaas I om hulp tegen den opstandigen pasja van Egypte. De Russische vloot ankerde voor Egypte en een leger werd in Klein-Azië ontscheept om Konstantinopel te verdedigen tegen de opstandelingen. Het kwam niet tot een oorlog, omdat de diplomaten de opstandelingen wisten te overreden, de oppermacht van den sultan te erkennen. Ter belooning voor den bewezen dienst sloot de sultan met Nicolaas een overeenkomst, waarin bepaald werd, dat de zeeëngten gesloten waren voor alle buitenlandsche oorlogsschepen. Hierdoor hoopte Nicolaas Zuid-Rusland te beschermen tegen een aanval van de zee-mogendheden.

De hegemonie, welke Nicolaas in het Naaste Oosten had verworven, wekte in het Westen onrust, vooral in Engeland, dat overal in Azië op de rivaliteit van Rusland stuitte. De Engelsche diplomaten wisten de overige mogendheden voor hun plannen te winnen; in 1840 kwam te Londen een conferentie bijeen, waarop aan de overheerschende positie van Rusland in het Naaste Oosten een einde werd gemaakt. Turkije werd onder het protectoraat van 5 mogendheden (Rusland, Engeland, Frankrijk, Oostenrijk en Pruisen) geplaatst.

Rusland breidde zijn grondgebied ook uit door de onderwerping van de Midden-Aziatische khanaten en van de

[1]) De voorwaarden waren als volgt: Rusland kreeg het grondgebied aan den linkeroever van den Donau, de eilanden in den mond dier rivier, de Oostelijke kust van de Zwarte Zee en Achaltsych en omstreken; de Russische onderdanen verkregen het recht vrijelijk handel te drijven in Turkije; alle schepen kregen vrijen doorgang door de zeeëngten, hetgeen een noodzakelijkheid was voor de zich snel ontwikkelende havensteden in Zuid-Rusland. Moldavië, Walachië en Servië werden autonome staten en onder de bescherming van Rusland gesteld; de Porte erkende ten slotte de onafhankelijkheid van Griekenland. Rusland verkreeg zoodoende het recht zich met de binnenlandsche aangelegenheden van Turkije te bemoeien.

Kirghizen. Ook in China hadden de Russen een bevoorrechte positie verworven, waardoor de Russisch-Chineesche handel zich kon ontwikkelen. Deze successen hadden echter ten gevolge, dat Engeland in Rusland een gevaarlijken tegenstander begon te zien.

Het Oostersche vraagstuk. De tweede oorlog met Turkije.

Nicolaas I beschouwde den strijd tegen de revolutie als de belangrijkste taak, welke de Voorzienigheid hem had toevertrouwd. In 1849 greep te tsaar in den strijd van de Hongaren tegen den keizer van Oostenrijk in. Het Russische leger heeft een moeilijken oorlog in Hongarije gevoerd ter bescherming van de belangen van Oostenrijk, dat Rusland vijandig gezind was! De bemoeizucht van Nicolaas wekte overal verzet en daarom kon Engeland zoo gemakkelijk een anti-Russische coalitie vormen. Deze coalitie ontstond tijdens den tweeden oorlog van Nicolaas tegen Turkije.

In zijn verblinding zag Nicolaas het toenemende verzet tegen zijn politiek niet en hij besloot het Turksche rijk in Europa te liquideeren. In 1844 stelde hij aan Engeland voor, samen het Oostersche vraagstuk te regelen, maar Engeland weigerde. In 1852 herhaalde hij zijn voorstel aan de nieuwe conservatieve regeering in Engeland. Hij schreef, dat de „zieke man" (d.w.z. Turkije) op sterven lag en dat de erfenis verdeeld moest worden; hij zelf zou Konstantinopel bezetten, z.g. bij wijze van voorzorgsmaatregel; aan Engeland bood hij Egypte en Kreta aan. Dit voorstel, dat van volkomen onbekendheid van den tsaar met den werkelijken toestand getuigt, had evenmin succes; het werd door de regeering van Aberdeen afgewezen. Engeland beschouwde het voortbestaan van Turkije juist als van buitengewoon veel belang voor de Britsche politiek. De Engelsche gezant te Konstantinopel,

Stratford Canning, die Rusland haatte, hitste de Turken tegen Rusland op. De angst voor Rusland was in Turkije nog niet geheel verdwenen, maar de Turksche regeering voelde zich onder bescherming van Engeland en Frankrijk veilig genoeg om Russische eischen af te wijzen en een onafhankelijke houding aan te nemen. Nicolaas besloot in zijn kortzichtigheid met eigen krachten de agonie van den „zieken man" te bespoedigen. Een aanleiding was natuurlijk niet moeilijk te vinden.

In 1850 ontbrandde tusschen de Katholieke geestelijkheid, die onder bescherming van Frankrijk stond, en de Orthodoxe geestelijkheid, wier beschermheer Nicolaas was, een hevige strijd om het bezit van de heilige plaatsen. De Turksche regeering, die zich tusschen twee vuren geplaatst zag, nam haar toevlucht tot een list en zond aan de twee beschermende regeeringen nota's, die elkaar weerspraken (Januari 1852). Deze list hielp echter niet en beide regeeringen eischten een beslissend antwoord. Nicolaas zond Ménsjikow naar Konstantinopel met de opdracht, pressie op Turkije uit te oefenen en te eischen, dat de sultan Nicolaas zou erkennen als beschermheer van alle Orthodoxe kerken in Turkije. Engeland raadde Turkije aan, de heilige plaatsen onder bescherming van Rusland te plaatsen, maar de eischen betreffende een protectoraat over alle Orthodoxe kerken af te wijzen. Engeland wist toen nog niet, wat de ware bedoelingen van Nicolaas waren, maar de tsaar liet zich in Januari 1853 tegen den Engelschen gezant, sir Hamilton Seymour, uit over zijn wensch om Turkije te vernietigen [1]). Deze onvoorzichtigheid had een andere uitwerking dan hij verwachtte: zij bracht een toenadering tusschen Engeland en Frankrijk. Turkije wees

[1]) Nicolaas hoopte nog steeds op de mogelijkheid het eens te worden met Engeland over de verdeeling van Turkije.

het ultimatum van Ménsjikow af, waarop deze de diplomatieke betrekkingen met Turkije verbrak en vertrok (Mei 1853).

Nicolaas wilde Turkije onmiddellijk den oorlog verklaren, maar zijn minister van buitenlandsche zaken, die de stemming in het buitenland beter kende, overtuigde hem van de noodzakelijkheid den vrede te bewaren. Daar Nicolaas na de afwijzing van zijn ultimatum en de afbreking der diplomatieke betrekkingen zich verplicht voelde iets te ondernemen, liet hij, zonder Turkije den oorlog te verklaren, de Roemeensche vorstendommen bezetten. Dit verwekte verontwaardiging in Engeland en ontevredenheid in Oostenrijk. Om een algemeenen oorlog te vermijden werd besloten te Weenen een conferentie bijeen te roepen van de vijf beschermende mogendheden. Nicolaas was bereid eenige concessies te doen en de vrede scheen verzekerd, maar Turkije, op aanstichting van Stratford Canning, sommeerde Rusland, de bezette vorstendommen te ontruimen; daar Nicolaas dezen eisch van de hand wees, gingen de Turken tot den aanval over.

De oorlog werd aan den Donau en in Trans-Kaukasië gevoerd, waarbij de „zieke man" veel sterker bleek te zijn dan Nicolaas had verwacht. 30 November 1853 viel een Russisch eskader onder commando van admiraal Nachimow de Turksche vloot bij Sinope (Klein-Azië) aan en vernietigde deze. De kust van Klein-Azië lag dus open voor een landing van Russische troepen. Als antwoord daarop sloten Engeland en Frankrijk een bondgenootschap. De vereenigde Engelsch-Fransche eskaders voeren door den Bosporus naar de Zwarte Zee en dwongen de Russische schepen naar Sebastopol terug te keeren. De bondgenooten eischten, dat Rusland de Roemeensche vorstendommen zou ontruimen; Nicolaas weigerde dit te doen, zoodat een breuk onvermijdelijk werd. Rusland zag zich bedreigd door de twee machtigste rijken van Europa;

tot overmaat van ramp liet Oostenrijk, ofschoon het officieel buiten de coalitie was gebleven, duidelijk blijken, dat het op een gunstig oogenblik Rusland zou bespringen, terwijl Pruisen, dat oorspronkelijk heette aan den kant van Nicolaas te staan, zich ook tegen hem keerde. Rusland moest dus ook aan de Westelijke grens een groot leger op de been houden om een eventueelen aanval van de Duitsche rijken af te weren. De gevolgen van de dwaze politiek van Nicolaas en zijn reactionnaire regeering waren: een volkomen isolatie van Rusland, wantrouwen in geheel Europa en een machtige anti-Russische coalitie.

Ondanks de algemeene bedreiging zette Nicolaas den veroveringsoorlog in Turkije voort. Oostenrijk, dat zich sterk voelde, omdat het op den steun van Pruisen kon rekenen, eischte opnieuw van Rusland de ontruiming van de Roemeenvorstendommen; het Oostenrijksche leger bedreigde de Russen van twee kanten. Nicolaas moest toegeven en trok zijn leger uit Moldavië en Walachië terug, waarna deze gebieden werden bezet door de Oostenrijkers. De reden, waarom Engeland en Frankrijk zich in den oorlog hadden gemengd, was dus vervallen, maar de bondgenooten wilden Nicolaas vernederen en stelden met medewerking van Frans Jozef (voor wien Nicolaas de Hongaarsche kroon had gered!) een ultimatum op. Rusland wees de eischen [1]) van de hand; den oorlog was dus niet meer te vermijden.

De Krim-Oorlog.

In het begin beperkten de bondgenooten zich tot den zeeoorlog. De bondgenooten bombardeerden Odessa en de

[1]) De eischen waren als volgt: 1. de Roemeensche vorstendommen worden geplaatst onder protectoraat van Europa, 2. de scheepvaart op den Donau is vrij, 3. neutralisatie van de Zwarte Zee, 4. bescherming van de Christelijke onderdanen van den sultan zonder aantasting van diens souvereine rechten.

kustplaatsen van den Kaukasus; in de Oost-Zee blokkeerden zij Kroonstad; in de Witte Zee beschoten zij het beroemde Solowjétsky-klooster; in het Verre Oosten blokkeerden zij de Siberische havens en bombardeerden Pjetropáwlowsk (Kamtsjátka). Deze tactiek dwong de Russen hun legermacht te verdeelen, omdat zij overal rekening moesten houden met de mogelijkheid van een landing[1]). In het najaar van 1854 besloot de coalitie al haar krachten in het Zuiden aan te wenden om de vesting Sebastopol (in het Russisch: Sewastópolj) te veroveren.

In September 1854 landde niet ver van Eupatoria (Krim) een groot leger der verbondenen. Deze aanval (het plan was van Engeland) kwam voor de Russen, die op het schiereiland slechts 50.000 man hadden, onverwacht. Het Russische legertje was niet bij machte de landing te beletten; het verschanste zich bij Alma en bood den verbondenen verwoeden weerstand, maar moest voor de overmacht wijken (30.000 Russen tegen 60.000 coalitie-mannen). De weg naar Sebastopol lag open. De vesting was in het Noorden zwak en de verbondenen konden de stad stormenderhand innemen. De Fransche opperbevelhebber, Canrobert, wist dit echter niet en durfde geen aanval te wagen; hij trok om de vesting heen en verschanste zich in den Zuid-Westelijken hoek van het schiereiland, waarna de legendarische strijd begon om de weinig versterkte stad, die verdedigd werd door een handjevol mannen. Het was een langzame en bloedige strijd, die de verbondenen uitputte; hun gelederen werden bovendien gedecimeerd door de cholera.

[2]) De Russische legers waren verdeeld op de volgende wijze: aan de Oost-Zee, waar de Russen den hoofdaanval verwachtten, waren 200.000 man geconcentreerd, in Polen 140.000 man, aan den Donau 180.000, op het schiereiland Krim 50.000.

Intusschen werd te Sebastopol hard gewerkt aan de versterking van de stad. De verdediging berustte in het begin in handen van de admiralen Korníłow, Nachímow en Istómin. Zij lieten hun schepen bij den ingang van de baai van Sebastopol tot zinken brengen om de baai af te sluiten. De scheepskanonnen werden naar de wallen van de vesting overgebracht, die weinig artillerie bezat. De ingenieur Tottleben besloot om Sebastopol, dat geen vestingmuren had, een stelsel van aarden versterkingen aan te leggen. Dag en nacht werkten soldaten, matrozen en burgers aan den aanleg van deze wallen en bastions. Het garnizoen werd versterkt door troepen, die in allerijl uit het binnenland werden aangevoerd. Toen Canrobert tot den aanval overging, bleek de stad reeds zoo versterkt te zijn, dat de stormaanvallen werden afgeslagen. De poging, de stad te omsingelen, mislukte: in het Noorden kon de vesting ongehinderd contact onderhouden met het Russische veldleger en het binnenland; van een beleg kan dus niet gesproken worden; het waren twee legers, die zich verschanst hadden en elkaar bestookten. De veldtocht bleek dus veel ernstiger te zijn dan de coalitie had gedacht.

De positie van de Russen was echter ook niet rooskleurig. Rusland kon geen groot leger naar Sebastopol sturen, omdat het Pruisen en Oostenrijk wantrouwde. De ravitailleering van Sebastopol ging met moeilijkheden gepaard, omdat de straatwegen zeer slecht waren. Het kleine veldleger, dat op het schiereiland verzameld was (het stond eerst onder opperbevel van vorst Ménsjikow, later van Gortsjaków), was niet opgewassen tegen de geweldige legermacht van Canrobert; alle pogingen van het veldleger, het vijandelijke kamp te veroveren, liepen uit op nederlagen (gevechten bij Inkerman en aan de Zwarte Rivier). Het eenige wat het veldleger kon doen was het garnizoen van de vesting te steunen.

Het werd een strijd van vele maanden (350 dagen). De verbondenen moesten in de onbewoonde streek overwinteren; hun soldaten leden onder de koude. Het Engelsche leger, dat slecht gevoed en afschuwelijk gehuisvest was, verloor in een korten tijd 50 % van zijn manschappen. De publieke opinie in Engeland was verontwaardigd over deze resultaten en de regeering werd ten val gebracht, maar Engeland hield vol en zette den oorlog voort. De bondgenooten zonden steeds weer nieuwe versterkingen naar het schiereiland. In Januari 1855 sloot Sardinië zich bij de coalitie aan en zond een legerkorps naar Sebastopol. Het plan, Oostenrijk en Pruisen dat voorbeeld te doen volgen, mislukte echter; Oostenrijk beperkte zich tot een afwachtende houding.

De ineenstorting van zijn politiek, het verraad van Oostenrijk, de blokkade van geheel Rusland, de moeilijke strijd op het schiereiland Krim, de donkere vooruitzichten, – dat alles was te veel voor den trotschen Nicolaas I. Hij wilde niet meer leven en hij stierf (18 Februari/2 Maart 1855) [1]. De nieuwe keizer (Alexander II) wilde op aannemelijke voorwaarden vrede sluiten. Een te Weenen bijeengeroepen conferentie leverde echter geen resultaten op, omdat Alexander weigerde toe te stemmen in de beperking van de Russische vloot in de Zwarte Zee. De oorlog werd dus voortgezet.

De verbondenen zonden nieuwe versterkingen naar de Krim en benoemden Pélissier tot opperbevelhebber (Mei 1855). De Russen verdedigden zich taai en elk veroverd stukje grond kostte den vijand ontzaglijke offers. 27 Augustus

[1]) Er zijn aanwijzingen, dat hij zelfmoord heeft gepleegd. In elk geval staat vast, dat hij door geneeskundige hulp af te wijzen, door in felle koude zonder pelsjas te wandelen enz. zijn dood heeft verhaast. De hovelingen, die tijdens zijn leven beweerden, alles voor den beminden keizer te willen opofferen, vonden het zelfs niet noodig hun kaartspel te staken, toen zij vernamen, dat Nicolaas I was overleden.

(8 September) lukte het den Franschen den Maláchow-koergán stormenderhand te veroveren (daarbij vonden Kornílow, Istómin en Nachímow den dood). De Russen trokken naar den Noorderoever van de reede, na alles in de stad te hebben verwoest. De verbondenen bezetten de ruïnes van Sebastopol.

Na den val van Sebastopol wisten de verbondenen niet, wat te ondernemen om Rusland te dwingen hun voorwaarden te accepteeren. Napoleon III stelde opnieuw voor, in Polen en den Kaukasus een opstand uit te lokken, maar daar verzette Engeland zich tegen. Het voorstel van Napoleon, den zeeoorlog in de Oost-Zee te hervatten, werd ook afgewezen, omdat deze oorlog geen tastbare resultaten kon opleveren. Zweden durfde, ondanks de pressie van de coalitie, Rusland niet den oorlog te verklaren. Toen stelde Napoleon voor, vrede te sluiten, maar Palmerston verzette zich hevig en verklaarde, dat Engeland desnoods samen met Turkije den oorlog zou voortzetten (November 1855). Oostenrijk bood de coalitie zijn diensten als onderhandelaar aan; zijn vertegenwoordiger overhandigde den Russischen keizer een ultimatum, dat de 4 bovengenoemde eischen bevatte. Alexander II heeft bij zijn bezoek aan het leger in de Krim wel gesproken over een voortzetting van den oorlog tot het bittere einde, maar hij zag de onmogelijkheid in, den strijd voort te zetten. De oorlog was verloren. De vijand had meer en veel betere kanonnen dan de Russen, zijn geweren waren van betere en nieuwere constructie (de Russische geweren troffen op 300-450 passen, die der coalitie op 1200 passen) enz. De Russen waren dus in technisch opzicht de minderen en dit verschil kon door den moed der Russische soldaten niet vergoed worden. Ruslands achterlijkheid was het gevolg van het Nicolaïstische regime en van het lage peil van de volksontwikkeling. De

intendance was slecht georganiseerd en bestond uit een bende dieven. De beroemde criticus Belinsky heeft met recht het geheele regime van Nicolaas I zoo gekarakteriseerd: „Het is een corporatie van regeerende dieven en roovers". Onder dergelijke omstandigheden ware het voortzetten van den oorlog waanzin geweest. Alexander II maakte daarom van de eerste groote Russische overwinning (de inneming van de Turksche vesting Kars in November 1855) gebruik om vredesonderhandelingen aan te knoopen.

In Februari 1856 kwamen te Parijs de vertegenwoordigers van Frankrijk, Engeland, Rusland, Turkije, Oostenrijk en Sardinië bijeen om over de vredesvoorwaarden te beraadslagen; later werd ook Pruisen uitgenoodigd aan de onderhandelingen deel te nemen. De voorwaarden waren voor Rusland zeer zwaar[1]). Alle voordeelen, behaald door de vredesverdragen van Katharina II en Alexander I, gingen verloren, alle verwachtingen waren vervlogen. Dat was het

[1]) De voorwaarden waren: 1. Rusland moest afstand doen van zijn rechten als beschermer van de Donau-vorstendommen en zich onthouden van elke inmenging in de binnenlandsche politiek van Turkije. 2. De scheepvaart op den Donau werd vrij; een commissie, bestaande uit vertegenwoordigers van de 7 mogendheden, zou zorg dragen voor de bevaarbaarheid van de rivier en zou van de schepen tol heffen ter bestrijding van de kosten; elke der contracteerende mogendheden kreeg het recht, in den mond van den Donau twee lichte oorlogsschepen te stationneeren. Rusland stond de geheele delta van den Donau aan Turkije en de Roemeensche vorstendommen af. 3. De Zwarte Zee werd geneutraliseerd; zij werd gesloten voor alle oorlogsschepen; geen enkele mogendheid mocht er arsenalen of marine-bases oprichten of onderhouden; Rusland en Turkije mochten er slechts 10 lichte oorlogsschepen hebben om de kust te bewaken. 4. De mogendheden garandeerden de onaantastbaarheid van het grondgebied van Turkije; de Christelijke onderdanen van den sultan verkregen bepaalde voorrechten, maar de mogendheden verplichtten zich, zich van elke inmenging in de binnenlandsche politiek van Turkije te onthouden. Rusland verloor dus de overheerschende positie in de Zwarte Zee, de machtspositie als beschermer der Christenen in Turkije, den invloed in het Nabije Oosten; het moest zijn vloot in de Zwarte Zee vernietigen, zijn vestingen aan de kust ontmantelen, de oorlogshavens ontruimen.

resultaat van de politiek van Nicolaas I. Rusland moest echter toegeven en de voorwaarden aannemen.

De nederlaag heeft in Rusland algemeene ontevredenheid gewekt, alle klassen eischten hervormingen. Alexander II heeft daarom in het manifest, waarin de vredesvoorwaarden werden afgekondigd, tevens beloofd aan het verlangen van het volk toe te geven.

XXIII. Het tijdperk der hervormingen.

De afschaffing der lijfeigenschap.

RUSLAND maakte toen een tijd door, die veel overeenkomsten vertoonde met de eerste regeeringsjaren van Alexander I. Evenals na den dood van Paul heerschte ook nu een algemeene opwinding, een verwachting van groote gebeurtenissen, van ingrijpende hervormingen. De kring van personen, die in zulk een stemming verkeerden, was nu veel grooter, omdat het aantal beschaafden aanzienlijk was toegenomen. De bladen en tijdschriften, die na den dood van Nicolaas I en de ineenstorting van zijn regime in grooten getale werden opgericht, schreven over de komende veranderingen; in de salons en op straat werd er openlijk over gesproken en de politie durfde niet in te grijpen. En wat de pers in Rusland niet durfde te schrijven, verkondigde de „Kólokol" (Klok) van Herzen, die toen te Londen woonde. Zijn blad was in Rusland verboden, maar het werd ér toch in duizenden exemplaren binnengesmokkeld en algemeen gelezen. De hartstochtelijke artikelen van den grooten tegenstander van het absolutisme werkten als mokerslagen, die het oude regime beukten.

In het begin verlangde de publieke opinie, dat alle hervormingen tegelijk zouden worden uitgewerkt en doorgevoerd, maar ten slotte werd het algemeen duidelijk, dat vóór alles de

lijfeigenschap afgeschaft moest worden. De boerenbevrijding was reeds een eeuw lang de eisch van alle vooruitstrevende Russen (de humanisten van de XVIIIde eeuw ~ Radístjsjew! ~, de vrijmetselaars, de geheime bonden, de Dekabristen enz.). De literatuur tegen de lijfeigenschap breidde zich steeds uit. De meeste populariteit genoten „De ongelukkige Anton" van Grigorówitsj (1848) en de beroemde „Herinneringen van een jager" van Toergénjew (1852)[1].

De lijfeigenschap was ontaard in een volkomen slavernij. Ondanks het decreet, dat elk boerengezin een ondeelbare eenheid vormde, bleven de edellieden handel drijven in menschen. Kinderen werden aan hun ouders ontrukt en verkocht. Jonge moeders werden gedwongen met haar melk de kleine jachthonden van den landheer te voeden, terwijl haar kinderen van honger huilden. De edellieden hielden er harems van boerenmeisjes op na. Andere landheeren zochten de mooiste meisjes uit en verkochten ze aan

Herzen.

[1]) Het boek van Toergénjew had een geweldig succes. De jonge keizer erkende later, dat dat boek hem gesterkt had in zijn voornemen, de lijfeigenschap af te schaffen, het voortbestaan waarvan een schandvlek voor Rusland was. Voor Toergénjew werd de lijfeigenschap een obsessie. Hij kon het niet langer in Rusland uithouden en hij vertrok naar het buitenland om in een maatschappij te leven, waar geen slavernij bestond.

den meestbiedende. Te Iwánowkabestond zelfs een bekende markt van boerenmeisjes, die uit geheel Rusland daarheen werden gebracht om verkocht te worden. Zeer hard was het lot van de beschaafde en begaafde lijfeigenen. Er waren onder hen acteurs, schilders, dichters enz. Men denke zich maar in den gemoedstoestand van deze ongelukkigen in, die volkomen van de willekeur van hun heer afhingen, wiens eigendom zij immers waren! De landheer kon hen ranselen, kon hen dwingen het vuilste werk te verrichten, kon hen verkoopen. Nog rampzaliger was het lot van de vrouwelijke leden dezer groep... Zoodra een landheer vernam, dat een zijner lijfeigenen naam maakte, verhoogde hij den losprijs [1]).

Economisch was het werk van de lijfeigenen niet meer voordeelig, zoodat vele edellieden voorstanders waren van de bevrijding, maar zij eischten, dat die zou geschieden op een voor den adel voordeelige wijze. Ook de stemming onder de lijfeigenen noopte tot het aanbevelen van dezen maatregel. Het aantal boerenonlusten, brandstichtingen van de huizen der landheeren, geweldplegingen op wreede heeren enz. nam voortdurend toe. Alexander II heeft in 1856 tijdens een audiëntie aan de vertegenwoordigers van den adel het volgende gezegd: „Het is beter de lijfeigenschap af te schaffen dan te wachten totdat de lijfeigenen het zelf zouden doen". Wel probeerde de keizer de pil te vergulden en zei, dat hij geen voorstander was van een onmiddellijke bevrijding en gebruikte hij verder de uitdrukking „verbetering van de levensomstandigheden van de lijfeigenen", maar de landheeren begrepen, dat de zoo lang uitgestelde hervorming nu

[1]) Zoo bijv. eischte de heer van den dichter Sibirjaków (de dichter was voor zijn heer slechts een ervaren suikerwerker) een losprijs van 10.000 roebel. Een dergelijk lot trof ook Tarás Sjewtsjénko, den beroemden Klein-Russischen dichter.

onafwendbaar was. De tegenstanders wilden zich echter niet gewonnen geven en zoo ontbrandde een felle strijd. De positie van den weifelmoedigen keizer, op wien beide partijen pressie uitoefenden, was moeilijk. Zijn hovelingen en al zijn familieleden (behalve zijn jongeren broeder Konstantín en zijn tante, grootvorstin Jeljéna Páwlowna) waren tegen de hervorming en probeerden den keizer te beinvloeden. De intimus van den keizer, graaf Rostówtsew, steunde echter Alexander II in zijn voornemen [1]).

Naast den strijd over het beginsel zelf was er veel oneenigheid over de wijze, waarop het doorgevoerd moest worden. Vele edellieden voerden propaganda voor de bevrijding van de boeren zonder hen akkerland te geven, dus zooals Alexander I de lijfeigenen in de Oost-Zee-provincies had bevrijd. Ernstige staatslieden begrepen echter, dat een dergelijke bevrijding geen oplossing van het vraagstuk bood, dat het gevaar van een boerenrevolutie dan bleef bestaan, wellicht nog dreigender werd. Rostówtsew toonde den keizer in eenige uitvoerige en goed gedocumenteerde rapporten de noodzakelijkheid aan, den boeren akkers te geven. Ook grootvorst Konstantín en de tante des tsaars ondersteunden deze meening. Dank zij den invloed van deze twee personen werd de voorbereiding van de bevrijding toevertrouwd aan voorstanders er van (Miljoétin, vorst Tsjerkássky, Samárin e.a.).

Het vraagstuk was rijp voor oplossing, maar de zwakke en besluitelooze keizer, wiens sentimenteel „liberalisme" getemperd werd door zijn absolutistische overtuigingen, durfde den knoop niet door te hakken. De zaak werd op de lange baan

[1]) Na de troonsbestijging van Alexander II kregen de Dekabristen verlof naar Europeesch Rusland terug te keeren. Sommigen hunner hebben later deel genomen aan de hervormingen van Alexander II. De Dekabrist vorst Obolénsky, die in 1856 uit de ballingschap was teruggekeerd, heeft Rostówtsew overtuigd van de noodzakelijkheid, de lijfeigenschap af te schaffen.

geschoven. In 1857 werd een „geheim" comité ingesteld ter bespreking van het vraagstuk. Het comité stelde voor, de hervorming geleidelijk door te voeren; dit voorstel bevredigde den keizer echter niet. Kort daarna deelden de landheeren van de Litausche gouvernementen (Wilna, Kowno en Grodno) aan het comité mede, dat zij bereid waren hun boeren te bevrijden, zonder hun echter akkers te geven. De keizer droeg het comité op, dit voorstel te bespreken. De meeningen der leden waren verdeeld; grootvorst Konstantín c.s. verklaarden dat de boeren akkers moesten krijgen en dat de bevrijding bij een keizerlijke oekaze moest beloofd worden, om den lijfeigenen in het geheele land te laten weten, dat de regeering over hun belangen waakte. De keizer keurde dit voorstel goed en maakte in November 1857 den volke kond, dat er een begin was gemaakt met de hervorming. De edellieden van de Litausche gouvernementen kregen opdracht provinciale comité's te vormen om de boerenbevrijding te bespreken en voorstellen uit te werken betreffende de nieuwe levensomstandigheden der boeren. De bedoeling van de regeering was den landheeren van de zuiver Russische gouvernementen te doen voelen, dat het ernst was en dat zij zelf het initiatief moesten nemen tot de regeling van het vraagstuk. De landheeren begrepen den wenk en uit verschillende gedeelten des rijks kwamen berichten van de landheeren, dat zij bereid waren de levensomstandigheden van de boeren te verbeteren; daarop volgde telkens oprichting van provinciale comité's. Om aan de werkzaamheden van die comité's leiding te geven, werd een algemeen program voor de beraadslagingen vastgesteld. In 1858 werd een Hoofd-Comité onder voorzitterschap van den keizer (het was een andere naam voor het reeds bestaande „geheime" comité) ingesteld, dat alle besprekingen over de hervorming moest vereenigen.

Elk provinciaal comité zond zijn voorstellen naar het Hoofd-Comité; voor het geven van toelichtingen mocht het afgevaardigden naar Petersburg zenden. De voorstellen van de comité's verschilden onderling in sterke mate. Om het materiaal te schiften, benoemde het Hoofd-Comité een redactie-commissie onder leiding van Rostówtsew (1859); het werk bleek echter te omvangrijk voor één commissie, zij splitste zich daarom in 4 afdeelingen, die eveneens redactie-commissies werden genoemd. Zij bestonden uit ambtenaren van de verschillende departementen en door Rostówtsew aangewezen edellieden [1]. Bovendien werden de edellieden van elk gouvernement twee keer uitgenoodigd afgevaardigden naar Petersburg te sturen ter bijwoning van de beraadslagingen der redactie-commissies. De redactie-commissies stelden ten slotte een wetsontwerp op [2].

Alexander II.

[1] Typeerend voor de mentaliteit van de toenmalige regeerders, zelfs der liberaalste, was dat niemand hunner op het, voor de hand liggende, denkbeeld was gekomen, om ook de lijfeigenen in de gelegenheid te stellen hun wenschen kenbaar te maken.

[2] Toen de beraadslagingen van de commissies in vollen gang waren, overleed plotseling Rostówtsew. De keizer benoemde tot zijn opvolger graaf Pánin, een overtuigd tegenstander van de bevrijding. De onafwendbaarheid van de bevrijding was echter toen zoo duidelijk voor iedereen, dat deze benoeming geen wijziging in de werkzaamheden van de commissies heeft gebracht. De

Einde 1860 werden de commissies, wier taak geëindigd was, ontbonden en het door haar uitgewerkte wetsontwerp aan het Hoofd-Comité ter bespreking aangeboden. Het Hoofd-Comité keurde het ontwerp goed. Begin 1861 werd het bij den Rijks-Raad ingediend. De keizer opende persoonlijk de beraadslagingen van den Rijks-Raad en hield daarbij een redevoering, waarin hij de afschaffing van de lijfeigenschap verlangde. De Rijks-Raad keurde het wetsontwerp goed. 19 Februari (3 Maart) 1861, op den verjaardag van zijn troonsbestijging, onderteekende de keizer het manifest over de afschaffing van de lijfeigenschap. (Het werd echter eerst 5 (17) Maart afgekondigd).

De boeren vormden vóór de bevrijding geen gelijkvormige sociale groep. Het doordringen van het kapitalisme in Rusland had tot een differentiatie onder de boeren geleid. De meeste lijfeigenen waren straatarm, maar er waren ook welgestelde boeren. Er waren zelfs lijfeigenen, die rijker waren dan hun heeren. De meeste landheeren zaten diep in de schulden; $^{2}/_{3}$ der landerijen waren verpand en vele heeren werden met executie bedreigd. De verhouding tusschen de landheeren en hun lijfeigenen werd bepaald door omstandigheden van sterk uiteenloopenden aard. Er waren rijks- en apanage-boeren en lijfeigenen. Bovendien bestonden er eenige groepen vrije boeren, waaronder de z.g. odnodwórtsy (éénhof-bezitters), die een soort halven adel vormden en een bijzondere positie innamen. De rijks- en apanage-boeren betaalden obrók (in den regel minder dan de lijfeigenen van een landheer) en waren betrekkelijk vrij. In Europeesch

strijd ging niet meer om de bevrijding zelf, maar om de voorwaarden er van. De adel wilde nu alleen zooveel mogelijk voordeel behalen. Vele edellieden verlangden de beperking van de autocratie en de instelling van een door den adel te kiezen „volksvertegenwoordiging" als prijs voor de afschaffing van de lijfeigenschap.

Rusland (50 gouvernementen) waren er in 1860: rijksboeren 10,34 millioen mannelijke zielen, lijfeigenen van landheeren 11,91 millioen, apanage-boeren 0,87 millioen. Op elke 100 inwoners waren er 38,1 lijfeigenen, 37,2 rijksboeren en 3,4 apanage-boeren. Er waren toen 140.000 edellieden, die lijfeigenen bezaten; hiervan hadden 3000-4000 geen grond, zoodat hun lijfeigenen gewone bedienden waren.

De hervorming was voorbereid door edellieden zonder dat de lijfeigenen of andere maatschappelijke klassen erin gekend waren. De regeling was daarom zoo opgesteld, dat zij het maximum voordeelen aan de landheeren bood en de afhankelijkheid der boeren gehandhaafd bleef. Het was een zeer denkbeeldige vrijheid, die de boeren in 1861 hadden gekregen.

De wet van 19 Februari 1861 schafte de persoonlijke afhankelijkheid van de lijfeigenen af. Officieel heette het, dat deze vrijheid zonder eenige vergoeding verkregen werd, maar dat was niet waar; de lijfeigenen moesten, hoewel niet rechtstreeks, hun vrijheid met geld en arbeid betalen. De wet verklaarde de akkers, die de lijfeigenen steeds voor zich zelf hadden bewerkt, tot bezit van den landheer, en de lijfeigenen moesten ze koopen. De gezamenlijke prijs van de akkers werd bepaald op 867 millioen roebel, terwijl de werkelijke waarde hoogstens 648 millioen bedroeg, zoodat de landheeren 219 millioen als losprijs kregen. De lijfeigenen kregen bij de bevrijding erven en de bijbehoorende tuinen, waarvoor zij een bepaalde vergoeding aan de heeren moesten betalen. De prijs der erven werd in de wet voor de verschillende gewesten nauwkeurig vastgesteld; de bepaling van den prijs der akkers, weidegrond e.d. moest geregeld worden bij een „minnelijke schikking" tusschen de landheeren en lijfeigenen, hetgeen natuurlijk de deur wijd open liet voor uitbuiting der economisch en politiek zwakke lijfeigenen. Zoolang de koop niet

geregeld was (de wet schreef daarvoor een termijn van 2 jaar voor), konden de boeren hun akkers bewerken, maar moesten een door de wet voorgeschreven vergoeding in geld aan den landheer betalen of werk verrichten. Practisch beteekende dit, dat de lijfeigenen nog minstens 2 jaar volkomen van den landheer afhankelijk waren.

De wet schreef niet voor, hoeveel grond de lijfeigene bij zijn bevrijding moest krijgen; zij stelde slechts voor elk gouvernement een maximum en een minimum vast. De grootte der akkers moest ook vastgesteld worden bij een „minnelijke schikking" tusschen de partijen. De landheeren maakten gebruik van deze bepaling om den lijfeigenen niet al den grond af te staan (2.916.900 desiatienen), waarover dezen vóór de bevrijding hadden beschikt; zij eigenden zich hiervan 526.200 desiatienen (18 %) toe; deze boerenakkers, die de landheeren zich wisten toe te eigenen, werden „otrjézki" (afgesneden stukken) genoemd. Zij waren in sommige gouvernementen zeer groot[1]); het waren de beste gronden en zij lagen zoo, dat de boeren gedwongen waren ze te pachten tegen elken prijs[2]). Overigens waren de akkers, die de boeren bij hun bevrijding kregen (3-4 desiatienen; in het Noorden 7, in het steppengebied, waar de grond toen vrijwel niets waard was, 10, in het gebied der Zwarte Aarde 2; alles per mannelijke „ziel"), te klein, zoodat zij bij hun landheer grond moesten pachten; daar de boeren te arm waren om de pachtsom in geld te betalen, verrichtten zij arbeid, zoodat de landheer

[1]) In het gouvernement Samára vormden de otrjézki 44 % van de akkers der lijfeigenen, in het gouvernement Sarátow 41 %, in Poltáwa en Jekaterinosláw 40 %, in Kazánj 32 %, in Chárkow en Simbírsk 31 %, in Pénza 28 % enz.

[2]) Deze otrjézki splitsten de akkers van de boeren in vele kleine strooken, sneden die akkers af van den straatweg, de drenkplaats enz. Een ander nadeel van de otrjézki was, dat het vee en de varkens der boeren telkens de grens overtrokken (in Rusland kent men geen slooten en greppels als afbakening). hetgeen de landheeren in de gelegenheid stelde boeten op te leggen.

kostelooze werkkrachten behield[1]). De wet van 19 Februari bevatte een bepaling, die funeste gevolgen heeft gehad voor de agrarische toestanden in een groot gedeelte des rijks. De landheeren verkregen het recht, den lijfeigenen minder dan 1/4 van den hun toekomenden grond te geven, indien zij van elke vergoeding afstand deden. De rijke landheeren maakten gebruik van deze bepaling om de lijfeigenen af te schepen met een armzalig akkertje, dat geen bestaansmogelijkheid bood. Zoo ontstond een agrarisch proletariaat, dat honderd-duizenden zielen telde.

De regeering emitteerde een leening en betaalde den landheeren den overeengekomen (te hoogen) prijs. De boeren werden schuldenaars van den staat en moesten de geleende som in 49½ jaar afbetalen. Later werd deze termijn verlengd. Samen met den interest hebben de boeren tot 1905, toen de betaling der „wykoepny'je platjezjí" (zoo werden de annuïteiten genoemd) door den staat afgeschaft werd, meer dan 1½ milliard roebel betaald (voor de nominale 896 millioen). De landheeren konden met het ontvangen geld hun bedrijven moderniseeren en de schulden betalen[2]).

De boeren kregen hun akkers niet als particulier bezit. De grond werd afgestaan aan de boerengemeenten (de „mir's"), die voor de periodieke verdeeling van de akkers onder de leden moest zorgen. De mir was verantwoordelijk voor elk zijner leden; hij moest niet alleen voor de inning der belastingen zorg dragen, maar ook voor de wykoepny'je platjezjí.

[1]) Vóór de bevrijding was de bewerkte oppervlakte verdeeld als volgt: domeinen 64,6 %, bezittingen van landheeren 30,4 %, apanagelanderijen 3,3 %, akkers van vrije boeren en kolonisten 1,7 %. Na de hervorming: domeinen 45,6 %, landgoederen 32,6 %, apanagelanderijen 1,8 %, akkers van boeren en kolonisten 20 %.

[2]) Bij de afschaffing van de lijfeigenschap bedroeg de schuldenlast, die op de landgoederen drukte (verpand waren 44.000 landgoederen) 425,5 millioen roebel.

De macht van den mir (in de practijk: van een paar rijke boeren in elk dorp) werd dus na 1861 grooter dan vóór de hervorming.

Daar bij de „minnelijke schikkingen" telkens wrijvingen ontstonden tusschen de partijen en de ontevredenheid der boeren gevaarlijke afmetingen begon aan te nemen [1]), werd het instituut van „bemiddelaars" ingesteld. Deze „bemiddelaars" werden geworven onder de edellieden van de streek, hetgeen in de meeste gevallen de positie van den landheer aanzienlijk versterkte. Dat de boeren weinig vertrouwen stelden in de onpartijdigheid dezer „bemiddelaars", is niet moeilijk te begrijpen. Belangrijke geschillen werden besproken op bijeenkomsten van alle bemiddelaars van het district. De algemeene leiding van de uitvoering van de wet was opgedragen aan speciale provinciale besturen, die bestonden uit de hoogste ambtenaren en vertegenwoordigers van den adel (de boeren hadden ook hier geen vertegenwoordigers).

Officieel werd de boerengemeente een autonome instelling, die bestuurd werd door alle huisvaders en het gekozen dorpshoofd (stárosta); eenige dorpen vormden samen een wólostj, die bestuurd werd door een gekozen hoofd (wolostnój starsjiná) en vertegenwoordigers der boeren; elke wólostj had een eigen leeken-rechtbank voor kleine geschillen. Deze autonomie was echter slechts schijn. In werkelijkheid stonden de boeren onder toezicht van alle mogelijke autoriteiten, benoemd door de regeering en aangesteld door den adel en

[1]) De regeering vreesde, dat haar toegeven aan de eischen van de landheeren tot onlusten zou kunnen leiden; er werden daarom politiemaatregelen getroffen om eventueele onlusten te onderdrukken. Bij de afkondiging van het manifest van 19 Februari vonden geen onlusten plaats, hetgeen de regeering ten zeerste verbaasd had. Toen de boeren echter hadden begrepen, hoe weinig verandering de bevrijding in hun lot bracht, uitte hun toenemende ontevredenheid zich in onlusten. In 1861-63, vonden in 29 gouvernementen 1100 boerenonlusten plaats; in vele gevallen moest de overheid gebruik maken van de gewapende macht om ze te onderdrukken.

B. KOLSTEDIEJEW.

De afschaffing van de lijfeigenschap. (Voorlezing van het manifest van den tsaar).

de „zémstwo's" (provinciale staten). Deze autoriteiten hadden het recht de besluiten van den mir te annuleeren, den boeren voor te schrijven, wat zij hadden te doen of te laten. De autoriteiten maakten vaak misbruik van hun positie om de boeren te onderdrukken, om hen aan de willekeur van de landheeren over te leveren.

Het ergst bleef het feit, dat de boeren te weinig land hadden gekregen. De agrarische crisis werd door de hervorming niet opgelost, integendeel nog meer geaccentueerd. Reeds spoedig verhieven vele deskundigen hun stem voor een herziening van de wet, voor de toewijzing van meer grond aan de boeren en vermindering der „wykoepny'je platjezjí", die een te zware last waren voor de zwakke schouders der boeren. Niet alleen radicalen als Tsjernysjéwsky, Dobroljoébow enz. stelden dergelijke eischen, maar ook gematigde mannen als Kawélin. De regeering wilde echter niet toegeven.

Ondanks al haar gebreken heeft de wet van 19 Februari 1861 een geweldigen indruk gemaakt op de tijdgenooten. Onbekenden feliciteerden elkaar en riepen elkaar als op Paschen toe: „Christus is opgestaan!" Zelfs de machtige tegenstander van Alexander II, de emigrant Herzen, wiens „Kólokol" zulk een belangrijke rol heeft gespeeld in de voorbereiding der bevrijding, was een oogenblik verteederd en schreef een zijner beste artikelen „Gij hebt gezegevierd, o Galileeër!" Wie de dagboeken van Nikítenko, Pogódin en anderen leest, wordt getroffen door het enthousiasme, dat toen de intellectueelen bezielde.

De boerenbevrijding heeft een volledige wijziging van het bestuur noodzakelijk gemaakt. Al de volgende hervormingen waren het logische gevolg van de wet van 19 Februari 1861.

Gewestelijke en stedelijke autonomie.

Vóór de afschaffing van de lijfeigenschap was de administratie op het platteland heel eenvoudig. De landheer was niet alleen de eigenaar van de boeren, hij had tevens de administratieve en rechterlijke macht in handen [1]). De staat beschikte dus over duizenden onbezoldigde commissarissen van politie. Na de afschaffing van de lijfeigenschap was de administratieve en rechterlijke macht der landheeren niet meer te handhaven; een verandering van het bestuur was dus noodzakelijk. Tegelijk met de voorbereiding van de wet van 19 Februari werd daarom gewerkt aan de herziening van het gewestelijke en provinciale bestuur. De liberaal Miljoétin, die aan het hoofd van de commissie werd gesteld, welke de nieuwe wet moest voorbereiden, wilde Rusland werkelijke autonome instellingen geven, die over de noodige bevoegdheden zouden beschikken. Het zou een ingrijpende hervorming zijn, een volkomen breken met het verleden. Van al deze grootsche plannen is echter niets gekomen. De adel en de bureaucratie wisten deze plannen te verijdelen [2]). Miljoétin kreeg zijn ontslag en werd vervangen door Waloéjew, den minister van binnenlandsche zaken (April 1861). In Januari 1864 werd de wet op de „zémstwo" (gewestelijke autonomie), die onder leiding van Waloéjew was uitgewerkt en door den Rijks-Raad (met medewerking van afgevaardigden van den

[1]) Dit was een van de oorzaken, die geleid hadden tot het ontstaan van de lijfeigenschap in Rusland.

[2]) De liberale tante van Alexander II, grootvorstin Jeljéna Páwlowna (een zuster van koningin Anna Paulowna), die een belangrijke rol bij de voorbereiding der hervormingen heeft gespeeld, schreef aan Miljoétin o.a. het volgende: „Het woord „zémstwo" jaagt in de hoogste kringen iedereen schrik aan". De zeer gematigde Nikitenko schreef in zijn dagboek: „De mannen, die de hervorming hebben doorgevoerd (d.w.z. de keizer en zijn raadgevers), zijn geschrokken van hun eigen werk".

adel) werd goedgekeurd, afgekondigd. De gewestelijke autonomie werd daarna slechts in 33 gouvernementen ingevoerd.

Kiesrecht voor de zémstwo's kregen alle landheeren, bezitters van onroerende goederen met een bepaalde minimale waarde, fabrikanten en ten slotte de boerengemeenten. Dit kiezerscollege koos afgevaardigden voor de zémstwo van het gewest (oejézd); deze zémstwo's kwamen jaarlijks voor hoogstens 10 dagen bijeen; voorzitter was de adelsmaarschalk van het gewest. De afgevaardigden wezen 2 leden aan, die samen met den voorzitter het dagelijksch bestuur van de gewestelijke zémstwo vormden (oejézdnaja zémskaja oepráwa). Tevens benoemden de afgevaardigden gedeputeerden voor de provinciale zémstwo, die elk jaar voor hoogstens 20 dagen in de hoofdstad van het gouvernement bijeenkwam. De provinciale zémstwo koos voor 3 jaar een dagelijksch bestuur (goebjérnskaja zémskaja oepráwa) van 6 leden; voorzitter was ex officio de adelsmaarschalk van het gouvernement. De zémstwo's stonden onder toezicht van den gouverneur en den minister van binnenlandsche zaken. De adel kreeg een overwegende positie in de zémstwo's; de landheeren werden de eigenlijke leiders van het gewestelijke en provinciale „zelfbestuur".

De zémstwo beheerde het volksonderwijs, de volkshygiëne, de voedselvoorziening, de wegen, de veeartsenijkunde enz. Een dergelijk uitgebreid gebied van werkzaamheden eischte ruime middelen, maar de wet beperkte het recht van de zémstwo om belastingen te heffen. De regeering breidde het recht van de administratie, om in de werkzaamheden van de zémstwo in te grijpen, steeds meer uit[1]), hetgeen tot talrijke

---

[1]) Onder de afgevaardigden van de zémstwo's waren veel voorstanders van een volksvertegenwoordiging. Zij beschouwden de zémstwo's als den eersten stap op den weg naar een parlement. De keizer en zijn regeering

botsingen leidde. Dit had ten gevolge een aanmerkelijke vermindering van de belangstelling in de zémstwo's (vooral in de zeventiger jaren). Ondanks de inmenging van de administratie en de verdere moeilijkheden hebben de zémstwo's veel nuttig werk verricht. Het was aan de zémstwo's te danken, dat het platteland goede scholen kreeg, dat er ziekenhuizen werden opgericht, wegen aangelegd, bruggen gebouwd, proefvelden ingericht, statistische bureaux opgericht enz.

De zémstwo's zorgden alleen voor het platteland. In de steden bestond nog het bestuur, dat door Katharina II was ingesteld. Ook hierin moest wijziging gebracht worden. De nieuwe regeling van het stedelijk bestuur werd gedurende eenige jaren in talrijke commissies besproken. Deze commissies waren het niet eens over verschillende details, maar zij eischten eensgezind een volkomen zelfbestuur voor de steden en het staken van de bemoeiingen der bureaucratie met de interne aangelegenheden der steden. De reactionnaire invloeden waren toen echter sterk genoeg om de invoering van een dergelijk zelfbestuur te beletten. In 1870 werd de nieuwe wet op de organisatie van het stadsbestuur afgekondigd. De oude verdeeling van de kooplieden in eenige groepen bleef gehandhaafd; ook de gilden der ambachtslieden bleven bestaan. Alle stedelingen, die onroerende goederen of ondernemingen bezaten en daarvoor een bepaald minimaal bedrag aan belastingen betaalden, kregen stemrecht voor de verkiezing van de leden van den gemeenteraad (gorodskája doéma). Dezen kozen op hun beurt den burgemeester

---

wilden echter niets van een beperking der autocratie weten. De zémstwo's werden als verdachte instellingen beschouwd, hun werk werd door de administratie bemoeilijkt. De regeering heeft bijeenkomsten van leden van zémstwo's uit verschillende gouvernementen nadrukkelijk verboden. Later werd zelfs elk contact tusschen de zémstwo's van verschillende gouvernementen verboden!

(gorodskój golowá) en een dagelijksch bestuur (gorodskája oepráwa). De zittingsduur van den gemeenteraad was 4 jaar. Zijn bevoegdheden waren beperkt tot de financieele en economische belangen van de stad. Elke poging, zich buiten de nauwe grenzen van deze bevoegdheden te wagen, werd onmiddellijk onderdrukt. Een commissie van ambtenaren onder voorzitterschap van den gouverneur oefende in elk gouvernement contrôle uit op de gemeenteraden en de dagelijksche besturen. De willekeur van de administratie leidde ook hier tot talrijke botsingen, waarbij de regeering steeds partij koos voor haar ambtenaren.

Ondanks al deze gebreken hebben de nieuwe gemeenteraden veel goeds tot stand gebracht. De Russische steden, die vroeger slechts administratieve centra waren, werden middelpunten van handel en nijverheid. De bevrijding van de boeren schiep een binnenlandsche markt, verhoogde de koopkracht van de bevolking en dit leidde tot een snelle uitbreiding en ontwikkeling der steden.

De hervorming van het rechtswezen.

In 1864 kwam de wet op de nieuwe rechtbanken tot stand. Deze hervorming werd voorafgegaan door een geleidelijke verzachting van de barbaarsche straffen[1]). In 1863 werden

[1]) De landheeren, aan wier jurisdictie de lijfeigenen vóór de bevrijding onderworpen waren (met uitzondering van bijzonder zware misdaden), kenden slechts één vorm van straf: geeseling met roeden, karwatsen enz. Elk lid van een der niet-geprivilegieerde standen, dat door een rechtbank tot gevangenisstraf was veroordeeld, werd steeds bovendien onderworpen aan lijfstraffen (de lijfstraffen waren menschonteerend en barbaarsch-wreed). Wanneer de beul niet omgekocht werd, ranselde hij zijn slachtoffer zoo wreed, dat de ongelukkige den dood onder de zweepslagen vond. Bij toepassing van spitsroeden bezweken de gestraften (vooral ten gevolge van de bijzonder wreede wijze van slaan, die de beruchte Araktsjéjew had uitgevonden) na 400-500 slagen, en de rechtbanken veroordeelden vaak tot 12000 slagen waarbij nadrukkelijk werd verboden een arts te raadplegen vóór de executie. Op de pleinen van

de spitsroeden afgeschaft; tegelijkertijd verviel de knoet, het brandmerken enz. De lijfstraffen met de roe bleven gehandhaafd voor gevangenen en voor de boeren (krachtens een vonnis van een wólostj-rechtbank). In algemeene trekken kwam de nieuwe regeling op het volgende neer.

De standenrechtbanken werden afgeschaft; alle burgers werden door dezelfde rechtbanken berecht. De zittingen werden openbaar; de rechters waren onafzetbaar en dus onafhankelijk; de band tusschen justitie en administratie werd verbroken. Voor kleine vergrijpen werd het instituut van vrede-rechter ingesteld. De vrede-rechters werden benoemd door de gewestelijke zémstwo's en de gemeenteraden. Zij moesten er naar streven, de partijen tot een minnelijke schikking over te halen; lukte dat niet, dan spraken zij recht. Hooger beroep voor een vonnis van den vrede-rechter bestond bij de „vergadering der vrede-rechters". Het instituut van vrede-rechters bestond alleen in de steden; hun jurisdictie omvatte alle inwoners van hun canton behalve de boeren, die door de wólostj-rechtbanken werden berecht. Voor belangrijke gedingen en misdaden kreeg elk gouvernement een arrondissements-rechtbank (okroezjnój soed), die uit een voorzitter en eenige leden bestond. Belangrijke misdaden werden behandeld met medewerking van een jury [1]); de gezworenen

---

de Russische steden, in de stallen der landheeren en in de martelvertrekken der politie stroomde bloed en weerklonken de hartverscheurende kreten der mishandelden. Het is begrijpelijk, met welk een vreugde de afschaffing van de lijfstraffen in geheel Rusland werd begroet.

[1]) Dit was een sprong in het duister. Zelfs sommige zeer liberaal gezinde leden van de commissie, die de hervorming voorbereidde, vreesden voor de gevolgen van dezen stap. Menschen, die nog kort geleden slaven waren, werden geroepen naar geweten te oordeelen over hun medemenschen. Het stelsel werd echter een succes. Rowinsky, die het stelsel heeft doorgevoerd, geloofde in het geweten en het verstand van het Russische volk en hij werd door de practijk in het gelijk gesteld.

werden door loting uit de plaatselijke bevolking gekozen. Voor de vonnissen van de arrondissements-rechtbanken zonder medewerking van een jury bestond hooger beroep bij de gerechtshoven (soedjébnaja paláta), die in de belangrijkste steden werden ingesteld. Voor vonnissen met medewerking van leekenrechters bestond hooger beroep bij den Senaat. De Senaat was ook het hof van appèl voor uitspraken van een „vergadering der vrede-rechters" en van de gerechtshoven. Het cassatie-departement van den Senaat verkreeg op deze wijze toezicht op de rechtsspraak in het geheele rijk.

Er ontstond een nieuw type van rechter: een persoon met juridische opleiding, op de hoogte van zijn taak en in materieel opzicht volkomen onafhankelijk. De nieuwe rechters waren onomkoopbaar, wars van spitsvondigheden, eerlijk en betrouwbaar. Bijzonder populair waren de vrede-rechters. De Russische bevolking, die gewend was aan de wantoestanden bij de oude rechtbanken, aan de ruwe bejegening, de wreede straffen en de omkoopbaarheid der oude rechters was verbaasd, toen zij in aanraking kwam met de vrede-rechters, beschaafde menschen, die iedereen beleefd behandelden. De nieuwe rechtbanken werden geleid door het principe „nullum crimen, nulle poena sine lege", d.w.z. dat niemand kon gestraft worden tenzij hij iets gedaan had, wat door de wet nadrukkelijk verboden was, en dat alleen die straffen opgelegd konden worden, welke door de wet voorgeschreven waren. De rechtbanken kregen het recht, de wet te interpreteeren; een rechtbank mocht nooit weigeren een vonnis te vellen omdat de wet onduidelijk was of lacunes bevatte.

De corporatie van verdedigers onderging eveneens een volkomen vernieuwing. In plaats van de vroegere obscure praktizijns, vaak gerecruteerd uit het uitvaagsel van de maatschappij, kwam nu de stand van advocaten, mannen met een

juridische opleiding en van hooge beschaving. Ook de methode van onderzoek onderging grondige veranderingen. Er kwam een instituut van rechters van instructie. De willekeur van de administratie en het toepassen van geweld om een bekentenis af te persen behoorden tot het verleden.

De voorstanders van de hervorming bepleitten de onmiddellijke invoering van de nieuwe rechtbanken in het geheele land, maar zij stuitten op hevig verzet van de reactionnairen. De regeering besloot de nieuwe rechtbanken geleidelijk in te voeren. In 1866 werden te Petersburg onder gejubel van de bevolking de nieuwe rechtbanken geopend; tegelijkertijd gebeurde dit te Moskou en andere plaatsen (in het geheel in 10 gouvernementen). In andere steden kwamen de nieuwe rechtbanken veel later (te Kiéjew eerst in 1881!)

Algemeene dienstplicht.

In Oud-Rusland kende de staat den enkeling niet; hij eischte van elke groep de levering van een bepaald aantal recruten en bekommerde er zich niet om, op welke wijze de recruteering plaats vond. In den loop der tijden kreeg de adel (later ook de overige bevoorrechte groepen van de bevolking) vrijstelling van den dienstplicht. Het werd gewoonte, misdadigers, dronkaards en in het algemeen voor de maatschappij ongeschikte elementen bij het leger in te lijven. De dienst was zwaar, de discipline streng, de straffen wreed. De dienstplicht werd een zware last voor de lagere klassen van de bevolking. Wel verkortte de regeering den diensttijd tot „slechts" 25 jaar, maar wie in den dienst niet stierf, keerde als invalide naar huis terug en was een last voor zijn familie. De Napoleontische oorlogen hadden de ondeugdelijkheid van dat stelsel en de noodzakelijkheid van den algemeenen

dienstplicht aangetoond. De nederlaag op het schiereiland Krim overtuigde de regeering, dat de algemeene dienstplicht ook voor Rusland een onafwendbare noodzakelijkheid was. De hervorming werd geleidelijk ingevoerd. Het begon met de afschaffing van de gehate militaire kolonies van Araktsjéjew (1857).

In 1874 werd de algemeene dienstplicht ingevoerd. Alle jongelui[1]), die den leeftijd van 21 jaar hadden bereikt, waren dienstplichtig. De dienstplicht was persoonlijk; de wet schafte het remplaçanten-stelsel en den losprijs af. Er werd een loting ingevoerd; de vrijgeloten werden bij den landstorm ingeschreven. De diensttijd werd bepaald op 15 jaar (6 jaar onder de wapenen en 9 jaar in de reserve), voor de vloot op 10 jaar (7 jaar onder de wapenen, 3 jaar in de reserve). Rusland werd verdeeld in 14 militaire districten; aan het hoofd van elk district stond een opperbevelhebber, aan wien de militaire organisaties (intendance, artillerie enz.) ondergeschikt waren; naast hem stonden de militaire raden en de staf van het district. De minister van oorlog werd op deze wijze ontlast van veel omslachtige administratie en kon zich bepalen tot de algemeene contrôle. Er werd een nieuw reglement voor het leger opgesteld, dat echter zeer bureaucratisch was. Ook de centrale militaire organisaties (generale staf, intendance, artillerie, krijgsrechtbanken enz.) ondergingen veranderingen. De kadettenscholen kregen een lesrooster, dat gelijk stond met dat van de H.B.S.

De vloot bevond zich in een zeer treurigen toestand; er werd daarom besloten een nieuwe vloot te bouwen. Deze plannen konden echter slechts ten deele uitgevoerd worden, omdat de financieele positie van den staat zeer slecht was. De

---

1) De wet liet echter veel vrijstellingen toe, zoodat de algemeenheid van den dienstplicht slechts in principe was aangenomen.

nieuwe schepen werden op de Russische werven gebouwd; Rusland kreeg voor het eerst gepantserde oorlogsbodems. Na den Fransch-Duitschen oorlog van 1870 kreeg Rusland het recht in de Zwarte Zee een vloot te houden.

Onderwijs. Censuur.

De verschillende hervormingen hebben een groote vraag doen ontstaan naar personen met hooger- en middelbaar onderwijs. De regeering besloot daarom het onderwijs op een hooger peil te brengen. In 1856 stelde het ministerie van onderwijs een comité in, dat de nieuwe programma's moest uitwerken en plannen beramen voor de verbetering van het onderwijs.

Vóór Alexander II had Rusland zeer weinig lagere scholen; het volk was vrijwel geheel analphabeet. Na de afschaffing van de lijfeigenschap ontstond de noodzakelijkheid den boeren onderwijs te geven. Deze taak werd aan de zémstwo opgedragen, die zich, het gebrek aan middelen en de armoede van het volk in aanmerking genomen, hiervan op een schitterende wijze heeft gekweten. In de laatste regeeringsjaren van Alexander II bezat Rusland reeds 25.000 volksscholen. De zémstwo's stichtten, met regeeringssteun, ook kweekscholen voor onderwijzers.

Er werden, evenals in het Westen, gymnasia en H.B.S.-en opgericht (1864). De H.B.S. overvleugelde spoedig het gymnasium. Daar de studenten steeds meer oppositioneel gezind werden, meende de minister van onderwijs, dat dit het gevolg was van de materialistische opvoeding, welke de H.B.S. gaf. De minister besloot daarom het onderwijs in de oude talen aanzienlijk uit te breiden en de universiteiten te sluiten voor jongelui, die een H.B.S. hadden doorloopen (1871). Het onderwijs in de oude talen werd beperkt tot de

bestudeering der grammatica. Daar Rusland niet genoeg leeraren in de oude talen had, werden leeraren in het buitenland (hoofdzakelijk in Tsjechië) geworven. Dezen kenden echter geen Russisch, hetgeen tot talrijke misverstanden en conflicten leidde. De oude talen en de Tsjechische leeraren waren in Rusland algemeen gehaat.

In 1855 werd de beperking van het aantal studenten opgeheven; de hoogeschool werd toegankelijk voor iedereen, ongeacht zijn sociale positie. In 1863 kregen de universiteiten een nieuw reglement; de leiding van het onderwijs werd opgedragen aan den raad van hoogleeraren met den gekozen rector aan het hoofd. Het staatsrecht werd opnieuw als leervak toegelaten; zelfs philosophie mocht gedoceerd worden. Het drukkende toezicht op de studenten werd opgeheven, maar het verbod van oprichting van studenten-vereenigingen bleef gehandhaafd. Er werden 2 nieuwe universiteiten opgericht: te Odessa (1864) en te Warschau (1869). Tevens werden eenige technische hoogescholen gesticht.

Ook voor het onderwijs voor meisjes werd veel gedaan (coëducatie kende Rusland tot de revolutie van 1917 vrijwel in het geheel niet). Er kwamen middelbare scholen voor meisjes van alle standen. In het begin van de zestiger jaren meldden zich eenige meisjes bij de universiteit te Petersburg aan. De minister van onderwijs, die zich hierdoor voor het vraagstuk geplaatst zag, of meisjes al of niet tot de universiteiten mochten worden toegelaten, vroeg den hoogleeraren om raad; alle universiteiten (behalve die van Moskou) hebben zich uitgesproken voor de toelating. Later kwamen evenwel ook op dit gebied beperkingen. Er werden echter speciale hoogescholen voor meisjes opgericht (zij werden „hoogste cursussen" genoemd); deze cursussen konden bestaan dank zij den steun van particulieren. Rusland kreeg, dank zij deze

hoogescholen, in de zestiger jaren veel beschaafde vrouwen, die zich spoedig een belangrijke positie in de maatschappij hebben veroverd (als arts, leerares, advocaat). In denzelfden tijd nam de overheid veel vrouwen in dienst (vroedvrouwen, semi-artsen, onderwijzeressen), die tot de „half-intellectueelen" behoorden. Sommige Russische vrouwen maakten naam op het een of ander gebied van wetenschap (bijv. Sófja Kowaléwskaja).

Na de troonsbestijging van Alexander II kwam een verzachting van de censuur; het toezicht op nieuwe uitgaven werd opgedragen aan een speciaal departement. In 1865 werd de preventieve censuur afgeschaft voor boeken; zij bleef echter bestaan voor brochures. Ook sommige categorieën dagbladen en tijdschriften werden vrijgesteld van de preventieve censuur. Plaatste zulk een blad iets, dat de regeering ongewenscht achtte, dan kreeg het een „waarschuwing"; na de derde „waarschuwing" werd het blad verboden.

Ofschoon de vrijheid, die de Russische pers op deze wijze verkregen had, zeer gering was, nam de pers toch een ongekende vlucht; er werden veel nieuwe bladen en tijdschriften opgericht. De kranten bespraken de regeeringsmaatregelen en eischten, dat de persvrijheid zou uitgebreid worden en de „kroon op het hervormingswerk zou gezet worden" (d.w.z. de instelling van een volksvertegenwoordiging). De regeering zag met leede oogen den groei van de vooruitstrevende tijdschriften („Sowreménnik" van Tsjernysjéwsky en Dobroljoébow en „Roésskoje Slówo" van Písarew). Toen in 1866 de revolutionnair Karakózow een aanslag op den keizer pleegde, werd dit de aanleiding om de twee bovengenoemde tijdschriften te verbieden. Tegelijkertijd werd de censuur verscherpt.

Financieele hervormingen.

De oorlogsuitgaven van 1853-1856 (plm. 800 millioen roebel) drukten op de staatsbegrooting en de regeering zag geen middel om de uitgaven te dekken. De voorschotten aan den adel na de afschaffing van de lijfeigenschap eischten ook groote bedragen en niemand wist, waar de staat die gelden moest vinden. Geen enkel departement vond het noodig zich te houden aan de toegestane bedragen en de ministers verzochten telkens den keizer om nieuwe credieten, hetgeen deze steeds toestond. De tekorten werden steeds grooter. De regeering leende geld zoowel in het buitenland als in het binnenland (premie-obligaties) en drukte steeds weer nieuwe bankbiljetten. De rentebetaling verslond een belangrijk gedeelte van de staatsontvangsten. De koers van den onder Nicolaas I gestabiliseerden roebel begon opnieuw te dalen. Er moest dus orde gebracht worden in de staatsfinanciën. In 1862 kregen alle departementen bevel, de toegestane credieten niet te overschrijden. De begrooting, die geheim werd gehouden, zou in het vervolg elk jaar gepubliceerd worden. In 1863 werden de afzonderlijke kassen van de ministeries afgeschaft; voortaan moesten alle ontvangsten bij de schatkist gestort worden. Om de contrôle ook in de provincie mogelijk te maken, werden in de hoofdsteden der gouvernementen contrôle-bureaux opgericht.

In 1863 schafte de regeering de verpachting van den brandewijnverkoop af; in plaats daarvan kwam een rijksaccijns op brandewijn. Er werd accijns ingevoerd op tabak, zout en suiker; de invoerrechten werden aanzienlijk verhoogd. Om den koers van den papieren roebel tegen verdere daling te beschermen werd de emissie beperkt. Om den handel te bevorderen gaf de regeering toestemming tot de oprichting

van gemeentelijke en particuliere banken. Daar Rusland toen zeer weinig spoorwegen had, verleende de regeering aan Russische en buitenlandsche maatschappijen op zeer voordeelige voorwaarden concessie voor den aanleg van spoorwegen. Onder die concessionarissen waren veel avonturiers, hetgeen tot eenige débacles heeft geleid, maar er waren ook veel bona-fide ondernemers. Tegen het einde van de regeering van Alexander II had Rusland reeds 20.000 werst spoorwegen. Tegelijkertijd ontstonden stoomvaartmaatschappijen. De rivieren werden verdiept; er werden nieuwe kanalen gegraven, terwijl de oude aan de eischen des tijds werden aangepast. Ten slotte werden ook nieuwe straatwegen aangelegd.

De crisis, die na de afschaffing van de lijfeigenschap Rusland teisterde, werd langzamerhand overwonnen. De graanuitvoer nam toe[1]); Rusland werd de graanschuur van Europa[2]). Ook de industrie nam een groote vlucht, vooral na de verhooging der invoerrechten. De ontvangsten van den staat stegen tot het drievoudige. En toch kon de begrooting niet sluitend gemaakt worden, omdat de oorlogen, de bouw van spoorwegen en de nieuwe scholen te hooge eischen aan de schatkist stelden. De staatsschuld nam voortdurend toe.

---

[1]) In de jaren 1851-1860 voerde Rusland gemiddeld 3.700.000 hectoliter graan uit; in 1861-1870 reeds 13.300.000 hectoliter; in het begin van de zeventiger jaren 41.940 000 hectoliter (ondanks de vele mislukte oogsten).

[2]) In de zeventiger jaren begon Amerika ook graan uit te voeren en er ontstond een hevige concurrentie tusschen de twee landen. De graanprijzen daalden. De agrarische crisis, die een kwart eeuw het economische leven van Europa zou overheerschen, zette in. Voor Rusland heeft deze crisis funeste gevolgen gehad: zij bracht de ontwikkeling van de techniek in den landbouw tot stilstand, leidde tot een breuk tusschen landbouw en industrie en tot een vertraging van de economische en kultureele ontwikkeling van het land.

Maatschappelijke stroomingen in de zestiger jaren.

De literatuur van de zestiger jaren verschilt, wat toon, idealen en den algemeenen geest betreft, van die van de vijftiger jaren. De eenige schakel, die ze verbindt, is de merkwaardige figuur van Belínsky, die beide klassen (den adel en de raznotsjíntsy) vereenigde. Dat groote verschil sproot voort uit het feit, dat de literatuur van de zestiger jaren het werk van een andere klasse was. In de veertiger jaren was de schrijver een idealist-landheer, in de zestiger jaren een intellectueel-raznotsjínjets. De abstracte ethiek had plaats gemaakt voor het utilitarisme. De schoonheid werd verdrongen door de nuttigheid, abstracte philosophische vraagstukken door zuiver practische problemen. De intellectueel-raznotsjínjets werd de leidende figuur van de Russische maatschappij, hetgeen een bepaalden stempel op de wereldbeschouwing van dien tijd drukte [1]).

Vóór de boerenbevrijding was Herzen de populairste man van Rusland. Het denkende gedeelte van het volk beschouwde hem als zijn woordvoerder en deelde zijn sociale en politieke opvattingen. Na de boerenbevrijding en de verzachting van de censuur begon zijn invloed te tanen; zijn partijkiezen voor de Poolsche opstandelingen in 1863 heeft de verwijdering tusschen hem en de Russische maatschappij nog grooter gemaakt. Zijn sociale opvattingen werden als ouderwetsch

[1]) De kenmerken van die wereldbeschouwing waren: 1. Materialisme; alles werd verklaard als een gevolg van biologische en mechanische processen; alles was materie. 2. Utilitaristische ethiek; het verstand werd beschouwd als het belangrijkste wapen van den mensch; hoofdzaak was - geluk en welvaart; daar de welvaart en het geluk van den enkeling slechts mogelijk zijn in een harmonische maatschappij, moest er naar economische gelijkheid gestreefd worden. 3. Utilitarisme in de kunst; de kunst heeft geen beteekenis op zichzelf, zij moet dienen om het geluk van allen te verhoogen; de realiteit is de eenige bron van schoonheid; elke afwijking van de werkelijkheid is schadelijk.

beschouwd; zijn artikelen werden niet meer als een openbaring gelezen en bestudeerd. Hij bevredigde noch de linksche, noch de gematigde partijen. Zijn opvatting, dat sociale hervormingen belangrijker waren dan politieke, zijn meening, dat de Russische boer anti-burgerlijk was, dat Rusland zijn eigen weg moest gaan, de veroordeeling van de West-Europeesche toestanden ~ dat alles vond geen weerklank meer in Rusland.

De invloedrijkste man van Rusland, de leider en leeraar van de jonge generatie werd Tsjernysjéwsky, een overtuigd socialist [1]). De regeering besloot zich van den te populairen leider te ontdoen. In Juli 1862 liet zij hem arresteeren; hij werd beschuldigd van het opstellen van opruiende proclamaties tot de boeren. De beschuldiging was gebaseerd op valsche documenten, die de politie zelf had vervaardigd. Ofschoon zoowel de keizer als de rechters dit wisten, werd hij toch door den Senaat veroordeeld tot 14 jaar dwangarbeid en deportatie naar Siberië. In de cel van de vesting te Petersburg heeft hij zijn beroemd boek „Wat moeten wij

[1]) Het geluk van elk afzonderlijk individu en de welstand van het volk waren voor hem veel belangrijker dan de nationale rijkdom. Hij bestreed daarom de doctrinaire liberale opvattingen van een aanzienlijk gedeelte der intellectueelen en het principe van den vrijen handel. De opvoering van de productie was voor hem ongewenscht, indien deze tot de onderdrukking van het individu leiden moest. Evenals Herzen geloofde hij, dat het gemeenschappelijk bezit van den grond (de „mir") tot het socialisme kon leiden, dat Rusland het socialistische stelsel kon invoeren zonder de kapitalistische phase te hebben doorgemaakt. Hij deelde echter de minachting van Herzen voor het klein-burgerlijke West-Europa niet: Tsjernysjéwsky was integendeel een warm voorstander van de Westersche beschaving. Hij heeft geen werk nagelaten, dat zijn opvattingen samenvat, maar in zijn talrijke, schitterend geschreven artikelen zette hij bij gedeelten zijn wereldbeschouwing uiteen, op handige wijze de klippen der censuur omzeilend. Zijn artikelen wekten haat, verbittering en angst bij de reactionnairen, vereering en liefde bij het vooruitstrevende gedeelte des volks. Zijn invloed was zoo sterk, dat zelfs zijn tegenstanders zich op zijn meening beriepen.

doen?" geschreven. Zijn tijdschrift, de „Sowreménnik" (Tijdgenoot) werd verboden. Hierdoor werd zijn medewerker, den criticus Dobroljoébow, de mogelijkheid ontnomen zijn critieken, die aanvallen op de reactie, hartstochtelijke propagandageschriften voor het socialisme waren, te publiceeren.

De plaats van Tsjernysjéwsky werd ingenomen door Písarew [1]). De leer van Písarew was zeer populair bij de Russische jeugd. Zij werd beschouwd als een verbreking van alle moreele, sociale en aesthetische banden. Písarew wist, welke vormen zijn leer in de practijk had aangenomen; hij bestreed echter deze uitwassen niet; in zijn tijdschrift schreef hij zelfs het volgende: „Wat gebroken kan worden, moet ook gebroken worden; alleen wat onder de mokerslagen niet breekt is goed; men moet alles rameien, dat kan geen kwaad". De studeerende jeugd volgde dezen raad op. Venus

Dostojewsky.

[1]) Het ideaal van Písarew was de nihilist, zooals Toergénjew hem in zijn Bazárow („Vaders en Zonen") had beschreven. Hij geloofde alleen in het verstand en in de macht van de wetenschap. Hij was vijand van elk vooroordeel, van alles wat de menschen belet zich te ontwikkelen om het maximum nut aan de maatschappij te combineeren met een maximum genot voor zichzelf. Hij bestreed de onwetendheid en eischte noesten arbeid. Het individu was voor Pisarew de spil, waar alles om draaide; het individu moest

Het Kremlin en de Moskwá-rivier.

Er bestonden toen in Polen twee partijen: de aristocratische, die hoopte dat Alexander te winnen zou zijn voor de wederinvoering van de autonomie, en de extremisten, die, bezield door het voorbeeld van Italië, gewapenderhand de vrijheid wilden veroveren. Alexander II was besluiteloos en stelde de beantwoording van het verzoekschrift der Poolsche aristocratie om hervormingen telkens weer uit. De Polen werden ongeduldig en begonnen te manifesteeren (1860–1861). Deze vreedzame manifestaties irriteerden de Russische autoriteiten, die in Februari 1861 een betooging lieten uiteenjagen, waarbij velen werden gedood. De adel, vereenigd in het Landbouw-Genootschap, bleef op een compromis hopen. In Maart 1861 deed de keizer de eerste concessie: hij droeg aan den Pool Wielepolski het beheer van het onderwijs en den godsdienst op, stelde een afzonderlijken Poolschen rijksraad en gekozen provinciale lichamen in. Deze concessies kwamen echter te laat. De kiezers weigerden te stemmen en eischten de instelling van een vrij gekozen volksvertegenwoordiging. De manifestaties (o.a. ter nagedachtenis van Kosciuszko) gingen door. Alexander besloot verdere concessies te doen en benoemde markies Wielepolski tot gouverneur van Warschau, terwijl de liberale grootvorst Konstantin landvoogd werd. De Poolsche patriotten wilden echter geen genoegen nemen met deze concessies. De extremisten beschouwden Wielepolski als verrader en organiseerden zelfs een aanslag op zijn leven (1862); de witten wilden ook niets meer van hem weten. In antwoord op een manifest van den landvoogd, waarin verschillende hervormingen werden beloofd, nam een vergadering van den Poolschen adel een resolutie aan, dat hij zijn vertrouwen slechts aan een nationale Poolsche regeering zou geven. Om zich van de oppositie te ontdoen, beval Wielepolski als recruten geen boeren maar

stedelingen te nemen, o.a. studenten, die vrijstelling genoten. Vele recruten werden gearresteerd en in de vesting opgesloten; de meesten waren echter bijtijds gewaarschuwd en vluchtten naar de bosschen (Januari 1863). Dit was het begin van den opstand.

De opstand van 1863 droeg het karakter van een guerilla. Alle steden bleven door Russische troepen bezet, maar overal in de eindelooze bosschen van Polen zwierven benden opstandelingen, die Russische legerafdeelingen aanvielen, kleine gevechten leverden en in geval van nood naar Oostenrijk uitweken. De opstand werd geleid door een geheim comité te Warschau, dat zich de nationale regeering van Polen noemde. Het comité hief belastingen, voerde een gedwongen leening in en vaardigde bevelen uit, waaraan de Polen ook gehoorzaamden. Het comité bleef voor de Russen onvindbaar, hoewel te Warschau zeer velen wisten, dat deze „regeering" in een der vertrekken van de universiteit zetelde. Het comité beloofde den boeren [1]), dat zij eigenaars van de door hen gepachte akkers zouden worden, terwijl de adel van den staat schadeloosstelling zou krijgen; elke opstandeling zou een stuk grond als belooning ontvangen. Het comité schreef den Polen in Pruisen en Oostenrijk voor, zich kalm te houden en den opstand in Russisch Polen met geld en manschappen te steunen. Tegelijkertijd werd te Wilno een „nationale regeering" opgericht, die de hereeniging van Polen en Litauen afkondigde. De revolutionnairen stelden geheime rechtbanken in, die doodvonnissen velden; deze doodvonnissen werden ook uitgevoerd (zelfs te Warschau).

De Polen zagen het hopelooze van den strijd in en zochten

[1]) Napoleon schafte in het „Hertogdom Warschau" de lijfeigenschap af. De boeren kregen echter geen akkers en werden pachters. Wie de pachtsom niet in geld kon betalen, moest het veld van zijn heer bewerken.

daarom steun in het buitenland. Bismarck weigerde niet alleen steun te verleenen, maar sloot zelfs een geheime overeenkomst met Rusland tegen de opstandelingen. De overige groote mogendheden ~ Oostenrijk, Frankrijk en Engeland ~ zonden naar Petersburg een collectieve nota, waarin zij op concessies aandrongen (April 1863). Deze nota werd daarna nog twee keer herhaald; de mogendheden eischten de bijeenroeping van een conferentie ter bespreking van het Poolsche vraagstuk. Opnieuw zag Rusland zich bedreigd door een coalitie van Westersche mogendheden, maar Alexander besloot niet toe te geven. Zijn minister antwoordde aan de mogendheden, dat Rusland geen inmenging in zijn binnenlandsche aangelegenheden kon dulden.

De bemoeiïngen van de Westersche mogendheden wekten in Rusland algemeene verontwaardiging. Katków, de hoofdredacteur van de „Moskówskieja Wjédomosti" en woordvoerder van de reactionnairen, eischte de verplettering van den opstand. Ook liberalen schaarden zich aan den kant van Katków, wiens invloed met den dag toenam. Herzen, die onder invloed van den anarchist Bakoénin partij had gekozen voor de opstandelingen, verloor een aanzienlijk gedeelte van zijn aanhang.

In Litauen werd de opstand onderdrukt door Moerawjów, dien de Polen den „Beul" noemden. Hij kondigde in het geheele gewest den staat van beleg af en verleende aan de militaire commandanten in de steden dictatoriale macht. Na de onderdrukking van den opstand sloot hij alle Poolsche drukkerijen en boekwinkels en verbood Katholieke kerken te bouwen en te herstellen zonder toestemming van de Russische autoriteiten. Het Russisch werd bestuurs- en onderwijs-taal. De laatste resten van de „uniaten" werden gedwongen zich bij de staatskerk aan te sluiten.

Ook in Polen werd de opstand onderdrukt, hetgeen op een hardvochtige wijze geschiedde. Polen hield op te bestaan; het werd in 10 gouvernementen verdeeld en kreeg den naam „Weichsel-gebied". Het Russisch werd de officieele taal van het bestuur en het onderwijs. Om de macht van de Katholieke geestelijkheid, die de nationale beweging steunde, te breken, werden verschillende kloosters gesloten (1864). Het concordaat met het Vaticaan werd, ondanks de protesten van Pius IX, opgeheven verklaard (1866); de Katholieke kerken kwamen onder beheer van een te Petersburg ingesteld college.

In 1864 werd in Polen een radicale agrarische hervorming ingevoerd, die den adel moest verzwakken en de boeren pro-Russisch stemmen. De boeren werden eigenaars van de huizen, die zij bewoonden, van het vee en den grond, dien zij in pacht hadden. Zij moesten den staat een zeer lage belasting betalen, waaruit de regeering den landheeren gedurende 42 jaar een zekere vergoeding betaalde. De Poolsche dorpen kregen zelfbestuur, maar pastoors en landheeren werden uit dat bestuur geweerd. De Poolsche boeren waren er nu dus beter aan toe dan de Russische; zij kregen bovendien grootere akkers en hadden minder lasten te dragen. Het werd Polen verboden landerijen in Polen te koopen. De gesequestreerde landgoederen van de opstandelingen werden aan Russische officieren geschonken.

De expansie in Azië en den Kaukasus.

De expansie van Rusland in Azië werd kort na den Krimoorlog weer hervat. In 1858 erkende China de annexatie van het uitgestrekte Amoér-gebied door Rusland; in 1860 werd het Oessoéri-gebied ingelijfd. Rusland verkreeg op deze wijze nieuwe kolonisatie-gebieden. Japan werd gedwongen het Zuidelijke gedeelte van Sachalin aan Rusland af te staan in

ruil voor de Koerilsche eilanden. In denzelfden tijd heeft Rusland echter de uitgestrekte bezittingen in Noord-Amerika (tegenwoordig Alaska) aan de Vereenigde Staten afgestaan en wel voor het luttele bedrag van 7 millioen dollar [1]).

Ook in Midden-Azië kreeg Rusland vasten voet. De vorsten van de 3 Mohammedaansche vorstendommen (Kokan, Bokhara en Chiwa) beheerschten de nomaden-stammen der Kirgiezen, Turkmennen, Oezbekken enz. De inwoners van die staatjes en de nomaden voerden handel met Rusland, maar zij ondernamen ook rooftochten naar Russische nederzettingen. De uitgestrekte zandwoestijn, die onoverkomelijke moeilijkheden bood aan het oprukkende Russische leger, maakte de onderwerping van die stammen bijna onmogelijk. Ten slotte is het echter den Russen gelukt in de woestijn steunpunten op te richten en tot de grenzen der Midden-Aziatische staatjes door te dringen.

In de zestiger jaren veroverden de Russen de belangrijkste steden van Kokan, en de khan werd vazal van Rusland. In de zeventiger jaren brak in Kokan een opstand tegen de Russen uit; generaal Skóbeljew onderdrukte het verzet en veroverde het geheele khanaat (1876). Ook Bokhara verloor zijn onafhankelijkheid; een gedeelte van het land met de stad Samarkand werd bij Rusland ingelijfd (1868), terwijl het overige gebied een Russisch protectoraat werd; de khan moest de slavernij afschaffen en zijn land voor den Russischen handel openstellen. In 1873 kwam de beurt aan Chiwa. Na een moeilijken tocht door de woestijn werd het khanaat veroverd; het onderging hetzelfde lot als Bokhara. Daarna werden de nomadische volkeren tot aan de grenzen van Perzië, Afghanistan en China onderworpen. In 1881 diende Skóbeljew een verpletterende

1) Bijzonderheden over deze transactie vindt de lezer in mijn stuk „De verkoop van Alaska door de Russen" in „Vragen des Tijds", Juni 1928.

nederlaag aan den stam Teke toe en veroverde de vesting Geok-tepe. De Russische expansie in Midden-Azië wekte in Engeland veel onrust. Dit leidde tot diplomatieke wrijvingen tusschen beide landen. Nu en dan werd de toestand zoo gespannen, dat een oorlog onvermijdelijk scheen; het lukte echter telkens een militaire botsing te voorkomen.

De Kaukasus werd tijdens de regeering van Alexander II geheel onderworpen. Het is Sjamil gelukt voor een poos de bergstammen van Oost-Kaukasië te vereenigen in een soort federatie, maar naarmate de invloed van den leider afnam, verslapten ook de banden tusschen de stammen. De Russen drongen steeds verder door en veroverden geheel Oost-Kaukasië tot de Kaspische Zee. Zij joegen Sjamil de bergen in en belegerden hem in zijn vesting Goenib, die onneembaar werd geacht. Sjamil moest capituleeren (1859), waarna hij naar Centraal-Rusland werd gedeporteerd. Daarna kwam de beurt aan West-Kaukasië. De Tsjerkessen werden uit de bergen naar de kust van de Zwarte Zee gedreven; daar werden zij omsingeld en voor de keuze gesteld: zich aan het Russische gezag te onderwerpen of te emigreeren. 200.000 Tsjerkessen gaven de voorkeur aan ballingschap en gingen naar Turkije; de overigen erkenden het Russische gezag. De Kaukasus was zoodoende geheel veroverd (1864).

De Russisch-Turksche oorlog van 1877—1878.

Na de nederlaag van Frankrijk in 1870 verkreeg Rusland meer bewegingsvrijheid in het nabije Oosten en de Russische invloed in Turkije nam opnieuw toe. De sultan gaf toestemming tot de instelling van een afzonderlijke Bulgaarsche kerk onder protectoraat van den tsaar. De agenten van de Slavophielen voerden in Bulgarije en Bosnië een levendige propaganda, waarbij zij door de Russische consuls werden

gesteund. In 1875 brak in Herzegowina een opstand van de Orthodoxen tegen Turkije uit. Het verzet bleek veel ernstiger te zijn dan de Turken dachten, en de sultan beloofde hervormingen in te voeren (1876). De opstandelingen stelden echter geen vertrouwen in de Turksche beloften en eischten, dat de Turken Herzegowina zouden ontruimen. De opstand breidde zich steeds uit; de vorst van Montenegro verklaarde Turkije den oorlog; in Servië en Roemenië kreeg de oorlogspartij de macht in handen. Ook de Bulgaren kwamen in opstand, omdat de uit den Kaukasus geimmigreerde Tsjerkessen hen tot lijfeigenen wilden maken. Intusschen hadden de opgezweepte Moslims te Saloniki de consuls van Frankrijk en Duitschland vermoord. De algemeene verwachting was, dat de mogendheden de Porte zouden dwingen hervormingen in te voeren om het land te pacificeeren. Disraeli weigerde echter zich aan te sluiten bij de actie der overige regeeringen en zond de Engelsche vloot naar Konstantinopel, hetgeen in Turkije als een aanmoediging werd opgevat.

De Turken versloegen intusschen de Servische opstandelingen en joegen hen naar Servië terug. In een gevecht werden veel Russische vrijwilligers gedood. Dit wekte in Rusland algemeene opwinding en de tsaar verklaarde in een redevoering, dat een spoedige oorlog met Turkije mogelijk was. Turkije willigde echter den Russischen eisch betreffende een wapenstilstand met Servië en Montenegro in, zoodat het gevaar van een oorlog voorloopig werd bezworen. Intusschen lukte het Rusland tot een accoord met Disraeli te geraken; er werd besloten te Konstantinopel een conferentie bijeen te roepen, die de in Turkije door te voeren hervormingen zou vaststellen. De sluwe Abdul Hamid, de nieuwe sultan, besloot aan de dreigende contrôle te ontsnappen en op den dag toen de conferentie werd geopend (23 November 1876) vaardigde

hij een decreet uit, waarin hij zijn onderdanen alle denkbare vrijheden en een parlement beloofde. De conferentie liet zich echter niet van de wijs brengen en bood de Porte (15 Januari 1877) een ultimatum aan, waarin geëischt werd: uitbreiding van het grondgebied van Montenegro, herstel van het status-quo in Servië, autonomie voor Bosnië, Herzegowina en Bulgarije, instelling in al die landen van een volksvertegenwoordiging en overdracht van het bestuur aan de plaatselijke regeeringen, verwijdering van de Tsjerkessen en basji-boezoeks en invoering van eenige andere hervormingen. Bij niet inwilliging van die eischen zouden de diplomatieke betrekkingen verbroken worden. Turkije wist echter, dat Engeland nooit zou toestemmen in een militaire actie tegen den „zieken man" en wees het ultimatum af [1]).

In Rusland woedde toen een hevige strijd. De aristocratie en de bureaucratie waren tegen een oorlog met Turkije en spraken met minachting over de Servische opstandelingen. De Slavophielen, die veel aanhang hadden onder de intellectueelen en den kleinen adel, eischten een onmiddellijke oorlogsverklaring aan Turkije en de bevrijding van de Zuid-Slaven. Grootvorst Nikoláj (de broeder van den keizer), Katków en de minister van oorlog steunden de actie van de Slavophielen. De tsaar bleef weifelen. Bismarck moedigde Rusland aan tot activiteit; de Pruisische generale staf verzekerde de Russische regeering, dat een leger van 250.000 man voldoende was om de Turken te verpletteren en Konstantinopel te bezetten. Het Turksche parlement, dat intusschen bijeengeroepen was, besloot den oorlog met Montenegro voort te

[1]) Turkije had zich gedeeltelijk vergist. In Januari 1877 riepen de mogendheden hun gezanten uit Konstantinopel terug. Te Londen werd 31 Maart een protocol opgesteld; de Porte werd uitgenoodigd zich te ontwapenen en de mogendheden verklaarden toezicht te zullen uitoefenen op de doorvoering van de beloofde hervormingen.

zetten. Dat was een uitdaging. De tsaar bezweek voor den aandrang der Slavophielen en verklaarde Turkije den oorlog (April 1877).

Alle Europeesche mogendheden verklaarden zich neutraal. Engeland protesteerde, maar beloofde ook neutraal te blijven, zoolang zijn vitale belangen niet bedreigd werden (d. w. z. het kanaal van Suez, Konstantinopel en de Dardanellen). Montenegro sloot een bondgenootschap met Rusland. Roemenië, dat zich tusschen de twee oorlogvoerende landen geplaatst zag en zijn neutraliteit niet kon handhaven, besloot een accoord met Rusland aan te gaan. Het Russische leger kreeg het recht, door Roemenië te trekken, mits Rusland de integriteit van het land waarborgde. De oorlog werd aan twee fronten gevoerd: op het Balkan-schiereiland en in Azië.

In April 1877 trokken de Russen door Roemenië en forceerden den overgang over den Donau, waarbij de Turksche flotille op de vlucht werd gedreven. Daarna drongen zij Bulgarije binnen en trokken, zonder de Turksche vestingen aan te vallen, naar de Balkan-bergen. De voorhoede veroverde den Sjipka-pas en deed een poging, over de bergen te trekken, maar werd verslagen; het lukte echter den Russen den belangrijken pas te behouden. De Turksche generaal Osman-pasja verschanste zich in het versterkte kamp bij Plewna en sneed op deze wijze den Russen den weg af. De Russen moesten dus eerst Plewna veroveren. Om het bezit van dat kamp ontbrandde een felle strijd. Twee keer ondernamen de Russen een poging Plewna stormenderhand te veroveren; beide keeren werden zij verslagen. Intusschen herstelden de overige Turksche legers zich van de eerste nederlagen en gingen tot den aanval over. Zij wilden zich vereenigen en gezamenlijk de Russen bij Plewna aanvallen. Daarvoor moesten zij den Sjipka-pas veroveren; de Russen

hielden echter stand en wierpen hen terug. De poging van Osman-pasja, zich door de Russische posities een weg te banen, werd ook verijdeld; hij werd naar Plewna teruggeworpen. Het beleg van deze vesting duurde eenige maanden. De bezetting verdedigde zich heldhaftig; de verliezen van de belegeraars waren groot [1]. In October kregen de Russen aanzienlijke versterkingen, zoodat zij Plewna konden omsingelen. De poging van de Turken, de stad te ontzetten, mislukte. Het leger van Plewna, dat geen levensmiddelen meer bezat, verliet de stad en probeerde opnieuw door de Russische posities te breken; het werd verslagen en moest capituleeren (December 1877). Na deze overwinning volgde de tocht der Russen over de Balkan-bergen, een tocht vol ontberingen. In hevige koude, in sneeuwstormen, de kanonnen over de bergen sleepend, trokken de Russische soldaten, die nooit bergen hadden gezien, over de met ijs bedekte passen van het Balkan-gebergte. Tijdens dezen tocht werd een Turksch leger omsingeld en gevangen genomen. Toen de Russen in het milde dal kwamen, was de weerstand van de Turken gebroken; geheele legerkorpsen gaven zich over, steden werden zonder veel moeite ingenomen. Philipopel en Adrianopel werden bezet en in Februari 1878 stond het Russische leger te San-Stephano, 10 kilometer van Konstantinopel.

Aan het Aziatische front waren de successen minder groot. De Turken boden hardnekkig tegenstand. Ten slotte lukte het den Russen toch de vesting Kars te veroveren.

De sultan, die geen leger meer had, wiens hoofdstad elk oogenblik door de kozakken bezet kon worden, moest om

[1] Er vielen 16.000 Russen en 5.000 Roemeniërs. In het begin wilden de Russen geen gebruik maken van het Roemeensche leger, maar na de nederlaag bij Plewna zagen zij zich gedwongen den Roemeniërs om hulp te vragen. De Russen waren minder goed bewapend dan de Turken en hadden geen werktuigen voor den aanleg van loopgraven.

vrede smeeken. Engeland, bevreesd voor de expansie van Rusland, zond zijn vloot naar de Zee van Marmora. Rusland moest dus afzien van de bezetting van Konstantinopel en sloot te San-Stephano (3 Maart 1878) vrede met Turkije [1]). Engeland wilde dezen vrede niet erkennen, daar het vreesde, dat een dergelijke verzwakking van Turkije de verbinding met Indië in gevaar zou brengen. Het protesteerde tegen de schending van de bepalingen van het congres te Parijs (1856) en zette zijn protest kracht bij door het verschepen van troepen naar het Nabije Oosten. Oostenrijk-Hongarije sloot zich bij het protest aan [2]). Ook Roemenië vertoonde neiging zich tegen Rusland te keeren, dat Zuid-Bessarabië wilde annexeeren. Rusland verkeerde in een critieke positie; zijn leger was uitgeput door den oorlog en de ontberingen en gedecimeerd door een typhus-epidemie; het bevond zich ver van het vaderland en kon bij een breuk met Engeland en Oostenrijk-Hongarije omsingeld en uitgehongerd worden. Aan de buitenlandsche beurzen werd de toestand van Rusland als hopeloos beschouwd en de koers van den roebel en van de Russische papieren daalde met sprongen. De tsaar riep een kroonraad bijeen; de ministers verklaarden, dat een nieuwe oorlog tot een débacle en als gevolg hiervan tot een revolutie zou leiden; er werd daarom besloten met Engeland een vergelijk te treffen. Lord Beaconsfield was bereid op de volgende voorwaarden van een oorlog af te zien; vermindering van het grondgebied van Bulgarije tot een derde, vermindering van

[1]) De vredesvoorwaarden waren als volgt: onafhankelijkheid van Bulgarije, Roemenië, Servië en Montenegro, welke staten uitbreiding van grondgebied kregen; autonomie van Bosnië en Herzegowina onder bestuur van Christen-gouverneurs; oprichting van een grooten onafhankelijken Bulgaarschen staat onder protectoraat van Rusland; afstand van Kars, Batoem, Ardahan en Bajazet aan Rusland; betaling van een schatting aan Rusland.

[2]) Oostenrijk had zijn neutraliteit aan Rusland verkocht voor de belofte, na de verplettering van Turkije Bosnië en Herzegowina te mogen bezetten.

gronduitbreiding van Rusland, Servië en Montenegro. Voor deze hulp kreeg Engeland van den sultan het eiland Cyprus.

De mogendheden werden opnieuw voor de noodzakelijkheid geplaatst, het vraagstuk van het Nabije Oosten te regelen. Er kwam te Berlijn een congres bijeen, waar Rusland, Duitschland, Oostenrijk-Hongarije, Engeland, Turkije, Frankrijk en Italië vertegenwoordigd waren. Bismarck, die tot voorzitter van het congres was gekozen, nam de rol van een „eerlijk makelaar" op zich. Veel kon Bismarck voor den Russischen bondgenoot niet doen, omdat alles feitelijk reeds geregeld was door de Russisch-Engelsche overeenkomst. De bezetting van Bosnië en Herzegowina door Oostenrijk werd goedgekeurd; Rusland werd beroofd van de vruchten van zijn overwinningen en het onafhankelijke Groot-Bulgarije werd teruggebracht tot een klein vazalstaatje van Turkije. Rusland was gedwongen in al deze voorwaarden toe te stemmen, omdat het geheel Europa tegenover zich zag.

Het Berlijnsche tractaat van 1878 heeft in Rusland algemeen ontevredenheid gewekt. Bijzonder sterk was de verontwaardiging tegen Bismarck, die op het congres niet zoo zeer de belangen van Rusland als die van Oostenrijk had behartigd. Dit leidde tot een verkoeling van de Russisch-Duitsche vriendschap. Alexander II bleef vriendschappelijke betrekkingen met keizer Wilhelm I onderhouden en noemde hem nog in Maart 1880 zijn „besten vriend" [1]), maar de Russische regeering hield rekening met de mogelijkheid van een aanval in het Westen en trof de noodige voorzorgsmaatregelen. De Russische pers schreef, met toestemming van de regeering, over de wenschelijkheid, de buitenlandsche politiek van Rusland te wijzigen en toenadering tot Frankrijk te zoeken.

---

[1]) Hij wist niet, dat die „beste vriend" in het geheim met Frans-Jozef een verdrag tegen hem had gesloten.

Generaal Skóbeljew, een van de populairste mannen van toen-malig Rusland, hield in 1882 redevoeringen, waarin hij het sluiten van een Fransch-Russisch bondgenootschap bepleitte.

De revolutionnaire beweging in de zeventiger jaren.

De hervormingen hebben de Russische publieke opinie niet bevredigd. Men wilde zich niet meer tevreden stellen met hetgeen verkregen was en verlangde naar meer vrijheid. Bijna alle kringen der beschaafden (ook de adel) eischten de instelling van een volksvertegenwoordiging. De regeering wees echter dergelijke eischen van de hand en vervolgde zelfs de gematigde liberalen. Dit leidde tot het ontstaan van een revolutionnaire beweging.

Het eerst kwam de ontevredenheid tot uiting bij de studenten. In 1860 vonden te Petersburg en andere steden politieke demonstraties der studenten plaats. De regeering antwoordde hierop met het sluiten van de universiteit te Petersburg. In 1861 werd de geheime bond „Welikoroés" (Groot-Rus) opgericht. Later ontstonden eenige andere geheime bonden. Er werden in het geheim gedrukte vlug-schriften verspreid, waarin het volk tot opstand werd aangezet. De bonden eischten een volksvertegenwoordiging naar Westersch voorbeeld, beperking van de autocratische macht des keizers, vergrooting van de akkers der boeren enz. In 1862 ontstonden de revolutionnaire partijen „Zemljá i Wólja" (Grond en Vrijheid), die nog verder in haar eischen ging, en „Molodája Rossiéja" (Jong Rusland), die een uitgesproken socialistisch karakter droeg. De regeering antwoordde met repressies. Na de onderdrukking van den Poolschen opstand nam de reactie in kracht toe, hetgeen den aanslag van Karakózow op den keizer ten gevolge had. De liberalen, die tot 1866 de leiding in de oppositie-beweging hadden,

schrokken voor het gevaar van een nieuwen opstand als onder Poegatsjów en trokken zich terug. De leiding is overgegaan tot de geheime revolutionnaire bonden.

Er waren toen 3 revolutionnaire stroomingen: 1. de anarcho-socialistische, die de leerstellingen van Bakoenin was toegedaan [1]), 2. de socialistische, die als leider Lawrów [2])

[1]) Bakoenin, een garde-officier en afstammeling van een oud adellijk geslacht, werd aangetast door den opstandigen geest, die toen in Rusland onder de jeugd heerschte, werd student en wijdde zich daarna aan de revolutionnaire propaganda in Rusland en in het buitenland; hij werd eenige keeren ter dood veroordeeld. Hij vluchtte uit Oost-Siberië, waarheen hij verbannen was, over Japan naar West-Europa om daar zijn ideeën te prediken. Veel succes had hij echter bij de West-Europeesche arbeiders niet. Een beter voorbereiden bodem vond hij onder de vele Russische studenten, die met toestemming van de regeering in Zwitserland studeerden. In het kort kwam zijn leer op het volgende neer. De massa kan haar economische en sociale positie alleen verbeteren door een sociale revolutie. Met politieke maatregelen kan het sociale kwaad niet uitgeroeid worden en daarom heeft de massa de politieke macht ook niet van noode. Het Russische volk is reeds rijp voor de revolutie. De Russische boeren met hun rechtvaardige grondverdeeling vormen den best denkbaren bodem voor het socialisme. Rusland zal de overige volkeren den weg tot een beter leven wijzen. Daarvoor is het alleen noodig, onder de boeren en arbeiders propaganda te voeren.

De Russische spionnen rapporteerden hun chefs, dat de studenten in Zwitserland revolutionnaire socialisten waren geworden en de regeering beval in 1873 alle Russische studenten naar Rusland terug te keeren. Hierdoor werd de revolutionnaire beweging aanzienlijk versterkt. Om onder het volk de ideeën van Bakoenin te kunnen propageeren werden Russische studenten - arbeiders en boeren, losten zij zich op in de grauwe massa, leidden zij het zware leven van de massa, steunden hun nieuwe kameraden, beurden hen op en ijverden voor een omverwerping van de bestaande orde. Op het platteland had deze propaganda in het geheel geen succes; de propagandisten, die niet door de boeren werden afgeranseld en aan de politie uitgeleverd, vluchtten naar de steden, waar hun werk overigens ook weinig succes had.

[2]) Lawrów was gewezen overste en oud-professor aan de Academie van den Generalen Staf te Petersburg. Hij deelde het geloof van Bakoenin aan de zending van het Russische volk, om de wereld te verlossen, niet. Hij zag de omverwerping van het absolutisme slechts in een ver verschiet. De verwezenlijking van het socialisme was alleen te bereiken door het proletariaat te organiseeren. Lawrów bestreed niet alleen de liberalen, maar ook de radicalen. Hij leeraarde, dat zelfs het uitroepen van een republiek de arbeiders weinig zou baten, omdat het een burgerlijke republiek zou zijn.

erkende, en 3. de groep van Tkatsjów [1]), de voorloopers van de bolsjewiki; deze drie stroomingen voerden onderling een verbitterden strijd. Bij elke poging, propaganda te voeren voor hun idealen, stuitten alle socialistische groepen op de staatsmacht; ook de voorstanders van een vreedzame en zuiver economische propaganda zagen de onmogelijkheid in, hun idealen te verwezenlijken, zoolang de autocratie bleef bestaan. Zoo kwamen alle socialisten tot de overtuiging, dat vóór alles het absolutisme omvergeworpen moest worden.

In den loop der zeventiger jaren kwam een wijziging in de groepeering van de Russische intellectueelen. Er ontstonden 3 nieuwe partijen: marxisten, „naródniki" en de liberale liga. De marxisten hielden zich bezig met propaganda onder de arbeiders in de steden en hadden in het begin zeer weinig invloed. De naródniki (van „narod" = volk) zagen in de boeren de dragers van het socialistische ideaal. In 1879 splitsten de naródniki zich in 2 partijen: de terroristische „Naródnaja Wólja" en de „Tsjórnyj Peredjél"; de tweede partij stelde zich ten doel sociaal-politieke propaganda onder de boeren te voeren. De terroristische actie van de Naródnaja Wólja werd geleid door een uitvoerend comité, de samenstelling waarvan slechts aan zeer weinigen bekend was.

In den Russisch-Turkschen oorlog had het absolutisme opnieuw aangetoond, niet in staat te zijn een oorlog voor te bereiden. De soldaten werden slecht gevoed; de omgekochte intendance-officieren namen laarzen met zolen van bordpapier aan; zelfs de opperbevelhebber, grootvorst Nikoláj Nikolájewitsj Senior werd er openlijk van beschuldigd, zich

[1]) De aanhangers van Tkatsjów beschouwden een staatsgreep als het eenige middel voor de verwezenlijking van het socialisme. Daar zij geen vertrouwen stelden in de massa, wilden zij de macht aan zich trekken en het volk opvoeden tot een rechtvaardige samenleving.

door leveranciers te hebben laten omkoopen. Dit alles wekte ontevredenheid in het land. De diplomatieke nederlaag en het daarbij aan het licht gekomen gekonkel van de Russische regeering met Oostenrijk versterkten de ontevredenheid. De regeering antwoordde op de wenschen van het volk met repressies; in verschillende streken werd de krijgswet afgekondigd; honderden menschen werden naar Siberië verbannen; de stedelingen werden onder politietoezicht geplaatst. De revolutionnairen reageerden hierop met nieuwe aanslagen. In 1878 schoot een jong meisje, Wéra Zasoélitsj, op generaal Trépow, den chef van de politie te Petersburg, een omkoopbaar, wreed en liederlijk wezen. De jury sprak haar, onder gejubel van de talrijke aanwezigen, vrij. In April 1879 schoot de oud-student Solowjów op den keizer (zonder hem te treffen). De regeering antwoordde op deze en andere aanslagen met nieuwe repressies. Het grootste gedeelte van Europeesch Rusland werd onder de dictatuur van 6 gouverneurs-generaal geplaatst, die onbeperkte volmachten hadden gekregen. De pers werd gekneveld, de autonome lichamen onderdrukt, de gevangenissen gevuld met volkomen onschuldige menschen. Er vonden telkens massa-processen plaats (met 193, 60 beschuldigden enz.). De revolutionnairen maakten van deze processen gebruik om hun opvattingen uiteen te zetten en de instelling van een parlement te bepleiten. Alexander II wendde zich tot de bevolking met een oproep, de regeering te steunen in haar strijd tegen de terreur. Verschillende zémstwo's zonden daarop adressen aan den keizer, waarin zij aandrongen op verdere hervormingen en wezen op de funeste gevolgen van het regeeringssysteem. De keizer weifelde; zijn raadgevers waren verdeeld: sommigen hunner raadden hem aan concessies te doen, anderen drongen daarentegen op repressies aan. Tot de laatste groep behoorde

ook de troonopvolger, de latere keizer Alexander III; deze groep behaalde ten slotte de overhand.

Toen ontbrandde een tweekamp tusschen de regeering en het comité van de „Naro'dnaja Wo'lja". Zoowel de regeering als het publiek waren overtuigd, dat de revolutionnairen een geduchte macht vormden en over talrijke krachten beschikten. Zelfs sommige revolutionnairen dachten dit. In werkelijkheid bestond de „Naro'dnaja Wo'lja" uit een klein troepje jongelui, die hun leven veil hadden voor de bevrijding van het volk en blindelings gehoorzaamden aan de bevelen van het uitvoerend comité. In November 1879 ondermijnden de revolutionnairen een spoordijk; de ontploffing vernietigde den hoftrein, maar de keizer zat er niet in. In Januari 1880 werd het Winterpaleis ondermijnd. De eetkamer werd geheel verwoest; soldaten werden gedood en gewond; de keizerlijke familie ontkwam aan een wissen dood alleen doordat zij zich eenige minuten later dan gewoonlijk [1]) naar de eetkamer had begeven.

Ter bestrijding van de revolutie stelde de regeering een commissie in onder leiding van graaf Loris-Melikow, een Armeniër, die het vertrouwen van den keizer bezat. Loris-Melikow werd tevens benoemd tot minister van binnenlandsche zaken en kreeg dictatoriale bevoegdheden. De dictator schafte de gehate Derde Afdeeling af en verwijderde den niet minder gehaten minister van onderwijs, graaf D. Tolstój. Daarna zuiverde hij de politie en administratie van minderwaardige en veile personen, beperkte de willekeur van de plaatselijke autoriteiten en verzachtte de censuur. Hij hoopte

[1]) Deze ontploffing was het werk van den boerenzoon Chaltoérin, die als timmerman in het paleis te werk was gesteld en ongemerkt zijn plan had uitgevoerd. Het Uitvoerend Comité maakte bekend, dat het de ontploffing georganiseerd had en dat het den strijd tegen de autocratie zou voortzetten, zoolang de regeering weigerde een volksvertegenwoordiging bijeen te roepen.

op deze wijze het absolutisme te versterken. Deze politiek (Loris-Melikow noemde ze „dictatuur des harten") bracht een zekere ontspanning onder de gematigde elementen. De dictator vond het oogenblik geschikt om door een nieuwe concessie den toestand te stabiliseeren. Zoo ontstond de z.g. grondwet van Loris-Melikow.

Hij was niet van plan Rusland een werkelijke grondwet te verleenen. In zijn rapporten aan den keizer heeft hij zich herhaaldelijk een tegenstander van den constitutioneelen regeeringsvorm getoond, die, naar zijn meening, voor Rusland ongeschikt was. Hij stelde het volgende voor: er zou een „Algemeene Commissie" ingesteld worden, bestaande uit door den keizer benoemde leden, afgevaardigden van de zémstwo's en de groote steden, benevens vertegenwoordigers van die gouvernementen, waar geen zémstwo's bestonden; dit lichaam zou slechts een adviseerende instelling zijn; het zou dus van de regeering afhangen, aan de raadgevingen van de Commissie gehoor te geven of niet; alle wetten zouden, na bespreking door de Commissie, aan den Rijks-Raad voorgelegd worden. De keizer keurde het voorstel van Loris-Melikow goed, maar stelde de afkondiging van de oekaze eenige dagen uit. 28 Februari (12 Maart) 1881 kreeg de keizer bericht, dat een nieuwe samenzwering ontdekt was, en hij beval den volgenden dag de oekaze in het staatsblad te publiceeren. 1 (13) Maart begaf hij zich naar de rijschool om er een parade bij te wonen. De revolutionnairen ondermijnden de straat, die naar de rijschool leidde; de andere straat, die de keizer eveneens kon passeeren, werd door bommenwerpers afgesloten. De leider der terroristen, Zjeljabow, was eenige dagen voor den aanslag gearresteerd; zijn plaats werd ingenomen door een jong meisje, So'fja Pero'wskaja, de dochter van een senator. Zij gaf met haar wit zakdoekje den student Rysaków het

teeken; zijn bom vernietigde het rijtuig en doodde eenige kozakken van de lijfwacht. De keizer bleef ongedeerd en wilde te voet naar huis gaan; de Poolsche student Grinewitski versperde hem echter den weg en wierp een bom op het plaveisel. Er volgde een ontzettende ontploffing, waarbij de keizer doodelijk gewond werd en de student het leven verloor. Alexander II werd naar het Winterpaleis overgebracht, waar hij nog denzelfden avond stierf.

De nieuwe keizer, Alexander III, was de tweede zoon van Alexander II en had een zuiver militaire opleiding ontvangen. Toen zijn oudste broeder, Nicolaas, stierf (1865) en hij troonopvolger werd, had zijn vader zich gehaast hem eenigszins voor zijn taak voor te bereiden. Prof. Pobjedono'stsew, een reactionnair in merg en been, de booze genius van Rusland, kreeg opdracht den troonopvolger onderwijs te geven in staatsrecht en politiek. De nieuwe troonopvolger was een man met zeer beperkte verstandelijke vermogens en hij geraakte spoedig onder den invloed van den phanaticus Pobjedonóstsew. Daar hij koppig was en aan een met veel moeite verworven meening vasthield, bleven de opvattingen, die zijn leeraar hem bijbracht, zijn leven lang voor hem onaantastbare waarheden, te meer daar zij volkomen beantwoordden aan zijn heerschzuchtige en uiterst primitieve natuur.

Het uitvoerend comité van de „Naro'dnaja Wo'lja" zond den nieuwen keizer een brief, waarin het den onhoudbaren toestand in Rusland uiteenzette en de oorzaken besprak, die tot de catastrophe van 1 Maart hadden geleid. Het comité was bereid op de volgende voorwaarden den strijd te staken: een amnestie aan alle politieke gevangenen, het bijeenroepen van een volksvertegenwoordiging, gekozen door het geheele volk bij algemeen kiesrecht, vrijheid van pers, van woord, vereeniging en vergadering.

Het Kremlin en de Moskwá-rivier.

Alexander III had bij zijn troonsbestijging bevel gegeven, geen verandering te brengen in de beschikkingen van zijn vader en ook de „constitutie" van Loris-Melikow af te kondigen. Onder den invloed van Pobjedono'stsew begon hij echter te weifelen en belastte een speciale commissie met een onderzoek naar het voorstel van Loris-Melikow. Terwijl de commissie het voorstel besprak, stelde Pobjedono'stsew voor Alexander III een manifest op, waarin de keizer verklaarde de autocratie als een goddelijke instelling te beschouwen, welke hij vast besloten was te beschermen tegen elken aanval. Dit manifest was een slag in het aangezicht van de commissie. Loris-Melikow vroeg ontslag; zijn plaats werd ingenomen door Pobjedono'stsew, die van 1881 tot 1904 de binnenlandsche poliek van Rusland beheerschte.

XXIV. De nieuwe reactie.

Alexander III (1881—1894).

HET manifest van Alexander III luidde een nieuwe reactie in. Voor alles besloot Alexander III het verzet uit te roeien; niet alleen de terroristische „Naródnaja Wólja" maar ook de gematigde liberalen werden vervolgd. De regeering achtte elk middel, ook provocatie, in den strijd tegen de revolutie toelaatbaar [1]). De moordenaars van Alexander II en hun vrienden werden terechtgesteld [2]); alle leden van de revolutionnaire partijen, die de regeering maar kon vinden,

---

[1]) Na de troonsbestijging van Alexander III richtten de vrienden van Pobjedonóstsew de „Heilige Liga" op, die de vijanden van den troon met alle middelen, ook door moord en provocatie, moest bestrijden. Om de werkelijke sterkte van de „Naródnaja Wólja" en de namen der leiders te weten te komen, knoopte de Liga onderhandelingen aan met het Uitvoerend Comité (door tusschenkomst van den bekenden schrijver Michajlówsky). Tegelijkertijd richtte de Liga in het buitenland twee bladen op, een liberaal en een revolutionnair (de „Prάwda"). De Liga hoopte op deze wijze de namen der revolutionnaire en liberale leiders en hun connecties met geestverwanten in Rusland te weten te komen, om hen aan de politie uit te leveren. In het begin hadden deze bladen succes, maar spoedig werden de redacteurs ontmaskerd; de bladen werden toen geliquideerd. In Rusland heeft de Liga het blad „Moskówskiej Telegráf" opgericht om de liberalen te misleiden, maar ook dat blad werd spoedig ontmaskerd. De Liga werd kort daarna ontbonden, omdat de regeering vreesde, dat zij een gevaar voor de orde zou kunnen worden.

[2]) Tijdens de regeering van Alexander III vonden overigens betrekkelijk weinig terechtstellingen plaats, n.l. 26 in 13 jaren. De „witte terreur" onder Alexander III heeft dus minder offers geëischt dan de regeering van Nicolaas II, om van de bloedige heerschappij der bolsjewiki niet te spreken.

werden in kazematten opgesloten, waar zij op barbaarsche wijze behandeld werden. Wie verdacht werd van sympathie

Dwangarbeiders in Siberië.

voor de revolutionnairen, werd naar Siberië verbannen [1]). De „Naro'dnaja Wo'lja" hield op te bestaan. De regeering

[1]) De gedeporteerden werden op een menschonteerende wijze behandeld. In 1889 hebben de bannelingen te Jakoetsk, niet langer in staat de martelingen te verdragen, verzet gepleegd. De publieke opinie in West-Europa kwam toen in opstand tegen de wandaden van het tsaristische regime en dwong de Russische regeering tot concessies.

kende echter de onmacht der revolutionnairen niet en was voor nieuwe aanslagen bevreesd. Er werd daarom een regentschap ingesteld voor het geval Alexander III zou worden vermoord; uit angst voor de revolutionnairen stelde de keizer zijn kroning twee jaar lang uit.

Om het volk in bedwang te houden, werd in het geheele land de „versterkte" en de „buitengewone" bewaking afgekondigd, waardoor zelfs de geringe rechtszekerheid, die de Russische bevolking bezat, afgeschaft werd en iedereen aan de willekeur van de politie was overgeleverd. De gouverneurs kregen het recht, speciale verordeningen af te kondigen, menschen te arresteeren en den minister te verzoeken ze langs administratieven weg (dus zonder eenigen vorm van proces) naar Siberië te verbannen. In plaats van de afgeschafte Derde Afdeeling kwam een Politie-Departement, dat zeer uitgebreide bevoegdheden kreeg en een staat in den staat werd. De pers werd onderdrukt; de censuur deed aan de ergste tijden van Nicolaas I denken.

Daar de revolutionnairen voor het grootste gedeelte studenten waren, werd het onderwijs aan banden gelegd. De universiteiten kregen een nieuw reglement; de autonomie der professoren werd afgeschaft. De vooruitstrevende hoogleeraren werden ontslagen en vervangen door creaturen van Pobjedonóstsew, grootendeels onwetende mannen. De studenten moesten uniformen dragen om de politie het toezicht te vergemakkelijken. Philosophie en staatsrecht werden tot een minimum beperkt. De hoogescholen voor vrouwen werden gesloten. Er werd echter een nieuwe universiteit te Tomsk (1888) opgericht. Om de uitbreiding der rijen van arme intellectueelen tegen te gaan, werd het lesgeld aan de middelbare en hooge scholen aanzienlijk verhoogd; kinderen van de lagere groepen der stedelijke bevolking werden uit de gymnasia en de H.B.S. geweerd. Er werd echter zorg

gedragen voor het vakonderwijs en er werden opgericht technische-, landbouw- en ambachtsscholen. Het aantal parochie-scholen werd aanzienlijk opgevoerd, terwijl de lagere scholen van de steden en de zémstwo's onder toezicht van de kerk werden geplaatst. De oprichting van bibliotheken en leeszalen werd beperkt.

Ondanks de plechtige belofte van Alexander III, de hervormingen van zijn vader te eerbiedigen, wijzigde de regeering die wetten in reactionnairen geest. Het instituut van vrederechters werd afgeschaft en vervangen door stadsrechters; de bevoegdheden van de jury werden aanzienlijk beperkt; de gemeenteraden en zemstwo's werden aan banden gelegd en geheel onder toezicht van de administratie geplaatst.

Ten gevolge van de toeneming der bevolking werd de agrarische overbevolking steeds grooter. De boeren leden honger en leidden een armzalig bestaan. Door intensificatie van den landbouw en de invoering van nieuwe bewerkingsmethoden kon de economische positie der boeren verbeterd worden, maar de boeren waren te arm en te onwetend om hiertoe over te gaan. Een groot beletsel was ook de „mir". Wilde een enkele boer de bewerking van den grond op hooger peil brengen, dan stuitte hij op verzet van den „mir". De regeering wilde den „mir" niet afschaffen, omdat dit stelsel de inning van belastingen vergemakkelijkte en de kosten van het bestuur laag hield. De boeren verlangden naar uitbreiding van hun grondbezit. In 1883 tijdens de kroningsplechtigheden hield Alexander III voor een deputatie van boeren een redevoering, waarin hij verklaarde, dat van een kostelooze toewijzing van grond geen sprake kon zijn.

Er moest echter iets ondernomen worden. In 1882 werd de Boeren-Bank opgericht, die als bemiddelaar moest optreden tusschen grondverkoopende edellieden en de grondkoopende

mir's. De Boeren-Bank leende den mir het benoodigde bedrag tegen een betrekkelijk lage rente en min of meer voordeelige afbetalingsvoorwaarden. De boeren waren echter te arm om deze betalingen, die zij als een nieuwe drukkende belasting beschouwden, op te brengen. Er voltrok zich op het platteland een differentiatie-proces. De rijke boer, de „koelák", pachtte den grond van zijn arme dorpsgenooten, die trekdieren noch zaaizaad hadden; de arme boer moest nu zijn eigen akker als knecht van den koelák bewerken. Duizenden boeren, die op het platteland geen bestaansmogelijkheid meer konden vinden, trokken naar de steden in de hoop in de fabrieken werk te vinden. Elk voorjaar trokken millioenen boeren uit Centraal Rusland (te voet, in het ruim van een stoomschip of in goederenwagons) naar het Zuiden, waar in het steppegebied vraag naar landarbeiders bestond. In het najaar trokken zij op dezelfde wijze terug met eenige roebels op zak. Deze jaarlijksche tochten leidden tot zedelijke ontaarding en waren een gevaar voor de volksgezondheid. Daar de „landhonger" der boeren steeds scherper vormen aannam, hetgeen de staatsorde in gevaar bracht, besloot de regeering de landverhuizing naar Siberië te organiseeren [1]).

De meeste aandacht wijdde de regeering van Alexander III aan de belangen van den adel, dien de keizer als den hoeksteen van zijn macht beschouwde. De vergoeding, die de landheeren in 1861 hadden gekregen, was ruim voldoende om hun bedrijven te moderniseeren en de noodige machines te koopen. De landheeren misten echter de energie en het aanpassingsvermogen, die noodig waren voor een reorganisatie van hun bedrijf. Slechts weinigen hebben het ontvangen geld

[1]) Tegelijkertijd werden de jaarlijksche betalingen krachtens de wet van 1861 (de „wykoepnyje platjezji") aanzienlijk verminderd, terwijl het drukkende hoofdgeld werd afgeschaft.

voor productieve doeleinden aangewend; de meesten gebruikten het om een leven van pleizier te leiden; de adel, vooral in Centraal-Rusland, verarmde steeds meer en meer. Wie maar kans zag een staatsbetrekking te krijgen, werd ambtenaar en verhuisde naar de stad. Het zwaar met hypotheken belaste landgoed verkochten zij aan de Boeren-Bank of verpachtten den grond aan de boeren en gebruikten het huis als zomerverblijf. De regeering besloot den adel te hulp te komen. In 1885 werd een Edellieden-Bank opgericht, om de landheeren in staat te stellen hun schulden aan de gewone banken te betalen en hen van bedrijfskapitaal te voorzien. De adel haastte zich van deze gunsten der regeering gebruik te maken [1]).

Deze politiek, die den staat schatten heeft gekost, heeft echter weinig succes gehad. De adel werd steeds armer en de trek naar de steden ging voort. Om de edellieden in de gelegenheid te stellen op het land te blijven, stelde de regeering in 1889 het instituut van „zémskiej natsjáljnik" in. Tot zémskiej natsjáljnik werd steeds een der edellieden van het district benoemd. Hij was heer en meester over de boeren van zijn district, chef van de politie, rechter, vertegenwoordiger van de staatsmacht enz. In theorie was hij de „vader" van zijn ondergeschikten; in de practijk exploiteerde hij de

---

[1]) Reeds in de eerste 3-4 jaar heeft de Edellieden-Bank den landheeren 40 millioen roebel uitgeleend. Later steeg de som tot eenige honderden millioen roebel. De Bank vroeg 5 % rente (later 4½ %, van af 1897 4 %); de edellieden namen zooveel geld op als zij maar konden krijgen en zetten het weer op interest uit tegen 7 %. Het werd een voordeelig zaakje land te koopen en het bij de Edellieden-Bank te verpanden. Dit leidde tot veel misstanden; de taxateurs werden omgekocht en voor moerassig land werd geld geleend als voor goed akkerland. Op bevel van de regeering was de Bank uiterst toegeeflijk tegenover de wanbetalers; een landgoed werd alleen in het alleruiterste geval in veiling gebracht; de regeering maakte van elke gelegenheid gebruik om den edellieden de achterstallige schulden kwijt te schelden.

boeren, ranselde ze bij elke kleinigheid af en onderdrukte elke uiting van ontevredenheid op barbaarsche wijze.

Alexander III was een voorstander van de russificatie van Polen, de Oostzee-landen en Finland. Het meest wijdde de regeering haar aandacht aan de Oostzee-landen, waar de Duitsche adel een overheerschende positie innam en de Lettische en Estische bevolking germaniseerde. De regeering maakte een einde aan deze verduitsching. De voorrechten van den Duitschen adel werden beperkt; het Russisch werd de officieele taal aan alle rijksinstellingen en de voertaal in de scholen. De Duitsche universiteit te Dorpat [1]) werd een Russische hoogeschool. De keizer heeft ook aandacht gewijd aan het groote percentage Duitschers onder de legercommandanten en de hooge ambtenaren [2]) en beval bij elke benoeming aan Russen de voorkeur te geven. In Polen werden verschillende maatregelen getroffen om de russificatie te bespoedigen. De Finsche autonomie werd in 1890 beperkt; Finland werd een integreerend deel van het Russische keizerrijk. In het Noorden en het Oosten voltrok de russificatie zich door bekeering tot de Orthodoxe kerk, hetgeen lang niet altijd langs den weg van overreding geschiedde. Deze maatregelen van de regeering wekten bij de nationale minderheden ontevredenheid en verzet en belemmerden zelfs het natuurlijke assimilatieproces.

Het meest leden de Joden onder de nationalistische politiek van Alexander III. In 1881–1889 vonden in vele plaatsen van Zuid-Westelijk Rusland pogroms plaats, waarbij Joden mis-

---

1) Deze stad kreeg in 1893 haar oorspronkelijken Slavischen naam, Joerjew.

2) Onder Alexander II vormden de Duitschers in het Ministerie van Buitenlandsche Zaken 57 % van alle ambtenaren, van Oorlog 46 %, Marine 39 %, Posterijen en Telegrafie 62 %, Rijks-Raad 36 %, Hofhouding 39 % enz. 41 % der Russische generaals waren Duitschers. De Duitschers vormden toen slechts 1 % van de totale bevolking van het keizerrijk!

handeld en vermoord werden, terwijl hun have geroofd en vernietigd werd door het grauw. De overheid deed niet alleen niets om de gewelddaden te onderdrukken, maar moedigde ze zelfs aan, omdat zij hoopte op deze wijze een uitweg te geven aan de ontevredenheid van de massa [1]). Ignátjew, de minister van binnenlandsche zaken, die de pogroms met goedkeuring van den tsaar [2]) tot een onderdeel van zijn regime maakte, vaardigde in 1881 een „tijdelijk reglement" uit, dat de rechten der Joden nog meer beperkte [3]). Ten gevolge van deze onderdrukking verarmde de Joodsche massa steeds meer. Het eenige middel om aan het menschonteerende bestaan, dat zij in Rusland leidden, te ontkomen,

Nicolaas II.

---

[1]) Het grauw begreep intuïtief de bedoeling van de regeering. De plunderaars zeiden tegen iedereen, die het hooren wilde: „Als ontbijt eten wij de Joden op, als middagmaal zullen wij de landheeren gebruiken, als avondmaal de priesters".

[2]) Tijdens de pogroms zei Alexander III eens tegen generaal Goerkó: „Weet u, ik vind het prettig, wanneer Joden geranseld worden". In de negentiger jaren werden de pogroms herhaald. Onder Nicolaas II werd dit middel, om de ontevredenheid van het volk van de regeering af te leiden, in nog veel grootere mate toegepast.

[3]) Dit „tijdelijke" reglement bleef tot de revolutie van 1917 gehandhaafd. Het was den Joden verboden zich buiten het hun toegewezen gebied te vestigen. Dit gebied, de z.g. „tsjertá", omvatte behalve Polen de 15 Zuid-Westelijke gouvernementen; in dat gebied mochten de Joden alleen in de steden

was de emigratie; honderdduizenden Joden emigreerden naar Amerika.

In 1894 kreeg Alexander III een nierziekte, waaraan hij 20 October (2 November) te Livadia (op het schiereiland Krim) overleed. Hij werd opgevolgd door zijn zoon, Nicolaas II [1]), den laatsten keizer van de dynastie der Holstein-Gottorp's, die zich Románow's noemden. De troonsbestijging van Nicolaas II ging gepaard met strubbelingen, waarvan de oorzaak en afmetingen nog niet geheel opgehelderd zijn.

De economische ontwikkeling van Rusland.

De Russische financiën verkeerden sinds den Russisch-Turkschen oorlog van 1877-'78 in een deplorabelen toestand. De begrooting werd gesloten met groote tekorten; de koers van den papieren roebel daalde tot 60 % van de nominale waarde. Er moest dus een valuta-hervorming komen. Hiervoor begon men reeds in de tachtiger jaren een goudreserve te vormen. In 1893-1896 stabiliseerde Witte den roebel, waarbij Rusland den goudstandaard [2]) kreeg. De waarde van den nieuwen goud-roebel werd bepaald op 66⅔ kopeken;

wonen. Zij mochten geen landbouw beoefenen, geen ambten bekleeden; zij waren genoodzaakt zich alleen met handel en ambachten bezig te houden. Om den ijzeren band, die hen knelde, eenigszins te verwijden, moesten de Joden de politie omkoopen; de rechteloosheid der Joden werd een middel voor de politie om zich te verrijken. Aan alle scholen werd een numerus clausus voor Joden ingevoerd; zelfs in de steden, waar de Joden de meerderheid van de bevolking uitmaakten en het grootste gedeelte der belastingen opbrachten, waren slechts 10-15 % van de plaatsen op de scholen voor hen beschikbaar. De bestaande belastingen werden van de Joden op veel strengere wijze geheven dan van niet-Joden; bovendien voerde de regeering voor hen eenige speciale belastingen in. De Joden waren beroofd van het actieve en passieve kiesrecht voor de gemeenteraden.

[1]) Nicolaas II regeerde van 1894 tot 1917, toen hij gedwongen werd af te treden.

[2]) De nieuwe imperiaal (goudstuk van 10 roebel) stond gelijk aan 26,6 francs, terwijl de oude de waarde van 40 francs had.

het was dus een devalvatie, een gedeeltelijk staatsbankroet. Om de nieuwe valuta op peil te houden moesten de belastingen aanzienlijk opgevoerd worden. De regeering voerde veel nieuwe accijnzen in (op suiker, tabak, lucifers enz.). In 1895 werd de verkoop van brandewijn een staatsmonopolie. Het heette daarbij, dat de regeering op deze wijze de drankzucht wilde bestrijden. Haar werkelijke bedoeling was: een bron van inkomsten te vinden, hetgeen haar ten volle gelukt is; in 1902 leverde het monopolie 30 % van het staatsinkomen op. Het alcoholmisbruik verminderde niet, maar nam integendeel aanzienlijk toe. De invoerrechten werden opgevoerd (in 1892 en 1903); gemiddeld stegen zij met 76 %[1]), hetgeen een aanzienlijke stijging van de kosten van het levensonderhoud met zich bracht. De staatsuitgaven namen onrustbarend toe[2]); om ze te dekken gaf de regeering steeds aan indirecte belastingen de voorkeur boven directe[3]). Onder de uitgaven nam de rentebetaling voor de buitenlandsche leeningen een zeer belangrijke plaats in. Wel is het in de tachtiger jaren

[1]) De ontvangsten van de douane stegen in 1892–1901 als volgt: voor thee 56 %, ruwe katoen 118 %, machines 92½ %, ijzer 70 %, wol 190 %. In Engeland bedroegen de invoerrechten in het begin van de XXste eeuw 4 % van de waarde der ingevoerde goederen, in Frankrijk 8 %, in Duitschland 14 %, in de Vereenigde Staten 24 %, in Rusland 42 %.

[2]) De staatsuitgaven bedroegen in 1881 654.186.149 roebel; in 1891 891.491.308 roebel; in 1903 1883 millioen roebel; in 1904 1907 millioen roebel; in 1905 1925 mill. roebel; in 1908 2312 mill. roebel; in 1909 2472 mill. roebel enz.

[3]) In 1880 vormden de directe belastingen 30,8 % van de staatsontvangsten, de indirecte belastingen 60,9 %, de rijksbezittingen 8,3 %. In 1902 was de toestand als volgt: directe belastingen 12 %, indirecte belastingen 31 %, bezittingen en bedrijven 57 % (hiervan het brandewijnmonopolie 30 %); voegen wij de ontvangsten van het brandewijnmonopolie bij de indirecte belastingen, dan stijgt het percentage hiervan tot 61 %. Ook de directe belastingen drukten op de boeren meer dan op de landheeren. Zoo bedroegen de belastingen per desiatiena in 1899: voor boerenakkers (met inbegrip der „wykoepny'je platjezji") 151 kopeken, voor de bezittingen der landheeren slechts 20 kopeken. De boeren konden die belastingen niet opbrengen; in 1899 bedroegen de achterstallige landbouwbelasting en „wykoepny'je platjezji" resp. 121 % en 420 %.

gelukt door conversie den rentelast eenigszins te verminderen, maar intusschen sloot Rusland weer nieuwe leeningen [1]), en de rentebetaling eischte een steeds grooter deel van de staatsinkomsten op. Het Russische volk betaalde aan het buitenland een zware schatting, die zijn draagkracht verre overtrof. Ook oorlog en marine eischten een groot gedeelte van de inkomsten op (20-25 %). Daartegenover werden aan het volksonderwijs slechts 2 % van de staatsuitgaven besteed [2]); voor den landbouw nog minder, nl. 1-1 1/2 %.

Hoe was het nationale inkomen op te voeren? Vele economen beschouwden de verbetering van den landbouw en de bevordering van de huis-industrie als den aangewezen weg; de ministers, vooral Witte, de minister van financiën, achtten het beter de industrialisatie van het land te bevorderen. Daarvoor werden de invoerrechten op fabrikaten aanzienlijk verhoogd, werden nieuwe spoorwegen aangelegd, speciale spoorwegtarieven ingesteld enz. Ten gevolge van deze maatregelen nam de groot-industrie in Rusland een ongekende vlucht. In 1880-1892 hadden de nieuw opgerichte naamlooze vennootschappen een totaal kapitaal van 523 millioen roebel, in 1893-1900 1410 millioen roebel. Het jaar 1899 was het hoogtepunt van de ontwikkeling van het industrieele kapitaal in Rusland. Daarna kwam een inzinking, maar in 1903 begon een nieuwe opleving. Tegelijkertijd met het kapitalisme leerde

---

[1]) In het begin van de XIX[de] eeuw bedroeg de schuldenlast van Rusland 71 millioen roebel. In de jaren 1800-1861 steeg de schuldenlast met 1 1/2 milliard roebel, in 1862-1876 opnieuw met 1 1/2 milliard, in 1877-1886 met 2 milliard, in 1887-1892 met 2 1/4 milliard, in 1893-1903 met 3 3/4 milliard, in 1904-1906 met 2 1/2 milliard, in 1906 met 500 millioen. Voegen wij hierbij de door den staat gegarandeerde leeningen van de spoorwegen enz., dan verkrijgen wij een totaal van 16.363 millioen roebel. Hiervan werden tot 1906 7784 millioen gedelgd. Een groot nadeel van de leeningen was, dat de kosten van emissie en de propaganda een groot gedeelte van het geleende geld verslonden.

[2]) Tijdens de eerste revolutie waren er in Rusland 125 mill. analphabeten.

Rusland de economische crises kennen. Door de geringe stabiliteit van de Russische ondernemingen hadden de crises in Rusland veel funester gevolgen dan in het Westen. De crisis van 1900 heeft de populariteit van Witte, die een tijd lang zeer bemind was, ondermijnd en tot zijn val geleid [1]).

Daar Rusland arm aan kapitaal was, werd veel kapitaal voor de industrie uit het buitenland ingevoerd. Zoo hebben de Russische kapitalisten in de jaren 1893-1904 plm. 425 millioen roebel in Russische industrieele ondernemingen belegd, terwijl het buitenland 777 millioen roebel fourneerde. Veel buitenlandsche kapitalisten, die door de hooge invoerrechten hun Russische klanten hadden verloren, richtten in Rusland fabrieken op, met het gevolg dat de uitvoer van

[1]) Vóór 1900 ging de ontwikkeling van de Russische industrie met sprongen omhoog. In de jaren 1881-1890 steeg de productie van steenkolen van 237 tot 334 millioen poed per jaar (+ 36 %), in 1891-1900 van 334 tot 769½ millioen poed, in 1901-1905 bedroeg de productie 1088500 poed per jaar. De productie van aardolie bedroeg in 1880 20 millioen poed, in 1890 reeds 225 millioen poed, in 1901 692 millioen poed; daarna kwam een inzinking (in 1905 slechts 455 millioen poed). De productie van gegoten ijzer steeg in de jaren 1881-1891 van 30 tot 73 millioen poed, in 1901 bedroeg zij reeds 175 millioen poed; daarna daalde zij (met 10 %). De productie van staal bedroeg in 1880 8,3 millioen poed, in 1890 16,2 millioen poed, in 1900 plm. 100 millioen poed, in 1901 136 millioen poed, in 1902 133 millioen poed, in 1903 meer dan 148 millioen poed. De productie van de katoenweverijen vertegenwoordigde in 1900 een waarde van 470 millioen roebel (in 20 jaar een stijging van 110 %). In 1902 waren er in Rusland 302 groote fabrieken, die gezamenlijk 710.000 arbeiders hadden. Ook in technisch opzicht was de vooruitgang merkbaar. In 1880 produceerde elke mijnwerker gemiddeld 8600 poed steenkool, in 1903 reeds 10.300 poed. Het aantal hoogovens steeg in de jaren 1881-1901 met 42 %. Ondanks dezen bijna Amerikaanschen groei was de Russische industrie nog achterlijk. De techniek van de Russische industrie stond in het begin van de XX^ste^ eeuw 50 % lager dan in het Westen. Dank zij de hooge invoerrechten en de vrijgevigheid van de omkoopbare ambtenaren bij het bepalen van den prijs der door den staat bestelde goederen (de staat betaalde in den regel 50-60 % boven den normalen prijs, vaak nog meer) behaalden de Russische ondernemingen groote winsten. In den regel bedroeg de winst van het industrieele kapitaal 40 %, soms echter 70 % en nog hooger; de achterlijkste ondernemingen leverden 6 % winst op. Deze winst drukte zwaar op de lagere klassen van de bevolking, vooral op de boeren.

geld (in den vorm van winst) uit Rusland steeds toenam.

De groei van de groot-industrie had funeste gevolgen voor de huis-industrie, die een belangrijke rol speelde in het economische leven van het platteland. De pauperisatie van de plattelandsbevolking nam hierdoor steeds toe. Duizenden koestari (boeren, die zich met huis-industrie bezig houden) verhuisden naar de steden, waar zij het leger der werkzoekenden vergrootten.

De positie van de arbeiders was treurig. De loonen waren zeer laag[1]); zij werden zelden geheel uitbetaald, omdat elke onderneming een ingewikkeld boete-stelsel had (gemiddeld 194 boeten per 100 arbeiders per jaar); op deze wijze wisten de ondernemers van het karige loon hunner arbeiders nog een 1½ millioen roebel af te trekken. De uitbuiting van vrouwen en kinderen nam vormen aan, die West-Europa alleen in de eerste helft van de XIX[de] eeuw heeft gekend. De wetten op de arbeidersbescherming waren slecht geredigeerd en voor verschillende uitleggingen vatbaar. Stakingen golden als revolutionnaire daden; de staking-leiders werden daarom in de gevangenis geworpen en naar Siberië verbannen.

Nog treuriger was het lot van de boeren. De bevolking nam voortdurend toe[2]) en de akkers werden steeds kleiner[3]). Zoo ontstond de „landhonger" van de Russische boeren, die later de belangrijkste oorzaak van de revolutie werd. De boeren waren te arm om land te koopen; de prijs van den

[1]) 14 roebel per maand werd beschouwd als een normaal loon voor een volwassen arbeider. Het gemiddelde loon bedroeg in 1904, na de vele succesvolle stakingen, 213 roebel per jaar. Er waren streken, waar de arbeiders slechts 64 roebel per jaar verdienden; het aantal werkdagen bedroeg echter per jaar slechts 280 (er zijn in Rusland veel feestdagen).

[2]) In 1878/79 had Rusland 96 mil. inwoners, in 1886/87 112.916.000 inwoners, in 1897 125 millioen (dat was de officieele uitslag van de volkstelling van 1897; in werkelijkheid was het aantal inwoners veel grooter).

[3]) In 1860 hadden de boeren gemiddeld 4,8 desiatienen per mannelijke ziel, in 1880 3,5 desiatienen, in 1900 2,6 desiatienen.

Een mis op het platteland in Groot-Rusland.

grond steeg voortdurend (dit was gedeeltelijk het gevolg van de werkzaamheid van de Edellieden-Bank). Ondanks het bestaan van den „mir" en de (theoretische) rechtvaardige verdeeling van den grond, voltrok zich op het platteland het proces van proletarisatie [1]). De agrarische commissie, die Witte in 1903 heeft ingesteld, stelde vast, dat de boeren zelfs bij een normalen oogst gemiddeld 30% minder voedsel overhielden dan hetgeen een volwassen landarbeider noodig had.

Bij elken mislukten oogst brak er in Rusland hongersnood uit [2]). De laatste decennia kwamen dergelijke misoogsten (het gevolg van de droge winden uit Azië, die toen de overhand kregen over de vochtige Westelijke winden) geregeld voor. In de geteisterde streken heerschten onbeschrijfelijke toestanden. De staat moest steeds grootere bedragen uittrekken voor steun aan de hongerlijdende bevolking [3]). Tengevolge

[1]) In 1893 hadden 7 % van de boeren in Europeesch Rusland in het geheel geen akkers, 10 % hadden te kleine akkers en verpachtten ze aan de „koelák's". In 1882 hadden 26,9 % der boeren geen werkdieren (zij waren dus niet in staat hun akkers te bewerken), in 1888-1891 27,8 %, in 1893-1896 32,2 %, in 1899-1900 28,7 % (uitwerking van de emigratie naar Siberië). In 1905 telde de boerenbevolking van Europeesch Rusland 50 millioen zielen; hiervan beoefenden 17 millioen (18,7 %) den landbouw niet meer, 11 millioen (12,1 %) hadden of in het geheel geen eigen grond of te weinig en moesten dus grond pachten. 70,7 % der boeren kregen van hun akkers minder dan het bestaansminimum eischt; 20,4 % kregen net voldoende voor eigen onderhoud, maar hadden geen voedsel voor hun koeien; slechts 8,9 % hielden een overschot over. In Zuid-Rusland, in het gebied der vruchtbare Zwarte Aarde, hield een boerengezin van 5 personen, na betaling van alle belastingen, 82 roebel voor het geheele jaar over.

[2]) Vreeselijk was de hongersnood in de jaren 1891/92, toen geheele gewesten onderhouden moesten worden. Typeerend voor de Russische toestanden was, dat de regeering van Alexander III den intellectueelen verbood naar de door den honger en epidemieën geteisterde gewesten te gaan om er daadwerkelijken steun te verleenen, omdat zij vreesde voor revolutionnaire propaganda. De bolsjewiki, die in veel opzichten de politiek van de tsaristische reactie navolgen, hebben dit voorbeeld gevolgd.

[3]) In 1891-1900 jaarlijks 19,1 millioen roebel; in 1901-1905 gaf de regeering voor dat doel 118.057.000 roebel uit; in 1906 (in één jaar!) 150 millioen roebel.

van de algemeene verarming van de boeren en de daling van hun weerstandsvermogen nam het aantal gewesten, die steun behoefden, steeds toe[1]). Deze toestanden werden, behalve door de agrarische overbevolking, veroorzaakt door de achterlijkheid van den landbouw in Rusland[2]). De Russische boer was onwetend en bewerkte zijn akker op een aartsvaderlijke wijze; het drieslagstelsel, dat Iwán de Verschrikkelijke in Rusland had ingevoerd, wordt tot nu toe toegepast.

De industrie absorbeerde slechts een gedeelte van de overtollige plattelanders; de „overbodige monden", zooals de Russische term luidt, leidden een armzalig bestaan in hun dorpen of emigreerden. In het begin verzette de regeering zich tegen deze emigratie, omdat de adel vreesde hierdoor van goedkoope werkkrachten te worden beroofd. De vreeselijke toestanden op het platteland en de gisting onder de boeren dwongen echter de regeering de emigratie te bevorderen. In 1885-1896 emigreerden naar Siberië 912.000 zielen, in 1897-1906 1.387.532, in 1906-1913 pl.m. 3½ millioen. Bovendien emigreerden veel boeren naar den Kaukasus en Midden-Azië. Het jaarlijksche accres van de plattelandsbevolking was echter veel grooter, zoodat de emigratie geen oplossing bracht.

Ofschoon de graanproductie nauwelijks toereikend was voor de voeding van de eigen bevolking, voerde Rusland veel graan uit en de regeering moedigde dien uitvoer aan, omdat dit de eenige wijze was de handelsbalans voor Rusland gunstig te maken. In de tachtiger jaren voerde Rusland jaarlijks

[1]) In de zestiger jaren van de XIXde eeuw moesten 8 gouvernementen ondersteund worden, in de zeventiger jaren 15, in de tachtiger jaren 25, in de negentiger jaren 29, in 1900 31 enz. Men bedenke daarbij, dat de opbrengst van den bodem intusschen aanzienlijk was gestegen.

[2]) Een desiatiene akkerland leverde in Rusland (1907) 42 poed tarwe op, in Italië 50, in Noord-Amerika 60, in Oostenrijk 75, in Hongarije 77, in Frankrijk 78, in Duitschland 120, in Engeland 137.

360 mill. poed graan uit, in de negentiger jaren 442½ mill. poed, in 1901–1905 gemiddeld 609 mill. poed. Rusland voerde

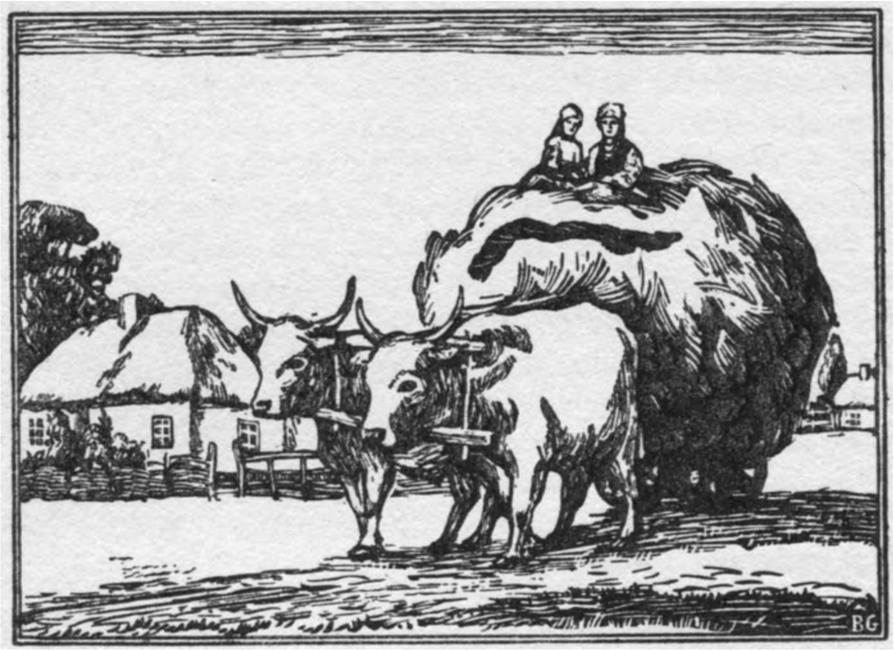

In Klein-Rusland.

bovendien uit veel hout, vlas, grondstoffen en fabrikaten [1]) (naar de Aziatische landen).

De binnenlandsche handel droeg een primitief karakter

1) De groei van den Russischen handel met het buitenland wordt geïllustreerd door de volgende tabel:

	INVOER	UITVOER	TOTALE OMZET
1880	527 mill. r.	518 mill. r.	1045 mill. r.
1894	700 „ „ (+ 33 %)	570 „ „ (+ 10 %)	1270 „ „ (+ 21,5 %)
1903	793 „ „ (+ 13 %)	630 „ „ (+ 11 %)	1523 „ „ (+ 18 %)

De buitenlandsche handel van Rusland stond toch achter bij dien van de Westersche landen (in Engeland bedroeg die handel per persoon per jaar 275 roebel, in Rusland slechts 10 roebel).

Het aantal tusschenpersonen was betrekkelijk groot. De jaarmarkten speelden nog een belangrijke rol.

De regeering moedigde den handel, vooral dien met het buitenland, aan. Als een der beste middelen daartoe beschouwde zij het aanleggen van spoorwegen en zoo gebeurde het, dat het land, dat geen straatwegen bezat, veel spoorwegen kreeg. In 1880-1905 werden 35.700 werst nieuwe spoorwegen aangelegd. De regeering streefde er naar de spoorwegen tot een staatsmonopolie te maken; de staat bouwde daarom nieuwe en kocht particuliere spoorwegen; in beide gevallen werd hij afgezet. De omkoopbaarheid van de spoorwegingenieurs overtrof zelfs die van de overige ambtenaren. Zij lieten den staat aan de leveranciers het dubbele betalen van hetgeen de geleverde rails e.d. waard waren, namen minderwaardig materiaal aan enz. Bij de ontnaasting van de particuliere spoorwegen taxeerden de omgekochte deskundigen de waarde te hoog [1]).

De buitenlandsche politiek.

Tegelijk met de verwijdering tusschen Rusland en Duitschland, die begonnen was na het Berlijnsche congres, ontstond een toenadering tot Frankrijk, dat na de nederlaag van 1870 geïsoleerd was en een nieuwe Duitsche invasie vreesde. In 1886/87 werd de invloed van Oostenrijk in Bulgarije overheerschend en Rusland zag zich verdrongen uit dat land. Officieel steunde Duitschland de Balkan-politiek van

[1]) De exploitatie van de spoorwegen leverde verlies op (in 1904 behoorden 2/3 van de spoorwegen aan den staat). Officieel was er winst (in 1903 pl.m. 144 millioen roebel, in 1904 pl.m. 108 millioen roebel), maar de staat moest jaarlijks aan rente (voor het geld, geleend voor den aanleg of aankoop der spoorwegen) 170 millioen roebel betalen; het verlies bedroeg in 1903 28 millioen roebel en in 1904 64 millioen roebel. Ook de particuliere spoorwegen werkten met verlies; de dividenden werden betaald uit de dotaties van den staat ($11^1/_2$ millioen roebel per jaar).

Oostenrijk niet, maar de expansie van Oostenrijk in het Nabije Oosten was alleen mogelijk dank zij de geweldige militaire macht van Duitschland. In 1887 bereikte de verbittering in Rusland tegen Duitschland haar hoogtepunt. Van veel belang waren echter de manifestaties in Rusland tegen Duitschland en voor een bondgenootschap met Frankrijk niet, omdat de publieke opinie in Rusland geen invloed op de buitenlandsche politiek had. Ofschoon Bismarck dat heel goed wist, deed hij alsof hij die demonstraties als een gevaar beschouwde; hij kondigde op plechtige wijze het Duitsch-Oostenrijksche bondgenootschap af en versterkte het Duitsche leger. Dit was nog geen breuk met Rusland, daar de geheime neutraliteits-overeenkomst van beide keizers van kracht bleef tot 1890; het was een waarschuwing van Bismarck, dat Duitschland een anti-Russische politiek zou kunnen voeren. De volgende zet van Bismarck was: de beurs te Berlijn te sluiten voor de Russische leeningen. Frankrijk verklaarde zich toen bereid Rusland geld te leenen. De eene Russische leening na de andere werd te Parijs geëmitteerd. Met Fransch geld bouwde Rusland strategische spoorwegen en versterkte het zijn leger en vloot. In 1890 wisten de Duitsche agrariërs hun regeering te bewegen, de invoerrechten op graan aanzienlijk te verhoogen. Rusland antwoordde daarop met protectionistische maatregelen; in 1892 ontbrandde een douane-oorlog tusschen de twee staten. In 1893 sloot Witte een handels-tractaat met Duitschland, zoodat het oorlogsgevaar was geweken.

De breuk met Duitschland dwong Rusland tot een grootere toenadering tot Frankrijk. Een Fransch escader werd te Kroonstad (Juli 1891) op plechtige wijze ontvangen, waarbij Alexander III staande de Marseillaise aanhoorde. Een Russisch escader begaf zich naar Toulon; een gedeelte van de

bemanning bezocht Parijs, waar de Russische Jantjes met geschenken werden overladen (October 1893). Het Fransch-Russische bondgenootschap werd een feit.

In Midden-Azië werd de Russische expansie voortgezet. In 1881 werd uit veroverde gebieden de Trans-Kaspische provincie gevormd; in 1884 bezetten de Russen Merw; in 1885, na een gevecht met Afghaansche troepen, het gewest Pende. Dit leidde tot wrijvingen met Engeland, dat een Russische invasie in Britsch-Indië vreesde. Het lukte echter een oorlog te vermijden. In het Nabije Oosten stuitte Rusland op tegenkanting van Duitschland. In Noord-Perzië verwierven de Russen een overheerschende positie, maar daar deed zich de Engelsche concurrentie voelen. Het Verre Oosten was het eenige gebied, waar de Russische expansie toen geen tegenstand hoefde te vreezen. In 1891 werd een begin gemaakt met den aanleg van den Trans-Siberischen spoorweg, die de hoofdsteden met Wladiwostok, dus met den Stillen Oceaan, moest verbinden. Tegelijkertijd werd besloten den Russischen invloed in China overheerschend te maken; dit maakte een botsing tusschen Rusland en het ontwaakte en overbevolkte Japan onvermijdelijk. In 1894 versloeg Japan China en dwong dat land het schiereiland Laodoen en de haven Port-Arthur aan het eilandenrijk af te staan. Op raad van Witte besloot de Russische regeering China te hulp te komen. Japan moest zijn aanspraken op het begeerde schiereiland laten varen en genoegen nemen met een oorlogsschatting. Daar China geen geld had om die schatting te betalen, werd een Chineesche leening, gegarandeerd door Rusland, in Frankrijk geplaatst. Tegelijkertijd stichtte Witte, ook met Fransch geld, de Russisch-Chineesche Bank, die de Russische expansie in China moest financieren. Tijdens de kroningsfeesten van Nicolaas II sloot Witte met den

Chineeschen staatsman Li-Hoeng-Tsjang een overeenkomst, waarbij Rusland het recht kreeg, den Siberischen spoorweg over Noord-Mandzjoerije te leiden[1]); daarentegen verplichtte Rusland zich, China bij een eventueelen aanval van Japan te verdedigen. In 1897 deelde Wilhelm II bij een bezoek aan Petersburg den tsaar mede, dat Duitschland van plan was Kiao-Tsjao te bezetten. De tsaar gaf zijn toestemming; Rusland zou op zijn beurt Port-Arthur bezetten. Witte, bevreesd voor de mogelijke gevolgen, ontried dit ten zeerste; hij zwichtte echter voor den aandrang van Nicolaas II en hielp het plan te verwezenlijken. Li-Hoeng-Tsjang werd omgekocht voor 500.000 roebel en Tsjang-In-Hoean voor 250.000 roebel; Rusland kreeg zijn „concessie". Vele Russen beschouwden Mandzjoerije reeds als een nieuwe Russische provincie. Duitschland moedigde de expansie van Rusland in het Verre Oosten aan, om op deze wijze de aandacht van Nicolaas II van de Europeesche politiek af te leiden.

In Augustus 1898 kwam Rusland met het onverwachte voorstel, den wereldvrede te verzekeren door een vredes-conferentie bijeen te roepen. Het voorstel wekte algemeene verbazing, maar geen enkele regeering durfde het af te wijzen. De conferentie kwam 6 (18) Mei 1898 te 's-Gravenhage bijeen; 26 mogendheden waren er vertegenwoordigd. Het voorstel van Rusland kwam op het volgende neer: de mogendheden verplichten zich gedurende 5 jaar hun legers en vloten niet uit te breiden en de oorlogsbegrooting niet op te voeren. Duitschland verzette zich tegen dit voorstel en weigerde van een versterking van zijn bewapeningen af te

---

[1]) Dit maakte den spoorweg 912 werst korter (6200 werst in plaats van 7112). De economische beteekenis van den Siberischen spoorweg voor het uitgestrekte gebied was zeer groot. Hij vergemakkelijkte ook de kolonisatie er van.

zien. Het Russische voorstel werd afgewezen. Het eenige wat de conferentie bereikt had was het ontwerp eener arbitrage-overeenkomst; bovendien werd besloten, den oorlog „humaner" te maken.

Maatschappelijke stroomingen.

De groote Russische schrijvers, die wereldberoemd werden, hebben hun belangrijkste werken tijdens de regeering van Alexander II en Alexander III geschreven. Dostojéwsky en Toergénjew schiepen in dien tijd hun meesterwerken, Tolstój werd de „groote schrijver van het Russische land" en maakte zijn ontwikkeling van romanschrijver tot profeet door. Onder Nicolaas II kwam de decadentie van de Russische literatuur. Tsjéchow was de laatste groote schrijver van Rusland, dat met rassche schreden zijn ondergang naderde.

De revolutionnaire beweging was in de tachtiger jaren vrijwel verloopen. Wel werden eenige aanslagen gepleegd, (ook op het leven van Alexander III [1]), maar het waren de laatste stuiptrekkingen van de terroristische partij. Vele revolutionnairen waren ontgoocheld en wendden zich af van het terrorisme, terwijl de overigen een verwoeden onderlingen strijd voerden over de te volgen tactiek. De intellectueelen begonnen veel belang te stellen in godsdienstige vraagstukken; deze stemming werd versterkt door de romans van Dostojéwsky en de prediking van Tolstój.

In de tachtiger jaren begon het marxisme in Rusland veld te winnen. Er ontstond een hevige strijd tusschen de

[1]) De eerste aanslag op Alexander III werd in 1886 georganiseerd door de terroristische groep van Alexander Oeljánow (den broeder van Lenin). 13 Maart 1887 wachtten 5 met bommen gewapende studenten den keizer af. De politie vond hun gedrag verdacht en arresteerde hen. Zij werden twee maanden later opgehangen. In 1888 ontsnapte de keizerlijke familie door een toeval aan den dood bij de spoorwegcatastrophe te Bórki.

„naródniki", die den Russischen boer idealiseerden en in hem den drager van het socialistische ideaal zagen, en de marxisten, die al hun hoop op den fabrieksarbeider hadden gevestigd. Het marxisme behield de overhand en werd de meest verspreide leer in Rusland. De belangrijkste marxist was G. Plechánow. In 1883 richtte hij te Genève de eerste Russische marxistische organisatie op („Bevrijding van den Arbeid"), die weldra relaties aanknoopte met geestverwanten in Rusland. In 1890 begon de groep stelselmatig propaganda te voeren op de fabrieken te Petersburg. In 1896, tijdens de kroningsfeesten van Nicolaas II, brak te Petersburg de eerste groote werkstaking uit (42.000 stakers), waarbij de marxisten een zekere rol hebben gespeeld. De regeering schrok en haastte zich den belangrijksten eisch der stakers (een tienuren arbeidsdag) in te willigen [1]). In 1898 vond te Minsk het eerste congres

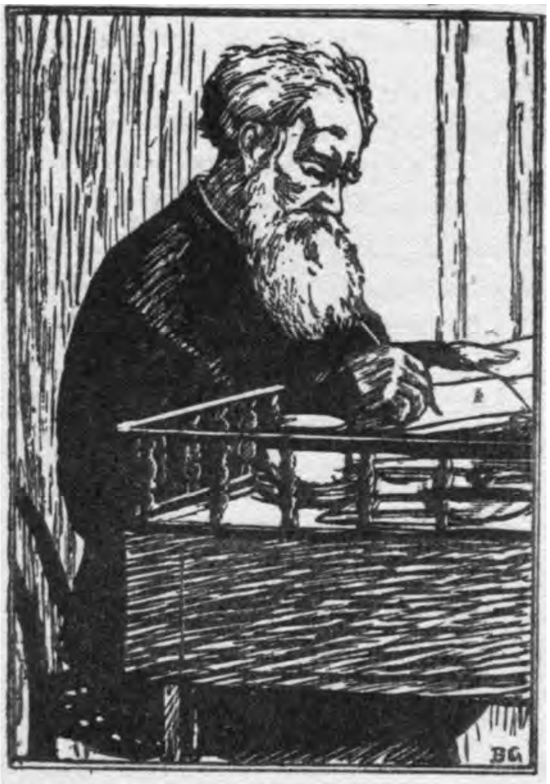

L. Tolstój.

[1]) Later werd de arbeidsdag op $11^1/_2$ uur bepaald. De 10-urendag werd nog door een decreet van Katharina II ingevoerd, maar niemand trok zich iets van dat decreet aan.

van de Russische marxisten plaats; er werd de Russische Sociaal-Democratische Arbeiderspartij opgericht. Tegelijkertijd herrezen de naródniki. Gersjoéni en W. Tsjernów richtten de partij der Sociaal-Revolutionnairen op, die het plegen van moord-aanslagen („terreur", zooals de Russische term luidde) als een der middelen in den strijd tegen de autocratie beschouwden.

De materialistische levensbeschouwing van de marxisten wekte bij een gedeelte der intellectueelen het verlangen naar idealisme. Deze strooming vond haar woordvoerders in Dostojewsky en den philosoof Solowjów (later in Berdjájew, Merezjkówsky e.a.). Een eigenaardige plaats in het geestelijke leven van Rusland nam de merkwaardige denker Leóntjew, de „Russische Nietzsche", in.

De liberale zémstwo-mannen hoopten, dat Nicolaas II den weg der reactie zou verlaten en Rusland een grondwet zou geven. De zwakke tsaar, die onder invloed van Pobjedonóstsew en de reactionnaire keizerin-moeder stond, verklaarde aan de deputatie, die om het verleenen van een grondwet smeekte, dat hij de politiek van zijn „grooten vader" zou voortzetten en dat hij de handhaving van de alleenheerschappij als een heilige taak beschouwde. Het repressieve stelsel van Alexander III werd voortgezet, het land werd geregeerd door 435.818 omkoopbare ambtenaren. De onmacht van de bureaucratie om iets te organiseeren bleek o.a. bij de kroningsfeesten (Mei 1896). De planken, waarmede de kuilen van het Chody'nka-veld bedekt waren, waar de feestelijkheden voor het volk plaats vonden, waren te dun en braken onder de geweldige menigte, waarbij 2800 menschen den dood vonden; er speelden zich daarbij vreeselijke tafereelen af. De bureaucraten hielden deze gebeurtenis voor den tsaar geheim. Denzelfden avond danste hij op het bal van den Franschen gezant,

terwijl duizenden zijner onderdanen hun doodgetrapte familieleden beweenden; het volk fluisterde, dat het gebeurde op het Chody'nka-veld een slecht voorteeken was.

Onder de studenten, de politieke barometer van Rusland, gistte het. Er vonden telkens opstootjes plaats, waarbij de politie de studenten afranselde. De minister van onderwijs, Bogoljépow, beval toen, elken student, die deel nam aan opstootjes, als gemeen soldaat bij het leger in te lijven. Dit leidde tot veel studenten-stakingen. In Februari 1901 schoot de oud-student Karpówitsj den minister neer.

In 1902 vermoordden de sociaal-revolutionnairen den gehaten minister van binnenlandsche zaken, Sipjágin. Pobjedonóstsew, op wien ook een aanslag werd gepleegd, zag den toestand donker in en raadde aan, het bestuur aan een man met een ijzeren wil toe te vertrouwen; als zoodanig wees hij Plehwe aan. Plehwe was een ervaren bureaucraat, een man die geen scrupules kende. Hij kende Rusland alleen uit de rapporten van de politie en der ambtenaren; hij behandelde iedereen, van wien hij geen voordeel kon verwachten, als een lager wezen. Zijn benoeming tot minister van binnenlandsche zaken was dus een uitdaging aan de publieke opinie. In 1902 kwam te Moskou in het geheim een congres van zémstwo-mannen bijeen; de politiek van de regeering werd er op scherpe wijze gehekeld. De boeren-onlusten in verschillende gedeelten des rijks wezen er ook op, dat de regeering, wilde zij een revolutie voorkomen, hervormingen moest doorvoeren. De zémstwo-mannen richtten te Moskou een comité op, dat een band moest vormen tusschen de plaatselijke zémstwo's. Tegelijkertijd besloten zij in het buitenland een blad uit te geven (in den geest van „Kólokol" van Herzen). Plehwe, die op de hoogte was van deze besluiten, noodigde twee gematigde zémstwo-leiders tot een onderhoud

uit en stelde hun voor, onderhandelingen te voeren over een accoord tusschen de zémstwo's en de regeering. Dit voorstel werd van de hand gewezen, omdat niemand in Plehwe vertrouwen stelde. Plehwe antwoordde hierop met het bevel, de statistische bureaux der zémstwo's in 12 gouvernementen te sluiten. Het blad van Plehwe kondigde een spoedige opheffing van de zémstwo's aan. Intusschen verscheen het eerste nummer van de „Oswobozjdjénieje" (Bevrijding), het in het buitenland onder redactie van P. Struwe uitgegeven blad der zémstwo's. Het bevatte felle aanklachten tegen de corrupte regeering en publiceerde geheime oekazes e.d. Ondanks de strenge censuur werd het blad in duizenden exemplaren in Rusland verspreid. Daar de Russische pers gemuilkorfd was, werd het vrije blad van Struwe in geheel Rusland gretig gelezen.

Om de opgewonden stemming der boeren eenigszins te kalmeeren en hun te toonen, dat de regeering hun belangen behartigde, liet Witte in 1902 plaatselijke comité's instellen om de nooden der landbouwers te onderzoeken [1]. Een jaar later werd een in zeer vage bewoordingen opgesteld manifest van den tsaar afgekondigd, waarin hij hervormingen beloofde; niemand hechtte er echter eenige waarde aan. De commissie van 111 ambtenaren, die de beloofde hervormingen moest voorbereiden, heeft besloten de volmachten der administratie uit te breiden en de rechten der gemeenteraden en zémstwo's nog meer te beperken, hetgeen echter de buitenlandsche bladen niet belette over de ingrijpende hervormingen van den tsaar te spreken.

---

[1] De comité's bestonden uit ambtenaren, vertegenwoordigers van den adel en door de gouverneurs aangewezen dorpshoofden. En zelfs bij deze samenstelling van de comité's kon de regeering niet beletten, dat op de zittingen de politiek der regeering gehekeld werd. Overigens leverde deze onderneming geen enkel positief resultaat op. De regeering liet het verzamelde materiaal drukken (76 boekdeelen) en beschouwde daarmede de zaak als afgedaan.

In den zomer van 1903 vond te Schaffhausen een congres van radicale en liberale politici plaats; er werd de „Bevrijdingsbond" opgericht met het blad van Struwe als orgaan. De bond zou in het binnen- en buitenland propaganda voeren voor een Russische volksvertegenwoordiging en de reactionnaire politiek van Plehwe aan de kaak stellen.

In denzelfden zomer riepen de Russische sociaal-democraten ook een congres bijeen (te Londen). Dat congres had een stormachtig verloop. Lenin, de aanvoerder van de radicale strooming, onderwierp de opvattingen van Plechánow, den leider der partij, aan een felle critiek. In tegenstelling met Plechánow, die de kapitalistische phase in de ontwikkeling van Rusland onvermijdelijk achtte, beweerde Lenin, dat wel degelijk de mogelijkheid bestond, door een omwenteling het socialisme in Rusland onmiddellijk in te voeren. De tegenstellingen waren niet te overbruggen en de partij splitste zich in twee vijandige groepen: de bolsjewikí en de mensjewikí [1]).

Ondanks hun onderlinge verdeeldheid nam de invloed van de socialisten op de arbeiders steeds toe. Om dezen invloed te paralyseeren, besloot de regeering, op raad van den chef der geheime politie te Moskou, Zoebátow (een gewezen revolutionnair), eigen arbeidersvereenigingen op te richten, die een zuiver economisch karakter zouden dragen en de arbeiders van de revolutionnaire partijen moesten afhouden. In het begin behaalde Zoebátow eenige successen, maar spoedig ontdekten de arbeiders, wie de „economische" arbeidersvereenigingen organiseerde, en de beweging liep

[1]) „Bolsjewikí" beteekent „meerderheidsmannen" (Lenin behield op het congres de overhand); „mensjewikí" beteekent „minderheidsmannen". De samenstelling van het congres beantwoordde echter niet aan de stemming in de partij. Daar hadden de mensjewikí de meerderheid; de organisatie van de arbeiders was dan ook het werk van de mensjewikí.

dood. Trouwens, de regeering was ook weinig ingenomen met het werk van Zoebátow, omdat zij elken vorm van organisatie vreesde.

Naast de „zoebátowsjtsjina" (de beweging van Zoebátow) bedacht de regeering een ander middel om de massa van de revolutionnairen te vervreemden: de ophitsing van het gepeupel tegen de Joden en de organisatie van pogroms. In 1903 vonden in Rusland 2 groote pogroms plaats: te Kisjinew (in het voorjaar) en te Homel (in het najaar). Joodsche huizen en winkels werden geplunderd, Joden werden geranseld en op beestachtige wijze vermoord. De politie deed niet alleen niets om de Joden te beschermen, maar belette zelfs den Joodschen jongelui hun geloofsgenooten te verdedigen; de soldaten hielden de Joodsche „samoöboróna" (zelfverdediging) in bedwang en namen de plunderaars en moordenaars in bescherming [1]).

De eenige minister, die bij een gedeelte van het volk een zeker vertrouwen genoot, Witte, werd door Pobjedonóstsew en Plehwe ten val gebracht [2]). De keizer besloot de politiek van repressies voort te zetten en de revolutionnaire beweging uit te roeien.

---

[1]) Ik toefde te Homel, toen de pogróm daar woedde. Het was de eerste van de reeks pogróms, die ik heb meegemaakt. Overal belette de politie den Joden, zich te verdedigen en trad als organisator van de pogróms op. De pogróms begonnen en eindigden op bevel uit Petersburg.

[2]) In Augustus 1903. Witte sprak in vriendenkring op zeer oneerbiedige wijze over Nicolaas II (hij noemde hem vaak „de cretin"). Een der grootvorsten vertelde dit aan den keizer en deze ontstak in woede. Witte werd benoemd tot voorzitter van het comité van ministers, hetgeen in tsaristisch Rusland een degradatie was. In het buitenland, waar men de Russische toestanden niet kende, stelde de pers deze benoeming voor als een bewijs van den stijgenden invloed van Witte!

XXV. Revolutie en contra-revolutie.

De Russisch-Japansche oorlog.

NA den Chineesch-Japanschen oorlog nam de vijandschap in Japan tegen Rusland, die in het eilandenrijk reeds lang bestaan had [1]), steeds toe. Toen Rusland de haven van Port-Arthur „pachtte", nam die haat zulke vormen aan, dat een botsing tusschen de twee landen onvermijdelijk werd. Japan begon zich tot den krijg voor te bereiden. Met behulp van het geld, dat Rusland aan China had verschaft, reorganiseerde Japan zijn leger en bouwde een nieuwe vloot (67 groote en 100 kleine schepen). Het sloot een bondgenootschap met Engeland, dat de Russische expansie in Azië eveneens vreesde, verzekerde zich van de welwillendheid der Vereenigde Staten en bereidde zich voor tot den oorlog. Hoewel de Japansche regeering gereed was voor den krijg en ze bovendien wist, dat Rusland veel zwakker

[1]) De haat tegen Rusland ontstond in Japan, toen het gedwongen werd het eiland Sachalin aan Rusland af te staan in ruil voor de woeste Koerilsche eilanden. Hoe meer Rusland naar het Verre Oosten doordrong, hoe sterker de animositeit in Japan werd. De aanleg van den Transsiberischen spoorweg wekte in Japan veel angst. Toen de Russische troonopvolger (de latere Nicolaas II) tijdens zijn groote reis Japan bezocht, pleegde een Japansche patriot een aanslag op hem; de moordaanslag werd gepareerd door den Griekschen kroonprins, die Nicolaas op zijn reis vergezelde. De aanvaller verklaarde overtuigd te zijn, dat de Russische troonopvolger in Japan kwam spionneeren om het later des te beter te kunnen beoorlogen.

was dan men algemeen geloofde, probeerde zij toch den oorlog te vermijden en Rusland op een vreedzame wijze tot een vergelijk te dwingen.

Rusland had Mandzjoerije na den Boxer-opstand bezet (1902). De Russische regeering stelde de ontruiming van het land telkens uit, zond er steeds nieuwe troepen heen en liet Moekden, de vroegere residentie der Mandzjoe-dynastie, bezetten (October 1903). Tegelijkertijd besloot Rusland Korea tot een vazalstaat te maken. Een groep Russische staatslieden verkreeg een concessie voor uitgestrekte bosschen en de mijnen aan de rivier de Jaloe (Westelijk Korea). Ter bescherming van deze concessies werden Russische troepen naar Korea gezonden, terwijl ook de „houtkappers" voor een groot gedeelte Russische soldaten waren. Japan beschouwde deze penetratie van Rusland in Korea als een gevaar voor zijn veiligheid en zijn economische belangen. De Japansche regeering stelde voor, Rusland vrij spel in Mandzjoerije te laten, indien Rusland Korea als een Japansche invloedssfeer erkende. De Russische regeering wees dat voorstel van de hand op aandringen van de avonturiers, die zich om Bezobrázow en Alekséjew (de leiders der „concessies") vereenigden, hoewel sommige staatslieden voor het dreigende gevaar waarschuwden. De meening van Plehwe, dat een „kleine oorlog" en de overwinningen [1]) den invloed van de revolutionnaire partijen zouden vernietigen, gaf den doorslag. De pers heeft geprobeerd de publieke opinie voor de naderende catastrophe te waarschuwen, maar de regeering legde den bladen het zwijgen op. De oorlog was niet meer te voorkomen. In Januari 1904 zond Japan een nota, die het karakter van een ultimatum droeg. Rusland gaf een ontwijkend antwoord. De Japansche regeering, die zich de sterkste wist,

[1]) Plehwe was overtuigd, dat Japan zonder moeite verpletterd zou worden.

besloot den knoop door te hakken. 5 (18) Februari verbrak Japan de diplomatieke betrekkingen met Rusland. In den nacht van 7 op 8 Februari drongen Japansche oorlogsschepen, zonder dat de oorlog was verklaard, de haven van Port-Arthur binnen en torpedeerden 3 Russische pantserschepen. Tegelijkertijd viel een sterk Japansch eskader in de Koreaansche haven Tsjemoelpo den Russischen pantserkruiser „Warjág" en de kanonneerboot „Koréjets" aan. Na een heldhaftigen strijd tegen de overmacht werden de twee Russische bodems tot zinken gebracht; de Russische matrozen werden opgepikt door de schepen der neutrale mogendheden, die getuige waren van de ongelijke worsteling. Zoo begon de Russisch-Japansche oorlog, de grootste koloniale oorlog van de geschiedenis.

De Russische vloot was door deze twee aanvallen verzwakt en tot werkloosheid gedoemd. Twee maanden lang bleven de schepen in de binnenhaven van Port-Arthur liggen zonder iets te ondernemen. De Japanners lieten, om ze in te sluiten, aan den ingang eenige vrachtschepen zinken, maar zonder resultaat. 13 (26) April verliet de Russische vloot de haven van Port-Arthur. Het vlaggeschip „Petropáwlowsk" stuitte op een mijn en zonk; bijna de geheele bemanning en ook admiraal Makárow, de opperbevelhebber van de Russische vloot in het Verre Oosten, vonden daarbij den dood. Een pantserkruiser liep zware beschadigingen op, een mijnenlegger werd in den grond geboord. De vloot keerde naar Port-Arthur terug en bleef werkeloos onder bescherming der vestingkanonnen liggen. Deze nederlagen hebben het optimisme van de oorlogspartij in Rusland niet gedood. De beslissing zou niet ter zee maar te land vallen en daar zou Japan verpletterd worden.

De eerste ontmoeting van de twee legers vond einde April

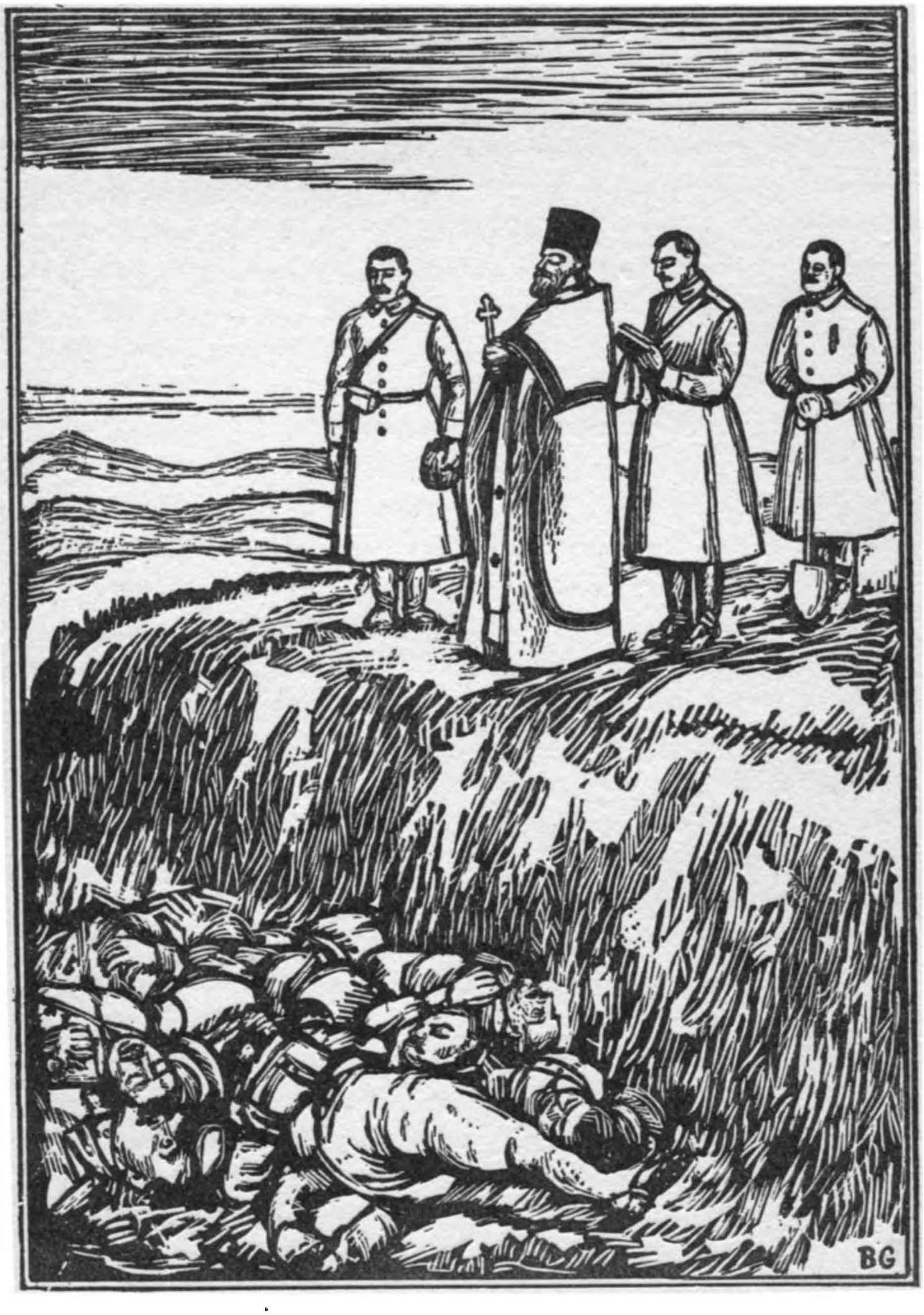

Tijdens den Russisch-Japanschen Oorlog.

plaats bij Tjoerentsjen aan de Jaloe. Koeroki forceerde den overtocht over de rivier en versloeg de Russen, die den vijand 28 kanonnen en 8 mitrailleurs achterlieten. Deze nederlaag maakte een sterken indruk op de publieke opinie in Rusland en in Frankrijk, waar het optimisme van de Russische regeering werd gedeeld. Men deed er zelfs een poging, bemiddelend op te treden. De Russische regeering wees echter dergelijke voorstellen van de hand: zij zou rechtstreeks met Japan onderhandelen, maar na afloop van den oorlog.

Twee Japansche legers onder Okoe en Nodzoe landden, zonder tegenstand te hebben ontmoet, op het Liaodoengsche schiereiland. Zij overmeesterden de „onneembare" Russische posities en sneden Port-Arthur af van het hoofdleger, dat te Laojang stond. Nogi belegerde Port-Arthur, terwijl Okoe, Nodzoe en Koeroki naar Laojang trokken, de Russen voor zich op de vlucht jagend.

De oorlog met Japan was van af het begin in Rusland impopulair; de boeren begrepen niet, waarvoor zij hun haardsteden moesten verlaten en naar het verre Oosten trekken om er de Japanners op vreemd grondgebied te bestrijden. In het begin lukte het echter de regeering, de onwetende massa te bewerken door smakelooze, ruwe plaatjes en brochures en door beloften van een spoedige overwinning en vrede. Daar de overwinningen uitbleven en de kranten telkens berichten brachten over nieuwe nederlagen, begon het volk te morren. Toen besloot de oorlogsraad, die onder voorzitterschap van den tsaar te Tsarskoje Selo was bijeengekomen, Koeropátkin, den Russischen opperbevelhebber, op te dragen tot het offensief over te gaan en Port-Arthur te ontzetten. Koeropátkin gehoorzaamde, hoewel hij begreep, dat een dergelijke poging tot een nieuwe nederlaag zou leiden. Een Russisch leger van 40.000 man rukte op. Het werd bij

Wafangove door de Japanners verslagen en op de vlucht gedreven (Juni 1904).

Onder Port-Arthur veroverden de Japanners intusschen het eene fort na het andere (zij moesten echter elke overwinning duur betalen). Port-Arthur werd ernstig bedreigd. Om de resten van de vloot te redden, gaf de regeering bevel, door het Japansche eskader heen te breken en naar Wladiwostok te stoomen; de vloot aldaar kreeg opdracht die van Port-Arthur tegemoet te gaan. Beide Russische eskaders werden bij deze poging tot vereeniging verslagen; het eerste verloor 9 schepen en werd naar Port-Arthur teruggedreven; het tweede verloor een gepantserden kruiser, terwijl twee kruisers zwaar beschadigd werden.

Na een worsteling van 7 dagen (24 Augustus-1 September) moesten de Russen het kamp bij Laojang verlaten en zich naar het Noorden terugtrekken. De verliezen waren aan beide kanten vrijwel gelijk (200.000 dooden en gewonden). Deze slag verzwakte beide partijen zoodanig, dat er een tijdelijke stilstand in de operaties kwam. In September verzamelde Koeropátkin een nieuw leger en ging tot het offensief over om Port-Arthur te ontzetten. Bij de rivier Sjache werd hij echter verslagen; de Russen verloren 45.000 man en 43 kanonnen.

In Januari 1905 capituleerde Port-Arthur. Het garnizoen gaf zich aan de vijand over [1]). 14 Februari viel het Japansche leger onder Ojama de Russische hoofdmacht bij Moekden aan. De slag duurde 15 dagen. Ondanks den moed van de soldaten werden de Russen opnieuw verslagen [2]) en

[1]) De buit bestond uit 546 kanonnen, 4 pantserschepen, 2 kruisers, 34 kleine oorlogsschepen, veel geweren, ammunitie en zelfs levensmiddelen.

[2]) De Japanners namen 40.000 gevangenen en veroverden geweldige voorraden ammunitie en levensmiddelen. De Russen verloren in dien slag pl.m. 90.000 man; de Japanners 40-50.000 man.

ontruimden Moekden. De Russische regeering zette Koeropátkin af en benoemde tot opperbevelhebber generaal Linjéwitsj, een volkomen nulliteit. De nieuwe opperbevelhebber beloofde een spoedig offensief, maar iedereen begreep, dat de oorlog verloren was.

De regeering wilde echter nog een poging doen den toestand te redden en zond de Oost-Zee-vloot onder admiraal Rozjdjéstwensky naar het Verre Oosten. Alle Russische onafhankelijke bladen waarschuwden voor de onvermijdelijke catastrophe, maar de regeering wilde niet naar rede luisteren. 14 (27) Mei 1905 vond de zeeslag bij Tsoesima plaats. De Russische vloot werd verslagen. Vele schepen werden in den grond geboord; duizenden matrozen vonden den dood; de overigen gaven zich aan den vijand over. De Japanners maakten eenige groote en kleine schepen buit. Deze vreeselijke catastrophe heeft in Rusland een verpletterenden indruk gemaakt. Nu begreep ook de oorlogspartij, dat de oorlog verloren was en dat het zaak was zoo spoedig mogelijk vrede te sluiten. Ook de nieuwe opperbevelhebber drong op vrede aan, omdat de revolutionnaire propaganda onder de soldaten steeds meer veld won en de generaal een opstand vreesde.

President Roosevelt stelde den regeeringen van de belligerenten voor, vertegenwoordigers naar Amerika te sturen om over den vrede te onderhandelen. De tsaar zond Witte, den vroegeren minister van financiën. De onderhandelingen (te Portsmouth) duurden eenige weken. 23 Augustus (5 September) 1905 kwam de vrede tot stand [1]).

[1]) Rusland stond het schiereiland Ljaodoeng met Port-Arthur en Daljniej aan Japan af. Japan kreeg het Zuidelijke gedeelte van den Oost-Chineeschen spoorweg (1200 kilometer) en de Zuidelijke helft van Sachalin. Korea werd een onbetwist domein van Japan. Het waren zeer harde voorwaarden, maar iedereen in Rusland was blij, dat de slachting geëindigd was.

De internationale positie van Rusland was door de nederlagen aanzienlijk verzwakt; in het Verre Oosten werd het door Japan geheel op den achtergrond gedrongen. Het bondgenootschap met Rusland verloor voor Frankrijk de beteekenis, welke Parijs er oorspronkelijk aan had gehecht. Frankrijk begon toenadering te zoeken tot Engeland. Het verbond tusschen Japan en Engeland bleef bestaan, maar de banden werden wat losser. Met de vriendschap tusschen Japan en Amerika was het geheel uit; Japan was een gevaarlijke concurrent geworden voor de groote republiek, die naar de heerschappij in den Stillen Oceaan streefde. China was door het gebulder van de kanonnen wakker geschud.

De revolutie van 1905.

De hoop van Plehwe en Nicolaas II, dat de oorlog de revolutionnaire beweging zou dooden, is niet verwezenlijkt. De economische gevolgen van het misdadige avontuur hebben integendeel de ontevredenheid versterkt. Reeds in het begin van den oorlog begon zich een economische crisis af te teekenen. De malaise in de industrie, die ten gevolge van den oorlog van een gedeelte van haar afzetgebied beroofd was, leidde tot groote werkloosheid in de steden, hetgeen een geschikte bodem was voor de propaganda der revolutionnairen. De mobilisatie heeft veel arbeidskrachten aan het platteland onttrokken en in sommige streken (hoofdzakelijk in Siberië) kon de oogst niet binnengehaald worden; dit verminderde de koopkracht van de bevolking en verscherpte de crisis. De uitvoer was gedesorganiseerd; de buitenlandsche banken staakten hun credieten aan de Russische huizen, waardoor ook de invoer aanzienlijk achteruit ging. Het aantal faillissementen nam steeds toe. De oorlog verslond geweldige bedragen (5 milliard roebel); de regeering dekte de uitgaven door

de emissie van bankbiljetten, met het gevolg dat de koers van den roebel voortdurend daalde. De armoede nam overal toe en daarmede de ontevredenheid. Iedereen verlangde naar den vrede en was bereid alle voorwaarden van den overwinnaar te accepteeren, om maar een einde te maken aan de zinnelooze slachting. In den zomer van 1904 weigerden in veel plaatsen de nieuwe lichtingen naar de verzamelplaatsen te trekken; de dienstplichtige boeren werden omringd door kozakken, die hen als vee met de zweep naar de stad dreven. De revolutionnairen vierden elke Russische nederlaag als een feest en zelfs de liberale intellectueelen verheugden zich over de nederlagen, omdat zij hoopten, dat hierdoor de autocratie ten val zou gebracht worden.

15 (28) Juli 1904 werd Plehwe door de strijd-organisatie van de sociaal-revolutionnairen vermoord. Nicolaas II heeft zich, als steeds, weinig van het gebeurde aangetrokken. Wel begreep hij, dat concessies geboden waren. Hij wilde echter geen afstand doen van zijn onbeperkte macht en bepaalde zich tot eenige geringe concessies [1]). Dit bevredigde niemand. 12 (25) Augustus werd de zoo verbeide kroonprins geboren. Het was het geschikte oogenblik om een algemeene amnestie aan politieke gevangenen te verleenen en een wijziging van het regeeringsstelsel aan te kondigen. Nicolaas II liet de gelegenheid voorbijgaan.

Een maand lang weifelde de tsaar. Ten slotte overwon de „liberale" partij en tot minister van binnenlandsche zaken werd benoemd vorst Swjatopólk-Mírsky, die als gouverneur-generaal te Wilna een zekere populariteit genoot. Deze benoeming heeft veel verwachtingen gewekt, te meer daar

[1]) De lijfstraffen werden afgeschaft; de achterstallige schuld van de boeren aan de schatkist (127 millioen roebel) werd geannuleerd; het aantal plaatsen, waar Joden mochten wonen, werd eenigszins uitgebreid.

de nieuwe minister om het „vertrouwen van de publieke opinie" had gevraagd. Lang heeft de „lente", zooals de Russen deze periode noemden, echter niet geduurd. Swjatopólk-Mírsky gaf den zémstwo-mannen verlof een congres bijeen te roepen; Pobjedonóstsew overreedde den tsaar het congres te verbieden; het congres kwam toch bijeen. De zémstwo-mannen eischten de instelling van een volksvertegenwoordiging, hervorming van de administratie en oplossing van het agrarische vraagstuk. Swjatopólk-Mírskybepleitteop een zitting van den kroonraad de inwilliging dezer eischen, maar de meerderheid was er tegen en de liberale minister werd ten val gebracht. Daar de steeds toenemende onrust daden eischte, vaardigde de tsaar in December 1904 een oekaze uit, waarin in zeer vage bewoordingen hervormingen werden beloofd

Het plein van het Winter-Paleis te Petersburg.

(van een volksvertegenwoordiging werd echter niet gerept).

De ontevredenheid onder de arbeiders nam intusschen steeds toe. De massa had evenwel het vertrouwen in den tsaar nog niet geheel verloren. Zij weet alle schuld aan de hovelingen en de ministers, die elk contact tusschen den tsaar en zijn volk onmogelijk maakten. Het was dus slechts noodig, den tsaar de waarheid over den toestand te vertellen en hem de wenschen van zijn onderdanen kenbaar te maken. Zondag 9 (22) Januari 1905 trokken tienduizenden arbeiders met vrouwen en kinderen naar het keizerlijke paleis. Aan het hoofd van den stoet schreed de priester Gapón, wiens invloed op de arbeiders toen zeer groot was. Met heiligenbeelden en kerkbanieren trok de menigte naar den tsaar om hem een petitie te overhandigen, waarin de instelling van een volksvertegenwoordiging, invoering van sociale hervormingen en het sluiten van den vrede met Japan werd verzocht. Dit was de beslissende dag in het leven van Nicolaas II. Indien hij de menigte had toegesproken en hervormingen beloofd, dan had hij de harten van zijn onderdanen veroverd. Hij vluchtte echter naar Tsárskoje Seló en zijn ministers lieten de demonstratie uiteenjagen. De soldaten schoten op de vreedzame menigte en doodden meer dan 1000 mannen, vrouwen en kinderen. Zoo eindigde de „Roode Zondag". Gapón wist door vluchten te ontkomen aan de achtervolging; vóór zijn vertrek naar het buitenland teekende hij een manifest, waarin hij den tsaar excommuniceerde en de bevolking opriep, zich bij de revolutionnairen aan te sluiten [1]).

De slachting van vreedzame demonstranten heeft in het

[1]) In het buitenland geraakte Gapón spoedig in de netten van de geheime politie. Een jaar later keerde hij naar Rusland terug en werd door de arbeiders met vreugde begroet. Toen zij echter te weten kwamen, dat hij in dienst van de geheime politie stond, lokten zijn vroegere vrienden hem naar een leeg huis en hingen hem op (April 1906).

geheele land verontwaardiging gewekt. Overal werden stakingen afgekondigd en protest-demonstraties georganiseerd. De autoriteiten onderdrukten deze betoogingen en arresteerden honderden menschen, hetgeen den geest van verzet nog meer aanwakkerde. De sociaal-revolutionnairen antwoordden op de reactionnaire politiek van de regeering met den moord op grootvorst Sergéj, den gouverneur-generaal van Moskou, een der leiders van de reactie. Deze moord werd zelfs in de rijkste salons met vreugde begroet: het verlangen naar ingrijpende hervormingen was toen algemeen. De eenheid, die een tijdlang onder de vijanden van de regeering heerschte, verdween echter spoedig. De liberale bourgeois en edellieden wenschten alleen politieke hervormingen; de socialisten streefden ook sociaal-politieke doeleinden na. De stakingen [1]) hadden wel een uitgesproken politiek karakter, maar het economische element ontbrak er ook niet aan. De arbeiders eischten loonsverhooging en verkorting van den arbeidsdag. De burgerlijke democraten verzetten zich tegen deze eischen en beschuldigden de arbeiders van sabotage der revolutie. Van hun kant beschuldigden de arbeiders de bourgeoisie van schijnheiligheid en egoïsme. Ook de verhouding tusschen de boeren en de liberale landheeren was gespannen. De boeren stelden geen belang in politieke vraagstukken; „vrijheid" was voor hen een nietszeggend woord; zij wilden alleen grond hebben en daarbij zonder betaling; de adel verzette zich tegen deze eischen der boeren. Er heerschte dus een verwoede onderlinge strijd.

Ten slotte keurde de weifelende tsaar het voorstel van zijn

[1]) In 1904 vonden in Rusland 68 stakingen plaats met 24904 stakers (1,46 %) van alle arbeiders); in 1905 – 13995 stakingen met 2863173 stakers (163,8 % van alle arbeiders); in 1906 – 6114 stakingen met 1108406 stakers (65,8 %); in 1907 – 3573 stakingen met 740074 stakers (41,9 %).

minister van binnenlandsche zaken, Boely'gin, goed, om een raadgevend „parlement" bijeen te roepen (boeren 43 % van de kiesmannen, de landheeren 34 % en de stedelingen 23 %), onder voorwaarde, dat aan zijn „samodjerzjáwieje" (autocratie) niet getornd zou worden en dat hij den titel van autocraat zou behouden (Augustus 1905). De verkiezingen voor dat „parlement" zouden in Januari 1906 plaats vinden. Met deze concessie was echter niemand tevreden. Alle linksche partijen eischten algemeen kiesrecht en ingrijpende hervormingen. De liberale en radicale bourgeoisie riep congressen bijeen, die de politiek van de regeering ten scherpste afkeurden. Overal ontstonden vereenigingen van intellectueelen; zij kozen een verbond van alle bonden (sojoéz sojoézow), dat een felle propaganda tegen de regeering voerde. Ook onder het leger en bij de vloot gistte het. In Juni 1905 brak de opstand op het oorlogsschip „Potjómkin" uit; bijna tegelijkertijd kwamen de matrozen te Libau en Kroonstad in verzet. Verschillende gedeelten van het land waren in openlijken opstand. De regeering besloot bondgenooten te zoeken onder de raskóljniki en de keizer vaardigde een decreet over geloofsvrijheid uit. Veel voordeel behaalde de regeering hiermede echter niet.

In September 1905 kwam te Petersburg een congres van spoorwegmannen bijeen ter bespreking van de voorgestelde hervorming der pensioenregeling. Inplaats daarvan besprak het congres den politieken toestand. Het Verbond van Bonden raadde het congres aan, de algemeene werkstaking af te kondigen om op deze wijze de regeering te dwingen toe te geven. Begin October lag het geheele verkeer op de spoorwegen stil. Spoedig sloten zich de post- en telegraafambtenaren bij de staking aan. Ook de havenarbeiders legden het werk neer. De studenten staakten al eenige maanden; nu volgden de gymnasiasten en H.B.S.-ers hun voorbeeld. De

studenten en oudere gymnasiasten en H.B S.-ers werden hartstochtelijke propagandisten voor de zaak der revolutie. De regeering was radeloos. Zij was afgesneden van de gouverneurs en wist niet, wat er in de provincie gaande was. Zelfs Trépow, de gouverneur-generaal van de hoofdstad, een ruwe houwdegen, zag in, dat de toestand met geweld niet meer te redden was, en hij raadde den keizer aan, toe te geven. Witte trachtte den weifelenden tsaar over te halen tot het verleenen van een grondwet.

October 1905.

15 (28) October werd de toestand zoo dreigend, dat Nicolaas II des avonds een manifest teekende, waarin hij abdiceerde ten gunste van zijn broeder Michaïl. Het keizerlijke jacht lag onder stoom en alles was klaar voor het vertrek naar het buitenland. Den volgenden dag gaf de tsaar echter bevel, het drukken van het manifest te staken en de reeds

gedrukte exemplaren naar het Archief van den Senaat over te brengen. 17 (30) October teekende Nicolaas II een door Witte opgesteld manifest, waarin de keizer vrijheid van woord, van drukpers, vergaderingen enz. beloofde in te voeren en zich verplichtte geen wetten af te kondigen zonder goedkeuring van de bijeen te roepen Rijks-Doema. Het manifest handhaafde echter den titel „samodjérzjets" (autocraat); dit was een achterdeurtje, waarvan de reactie later dankbaar gebruik wist te maken. Na afkondiging van het manifest werd de telegraaf ter beschikking van de regeering gesteld. De macht bevond zich echter nog in de hoofdstad in handen van den Raad van Arbeidersafgevaardigden, aan het hoofd waarvan een zekere Chroestaljów-Nosárj stond[1]). De autoriteiten onderhandelden met dezen Raad en ondernamen niets zonder zijn toestemming[2]).

Het manifest van 17 (30) October 1905 verwekte in geheel Rusland een ongekende geestdrift. Overal werden optochten georganiseerd, manifestaties gehouden enz. De reactionnairen wilden zich echter niet gewonnen geven. Op bevel uit Petersburg organiseerde de administratie in het geheele land pogroms. Duizenden Joden werden op beestachtige wijze afgemaakt, hun have werd geplunderd en vernield. Te Bakoe organiseerde de politie een pogrom op Armeniërs; in andere plaatsen werd het uitvaagsel opgehitst tegen de intellectueelen, die geranseld en doodgeslagen werden[3]). De

---

[1]) Hij werd later door de bolsjewiki terechtgesteld.

[2]) Typeerend voor de onwetendheid van de Russische staatslieden is het volgende feit. Zelfs Witte, de knapste bureaucraat, verkeerde in de overtuiging, dat de revolutie het werk der Joden was. Na afkondiging van het manifest wendde hij zich tot de leiders van de Joodsche gemeente te Petersburg met hét verzoek . . . . de revolutie af te lasten. En Witte wilde hen niet gelooven, toen zij hem antwoordden, dat dit niet van hen afhing.

[3]) Deze moordpartijen vonden bij den tsaar bijval. In zijn brieven aan zijn moeder noemde hij het moordende en plunderende gepeupel „die goede

revolutionnaire en radicale partijen waren verontwaardigd over de pogroms, maar zij begrepen niet, dat die moordpartijen de mislukking der revolutie voorspelden. Integendeel, zij waren overtuigd van de spoedige ineenstorting van het tsarisme. Trótsky, een der leiders van den Raad van Arbeidersafgevaardigden te Petersburg, verklaarde zelfs herhaaldelijk, dat de revolutie permanent zou zijn en tot de invoering van het socialisme zou leiden.

Ook de bourgeoisie organiseerde zich. De radicalen richtten de partij der Constitutioneele Democraten (cadetten) op [1]). Leiders dier partij waren: professor Miljoeko'w, vorst Páwjel Dolgoroékow [2]), Petroenkéwitsj en Ro'ditsjew. De gematigden, aangevoerd door Goetsjków, richtten den „Bond van 17 October" op. Ook de reactionnairen, de „zwarte honderd", zooals zij algemeen in Rusland werden genoemd, organiseerden hun partij, den „Bond van het Russische Volk". De leider van dezen bond, Doebro'win, voerde openlijk een felle pogrompropaganda en de tsaar steunde dezen man met groote bedragen en afficheerde zijn genegenheid voor den avonturier. Hij ontving Doebro'win en zijn helpers op plechtige wijze en aanvaardde zelfs voor zich zelf en den troonopvolger de insignes van eerelid van hun bond.

Na de afkondiging van het manifest organiseerde Witte het eerste Russische ministerie in de West-Europeesche

lui". Hij vatte na de pogroms moed en begon er naar te streven, zijn beloften in te trekken en de autocratie te herstellen. Hierin werd hij gesteund door de grootvorsten en de hovelingen, voor het grootste deel gedepraveerde avonturiers, mannen die in moreel opzicht nog lager stonden dan het grauw, dat Joden en intellectueelen moordde en ranselde.

1) Daar deze naam voor de Russische massa onbegrijpelijk was, werd hij veranderd in „Partij der Volksvrijheid"; de leden der partij zijn echter bekend onder den naam „cadetten".

2) Vorst Páwjel Dolgoroékow, een der meest sympathieke figuren onder de Russische intellectueelen, werd in 1927 door de bolsjewiki doodgeschoten.

beteekenis des woords. Zijn ministers waren liberale bureaucraten; tot minister van binnenlandsche zaken werd echter benoemd de beruchte en gehate reactionnair P. Doernowó. Het zémstwo-congres, dat kort na de afkondiging van het manifest bijeenkwam, eischte van Witte de bijeenroeping van een constitueerende vergadering en de oprichting van een ministerie, dat het vertrouwen van het volk zou genieten. Witte wees deze eischen van de hand.

Intusschen nam de anarchie in het land steeds erger vormen aan. De boeren plunderden de huizen der landheeren en namen hun landerijen in beslag. Verschillende provincies verkeerden in openlijken opstand. Overal werden arbeidersraden opgericht. In vele plaatsen sloegen de soldaten aan het muiten. De in November 1905 afgekondigde tweede algemeene staking mislukte, maar de socialistische bladen (o.a. het bolsjewistische blad van Go'rky en Lénin) werden veel gelezen. In de omgeving van den zwakken tsaar woedde een hevige strijd tusschen de voorstanders van verdere concessies en hun tegenstanders. De reactionnairen behielden de overhand en Doernowó kreeg bevel de revolutie te „vermorzelen".

3 (16) December werd het gebouw van den Arbeiders-Raad omsingeld; alle aanwezige leden werden gearresteerd. De overige leden van den Raad, die voortaan in het geheim vergaderden, proclameerden opnieuw de algemeene staking en riepen het volk tot gewapenden opstand op. Te Petersburg greep grootvorst Nikoláj Nikolájewitsj hardhandig in en onderdrukte elk verzet. Te Moskou kwam het tot straatgevechten. Er werden barricades opgericht, maar de artillerie vernietigde ze zonder moeite. In de arbeiderswijken duurde het verzet eenige dagen; dagen lang duurde het bombardement van die wijken. Ten slotte werd de opstand onderdrukt; vele honderden revolutionnairen werden gearresteerd.

Tegelijkertijd werd het verzet in andere steden gebroken. Strafexpedities onderdrukten de opstandige beweging in de Oost-Zee-provincies enz. Daarbij begingen de commandanten talrijke wreedheden.

De regeering kondigde een nieuwe kieswet af. Van algemeen kiesrecht was er geen sprake. De verkiezingen voor de Doéma zouden plaats vinden volgens een getrapt stelsel, een slechte copie van het toenmalige Pruisische stelsel. De arbeiders kregen slechts een schijn van kiesrecht; de intellectueelen waren er practisch van beroofd. De revolutionnaire partijen besloten daarom de verkiezingen te boycotten, in de hoop, dat de revolutie spoedig het tsaristische regime zou wegvagen. De boeren vestigden daarentegen hun hoop op de Doéma.

Nicolaas II wilde zich ontdoen van Witte, dien hij haatte. Voorloopig was dit echter onmogelijk, omdat de schatkist leeg was en Witte de eenige man was, aan wien het buitenland wellicht bereid zou zijn geld te leenen. Daarom veinsde de tsaar genegenheid voor Witte. Na veel moeite is het Witte gelukt in het buitenland een leening van 845.750.000 goudroebel (2½ milliard francs) te sluiten en wel op zeer harde voorwaarden [1]). Zoodra de leening gesloten was, zette de tsaar Witte en zijn regeering aan den dijk; hij deed dit op zulk een plompe wijze, dat zelfs vele tegenstanders van Witte verontwaardigd waren. Tot minister-president werd benoemd Goremy'kin, een bureaucraat van den ouden stempel; minister van binnenlandsche zaken werd Stoly'pin, die later zulk een

[1]) De regeering moest zich verplichten drie jaar lang geen nieuwe leeningen te sluiten; de bijeen te roepen Doéma moest alle verplichtingen van de regeering erkennen; de koers van uitgifte was 88 %. Om geld te krijgen stemde de regeering in alles toe, daar zij anders verregaande concessies aan het volk zou moeten doen. De kleine spaarders in West-Europa, die op de nieuwe leening inteekenden, hebben op deze wijze de reactie in de gelegenheid gesteld het Russische volk te onderdrukken.

belangrijke rol in het politieke leven van Rusland heeft gespeeld. De eerste daad van deze regeering was een „grondwet" af te kondigen, waarin de autocratie van den tsaar nadrukkelijk tot een der grondvesten van het staatswezen werd verklaard. Elke wet moest echter de goedkeuring van de Doéma en den Rijks-Raad krijgen. De Rijks-Raad, tot een eerste kamer gemetamorphoseerd, zou bestaan voor de helft uit personen door den tsaar benoemd, voor de andere helft uit gekozen vertegenwoordigers van de kerk (6 leden), de groot-grondbezitters (60), den adel (18), de wetenschap (6), den handel (6), de industrie (6). Beide kamers waren in theorie gelijk; in de practijk bezat de Rijks-Raad echter de overmacht. De keizer kreeg het recht (§ 87) in „Doema-looze" tijden wetten per decreet af te kondigen. Het budgetrecht van de Doema was zeer beperkt; $^2/_3$ van de begrooting was „gepantserd", zooals de Russische term luidde, d.w.z. geheel onttrokken aan de competentie van het parlement. De wijziging der grondwet kon alleen geschieden op initiatief van de kroon.

Schijn-constitutionalisme.

Einde April 1906 kwam de eerste Doéma bijeen. Zij werd geopend door den tsaar, die een volkomen inhoudslooze redevoering hield voor de 448 „beste mannen van Rusland", die zich daarvoor naar het Winter-Paleis moesten begeven. Bij het verlaten van het paleis werden de volksvertegenwoordigers door een geweldige menigte toegejuicht. De afgevaardigden begaven zich daarna naar het halfvervallen Taurische Paleis, dat, zoo goed en kwaad als het ging, tot parlementsgebouw was ingericht. Daar kozen zij den cadet professor Moéromtsew tot voorzitter. De cadetten, die 179 zetels in de Doéma hadden, namen de leiding van den parlementairen

arbeid in hun handen[1]). Links van de cadetten stond de 107 leden tellende fractie der „troedowikí" (mannen van den

De Rijks-Doéma.

arbeid"), die gewoonlijk de politiek der cadetten steunden; hun leider was Aladjin, de schrik van den ouden Goremy'kin.

[1]) De leider van de cadetten was Miljoeków, wiens verkiezing de regeering door knoeierijen had weten te verhinderen. Hij bracht zijn dagen in het fractie-vertrek der cadetten door en leidde van daar uit de werkzaamheden van de Doéma.

De boeren (105 zetels) vormden de fractie der „partijloozen"; zij waren gebonden door de voorschriften, welke hun kiezers hen hadden gegeven en stelden alleen belang in het agrarische vraagstuk. De Octobristen-fractie (zoo iets als vrijliberalen hier te lande) telde slechts 13 leden; zij vormde de uiterst rechtsche groep van de Eerste Doéma. De socialisten boycotten in het begin de verkiezingen; de weinige sociaal-democraten, die later gekozen werden, speelden geen rol in de Eerste Doéma.

De Doéma antwoordde op de redevoering van den keizer met een adres, waarin de volgende eischen waren geformuleerd: amnestie voor alle politieke gevangenen, politieke vrijheid, vorming van een parlementair ministerie, afschaffing van de doodstraf, oplossing van het agrarische vraagstuk, ingrijpende hervormingen. Nicolaas II weigerde de deputatie te ontvangen, die hem het adres van de Doéma wilde overhandigen. 13 (26) Mei wees de regeering alle eischen van de Doéma af. Sindsdien stond de regeering op gespannen voet met de Doéma. De ministers (vooral Stoly'pin) werden gehoond, uitgescholden voor moordenaars e.d.; de volksvertegenwoordigers eischten, dat de regeering zou aftreden, maar de ministers trokken er zich niets van aan. De tsaar weifelde als steeds. Hij liet onderhandelingen voeren met Miljoeków c.s. over hun toetreding tot de regeering; Miljoeków eischte de belangrijkste portefeuilles (o.a. binnenlandsche zaken) en de doorvoering van ingrijpende hervormingen; de keizer liet daarop de onderhandelingen afbreken[1]).

[1]) Terwijl de onderhandelingen gaande waren, ging de regeering voort met het terechtstellen van revolutionnairen en het onderdrukken van elke uiting van ontevredenheid. 1 (14) Juni organiseerde de administratie te Bialystok een vreeselijken pogrom, waarbij honderden Joden werden vermoord. Een delegatie van de Doéma stelde de schuld van de administratie vast en eischte bestraffing van de schuldigen; de regeering weigerde echter dit te doen.

Een van de eerste wetsontwerpen, die de Doéma in behandeling had genomen, was het voorstel van prof. Herzenstein (cadet) over de regeling van het agrarische vraagstuk [1]. De regeering verklaarde dat wetsvoorstel onaannemelijk, waarop de Doéma het plan opvatte zich met een oproep tot het volk te wenden [2]. De regeering besloot de Doéma te ontbinden. Wel dreigden de cadetten, dat de ontbinding der Doéma tot een losbarsting van de anarchie zou leiden, maar Stoly'pin wilde het wagen. 8 (21) Juli 1906 onderteekende de keizer het ontbindingsdecreet [3]. Toen de volksvertegenwoordigers zich den volgenden ochtend naar het parlementsgebouw begaven, vonden zij alle deuren gesloten en overal sterke wachten. Aan den hoofdingang was het ontbindingsdecreet aangeplakt. De keizer verklaarde daarin, de volksvertegenwoordiging te willen behouden en riep een nieuwe Doéma tegen einde Februari 1907 bijeen.

180 volksvertegenwoordigers (cadetten en troedowiki) trokken denzelfden dag nog naar Wyborg (Finland) om er over den geschapen toestand te beraadslagen. Zij stelden daar een manifest op, waarin het volk werd uitgenoodigd, tot de bijeenroeping der Doéma geen belasting te betalen en geen recruten te geven. Het manifest miste echter elke uitwerking. De uitbarsting van de volkswoede over de ontbinding der Doéma, waarop vele Doéma-leden zoo vast gerekend hadden, bleef ook uit. Ook de algemeene werkstaking, welke de sociaal-democraten hadden afgekondigd, had geen

---

1) Het voorstel beoogde de onteigening van alle groote landerijen. Op deze wijze zou een agrarisch fonds gevormd worden, waardoor de boeren, die te weinig grond hadden, akkers in erfpacht zouden kunnen krijgen. De staat zou de bezitters der te ontnaasten landerijen moeten schadeloos stellen.

2) De regeering was alleen te vinden voor het afstaan van de domeinen en bevordering van vrijwilligen verkoop van landgoederen aan het agrarische fonds.

3) De Eerste Doéma heeft dus nog geen drie maanden bestaan.

succes[1]). De sociaal-revolutionnairen organiseerden in Augustus een moordaanslag op Stoly'pin; de terroristen zelf en 27 andere personen vonden daarbij den dood, maar Stoly'pin bleef ongedeerd. Hij antwoordde op dezen aanslag met de instelling van „veldrechtbanken", die in 8 maanden 683 personen hebben laten terechtstellen, waaronder zeer veel onschuldigen.

De stemming in het land was gedrukt. Iedereen begreep, dat de revolutie was mislukt. De belangstelling voor de politiek nam steeds af. Er ontstonden overal groepen „anarchisten", die bankloopers, winkeliers enz. beroofden. Op het platteland heerschte een chaos. Op vele plaatsen vonden boerenopstanden plaats, die door de autoriteiten op barbaarsche wijze werden onderdrukt. Stoly'pin besloot het agrarische vraagstuk op te lossen. Hij wilde een stand van rijke boeren in het leven roepen, die de regeering zouden steunen. Daarvoor verleende hij aan elken boer het recht, uit den „mir" te treden en zijn akker in eigendom te verwerven[2]). De macht van den mir op zijn leden werd ook in juridisch opzicht aanzienlijk verzwakt; de boeren kregen meer bewegingsvrijheid. Er ontstond op deze wijze een scheuring onder de

---

1) De regeering liet de onderteekenaars van het manifest van Wyborg vervolgen; zij werden tot gevangenisstraf veroordeeld en van het passieve kiesrecht beroofd.

2) In het geheel werden in de jaren 1907–1910 3207297 desiatienen op deze wijze aan den „mir" onttrokken en tot particulier eigendom der „otroébniki" gemaakt (zoo werden de boeren die zich van den mir afscheidden genoemd). Deze grond werd verdeeld onder 319148 „erven" (huishoudingen). Het totale aantal erven was toen meer dan 12 millioen; de uitwerking van de hervorming was dus niet zoo groot als de bewonderaars van Stoly'pin vaak beweren. Nog minder succes had de poging van Stoly'pin, in Rusland het farm-stelsel in te voeren. De boeren voelden er niets voor om hun dorpen te verlaten en een eenzaam leven te leiden op afgelegen boerderijen. De Russische boer is te veel een kuddemensch om voor het „choetor"-stelsel (farmstelsel) geschikt te zijn.

boeren; een deel wilde den mir verlaten en kleine grondbezitters worden, terwijl de overigen het slechts noode toelieten. Deze onderlinge verdeeldheid verzwakte de weerstandskracht der boeren, en de regeering kon daarom, door overal sterke cavalerie-afdeelingen gereed te houden, het land „pacificeeren".

Ondanks alle knoeierijen lukte het de regeering niet, een rechtsche meerderheid in de Tweede Doéma te krijgen. Het eenige wat zij bereikt had was, dat er 12 leden van den „Bond van het Russische Volk" en 43 „gematigden" zetelden. Daartegenover telde de Tweede Doéma 224 socialisten [1]). De cadetten hadden slechts 96 zetels verworven; toch werd hun candidaat (Golowín) tot voorzitter gekozen. De Tweede Doéma voelde haar zwakheid en deed al het mogelijke om het voortbestaan van de volksvertegenwoordiging niet in gevaar te brengen. Dit heeft de Doéma echter niet gered. Ook zij bleef slechts 3 maanden bestaan (Maart, April en Mei 1907), eenige dagen langer dan haar voorgangster. De hofkringen waren van het begin af aan besloten, zich van de volksvertegenwoordiging te ontdoen en zochten een voorwendsel om ook deze Doéma naar huis te sturen. Dit voorwendsel werd verschaft door de geheime politie, die een samenzwering tegen het leven van den tsaar ensceneerde; het departement van politie „ontdekte" daarna de door hem zelf in elkaar gezette samenzwering. 1 (14) Juni 1907 eischte de regeering de opheffing van de immuniteit van 16 leden der sociaal-democratische fractie, die bij de samenzwering betrokken zouden zijn geweest. De Doéma weigerde aan dezen eisch te voldoen. De keizer ontbond de Doéma en kondigde een nieuwe kieswet af. (3/16 Juni 1907).

---

[1]) 69 sociaal-democraten, 37 sociaal-revolutionnairen, 103 troedowikí en 15 volkssocialisten.

Dat was een staatsgreep in de volle beteekenis van het woord, maar de revolutie was verpletterd en de regeering had niets te vreezen. Bij de opstelling van de kieswet voor de Eerste Doéma had de regeering op den conservatieven geest der boeren gerekend. Nu deze verwachting beschaamd was, besloot de regeering den adel de overheerschende positie te geven; het aantal kiesmannen van den adel werd opgevoerd van 38 % tot 51 %. Hierdoor kreeg de adel in het grootste gedeelte des lands de meerderheid bij de verkiezingen en kon naar eigen goedvinden de samenstelling van de Doéma bepalen. Wel schreef de wet voor, dat elk gouvernement minstens één vertegenwoordiger der boeren en één van de stedelingen moest afvaardigen, maar de adel bepaalde wie deze twee groepen (dus 99 % van de bevolking) in het parlement zou vertegenwoordigen. Een vooruitgang was de instelling van een arbeiderscurie, waardoor de arbeiders in staat werden gesteld een bepaald aantal vertegenwoordigers af te vaardigen. Het aantal afgevaardigden van Polen, den Kaukasus en Aziatisch Rusland werd verminderd van 110 tot 37. Bovendien werden de Russen in Polen en andere niet-Russische gewesten tot een speciale kiescorporatie vereenigd. Het aantal Doéma-leden werd bepaald op 437.

Dank zij deze, door den Adel-Bond ontworpen kieswet, had de 1 (14) October 1907 gekozen Derde Doéma een geheel ander karakter dan de eerste twee. De rechtsche partijen hadden 146 zetels; samen met de Octobristen vormden zij $^3/_4$ van de Doéma-leden. De cadetten waren geslonken tot een fractie van 56 leden; de socialisten vormden kleine groepjes (samen 33 zetels). De Derde Doéma telde 60 geestelijken; hiervan behoorden slechts zeer weinigen tot de oppositie. Tot voorzitter werd benoemd de Octobrist Chomjaków, een afstammeling van den bekenden Slavophiel.

De Derde Doéma steunde Stoly'pin in zijn reactionnaire politiek. In de 5 jaar van haar bestaan heeft die „volksvertegenwoordiging" niets anders gedaan dan alles goed te keuren, wat de regeering van haar verlangde. Verstoutte de Doéma zich een enkelen keer een wet aan te nemen, die eenige beteekenis voor het land had (bijv. de regeling van het onderwijs), dan werd die wet door den Rijks-Raad verworpen. De reactionnaire politiek van de regeering heeft Chomjakow 'tenslotte gedwongen zijn ambt neer te leggen (Maart 1910). Zijn plaats werd door den plooibaren Goetsjków, den „leider" der octobristen, ingenomen; de bereidwilligheid van Goetsjków, Stoly'pin in alles te steunen, vernietigde het weinige vertrouwen, dat zijn partij in het land genoot. Een jaar later vond zelfs Goetsjków het te bar en trad af. Tot voorzitter van de Doéma werd de gematigde octobrist Rodziánko gekozen, die zulk een belangrijke rol heeft gespeeld in de revolutie van 1917.

In 1912 vonden de verkiezingen voor de Vierde Doéma plaats[1]). De Vierde Doéma was even machteloos als de Derde. De leiders der rechtsche partijen (vooral de beruchte Poerisjkéwitsj, de Doéma-clown) brachten de debatten in het parlement op het allerlaagste niveau, scholden als dronken boeren, hitsten het grauw tegen de Joden en de intellectueelen op en eischten steeds meer repressies. De eenige man, dien de regeering vreesde, was prof. P. Miljoeków, de leider der cadetten[2]). Zijn geweldige eruditie, zijn ijzeren logica, de

---

1) De rechtsche partijen behielden hun zetels. De octobristen leden een geduchte nederlaag, terwijl de cadetten en de progressisten aanzienlijk versterkt uit den strijd te voorschijn kwamen. Onder de 10 troedowiki, die de Vierde Doéma telde, bevond zich de later zoo beroemd geworden Alexander Kerensky.

2) Ondanks al haar knoeierijen is het de regeering niet gelukt de verkiezing van Miljoeków voor de Derde en Vierde Doéma te verhinderen.

onweerlegbaarheid van zijn mededeelingen maakten hem tot een geduchten tegenstander. Menig onaangenaam uur verschaften de regeering ook de hartstochtelijke aanklachten van de sociaal-democratische leiders Tsjcheïdze en Gegetsjkori, doch het feit, dat zij geen echte Russen, maar Georgiërs waren, stelde de regeering in staat hun beweegredenen verdacht te maken.

Na de revolutie.

De mislukking van de revolutie was een vreeselijke slag voor de Russische maatschappij, wier verwachtingen zoo hoog gespannen waren geweest. Er ontstond een depressie, zooals Rusland nog nooit gekend had. De jeugd wendde zich af van de politiek en dacht alleen aan vermaak en genot, vooral aan sexueel genot. De kuischheid en ingetogenheid, die nog kort tevoren met hartstocht verheerlijkt werden, werden nu bespot. Er ontstonden talrijke clubs, vaak van kinderen, waar de „vrije liefde" niet alleen gepropageerd, maar ook in toepassing gebracht werd. De pornografische literatuur werd verslonden. De regeering ondernam niets om het kwaad te bestrijden; zij was er zelfs mee ingenomen en stond de uitgave van boeken toe, die in elk ander land den schrijver en uitgever in de gevangenis zouden hebben gebracht. Na deze uitspattingen volgde een algemeene levensmoeheid. Het aantal zelfmoorden nam steeds toe [1]). Na 1909 begon echter het regeneratie-proces en in October 1911 kon Górky verklaren, dat de maatschappelijke reactie reeds tot het verleden behoorde.

---

[1]) Naast slachtoffers van de „vrije liefde" maakten ook overtuigde revolutionnairen, die de ineenstorting van hun idealen niet konden overleven, een einde aan hun leven. Er werden in dien tijd in Rusland 45000 zelfmoorden geregistreerd; het werkelijke aantal was nog grooter.

De politieke reactie duurde echter voort. Opgehitst door de hofkliek, die dreigde hem door een anderen, meer rechtschen, premier te vervangen, onderdrukte Stoly'pin elke uiting van ontevredenheid, liet hij het „Verbond van het Russische Volk" ongestraft de eene misdaad na de andere begaan. De Bond vermoordde o.a. de vroegere Doéma-leden Jollos en Herzenstein, organiseerde moordaanslagen op graaf Witte en andere den reactionnairen onwelgevallige staatslieden, en de regeering deed niets om de moordenaars te vervolgen[1]). Stoly'pin weigerde ook een einde te maken aan de practijken der geheime politie, die met behulp van agents-provocateurs moordaanslagen op staatslieden organiseerde. In 1909 ontmaskerde de bekende historicus Boértsew den leider van de terroristische organisatie der sociaal-revolutionnairen, Azew, den organisator van talrijke moordaanslagen (o.a. op Plehwe) als een agent-provocateur van de politieke politie. Dat was zelfs voor de Derde Doéma te sterk. Stoly'pin rechtvaardigde echter deze practijken en liet Lopoéchin, den vroegeren directeur van het departement van politie, die medegewerkt had aan de ontmaskering van Ázew, zwaar straffen voor zijn daad. In 1911 viel Stoly'pin zelf als slachtoffer van het door hem in 1909 verdedigde stelsel. Hij werd onder nog niet geheel opgehelderde omstandigheden te Kiejew door den agent-provocateur Bogrów doodgeschoten.

Zijn opvolger, de minister van financiën Kokowtsow, beloofde de nationalistische en reactionnaire politiek van Stoly'pin voort te zetten. Hij beijverde zich echter ook, Rusland een goede administratie te geven. Hij stelde een

---

[1]) Sterker, toen de Finsche justitie den president van den „Bond", den beruchten dr. Doebrówin, als medeschuldige aan den moord op Herzenstein had aangewezen en zijn uitlevering geëischt, wees de Russische regeering dat verzoek van de hand.

commissie van senatoren in, die de handelingen der administratie moesten controleeren. Het werk van deze senatoren (Gárin, Medem, Neidhardt e.a.) heeft aangetoond, dat de Russische administratie door en door rot was; overal ontdekten de revisors wetsovertredingen, misbruik van macht, omkoopbaarheid, diefstal, geweldplegingen enz.[1]). In 1911 werd op verzoek van het edelliedencongres een einde gemaakt aan het werk van de revisors, omdat hun onthullingen „het aanzien der overheid schaadde".

In de Russische hofkringen heerschte een militante reactionnaire stemming. Deze hovelingen van Nicolaas II, voor een groot gedeelte avonturiers, menschen zonder eenigen band met het Russische volk, waren onwetend, zedeloos, schijnheilig en corrupt. „Wonderdoende" monniken, een „bovennatuurlijke macht" bezittende sluwe boertjes, hypnotiseurs enz. werden er met open armen ontvangen. De hysterische keizerin deed aan dat gedoe van haar omgeving mee. De sluwe Siberische boer Grigóriej Raspoétin (geb. 1872) wist het keizerlijke echtpaar volkomen aan zijn wil te onderwerpen en hij werd de belangrijkste persoon in Rusland. Hij verdeelde minister-portefeuilles, gouverneurs-betrekkingen enz. Zijn liederlijk leven, zijn intimiteit met vrouwen uit de hoogste kringen, de onwaardige wijze waarop hij zich in het openbaar gedroeg, wekten in het land ontevredenheid, maar de hysterische keizerin wilde haar „Vriend" (zoo noemde zij Raspoétin) niet missen. Vergeefs wezen Rodziánko en

[1]) Senator Neidhardt stelde in 1910 vast, dat Akímow, wien de regeering opdracht had gegeven de intendance te hervormen, chef van een bende was, die den staat systematisch bestal. Dergelijke ontdekkingen deden ook de overige senatoren. De revisors lieten de schuldigen arresteeren en gerechtelijk vervolgen; daar de meeste schuldigen echter lid van den „Bond van het Russische Volk" waren, werden zij door den tsaar kort na de veroordeeling begenadigd en op zijn bevel opnieuw in staatsdienst aangenomen.

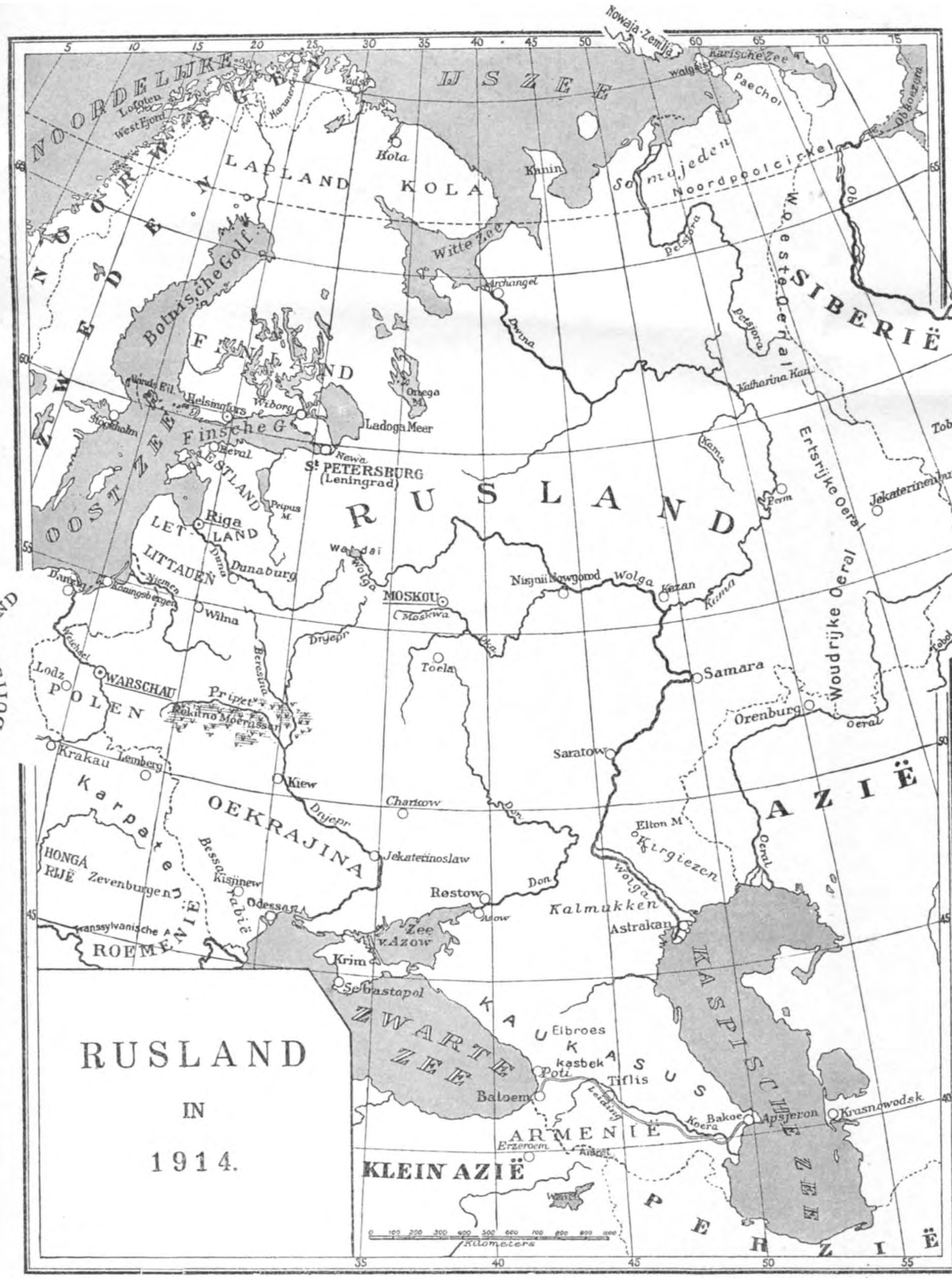

Uitgave W. J. Thieme & Cie te Zutphen.

leden van de dynastie den keizer er op, dat de rol van Raspoétin aan het hof de impopulariteit van de monarchie vergrootte en tot ernstige gevolgen kon leiden; de eigenzinnige Nicolaas II wilde echter niet naar rede luisteren.

De economische crisis, die Rusland gedurende eenige jaren teisterde, werd in 1909, dank zij den goeden oogst, overwonnen. De koopkracht van het platteland nam toe. De landhonger van de boeren werd minder sterk, omdat de regeering in de jaren 1906-1914 plm. 2½ millioen arme boeren in staat heeft gesteld naar Siberië te emigreeren; in dezelfde richting werkte de verkoop van grond door de landheeren aan boeren (plm. 5½ millioen hectare). De boeren richtten coöperaties op voor den aankoop van zaaizaad, landbouwmachines enz.[1]).

De industrie maakte na 1909 zeer goede tijden door. In de jaren 1909-1913 werden 1379 nieuwe naamlooze vennootschappen met Engelsch, Duitsch, Fransch en Belgisch kapitaal opgericht. Tegelijkertijd organiseerden de industrieelen zich in syndicaten, die de geheele nijverheid controleerden. De regeering stond machteloos tegenover deze trustvorming (die tot kunstmatige prijsopdrijving leidde), omdat de syndicaten al hun besprekingen in het buitenland voerden. Ook de huisindustrie (in Rusland grootendeels op het platteland geconcentreerd) maakte goede tijden door.

Alle klassen van de maatschappij profiteerden van den welstand, behalve de arbeiders. In 1912 waren er in Rusland 2.200.000 fabrieksarbeiders, d.i. meer dan de industrie noodig had. En dat leger werd telkens aangevuld door boeren, die

---

[1]) De regeering was met deze boeren-coöperaties weinig ingenomen, omdat zij begreep, dat de boeren op deze wijze lichamen hadden geschapen, die hen vereenigden, zij vond het echter niet geraden de coöperaties te verbieden en beperkte zich tot verscherping van het politie-toezicht.

geen land hadden. Deze boeren trokken naar de steden in de hoop, op de fabrieken werk te vinden. Er was dus een overvloed van arbeidskrachten, hetgeen de loonen drukte. De autoriteiten kozen bij elk conflict tusschen kapitaal en arbeid partij voor de ondernemers en onderdrukten elke poging van de arbeiders om door stakingen hun lot te verbeteren. Wel heeft de regeering in 1905 stakingen als toelaatbaar erkend, maar de plaatselijke overheid qualificeerde elke staking als verzet tegen de bestaande orde; zij arresteerde de leiders en verbande ze. In 1912 lieten de autoriteiten in het verre Bodajbo (Oost-Siberië) op de stakende arbeiders van de goudmijnen schieten, waarbij plm. 400 personen werden gedood. Het Doéma-lid Kerensky heeft een onderzoek ter plaatse ingesteld en interpelleerde de regeering. De minister van binnenlandsche zaken erkende de feiten en zei, dat de autoriteiten ook in het vervolg elk verzet zouden onderdrukken. Dit wekte bij de arbeiders verbittering tegen de „boerzjoéji"[1]). In 1912 kwam er een opleving in de revolutionnaire beweging; het aantal stakingen met een uitgesproken politiek karakter nam steeds toe. De stemming deed denken aan die van 1903. Rusland naderde met rassche schreden een nieuwe revolutie.

De internationale toestand was toen slecht. Het was voor elken politicus duidelijk, dat de koortsachtige bewapening van Duitschland en de economische worsteling van dat land met Engeland tot een wereldoorlog zouden leiden. Rusland zou, tengevolge van de op zich genomen verplichtingen, zijn bondgenoot Frankrijk moeten steunen. Het was dus zaak de Russische grens in het Verre Oosten te beveiligen, hetgeen

[1]) „Boerzjoéji" beteekent „bourgeois". Zoo werden niet alleen de kapitalisten, maar ook de intellectueelen genoemd en in het algemeen iedereen, die „als heer" gekleed was.

alleen te bereiken was door met Japan tot een accoord te geraken. Rusland moest daarbij door het steeds toenemende gevaar in het Westen (de dreigende houding van Oostenrijk en Duitschland in 1909) grootere concessies doen dan het onder normale omstandigheden zou hebben gedaan. De overeenkomst met Japan van 1910 stelde Rusland in staat de provincie Oerjanchaj (aan den bovenloop van de rivieren Jenisej en Selenga) te annexeeren. Einde 1911 verklaarde Noord-Mongolië zich onafhankelijk en verzocht Rusland om steun. De Russische regeering zond naar Oerga een kozakken-regiment; het „onafhankelijke" Mongolië werd een vazalstaat van Rusland.

Het dreigende gevaar in het Westen dwong Engeland en Rusland tot een vergelijk te komen. De grootste moeilijkheid leverde daarbij de regeling van de belangen in Perzië op. 31 Augustus 1907 werd te Petersburg door Izwolsky (den Russischen minister van buitenlandsche zaken) en Nicolson een overeenkomst geteekend, waardoor Noordelijk Perzië met Teheran als Russische „invloedssfeer" werd erkend, terwijl het Zuiden aan de zorgen van Engeland werd toevertrouwd. Rusland moest afzien van zijn plannen, in den Perzischen Golf een haven te verwerven; Afghanistan werd door Petersburg officieel als vazalstaat van Engeland erkend. De Russisch-Engelsche vriendschap werd bezegeld door een ontmoeting tusschen koning Edward VII en tsaar Nicolaas II.

In 1908 brak de Turksche revolutie uit. Oostenrijk-Hongarije kondigde daarop de annexatie van Bosnië en Herzegowina af. Deze annexatie van twee Servische provincies wekte in Servië een storm van verontwaardiging. De Servische regeering verzocht een compensatie in den vorm van een haven aan de Adriatische Zee en een corridor naar die haven. Weenen, dat naar een vernietiging van den Servischen staat

streefde, wees deze eischen hooghartig af. De Servische regeering wendde zich tot Rusland om hulp. Rusland voelde zich echter te zwak om den strijd aan te binden met de twee Midden-Europeesche keizerrijken [1]). Het kostte den minister van buitenlandsche zaken veel moeite, de oorlogszuchtige stemming van de avonturiers, die den zwakken tsaar omringden, te overwinnen. Na deze diplomatieke nederlaag leed Rusland een tweede, toen de door Petersburg gesteunde Balkan-staten na de overwinning op Turkije het niet eens konden worden over den buit en een bloedige strijd tusschen de twee Slavische volkeren, Serviërs en Bulgaren, was uitgebroken. De hoop van Oostenrijk, met behulp van zijn vriend, Bulgarije, de gehate Serviërs (die steeds door Rusland gesteund werden) te vernietigen, mislukte echter. Bulgarije werd verslagen en moest van al zijn aanspraken op Macedonië afstand doen. Iedereen in Rusland begreep echter, dat Oostenrijk slechts op een gunstige gelegenheid wachtte om zich op het kleine Servië te werpen en dat dit onvermijdelijk tot een wereldoorlog zou leiden met al de verschrikkingen daarvan.

[1]) Duitschland heeft nadrukkelijk verklaard, dat het zijn bondgenoot zou steunen.

De volkeren van Rusland.

1. Groot-Rus, 2. Klein-Rus, 3. Wit-Rus, 4. Tataar, 5. Basjkier, 6. Pool, 7. Oeral-kozak, 8. Kirghies, 9. Koerd, 10. Jood, 11. Perziër, 12. Kaukasiër, 13. Let, 14. Fin, 15. Est.

Bij W. J. THIEME & CIE te Zutphen zijn eveneens verschenen:

DR BORIS RAPTSCHINSKY, **Russische Heldensagen en Legenden.**
Met 35 gekleurde en zwarte platen van B. Grosser.
Ing. f 4.90 Geb. f 6.50.

Beoordeelingen:
Ik kan een ieder aanraden, dezen van inhoud kostbaren bundel aan te schaffen en zóó, telkens een of meer legenden lezende en overdenkende, inderdaad dichter bij de Russische volksziel te komen.
H. B. in het „Vaderland".

Deze kostelijke prenten zijn volkomen in overeenstemming met den primitieven geest van het volksverhaal. Dit is een uitgave, die wij met warmte aanbevelen, ook hun, die een studie maken van vergelijkende litteratuurgeschiedenis.
F. L. in de „Nieuwe Courant".

DR BORIS RAPTSCHINSKY, **Peter de Groote in Holland in 1697–1698.**
Een historische schets. Met 5 platen.
Ing. f 3.90 Geb. f 4.90.

Beoordeeling:
Een zuiver historisch werk, dat een merkwaardig licht werpt op Peter en zijn tijd. Het is zeer helder en boeiend geschreven.
„De Maasbode".

S. P. MELGOENOV, **De Roode Terreur in Rusland.**
Met illustratiën naar photographiën.
Ing. f 3.90 Geb. f 4.90.

Melgoenov was een der slachtoffers der Russische communisten. Hij maakte persoonlijk hun onbeschrijfelijke wreedheden mede, en zijn boek vormt een ontzettende aanklacht tegen de Roode Terreur.

PROSPECTUS

Hoe lang nog?

Een boek over deze verdwaasde wereld en haar behoefte aan eenheid

DOOR H. N. BRAILSFORD

Schrijver van:
„De Oorlog van Staal en Goud"

UIT HET ENGELSCH DOOR
Dr W. VAN RAVESTEYN

Ing. f 3.50 — Geb. f 4.50

De Vertaler zegt in zijn woord vooraf:
Goed veertien jaar is het geleden, dat het mij vergund was om, in den vreeselijken herfst van het eerste oorlogsjaar, het Nederlandsche publiek 's heeren Brailsford's studie over het tijdvak van den Gewapenden Vrede, waaruit de Wereldoorlog even noodzakelijk geboren werd als het ei uit de kip, te doen kennen. De „Oorlog van Staal en Goud" was de eerste studie in boekvorm, die in het Nederlandsch het licht zag over het complex van verschijnselen, dat sedert die dagen onder den naam Imperialisme meer algemeene bekendheid, ook ten onzent heeft verworven, waar men, sinds het begin der eeuw, de dagen van Van Heutsz, wel de daad kende, maar de theorie ter zijde had gelaten.

UITGAVE VAN W. J. THIEME & CIE — ZUTPHEN

Vier jaar van de meest verwoestende katastrofe, die de wereld tot nu toe heeft beleefd, revolutie, die althans in één deel der wereld fundamenteele veranderingen heeft gebracht, tien jaar „reparatie" van een ontredderd Europa zijn sinds dien voorbijgegaan. En wij bevinden ons opnieuw in een wereld, die, welke veranderingen zij ook moge hebben beleefd, niet minder gekenmerkt wordt door die twee verschijnselen: „Gewapende vrede" en „Imperialisme" dan de jaren, aan 1914 voorafgaande. Fundamenteel is er, over vijf zesde der Aarde, niets veranderd. De krachten, die ons naar 1914 voerden, zijn dezelfde gebleven.

Hoelang kan de betrekkelijke evenwichtstoestand uit den Grooten Oorlog ontstaan, zich handhaven? Dat is de vraag, die ieder denkend mensch in Europa zich stelt sinds den tijd, toen het duidelijk werd, dat zulk een evenwicht uit de worsteling zou ontstaan. Zijn er krachten, zijn er waarborgen, die het betrekkelijk evenwicht duurzaam zouden kunnen maken en tegelijkertijd de mogelijkheid scheppen voor de onvermijdelijke en noodzakelijke veranderingen, voor evolutie dus der politieke, economische en geestelijke verhoudingen, zonder dat die veranderingen en die evolutie gepaard gaan met een nieuwe katastrofe, welker verwoestingen ongetwijfeld in dezelfde verhouding zouden staan tot die van 1914—'18, als deze tot die van het tijdvak 1792—1815? Ziedaar de tweede vraag, die, helaas niet de overgroote massa in alle maatschappelijke groepen, maar althans een kleine minderheid zich stelt. Zich stelt, met angst en pessimisme, omdat niets er op wijst, dat hetzij bij de machthebbers, hetzij bij de massa's, het besef omtrent het gevaar, dat dit of een volgend geslacht boven het hoofd hangt, dieper, levendiger en werkzamer is dan in 1911 of 1913.

Brailsford heeft, in dit zijn jongste werk, die beide vragen gesteld en, niet op grond van de een of andere theorie of

uitgaande van een vooropgestelde meening, doch uitsluitend aan de hand van omvangrijk en welhaast compleet feitenmateriaal, zoo al niet beantwoord, dan toch nader toegelicht dan misschien iemand anders in Europa op 't oogenblik vermag.

Dit, deze onbevangenheid, zijn niet-gebonden-zijn aan een bepaalde theorie, een vooropgestelde meening, een politiek dogma, en zelfs niet aan de belangen eener bepaalde partij — een dier kerken van onzen tijd, in onverdraagzaamheid en verblinding slechts met de Christelijke kerken der 16e eeuw of de Christenen der eeuwen na Constatijn te vergelijken — heeft den schrijver in staat gesteld, de ontzaglijke vragen, waar het om gaat zóó te behandelen, dat wij er wijzer door worden. Immers: al maakt Brailsford deel uit van een politieke partij, de Britsche Partij van den Arbeid, zoo zal men toch in dit boek, zoomin als in zijn vroegere, een spoor van partij-dogmatisme, partij-vooringenomenheid of exclusivisme aantreffen.

Toen ik 14 jaar geleden, „The war of steel and gold" aan het Nederlandsch publiek mocht brengen, was ik uiteraard verplicht tot de verklaring niet in elk opzicht des schrijvers conclusies te deelen. Zoo meesterlijk zijn analyse was van de oorzaken en krachten, die tot den Oorlog moesten leiden, zoozeer ontbrak het de remedies, die hij aangaf, om een andere wereld in 't leven te roepen, aan preciesheid en vastheid. Wij, ons Marxisten noemende, wisten het toen wel! Nu, na veertien jaar, is de toestand der wereld niet doorzichtiger geworden. En de schrijver is, wanneer men zijn boek met dat van 1914 vergelijkt, zeker nu niet beslister omtrent wat hij als remedie voorschrijft. Hij is er, ongetwijfeld, evenmin optimistischer op geworden. Het gaat echter bij de lectuur van Brailford's jongste werk, zoomin als bij zijn eerste, niet om wat meer „optimisme" of „pessimisme", die

eeuwige polen, waartusschen de menschelijke geest steeds blijft slingeren. Het gaat er om, dat wij, evenals in 1914, met Brailsford's werk opnieuw mede in onze taal en voor wie nog niet beu is geworden door de lectuur van een stuurlooze dagbladpers, een kompas in bezit krijgen, dat ons, indien wij niet blind willen zijn, de klippen wijst, waarop, indien wij het niet verhoeden, het toch al zoo wrakke scheepje onzer beschaving gevaar loopt in stukken te slaan.

BESTELBILJET

Aan de Firma W. J. THIEME & CIE te Zutphen.

Mijne Heeren,
Ondergeteekende wenscht te ontvangen van den Boekhandel*

....

of van de Uitgevers W. J. THIEME & CIE te Zutphen*

..............Ex. H. N. BRAILSFORD, **Hoe lang nog.**

Ing. f 3.50*, Geb. f 4.50*

Hoogachtend,

Woonplaats en Datum: Naam:

....

*Doorhalen wat niet verlangd wordt.

ERRATA.

Onder de plaat tegenover blz. 112 staat SERAW, moet zijn SEROW.

Onder de plaat tegenover blz. 176 staat KARDAWSKY, moet zijn KARDOWSKY.

Onder de plaat tegenover blz. 352 staat KOLSTEDIEJEW, moet zijn KOESTODIEJEW.